

Серія II. – «ЗАПИСКИ ЧСВВ» – Секція .
I Series II. – «ANALESTA OSBM» – Sectio I.

о. Порфирій Василь Підручний ЧСВВ

**ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ЗАКОНОДАВСТВА
ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ СВ. ЙОСАФАТА
(1617 – 2018)**

Рим – 2018 – Львів

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

Секція - I - Sectio

Секція - I - Sectio

ПРАЦІ – OPERA

Том – 57 – Vol.

о. Порфирій Василь Підручний ЧСВВ

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ЗАКОНОДАВСТВА
ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ СВ. ЙОСАФАТА
(1617 – 2018)

Рим – 2018 – Львів

Серія II. – «ЗАПИСКИ ЧСВВ» – Секція I.
Series II. – «ANALESTASVM» – Sectio I.

о. Порфирій Василь Підручний ЧСВВ

**ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ЗАКОНОДАВСТВА
ВАСИЛЯНСЬКОГО ЧИНУ СВ. ЙОСАФАТА
(1617 – 2018)**

Рим – 2018 – Львів

Підручний В. Порфирій ЧСВВ. *Історичний нарис законодавства Василянського Чину Святого Йосафата (1617 – 2018 рр.).*

У монографії автор простежує розвиток правил Василянського чину, почавши від реформи київського монашества, довершеної митрополитом Йосифом В. Рутським, – до нашого часу. На основі протоколів генеральних капітул і численних документів він хронологічно розглядає те все, що стосується василянського законодавства. Окремо висвітлюються різні пов'язані з ним історичні події, як наприклад: об'єднання українських василян в одну конгрегацію (1739 р.) та об'єднання литовських і українських василян в один Чин (1743 р.), угоди Чину з Київськими митрополитами, спроби виготовлення одного статуту, намагання отримати для нього апробату Апостольського престолу, вплив на василянське законодавство рішень римських Папів, Конгрегації поширення віри, Замойського собору. На особливу увагу заслуговують нотатки про протоколи галицьких капітул (1803-1878 рр.) та згадки про працю кількох останніх поколінь василян над укладом Статуту – від Добромильської реформи до останньої генеральної капітули 2016 року.

Pidruchnyj V. Porfirij OSBM. *Historical study of the Legislation of the Basilian Order of Saint Josaphat (during the years 1617 – 2018).*

In this monograph the author traces the development of the Rules of the Basilian Order, beginning from the reforms of Kyivan monasticism, completed by Metropolitan Josyf V. Rutskyj, – to our current time. Based on the recorded minutes from General Chapters and countless documents, he chronologically examines all that concerns the Basilian Legislation. Highlighted separately are various historical events tied to this, such as: the unification of Ukrainian Basilians into one congregation (1739) and the unification of Lithuanian and Ukrainian Basilians into one Order (1743), agreements of the Order with Kyivan Metropolitans, attempts at preparing a single Statute, attempts to have it approved by the Apostolic See, the influence of decisions of Roman Popes on the Basilian Rules, the Congregation for the Propagation of Faith, the Synod of Zamostja. Special attention deserves to be given to notes regarding the minutes from Galician Chapters (1803-1878), as well as, the remembrances of the last few generations of Basilians who worked on organizing the Legislation – from the Reform of Dobromyl to the last General Chapter held in 2016.

ЗМІСТ

Передмова	13
Вступ	15

ЧАСТИНА I.

МИТРОПОЛИТ ЙОСИФ ВЕЛЯМИН РУТСЬКИЙ ОСНОВОПОЛОЖНИК ЗАКОНОДАВСТВА ВАСИЛІЯНСЬКОГО ЧИНУ СВЯТОГО ЙОСАФАТА

Розділ 1. Плани Івана Рутського на відродження «Руського обряду»	
1.1 Монаше законодавство перед Рутським	22
1.2 Молодість Івана Веляміна Рутського	26
1.3 Проект Рутського (січень 1605 р.)	28
1.4 <i>Виклад одного русина</i> (зміст)	29
1.5 Рутський планує спровадити кармелітів босих	30
1.6 Рутський у Москві	31
1.7 Рутський у Римі	32
1.8 Зміст <i>Програми унії</i>	34
1.9 Підсумки римських нарад	35
1.10 Висновки	37
Розділ 2. Підготовка до заснування Чину	
2.1 Вступ Рутського до монастиря (1607 р.)	39
2.2 Монах Йосиф Рутський – архимандрит (1609 р.)	42
2.3 Рутський – київський митрополит (1613 р.)	43
2.4 Митрополит Рутський у Римі (1615 р.)	44
2.5 Рутський укладає правила і організовує новіціят	46
Розділ 3. Заснування Василіянського чину (1617 р.)	
3.1 Перша василіянська генеральна капітула	48
3.2 Лавришівська капітула 1621 р. (13 червня ст.ст.)	51
3.3 Загроза переходу ченців на латинський обряд	53
3.4 Рутська капітула 1623 р.	55
3.5 Рим затверджує Чин	56
3.6 Нове прохання про допомогу кармелітів (1624 р.)	58
3.7 Лавришівська капітула 1626 р.	60
3.8 Жировицько-Фамелицька капітула 1629 р.	61
3.9 Готовність василіян до місійної праці	62
3.10 Королівський привілей для василіян – єпископів	62
3.11 Віленська капітула 1636 р.	63
3.12 Заповіт митрополита Йосифа Рутського	65

Розділ 4. Правила і конституції укладу митрополита Йосифа	
I. <i>Спільні правила</i>	69
I.1 Загальні відомості про <i>Спільні правила</i>	69
I.2 Вплив єзуїтських Регул на <i>Спільні правила</i>	71
I.3 Зміст <i>Спільних правил</i>	74
I.4 Рукописи і друки <i>Спільних правил</i>	76
II. <i>Партикулярні правила</i> окремих урядів	80
II.1 Рукописи і друки <i>Партикулярних правил</i>	80
II.2 Вплив єзуїтських Регул на <i>Партикулярні правила</i>	82
II.3 Вплив <i>Партикулярних правил</i> на монаше життя	85
III. <i>Правила під час виборів протоархимандрита</i>	85
IV. <i>Капітульні конституції</i>	88
V. <i>Правила для єпископів</i>	90
V.1 Рукописи <i>Правил для єпископів</i>	91
V.2 Публікації <i>Правил для єпископів</i>	92

Розділ 5. Вклад митр. Йосифа у василіянське законодавство	
1. Західний вплив	93
2. Східний вплив	95
3. Головні засади у правилах митрополита Йосифа	96
3.1 Централізація монастирів	96
3.2 Єдність Чину з єрархією	98
3.3 Душпастирська діяльність	100

ЧАСТИНА II.
ВІД СМЕРТІ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА (1637 р.)
ДО ДУБЕНСЬКОЇ КАПІТУЛИ (1743 р.)

Розділ 1. Про капітули в загальному	
1. Підготовка і проведення ген. капітул до 1743 р.	103
2. Час і періодичність генеральних капітул (1617-1743)	107
3. Збірки капітульних протоколів першого періоду	108

Розділ 2. Від митр. Йосифа до Новгорододоцької кап. 1686	113
1. Період митрополита Антонія Селяви	115
1.1 Віленська капітула 1642 р.	116
1.2 Чи в 1646 р. відбулася генеральна капітула?	118
1.3 Василіянський чин у 1647 р.	119
1.4 Віленська капітула 1650 р.	123
1.5 Мінська капітула 1652 р. (1-5 жовтня)	124
2. Вантаність Київської митрополії (1655-1665)	125

2.1 Тороканська капітула 1656 р.	125
2.2 Битенська капітула 1657 р. (21-23 квітня)	126
2.3 Жировицька капітула 1658 р.	126
2.4 Жировицька капітула 1659 р. (8-11 липня)	127
2.5 Початок незгоди в Чині (1661 р.)	128
2.6 Два протоархимандрити у Чині	129
2.7 Меморіали єпископа Суші і о. Огілевича	132
3. Олександр VII наказує скликати капітулу	135
3.1 Недійсна Супрасльська капітула 1665 р.	136
3.2 Берестейська капітула 1667 р. (3-5 березня)	137
3.3 Віленська капітула 1667 р. (8-16 вересня)	140
3.4 Новгородоцька капітула 1671 р. (11-16 травня)	141
4. Митрополит Кипріян Жоховський (1674-1693)	142
4.1 Жировицька капітула 1675 р. (12-16 травня)	142
4.2 Рим затверджує Жировицьку капітулу 1675 р.	146
4.3 Жировицька капітула 1679 р. (24-31 липня)	147
4.4 Затвердження Жировицької капітули 1679 р.	148
4.5 Початок непорозумінь з митрополитом Кипріяном	149
4.6 Мінська антикапітула 1683 р. (25-31 липня)	152
4.7 Новгородоцька незаконна капітула 1684 р. (19-22 березня)	154
4.8 Окреме засідання у Римі у справах Чину	155
Розділ 3. 1686 р. – перегляд Конституцій і Правил	157
1. Новгородоцька капітула 1686 р.	161
2. Угода митрополита з Чином (Nexus, Connessio)	163
3. Перевірка Конституцій і Правил	166
3.1 Капітульні конституції	167
3.2 Перевірка Спільних правил	168
3.3 Правила про вибори Протоархимандрита	168
Розділ 4. Заходи щодо римської апробати Конституцій	
4.1 Партикулярне засідання у Конгрегації ПВ (19.02.1688)	169
4.2 Прокуратор Йосиф де Камеліс виступає проти апробати	170
4.3 Останні старання Чину про апробату	172
Розділ 5. Василіянське законодавство у 1690-1743 рр.	178
I. Постанови генеральних капітул 1690-1736 рр.	179
I.1 Мінська капітула 1690 р. (1-5 серпня)	179
I.2 Жировицька капітула 1694 р. (1-5 серпня)	180
I.3 Битенська капітула 1698 р. (25-31 серпня)	180
I.4 Новгородоцька капітула 1703 р. (28 серпня – 8 вересня)	181
I.5 Більська капітула 1709 р. (26 серпня – 5 вересня)	182

I.6 Віленська капітула 1713 р. (25-31 серпня)	184
I.7 Новгорододоцька капітула 1717 р. (1-11 липня)	185
I.8 Холмська конференція 1719 р. (6 червня)	186
I.9 Новгорододоцька капітула 1719 р. (19-23 вересня)	187
I.10 Битенська капітула 1726 р. (13-18 жовтня)	189
I.11 Новгорододоцька капітула 1730 р. (3-9 вересня)	191
I.12 Битенська капітула 1736 р. (16-22 вересня)	191

II. Замоийський собор 1720 р.

Намагання створити нову конгрегацію	192
II.1 Монастирі Перемишльської єпархії	193
II.2 Монастирі Львівської єпархії	194
II.3 Труднощі у виконанні постанов собору	196
II.4 Створення конгрегації Покрови Матері Божої	198
Львівська капітула 1739 р. (26 серпня-3 вересня)	198

III. Римський процес об'єднання василіян в один Чин (1740-1742) ..	200
Підсумок василіянського законодавства (1637-1742)	205

ЧАСТИНА III.

ЗАКОНОДАВСТВО ОБ'ЄДНАНОГО ЧИНУ (1743-1804 рр.)

Розділ 1. Процес законодавства того періоду

1.1 Роль папи Венедикта XIV і Конгрегації ПВ	207
1.2 Спільні правила митрополита Рутського	210
1.3 Капітульні конституції	213
1.4 Місця зберігання протоколів ген. капітул (1743-1802)	215

Розділ 2. Об'єднання василіян в один Чин

2.1 Дубенська капітула 1743 р. (26 травня – 12 червня)	218
2.2 Переговори перед об'єднанням	219
2.3 Угода митрополита з Чином	220
3.4 Капітульні конституції та їхній зміст	222
4.5 Декрет Венедикта XIV «Inter plures» (1744 р.)	224

Розділ 3. Генеральні капітули від 1747 до 1769 р.

3.1 Антопільська і Володимирська наради (1745-1746)	229
3.2 Перша Берестейська капітула 1747 р. (16-24 серпня)	230
3.3 Друга Берестейська капітула 1751 р. (8-17 вересня)	231
3.4 Рим розглядає закиди митрополита Флоріана	233
3.5 Бреве Венедикта XIV «Inclutum quidem»	234
3.6 Конституція Венедикта XIV «Super familiam»	236
3.7 Третя Берестейська капітула 1759 р.	239

3.8 Затвердження постанов III Берестейської капітули	240
Розділ 4. Проект Гощанських конституцій (1766 р.)	243
4.1 Зміст Гощанських конституцій	244
4.2 Історичне значення Гощанських конституцій	247
Розділ 5. Завершення Капітульних конституцій (1772 р.)	
5.1 Труднощі у скликанні генеральної капітули	249
5.2 Берестейська капітула 1772 р. (2-23 лютого)	250
5.3 Праця над Капітульними конституціями	251
5.4 Римська апробата Капітульних конституцій	253
5.5 Чин у періоді трьох поділів Речі Посполитої	253
Розділ 6. Поділ Чину на чотири Провінції	
I. Тороканська капітула 1780 р. (01.08 – 23.09 н.ст.)	
1.1 Праця над новим кодексом	255
1.2 Поділ Чину на чотири провінції	257
1.3 Деякі постанови Тороканської капітули 1780 р.	258
1.4 Уряди контролюють василіянські конституції	258
1.5 Прикінцевий декрет Тороканської капітули	259
1.6 Доля кодексу конституцій 1780 р.	260
II. Жидичинська капітула 1788 р. (19.09 – 14.10)	261
2.1 Праця над кодексом конституцій	262
2.2 Нові постанови Жидичинської капітули	263
2.3 Доля Білоруської провінції	265
2.4 Кодекс конституцій з 1791 р.	266
2.5 Опис Кодексу конституцій з 1791 р.	266
Розділ 7. Чин після III поділу Речі Посполитої	268
7.1 Тороканська капітула 1802 р. (08 – 23 вересня)	270
7.2 Скасування ген. капітул і уряду протоархимандрита	272
7.3 Провінційні капітули в російській імперії (1802-1828)	273
7.4 Ліквідація Унійної Церкви і Василіянського чину	275
Рефлексії про законодавство об'єднаного Чину	276

ЧАСТИНА IV.

ПРОВІНЦІЯ НАЙСВЯТІШОГО СПАСИТЕЛЯ (XIX ст.)

Розділ 1. Василіяни під Австрією	278
1.1 «Ratio regiminis» (Спосіб управління) – 1802 р.	280
1.2 Крехівська капітула 1803 р. (20-25 липня)	281
1.3 Крехівська капітула 1809 р. (16-17 липня)	283
1.4 Львівська капітула 1810 р. (9-10 жовтня)	283

1.5 У 1810 р. створено Холмську провінцію Різдва П.Д.М.	284
1.6 Крехівська капітула 1814 р. (18-21 вересня н.ст.)	285
1.7 Львівська капітула 1818 р. (1-3 жовтня)	285
1.8 Львівська капітула 1822 р. (22-24 вересня)	286
1.9 Вибори адміністратора провінції (1823 р.)	287
1.10 Львівська капітула 1826 р. (3-5 серпня)	288
1.11 Крехівська капітула 1830 р. (9-11 серпня)	288
1.12 Дрогобицька капітула 1834 р. (1-4 серпня)	289
1.13 Добромильська капітула 1838 р. (1-3 серпня)	290
1.14 Лаврівська капітула 1842 р. (30.08 – 1.09)	291
1.15 Крехівська капітула 1846 р. (1-3 вересня)	292
1.16 Львівська капітула 1850 р. (3-5 вересня н.ст.)	293
1.17 Львівська капітула 1854 р. (5-7 вересня н.ст.)	294

Розділ 2. Спроби реформи василіян (1856-1858)

2.1 Реформа на Закарпатті (1856 р.)	296
2.2 Добромильська капітула 1858 (11-20 серпня)	298
2.3 Справа римської апробати Правил	300

Розділ 3. Капітули перед Добромильською реформою

3.1 Львівська капітула 1862 р. (8-11 серпня)	302
3.2 Львівська капітула 1866 р. (24-25 липня)	304
3.3 Добромильська капітула 1870 р. (29-30 липня)	304
3.4 Львівська капітула 1874 р. (4-5 серпня)	305
3.5 Львівська капітула 1878 р. (6-7 серпня)	307

Розділ 4. Уклад Конституцій під час Добромильської реформи

4.1 Добромильська реформа	308
4.2 Конституція Лева XIII «Особливою охороною»	311
4.3 Доля василіян, які не приступили до реформи	313
4.4 Реформа та спроби укладу Конституцій (1882-1883)	314
4.5 Конгрегація ПВ розглядає Конституції (1884-1895)	317
4.6 Конституції появляються друком (1886-1897)	319
4.7 Метод о. Щепковського в укладі Конституції	320
4.8 Завершення Добромильської реформи	321

Розділ 5. Василіяни докінчують укладати Конституції

5.1 Кристинопільський собор 1906 р. (14.11 – 1.12)	324
5.2 Рим розглядає постанови Кристинопільської капітули	325
5.3 Друга Кристинопільська капітула 1909 р. (6-14 серпня)	328
5.4 Повне видання Конституцій (1910 р.)	329
5.5 Крехівська капітула 1917 р. (8-16 грудня)	330

5.6 Львівська капітула 1920 р. (26-30 квітня)	331
5.7 Жовківська капітула 1926 р. (18-26 лютого)	332

ЧАСТИНА V. ГЕНЕРАЛЬНІ КАПІТУЛИ ЧИНУ (1931-2016)

Розділ 1. Генеральні капітули від 1931 до 1963 р.

1.1 Перша ген. капітула Чину 1931 р. (24.06 – 01.07)	335
1.2 Розпорядження Апостольського престолу з нагоди 50-ліття Добромильської реформи (1932 р.)	337
1.3 Трагічний період для Чину (1939-1952)	338
1.4 Перша Римська ген. капітула 1953 р. (25.02 – 17.03)	340
1.5 Папська апробація Конституції ЧСВВ (14.06.1954 р.)	341
1.6 Друга Римська ген. капітула 1963 р. (12 – 23.02)	344

Розділ 2. Пристосування Правил до II Ватиканського собору

2.1 Третя Римська ген. капітула 1969 р. (1.09 – 26.10)	345
2.2 Четверта Римська ген. капітула 1976 р. (07 – 21.07)	346
2.3 П'ята Римська ген. капітула 1982 р. (30.06 – 16.07)	347
2.4 Шоста Римська ген. капітула 1988 р. (15 – 24.07)	349

Розділ 3. Пристосування Правил Чину до ККСЦ

3.1 Сьома Римська ген. капітула 1992 р. (20.06 – 5.07)	351
3.2 Восьма Римська ген. капітула 1996 р. (11 – 25. 07)	352
3.3 Дев'ята Римська ген. капітула 2000 р. (01 – 22.07)	353
3.4 Десята Римська ген. капітула 2004 р. (27.06 – 16.07)	355
3.5 Друга сесія Десятої ген. капітули 2006 р. (01 – 27.07)	356

Розділ 4. Затвердження Статуту на сім років

4.1 Одинадцята Римська ген. капітула 2008 р. (07 – 31.07)	358
4.2 Затвердження <i>Статуту</i> на сім років	359
4.3 Дванадцята Римська ген. капітула 2012 р. (02 – 14.07)	360
4.4 Подальша праця над удосконаленням Статуту	361

Розділ 5. Остаточне затвердження Статуту

5.1 Тринадцята Римська ген. капітула 2016 р. (11 – 30.07)	363
5.2 Процес остаточного затвердження Статуту	364

Відзначення ювілею 400-ліття Василіянського чину

Висновки

Джерела і бібліографія

Загальний покажчик

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АВАК	→ Акты Виленской Археографической комиссии
АГУ ЧСВВ	Архів Головної Управи ЧСВВ у Римі
Архив СПбИИ	→ Архив Санкт-Петербургского института истории РАН
Архив ЮЗР	Архив Юго-Западной России (Кіев)
АС→	<i>Археографический сборник</i> документов относящихся к истории северо-западной Руси
Записки ЧСВВ	→ Записки Чина Святого Василя Великого
Конгрегація ПВ	→ Конгрегація Поширення Віри (= Congregazione de Propaganda Fide)
ЛННБ	→ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН
МВ	Монастирі Василіан (ЛННБ)
РНБ СПб	→ Российская нац. библиотека (Санкт-Петербург)
ЦДА у Львові	Центральний державний історичний архів України, м. Львів
АСО	Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali CP – Congregazioni Particolari SC – Scritture riferite nei Congressi
APF	→ Archivio della Congregazione de Propaganda Fide
ASV	→ Archivio Segreto Vaticano

ПЕРЕДМОВА

Латинське прислів'я каже: *Habent sua fata libelli* – Книжки мають свою долю. Має свою долю і ця книга.

У 1976 р. автор захистив у Папському інституті східних наук у Римі дисертацію на тему: *Історичний нарис законодавства Василянського чину св. Йосафата (1605-1969)*, яку з різних причин не опублікував. Відтоді минуло понад сорок років і за той час *Історичний нарис* став відомий ширшому колу осіб. Уривками він увійшов до книжки *Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата* (Рим 1992) і послужив декому з науковців у написанні статей і дисертацій.

Автор інформує зацікавлених читачів, що він наново опрацював свою дисертацію, додаючи до неї декілька нових розділів. Немало нового матеріалу увійшло до книги з віднайдених протоколів василянських капітул, які у 1976 р. були йому недоступні. У книзі подані коротенькі відомості про кожну капітулу – починаючи від першої – 1617 р., а закінчуючи останньою 2016 року: де, коли й серед яких обставин вона відбувалася, хто на ній головував, де знаходяться її протоколи тощо¹. З протоколів автор вибрав передусім те, що в якійсь мірі стосується законодавства, а також й помітніші факти з історії Чину.

Перша частина присвячена формуванню василянського законодавства, яке започаткував митрополит Йосиф Велямин Рутський. Тут піддано ширшому аналізу правила митрополита Йосифа і постанови перших капітул, які минулого року були опубліковані староруською, польською, латинською і українською мовами під заголовком: *Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік*².

У другій частині представлено намагання василян обирати протоархимандритом звичайного монаха і мати затверджені Римським

¹ Протоколи всіх генеральних і майже всіх провінційних капітул автор переписав й передав до Архіву Головної Управи ЧСВВ (= АГУ ЧСВВ).

² Підручний П. і П'єтничок Б. ЧСВВ, *Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік*, Рим–Львів, *Записки ЧСВВ* 2017, секція I, т. 55. (Далі скорочено: *Василянські ген. капітули*).

Апостольським престолом правила Чину та угоду з Київськими митрополитами. Далі мова йде про створення на Львівській капітулі 1739 р. Конгрегації Покрова Матері Божої, згідно з постановою Замойського собору. І, врешті, подано причини, які переконали папу Венедикта XIV об'єднати обидві василіянські конгрегації – Святотроїцьку і Святопокровську – в один чернечий чин.

Третя частина присвячена Дубенській капітулі 1743 р., на якій з обох василіянських конгрегацій утворено один Василіянський чин. Тут висвітлена роль Венедикта XIV та римської Конгрегації поширення віри (далі: Конгрегація ПВ) у вирішенні різних законодавчих і практичних питань об'єднаного Чину для вдосконалення законодавства Чину. У другій половині XVII ст. василіяни доклали немало зусиль, щоб укласти свої правила, результатом яких став опублікований у 1791 року *Кодекс конституцій*. Однак, з огляду на політичні обставини, він не був затверджений Апостольським престолом.

У четвертій частині розглядаються всі василіянські капітули в період австрійського панування, спроба монашої реформи у 1858 р., конституція папи Льва XIII *Особливою охороною* (1882 р.), в якій доручено отцям єзуїтам провести Добромильську реформу і, врешті, процес затвердження василіянських Конституцій Апостольським престолом у 1910 році.

У п'ятій частині проаналізовано всі генеральні капітули з часу відновлення Головної управи Чину – від Добромильської капітули 1931 р. до XIII Римської 2016 р. – і простежено шлях до затвердження Пієм XII у 1954 р. *Конституцій Чина св. Василя Великого*. Відтак наведено почергові проекти оновлення цих Конституцій у дусі II Ватиканського собору – аж до їх затвердження Конгрегацією для Східних Церков у 2010 р., терміном на сім років, під заголовком: *Статут Василіянського Чину Святого Йосафата*. У 2016-2017 роках цей *Статут* осучаснено і, 17 квітня 2018 р., Апостольський престол його остаточно затвердив.

На цьому місці з вдячністю згадую мого наукового керівника о. Яна Крайцара Т.І. (1915-1994) і о. Михайла Ваврика ЧСВВ (1915-1984), які мене заохочували написати цю працю. Окрему подяку складаю Ігорю Скочилясу, професорові УКУ, і о. Діонісію Заведюку ЧСВВ за цінні зауваження. На окрему згадку заслуговують коректори, зокрема Лідія Дукас, технічний помічник о. Єфрем Кончак ЧСВВ та сестра Лідія Савка ЧСВВ.

А кого я тут не згадав по імені з тих багатьох, які внесли свій вклад у постання цієї книги, особливо архівних працівників – нехай Господь їх пом'яне і їм винагородить.

ВСТУП

Перш, ніж перейти до розповіді про початки Василянського чину та до історії його законодавства, згадаємо істориків, які писали на цю тему. Після того пояснимо, яку роль у формуванні східного монашества відіграв св. Василій Великий і коли та чому східних монахів почали називати *василіянами*.

1. Історіографія Василянського чину

Історики, які почали писати про Василянський чин у Київській митрополії (М. О. Коялович, М. І. Петров, Ю. О. Крачковський), починали або закінчували свої нариси й статті твердженнями: «Василянський чин був квінтесенцією унії, і навколо нього зосереджувалась уся історія Унійної Церкви»³; «Василянський чин був найсуттєвішою частиною унії»⁴; «Василіяни відіграли головну роль в історії унії»⁵. Хоча роль Василянського чину в поширенні Унійної Церкви незаперечна, все ж таки, його історія досі належно не вивчена.

Першим, хто почав цікавитися історією Василянського чину, був російський історик М. О. Коялович, який у 1864 р. написав невеличку розвідку в журналі «Христіанское Чтеніє», під заголовком: *Исторія Базилианскаго Ордена*. Декілька років згодом відомий історик М. І. Петров вказав на недоліки дослідження Кояловича, і в 1870-1872 рр. опублікував цілий ряд статей у журналі «Труды Киевской Духовной Академии» під спільним заголовком *Очерк истории Базилианскаго ордена*, подаючи багато матеріалу до історії Чину. Проте, він не мав доступу до протоколів капітул Чину, тому його праця фрагментарна та подекуди zdeформована тодішньою протиунійною тенденційністю. У подібному дусі написав у 1900 році історичний вступ до василянських капітул Ю.О. Крачковський.

Слід згадати і про те, що в 1867 р. Михайло Коссак опублікував у Львові *Короткій поглядъ на монастыри и на монашество*

³ Коялович, *Исторія Базилианскаго Ордена* // *Христ. Чтеніє* (1864), с. 464.

⁴ Петров, *Очерк истории Базилианскаго Ордена* // *ТКДА*, т. V (1870), с. 128.

⁵ *Археологический сборник*, т. XII, с. V-VI (вступ Ю. Крачковського).

Руске отъ заведена на Руси вѣры Христовои ажъ по нынѣшное время, проте ця праця не багато внесла в історію Чину. Наприкінці XIX ст. польські церковні історики у своїх працях також писали про василіян; наприклад, архієп. Едвард Ліковський (1815–1915).

Потім довго не з'являлось більших праць про Василіянський чин. Щойно від середини XX ст. з'являються монографії, написані на основі документів ватиканського та інших архівів. На особливу увагу заслуговує дисертація о. Мелетія Войнара ЧСВВ *Про управління руських Василіян, відновлених Йосифом Велямином Рутським*, яку він захистив у 1947 р. у Папському Григоріанському університеті і яку згодом опублікував у трьох окремих монографіях⁶. Хоч Войнар мав на меті подати тільки загальний устрій Василіянського чину і висвітлити деякі правничі питання, проте він вказав на нові й цінні документи, що зберігаються у ватиканських архівах. Після Войнара, на основі римських документів опублікували свої дисертації, які стосуються василіян, о. Дмитро Блажейовський⁷ та о. Іван Прашко⁸. Отець Мирослав Шеґда у своїй дисертації *Правно-організаційна діяльність митрополита Йосифа IV*⁹ також користувався архівними документами про заснування Василіянського чину. Про початки Чину писали також біографи св. Йосафата Кунцевича.

Про потребу списати початки історії Чину василіяни почали говорити на Віленській капітулі 1636 р., але ця їхня мрія здійснилась щойно у 1992 р., коли опубліковано: *Нарис історії Василіянського Чину Святого Йосафата*.

Останнім часом опубліковано декілька цінних монографій про Василіянський чин¹⁰, окремі монастирі, василіянські капітули, візитації монастирів, школи, друкарні, бібліотеки, а також життєписи деяких василіян. Ці напрацювання, з певністю, ста-

⁶ Wojnar, *De regimine Basilianorum*, Romae 1949; *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954; *De Protoarchimandrita Basilianorum*, Romae 1958.

⁷ Blażejowskyj D., *De potestate Metropolitaram*, Romae 1943.

⁸ Praszko I., *De Ecclesia Ruthena*, Romae 1944.

⁹ Szegda M., *Działalność prawno organizacyjna metr. Józefa IV*, Warszawa 1967.

¹⁰ Наприклад, Lorens Beata, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743-1780*, Rzeszów 2014, s. 560.

нуть великого допомогою професійному історикові в написанні у майбутньому документальної історії Чину.

2. Походження термінів *Василіянський чин, василіяни*

Патролог Павло Федюк називає св. Василя Великого генієм. «У його геніальності, – пише він, – ніхто з його сучасників не сумнівався ані сьогодні ніхто з істориків не сумнівається»¹¹, тому що він мав долю багатьох геніїв людства – не творив ані не винаходив нових речей, а вмів поєднати й удосконалити вже існуючі. Перед ним були св. Пахомій та інші славні монахи, які намагалися організувати спільнотне життя, але в їхніх спробах бракувало двох основних елементів: Святого Письма і здорової філософії, – що їх додав св. Василій. У Василієвих правилах (Моральних, Ширших і Коротших) майже кожна думка підсилена Святим Письмом і раціональним обґрунтуванням. Тому його духовні принципи не втратили майже нічого зі своєї живучості, практичності й актуальності аж по сьогоднішній день¹².

Хоч у східній і західній Церквах Василієві правила мали і мають великий вплив на спільнотне чернече життя, то св. Василій Великий не був засновником централізованого Василіянського чину, як на Заході св. Венедикт – венедиктинського чину, св. Франциск з Асичу – францисканського чи св. Домінік – домініканського тощо¹³.

Терміни *Василіянський чин, василіяни*, вперше з'являються у XII ст. у південній Італії. Таку офіційну назву ввели нормани, які тоді панували в Сицилії, для відрізнення грецьких монахів візантійського обряду від венедиктинців. З південної Італії термін *Ва-*

¹¹ Федюк П. Й., *Святий Василій Великий і християнське аскетичне життя*, Рим-Торонто 1978, с. 63. Федюк (Fedwick P. J.), відомий василієзнавець, є автором 5-томника *Bibliotheca Basiliana universalis* (a study of the manuscript tradition: translations and editions...), Brepols-Turnhout 1993-1999.

¹² Митр. Андрей Шептицький, ЧСВВ, у «Введенні» до перекладу *Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Великого*, Львів 1929, с. XIII-XIV.

¹³ Див. Mango C. *Byzantium. The Empire of New Rome*, New York 1980, p. 110; М. С. [Мелетій Соловій], ЧСВВ, *Дух василіянського монашества в минулому й сучасному // Пропамятна книга ОО. Василіян у Канаді*, Торонто 1953, с. 40-41.

силянський чин перейшов до папської канцелярії, а згодом – до інших країн, де проживали східні ченці¹⁴. Наприклад, папа Пій II у 1458 р. пише до польського короля Казимира у справі Київського митрополита Григорія II Болгариновича, окреслюючи його як колишнього «архимандрита константинопольського монастиря св. Димитрія Чину святого Василя»¹⁵.

Грецькі ченці мали дуже багато монастирів в Італії¹⁶. Вони тут особливо поширилися від часів іконоборства (VIII ст.) і діяли протягом наступних століть. Їхня роль зменшується після падіння Константинополя в 1453 р. Активний учасник Флорентійського собору (1439 р.) грецький кардинал Висаріон навіть уклав для італійських василіян *Компендії правил*, який згодом перекладено на італійську та іспанську мови¹⁷. У 1579 р. папа Григорій XIII об'єднав італійських та іспанських василіян (ці останні заснували кілька спільнот у XVI ст.) в один *Василіянський чин Італії, або Гроттаферратський (Ordo Basilianus Italiae, seu Cryptoferratensis)* та віддав їх під провід гроттаферратського архимандрита як головного настоятеля.

Наприкінці XVI ст. у Київській митрополії вже було досить поширене розуміння, що всі східні ченці є *василіянами* і творять *Чин Святого Василя Великого*¹⁸.

У 1617 р. митрополит Йосиф Рутський заснував централізований чернечий чин, другий після «Василіянського чину Італії», і назвав його *Віленською Конгрегацією Пресвятої Тройці Чину Святого*

¹⁴ За часів папи Гонорія III (1216-1227) назва *Василіянський чин* вже нормально вживалася в папських документах // *Codificazione Canonica Orientale*, ed. A. Tautu, 1950, v. 3, p. 213.

¹⁵ Welykuj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 148-149.

¹⁶ Венедиктинець Jean Gribomont твердить, що в різних часах їх було біля 1500 // *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, v. 5 (Roma 1978), p. 255.

¹⁷ Цей «Витяг правил», це властиво цитати з різних писань св. Василя Великого про чернече життя. Заголовок італійського видання такий: *Compendio delle Regole ove Costituzioni monastiche del protopatriarca S. Basilio Magno*, raccolto dal dottissimo Card. Bessarione, Roma 1689.

¹⁸ Перший знаний нам документ походить із 1371 р. і стосується львівських вірменських ченців. // *Каталог пергаментних документів Центрального державного історич. архіву УРСР у Львові 1233-1799*, Київ 1972, с. 30, ч.8.

Василія Великого. Він його так назвав, виходячи з тогочасних переконань, що східні монастирі є василіянськими, а ченці василіянами. Тому свою монашу спільноту він назвав *Віленською Конгрегацією Пресвятої Тройці* – від місця і головного монастиря реформи, але, у своїх листах до Рима, Рутський часто її називає *Чин Святого Василія*. У 1744 р., після об'єднання обох конгрегацій (Святотроїцької і Святопокровської) в один чин, папа Венедикт XIV дав йому назву *Руський Чин Святого Василія Великого*¹⁹. Від 1932 р., згідно з декретом Конгрегації для Східної Церкви, цей чин офіційно називається *Василіянський Чин Святого Йосафата*. У 2017 р. він мав 529 ченців у 89-ти монастирях.

У 1684 р. бере свій початок *Василіянський чин Найсвятішого Спасителя мелхітів*. Єпископ Тиру та Сидону Євтимій Саїфі (Антіохійського патріархату), ставши католиком, згуртував монахів своєї єпархії, з наміром зробити їх місіонерським чином. У 1724 році вони зібралися на першу капітулу і вирішили дотримуватися Правил св. Василія. У 1739 р. їхній протоархимандрит Михаїл, за дозволом антіохійського патріарха Кирила Танаса, написав листа до протоархимандрита Василія Полатели, з проханням приєднатися до Святотроїцької конгрегації, подаючи при цьому докладний проект такого об'єднання²⁰, який однак не був здійснений. У 1743 р. папа Венедикт XIV затвердив цей чин. У 2014 р. він мав 98 ченців у 26-ти монастирях.

Василіянський чин св. Йоана Хрестителя мелхітів був заснований у 1710 р., а затверджений папою Венедиктом XIV у 1757 р. Крім душпастирської праці, у ХХ ст. ченці почали займатися шкільництвом. У 2015 р. чин мав 44 ченці у 8-ми монастирях.

Василіянський Алеппський чин мелхітів постав внаслідок відокремлення частини ченців із заснованого 1710 р. Василіянського чину св. Йоана Хрестителя, коли в 1829 р. вони утворили но-

¹⁹ *Ordo Sancti Basilii Magni Ruthenorum* // Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, р. 92. Дослівно – це *Чин Святого Василія Великого Русинів*, тобто: *Руський Чин Святого Василія Великого*.

²⁰ Лист і проект вписаний у: «Apographum Consultationum O. D. B. M. Congregationis SS.mae Trinitatis ab anno 1726 ad annum 1742» // РНБ СПб, від. рук., Q I, nr. 49.

вий чин. У 1972 р. до нього належало 44 ченці, які жили в у 8-ми монастирях.

Крім цих чинів, існує ще *Конгрегація Святого Василя* латинського обряду, заснована у Франції 1822 р., під покровом св. Василя Великого, для виховання молоді й душпастирювання. Ченці називаються *Отці Василяни* (Basilian Fathers) і працюють у Канаді, США, Мексиці, Колумбії. У 2017 р. ця конгрегація налічувала 42 монастирі і 290 ченців.

Василіянських жіночих спільнот є три:

Сестри Чину Святого Василя Великого, які виводять свій початок з первісної монашої традиції св. Василя Великого і св. Макрини. З приходом християнства в Україну засновувались також жіночі монастирі. У 1037 р. князь Ярослав Мудрий збудував у Києві жіночу обитель св. Ірини. Згодом жіночі монастирі поширились на землях сьогоднішньої України, Білорусі та Росії. У 1772 році у з'єднаній з Римом Київській митрополії було 25 жіночих монастирів, у яких проживало біля 200 монахинь, підлеглих місцевим єпископам. З поділом Польщі, з 12 монастирів, що опинилися на території Австрії, залишилось тільки два – у Словіті і Яворові. Після реформи на початку ХІХ ст., яку перевели зреформовані василіяни, постали нові монастирі в Галичині, звідки василіянки перейшли до інших країн. Після ІІ світової війни відчувалась потреба об'єднати всі монастирі під одну головну управу. Тому Апостольський престол своїм декретом від 1951 р. проголосив централізацію всіх монастирів Сестер Чину Святого Василя Великого з головною управою в Римі, визнаючи його чином папського права. У 2017 р. Чин нараховував біля 470 Сестер, які живуть у 75-ти монастирях в Австралії, Аргентині, Бразилії, Греції, Німеччині, Польщі, Румунії, Словаччині, США, Угорщині, Україні і Хорватії.

Сестри Василіянки Соаритки, які були засновані у Ливані 1737 р. У 2015 р. їх було біля 120 у 26-ти монастирях.

Сестри Василіянки святої Макрини, засновані 1921 р. у Медзоюзо (Сицилія), щоб займатися бідними дітьми албанського походження. У 2008 р. в Італії і в Албанії було 88 сестер у 17-ти монастирях.

ЧАСТИНА I.

МИТРОПОЛИТ ЙОСИФ ВЕЛЯМИН РУТСЬКИЙ ОСНОВОПОЛОЖНИК ЗАКОНОДАВСТВА ВАСИЛІЯНСЬКОГО ЧИНУ СВЯТОГО ЙОСАФАТА

Законодавство Василянського чину від 1617 року і донині, в основному, опирається на чернечі закони, укладені митрополитом Йосифом Велямином Рутським. У своїй реформі чернецтва, він мав на меті внутрішньо скріпити слабку ще тоді Руську, тобто білорусько-українську Церкву.

Спочатку коротко поглянемо на монаше законодавство перед Рутським, а відтак представимо його плани для скріплення «грецького обряду» за допомогою оновленого чернецтва, яке тоді перебувало у стані занепаду. Саме про різні проекти й початкову діяльність Рутського мовиться у першому розділі.

У другому розділі подані важливіші історичні факти з часів самої реформи Рутського, що вплинули на формування василянських правил і монашої дисципліни.

У третьому розділі розглядаємо правила, що їх уклав митрополит Йосиф, а саме: «Спільні правила», «Партикулярні правила», «Правила для Єпископів» і «Правила, які треба зберігати під час виборів Протоархимандрита і виборчої генеральної капітули, як також звичайної капітули». Перелічимо рукописи й друки різних правил і спробуємо представити історичний контекст для їхнього аналізу.

Четвертий розділ – це загальні висновки стосовно законодавчої діяльності митрополита Рутського.

Розділ 1

Плани Івана Рутського на відродження «Руського обряду»

1.1 Монаше законодавство перед Рутським

На Сході кожний монастир мав власний типікон, укладений своїм засновником або запозичений з іншої обителі. Монаше законодавство ґрунтувалося не тільки на правилах св. Пахомія чи св. Василя Великого, але й на чернечих уставах інших монашеских законодавців, відомих і невідомих, а також на постановах різних церковних соборів, монарших розпорядженнях, особливо на т. зв. «Новеллах» імператора Юстиніана (527-565). Треба також додати, що фундатори-ктитори додавали деякі домагання, наприклад, призначати архимандрита обителі. Крім того, монастирські устави dostosовувались до місцевих кліматичних обставин, роду заняття тощо. Отож поставали різні типікони і монашескі традиції, які в загальному нормували чернечий лад у монастирі, включно з літургійними приписами.

Коли св. Теодосій Печерський († 1074) прийняв провід Печерської лаври, то постарався дістати з Константинополя *Студитський устав*²¹. Першу його частину, тобто літургійну, він увів у життя без змін, а другу, що стосується внутрішнього й зовнішнього монашого життя, dostosував до обставин місця, часу та духу східних слов'ян.

²¹ *Студитський устав* бере свою назву від св. Теодора Студита (759-826), архимандрита монастиря Студіон, що біля Константинополя. Хоча св. Теодор у своєму монастирі уклад монаший розпорядок на основі правил св. Василя Великого, але не залишив писаного уставу. Це зробив один з його учнів уже після смерті наставника. Св. Теодосій Печерський користувався пізнішим Студитським уставом, укладеним колишнім ченцем монастиря Студіон – константинопольським патріархом Олексієм (1025–1043). Цей устав базується на навчанні св. Теодора Студита і способі життя, яке святий провадив у своєму монастирі. Оригінальний грецький текст не зберігся, але існує його слов'янський переклад, який описав Голубинській Е. *История Русской Церкви*, том I, част. II (Москва 1904), с. 608-627. На цю тему див. Senyk S. *A History of the Church in Ukraine*, v. I (Roma 1993), p. 259-264.

Студитський устав поширився на всю Русь, і багато монастирів поклали його в основу свого чернечого життя²². Як у Візантії, так і на Русі, князі й багаті родини засновували монастирі, додаючи до уставів свої вимоги і побажання, наприклад: родина ктитора повинна бути похована в монастирі; коли і як за неї треба молитися; участь ктитора у призначенні настоятеля чи прийманні кандидатів до спільноти тощо. За таким зразком протягом століть засновувалися монастирі. Були це переважно малі спільноти, про внутрішнє життя яких немає жодних свідчень.

Проте, після татарської навали (1240 р.), кожний монастир виробляв свої устави або запозичував їх з інших типіконів. Відтоді почала маліти початкова ревність святих основників руського чернецтва. Немалою причиною занедбання монашої дисципліни було надмірне втручання князів, ктиторів і єпископів у внутрішнє життя спільнот. Знаємо, що на початках історії руського монашества князі самовільно змінювали управу й порядок у монастирях; ктитори, засновуючи нові осередки богопосвяченого життя, укладали для них свої устави або зберігали за собою деякі права (назначати ігуменів, завідувати монастирським майном, приймати до обителі ченців тощо).

Однак справжній занепад почався після монгольсько-татарської навали, яка в 1240 р. майже вщент зруйнувала Київ і впродовж чотирьох століть постійно грабувала монастирі й церкви, а то й цілком їх нищила. Коли знаходились фундатори, монастирі поставали знову, якщо ні, то слід їхній зникав, а ченці тікали в Московщину або в Литву.

Пізніше, вже за часів Великого князівства Литовського, було чинне право патронату, згідно з яким королі надавали монастирі й церкви княжим чи знатним родам, а згодом митрополитам чи єпископам, які ними управляли за своїм вподобанням. Тоді на обителі дивились як на джерело матеріального збагачення. Рідко хто з патронів-ктиторів дбав про якусь вищу освіту ченців, про

²² Невідомо, скільки тих монастирів було. Голубинський нарахував їх 70 на Русі, які існували в різних часах // Голубинській Е., *История Русской Церкви*, том I, част. II, с. 746.

їхню внутрішню дисципліну чи навіть про те, щоб їх добре забезпечити.

Крім того, деякі монастирі переходили під управління церковних братств. Часом самі князі-фундатори віддавали засновану ними обитель в опіку братства, як це, наприклад, було з монастирем Пресвятої Тройці у Вільні або в Спаському у Могилеві.

Були ще й різні невторопні єпископські прикази, які змушували священників-вдівців вступати в монастир з метою піднесення моральності духовенства. Напр., Віленський собор (1509-1510 р.) постановив: «Не допускати до богослуження священників вдівців, поки вони не вступають до монастиря»²³. Таких постанов було більше (напр., 1557 р.), що призводило до збільшення числа примусових монахів. Монастирі наповнялися священниками-вдівцями, які не мали жодного бажання провадити чернече життя.

У деяких фундаційних або ктиторських уставах читаємо, що ченці повинні вести життя згідно «з уставом св. Василя Великого і святих Отців»²⁴. Цей вислів треба розуміти так: ченці зобов'язані жити спільним життям, основоположником якого можна назвати св. Василя Великого. Не йдеться тут про якийсь конкретний «устав», бо ні у Візантії, ні на Русі, ченці не мали єдиного уставу, тому що монастирі не були об'єднані між собою і не підлягали одному головному настоятелю, як це практикувалося в деяких монаших чинах на Заході, а підлягали місцевому єпископові.

Такий традиційний чернечий устрій хотіли зберегти єрархи Київської митрополії, коли приступали до єдності з Римом. Тому до 33-х Артикулів або умов з'єднання з Католицькою Церквою вони включили таку вимогу: «Архимандрити, ігумени, ченці та їхні монастирі нехай будуть під послухом єпископа, в єпархії якого проживають, згідно з первісним звичаєм, бо в нас є тільки один чернечий устав, якого дотримуються всі єпископи; а так званих провінціалів ми не маємо»²⁵.

²³ Коссак, *Шематизм Провінції св. Спасителя*, с. 230.

²⁴ *Архив ЮЗР*, част. I, т. VI, с. 93. Йдеться про реформу Спаського монастиря в Дубні 1592 року, довершену при співучасті князя Костянтина Острозького.

²⁵ Welykyj, *Documenta Unionis*, р. 64.

Отож ерархи хотіли, щоб монастирі залишились під їхньою владою і не були залежним від світських людей. Вислів Владик, що «в нас є один чернечий устав», треба розуміти так, що існував традиційний спосіб чернечого життя і не було єдиного уставу для всіх монастирів. А коли єпископи кажуть, що «так званих провінціалів у нас немає», то цим не бажають допустити до централізованих чинів, як у латинському обряді, де монастирі майже всіх чернечих чинів були цілком звільнені з-під влади місцевих єпископів і підлягали провінційним настоятелям, а через них – головному настоятелеві чину, залежному від папи Римського.

У жовтні 1596 р. до Берестя прибуло 12 архимандритів, але з них тільки троє підписали унію (Браславський, Лавришівський і Мінський); інші ж брали участь в антисоборі. Тих декілька обителів, котрі прийняли Берестейську унію, ще довго стояли напівпорожніми²⁶.

Досі ніхто не з'ясував точного числа монастирів і ченців у період укладення Берестейської унії. На основі списків, різних авторів, можна припускати, що тоді всіх монастирів було біля двісті, а про кількість ченців існують тільки здогади.

Загальний церковний занепад вплинув і на чернече життя. В одних монастирях зовсім не було іноків, а в інших жили тільки ігумени, – і то часто світські люди, які користали з монастирського господарства. Тож не дивно, що митрополит Іпатій писав до канцлера Льва Сапіги, що навіть одного «гідного і вченого» ченця не міг знайти для Святотроїцького монастиря у Вільні²⁷.

У той же час у цілій Католицькій Церкві спостерігаємо спроби відродження чернечого життя, згідно зі вказівками Тридентського собору. А першу згадку про якусь чернечу реформу на українських землях віднаходимо у Спаському монастирі в Дубні, ктитором якого був князь Костянтин Острозький. 1592 ро-

²⁶ Для прикладу можна навести заяву чернецтва і духовенства з 1609 року про підлеглість митрополитові Потієві, яку підписало лише три архимандрити (Віленський, Браславський і Мінський) та кілька ченців // *Археографический сборник*, VI (Вильна 1869), с. 156.

²⁷ Пор. *Archivum Domus Sapiehanae*, Lwów 1892, v. I, 340-342.

ку, на вимогу ченців, тут уведено спільне життя, «згідно з уставом св. Василя і святих Отців»²⁸.

В Італії також продовжувалась реформа італо-грецьких ченців, які дуже підупали і златинізувалися, з огляду на брак покликань з Греції. Папа Григорій XIII (1579 р.) наказав їм об'єднатися з іспанськими василіянами латинського обряду в одну конгрегацію під проводом Гроттаферратського протоархимандрита. Про цей реформаційний рух згадував у своїх листах грецький священник Петро Аркудій²⁹, якого еп. Іпатій Потій взяв зі собою з Рима до Вільна після укладення унії. Про реформу італо-грецьких василіян, напевно, знав і випускник Грецької колегії св. Атанасія, Іван Велямин Рутський, який у 1603 році закінчив богословські студії у Вічному Місті.

Єрархи Київської митрополії, хоч і хотіли мати повну владу над монастирями й монахами, проте також бажали піднести чернецтво, усвідомлюючи, що монахи відіграють незаміниму роль у формуванні християнської духовості й культури. Митрополит Іпатій Потій не тільки старався відібрати від православних Печерську лавру та інші монастирі, але й призначав своїх кандидатів на настоятелів. Саме за його благословенням у Віленському монастирі разом з Йосафатом Кунцевичем почав діяти молодий богослов Іван Велямин Рутський, який згодом став його наступником і розпочав реформу руського чернецтва.

1.2 Молодість Івана Веляміна Рутського

Іван Рутський народився у 1574 р. в селі Рута (звідси – Рутський), що належало його родині Веляминів (звідси – Велямин), вихідців із Московського князівства XV ст.,³⁰ а дехто робить сенса-

²⁸ *Архив ЮЗР*, част. I, т. VI, с. 93; пор. Senyk Sophia, *Rutskyj's Reform and Orthodox Monasticism: A Comparison* // *ОСР*, v. 48 (1982), 408.

²⁹ Про Петра Аркудія див. Pidruchnyj P., *Pietro Arcudio – Promotore dell'Unione* // *Записки ЧСВВ*, т. VIII (Рим 1973), с. 254-277.

³⁰ Це питання дискусійне. У хроніці Супрасльського монастиря про походження Рутського читаємо: «Того ж року (1613) став митрополитом Йосиф Велямин Рутський, ревний уніат, нащадок тих смоленських Веляминів, про яких говорить Стрийковський у книзі 25, розд. 2; а від має-

ційний здогад, що він, можливо, походив з татарського роду³¹. Батьки Івана були кальвіністами і вислали його на студії до кальвіністської школи спершу до Вільнюса, а згодом до Карлового університету в Празі, де він, під впливом отців єзуїтів, став католиком латинського обряду. З Праги Рутський перейшов на навчання до Бюрцбурзького університету, де закінчив філософію. У 1599 р. подався пішки до Рима і, на прохання о. Якова Бокси, єзуїта руського роду, був прийнятий до грецької Колегії св. Атанасія, яку заснував папа Григорій XIII у 1576 р. для виховання священників у східному обряді і для потреб Східних Церков. Згідно з правилами колегії, він склав присягу, що працюватиме в східному обряді. У травні 1603 р. Рутський закінчив навчання і, як богослов мирянин, повернувся до Вільнюса, де викладав у семінарії, заснованій митрополитом Іпатієм Потієм³².

Митрополит Рафаїл Корсак, перший біограф Рутського та його наступник на митрополичому престолі, оповідає у «Житті Рутського»³³, що він завагався в доцільності своєї праці для Східної Церкви і просив, щоб папа Климент VIII звільнив його від присяги перебувати у східному обряді, яку складали всі студенти Грецької колегії. Сумніви й намагання звільнитися з цієї присяги, може, й були на початку, але він їх незабаром подолав і вирішив працювати для добра руської Віри³⁴.

тків, після переходу на Литву, названий Рутським» // *Археографический сборник*, т. IX, с. 96.

³¹ Денис Лисейчиков, білоруський історик, аналізуючи герби родини Веляминів, висловлює здогад, що Йосиф Велямин Рутський, правдоподібно, походив з татарського роду, покликаючись на те, що в Руті було багато татарських родин і на герб. Див. Лисейчиков Д. Завещание митрополита Иосифа Вельямина Рутского // *Завещания униатских иерархов киевской митрополии XVII и XVIII вв. как пример религиозной культуры общества Речи Посполитой*, Люблин 2013, с. 56.

³² Welykyj A., *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. IX-XII.

³³ Korsak Raphael, *Vita Rutscii* // *Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 154-155.

³⁴ Рутський, правдоподібно, робив заходи, щоб звільнитися з присяги працювати в східному обряді, бо у папських рескриптах від 1603 р. знайшов я таку нотатку: «Giovanni Ruschi, chierico Polacco» подав якийсь прохання, а відповідь надійшла така: «Habet paenitentiaros», тобто «Має

У нашій церковній історіографії про Йосифа Веляміна Рутського відчувається великий брак наукової монографії, що опирається на новіших документах³⁵. Із досі виданої літератури на цю тему можемо твердити, що Господнє провидіння в дивний спосіб послало Рутського до тодішньої українсько-білоруської Церкви. Він прийшов з кальвінізму, щоб своїми реформами піднести Церкву і зберегти її на майбутнє. І почав він від реформи монашества.

1.3 Проект Рутського (січень 1605 р.)

Повернувшись з Рима до Вільна, Рутський серйозно осмислював болюче питання відродження Руської Церкви. Крім митрополита Іпатія Потія, який боровся за існування унії, ніхто з владик серйозно не прикладав рук до обнови релігійного життя, навіть колись енергійний єпископ Кирило Терлецький. Рутський, як богослов-мирянин, першим порушує це питання. Нагоду до цього в 1604 р. дала зустріч з монахами кармелітами босими, які, як папські легати, їхали до Персії через Польсько-Литовську державу і зупинились у Вільні³⁶. Правдоподібно, під їхнім впливом Рутський написав *Виклад одного русина про виправлення устрою у грецькому обряді, написаний у Вільні в січні 1605 року*³⁷.

Авторство Рутського в 1670-х роках засвідчив василіянин Йосиф П'єткевич, упорядник документів Василянського чину. До оригінального заголовка він додав: *Виклад Йосифа про виправ-*

сповідників» // Archivio Doria Landi Panphilj, Fondo Aldobrandini, Busta 26, anno 1603, sotto: «Giovanni».

³⁵ Про давніші монографії можна довідатися з тритомника о. Ісидора Патрила, *Джерела і бібліографія історії української Церкви*, Рим 1975-1995.

³⁶ Цікаві документи про взаємини Івана Рутського з кармелітами босими подає Welyukj A., OSBM, Joannes Velamin Rutskyj in «exitu viarum» (1603-1608) // *Записки ЧСВВ*, т. I (Рим 1949), с. 9-38.

³⁷ Discursus Ruteni cuiusdam de corrigendo regimine in ritu Graeco, conscriptus Vilnae 1605 in Januario, опублікований у: *Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 126-134. Український переклад у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 371-380. Про початкові плани Рутського див. Підручний П. Два програмові писання Рутського: «Discursus» і «Programma unionis» // *Записки ЧСВВ*, т. IX (Рим 1974), с. 24-45.

лення устрою у грецькому обряді, коли він був ще мирянином, приховуючи власне ім'я, написаний по-польськи і з його власноручного манускрипту перекладений на латинську мову, як слідує³⁸.

Дату – «січень 1605 рік» – не можна ставити під сумнів із двох причин: по-перше, тому що вона, мабуть, була подана самим Рутським або його сучасниками; по-друге, молодий Іван у 1605 р. мав намір спровадити до Литви кармелітів босих, а у *Викладі одного русина* йдеться саме про запрошення якогось західного чину для реформи монашества.

Нелегко відповісти на питання, для кого Рутський виготовив цей проект. Василяннин Борис Балик слушно зауважує, що «Виклад одного русина» був поданий тим, кого цікавила інтелектуальна й моральна реформа Руської Церкви. Адресатами могли бути київський митрополит Іпатій, Віленський латинський єпископ Венедикт Война та інші³⁹.

Досі не віднайдено ні оригіналу, ні копії *Викладу одного русина* в польській мові, хоч уже знайшлося декілька копій латинського перекладу, які між собою не різняться.

1.4 Виклад одного русина (зміст)

Цей проект охоплює всі руські церкви й монастирі. На початку Рутський змальовує сумний стан Київської митрополії і робить висновок: «Наше нещастя походить з двох причин: перша – це брак науки у наших провідників [тобто єрархів], а друга – брак досконалості і святості»⁴⁰. А тому, що єрархів вибирається з нашого чину, то, якщо хочемо мати добрих єпископів, подбаймо про добрих ченців. Реформу руських монахів Чину св. Василя Великого можуть провести тільки члени якогось західного чернецого чину, бо ні на Русі, ні навіть у Греції, немає до того здатних людей. Ченці того західного чину, подібні до східних іноків способом життя, повинні прийти до якогось унійного монастиря, прийняти східний обряд і вивчити руську мову, а відтак привчити монахів до святості. У такий спосіб руське чернецтво

³⁸ СПбИИ РАН, кол. 52, т. 309, с. 258-269.

³⁹ Balyk, *Duo documenta*, p. 49.

⁴⁰ Василянські генеральні капітули, с. 372: Додаток I. Виклад русина.

обновиться і стане міцною основою, на якій можна буде будувати цілу церковну структуру. На думку Рутського, плоди такої реформи були б наступними:

1. Ченці відзначатимуться наукою і святістю життя;
2. Матимемо сповідників і добрих проповідників, яких дотепер не мали.
3. Відкриємо добре організовані школи, із яких будуть виходити добрі священники й гідні державні мужі.
4. Єпископські й архієпископські престולי очолять мужі свідомі того, яке служіння вони прийняли і знатимуть, як його виконувати. Можна б легко отримати згоду на те, аби хіротонію отримували тільки після декількох років монашого життя в тих монастирях, і тільки ті ченці, які дадуть достатній доказ доброї поведінки.
5. Відкрився б шлях для допомоги іншим нашим братам, які мають той самий обряд⁴¹.

1.5 Рутський планує спровадити кармелітів босих

Добре обдуманний проект, як вийти з церковного занепаду, поданий у «Викладі одного русина», мабуть, був висновком певних домовленостей з кармелітами босими. Так пояснює о. Атанасій Великий на основі документів, які він знайшов у Головному архіві кармелітів босих у Римі. Він намагається довести, що проект Рутського виник на основі переговорів Рутського з кармелітом о. Павлом Симоном, легатом, учасником папської місії, яка їхала через Польщу і Москву до Персії⁴². У 1605 році Рутський намагався спонукати кармелітів босих прибути до Литви, щоб розпочати реформу руських монахів.

Польський кармеліт о. Леонард Ковалювка не погоджується з аргументацією о. Великого. Він намагається довести, що в тих документах, які наводить о. Великий, не йдеться про заснування якогось монастиря східного обряду з метою реформи василіян, а про заснування латинського монастиря кармелітів босих у

⁴¹ Там само, с. 380.

⁴² Welykyj A., OSBM, Joannes Velamin Rutskyj in «exitu viarum» (1603-1608) // *Записки ЧСВВ*, т. I (Рим 1949), с. 9-38.

Вільні, а не у Кракові⁴³. Однак, Ковалювка не обізнаний з «Викладом одного русина» та по іншому пояснює документи, які сам наводить. На нашу думку, поїздка до Москви найкраще доводить намагання Рутського спонукати кармелітів прибути до Литви, щоб тут розпочати реформу руського монашества.

1.6 Рутський у Москві.

У половині листопада 1605 р. кармелітська папська місія до Персії виїхала до Москви, і до цієї місії приєднався й Іван Рутський. Зі звіту о. Павла Симона, написаному 15 березня 1606 р. з Москви головному настоятелю кармелітів босих, виходить, що Рутський їздив туди в унійних справах. Про нього о. Павло Симон пише: «Він потішав мене у тій подорожі своїми чеснотами й своєю надзвичайно доброю вдачею: покірний, скромний, дуже послухний, покутник і повний життя»⁴⁴.

У Москві кармеліт Павло Симон й Іван Рутський радилися з польським єзуїтом Миколою Чіжовським, який там перебував, про те, як можна з'єднати Московську Церкву з Римською. Вони дійшли висновку, що треба починати від реформи монахів, з яких у Східній церкві вибирається вся ерархія. До деяких московських монастирів таємно прийшли б західні монахи, вбрані по-східному, зі знанням обряду, мови і звичаїв. Єзуїт Чіжовський доповів про це князеві Лже-Димитрієві і ця ідея йому дуже сподобалася, але він уважав, що краще було б, якби ті монахи прийшли у світському одязі і тут зодягнулися у чернечу рясу, щоб уникнути підозріння москвичів. Лже-Димитрій висловив бажання, щоб Рутський відразу залишився у Москві і починав це здійснювати, але він відмовився, пославшись на необхідність полагодування своїх родинних справ. Урешті вирішено, щоб Рут-

⁴³ Kowalówka Giuseppe, *L'Attività pastorale e missionaria dei Carmelitani Scalzi Polacchi*, Roma 1970, p. 42-44. Польський переклад: Kowalówka Leonard, *Z naszej przeszłości misyjnej*, Rzym 1975.

⁴⁴ Kowalówka Leonard, *Z naszej przeszłości misyjnej*, 1975 (AG OCD, Plut. 235, segn. i, Lett. del P. Paolo Simone, Mosca, 15.03.1606).

ський поїхав до Рима разом із графом Алесандро Рангоне⁴⁵, порозмовляв і порадився з головним настоятелем кармелітів, «чи мають починати свій давній план на Русі [тобто Литві] чи в Москві»⁴⁶.

Як бачимо, наведений вище задум реформи московського монашества в загальному подібний до плану, що його замислив Рутський для Київської митрополії й описав у своєму *Викладі* в січні 1605 р. Підсилює цей здогад ще й те, що у згаданому вище звіті о. Павло Симон пише: «Планується зробити тут те, що задумувалося зробити на Литві з паном Рутським»⁴⁷: А в іншому місці додає: «Надія на навернення московитів, по-людськи говорячи, не може бути інша, як через русинів»⁴⁸.

На цьому обривається мова документів про заснування монастиря кармелітів на Литві в 1605 р.

1.7 Рутський у Римі

Після нарад у Москві Іван Рутський виїхав до Рима з метою представити Апостольському престолу і головному настоятелеві кармелітів босих план реформи московського монашества. Він зупинився у Варшаві, а митрополит Іпатій, який тоді там перебував, 17 квітня 1606 р. передав через нього листа папі Павлові V. У ньому він поручає Рутського як людину «добре заслужену для нашої релігії, який їде до Рима в справі деяких духовних планів і побажань»⁴⁹.

⁴⁵ Alessandro Rangone, родич Клавдіо Рангоне (Claudio Rangone), папського нунція у Варшаві в 1599–1606 рр., їздив тоді до Москви з якоюсь важливою місією.

⁴⁶ Про це розповідає о. Павло Симон у своєму звіті до Рима // *Welykyj, Rutskyj in exitu viarum*, р. 21. Див. Kowalówka // *Z naszej przeszłości misyjnej*, с. 68-69.

⁴⁷ Там само, с. 21: «Il disegno è qui fare quello che si doveva fare in Lituania con il Signor Ruschi».

⁴⁸ Там само, с. 22: «Spes itaque conversionis Moscovitarum humano modo loquendo non videtur potest esse alia quam per Ruthenos».

⁴⁹ *Welykyj, Litterae Episcoporum*, v. I, р. 30-31: «Joannem Rutki, nobilem Lithuanum, de nobis nostraque Religione optime meritum, ad Urbem profi-

Рутський прибув у Рим у середині 1606 р. І, як сам оповідає в 1624 р., «після численних розмов з різними духовними особами, домовився з людиною незвичайної святості й науки, отцем Петром, кармелітом босим і генеральним настоятелем цього Чину, та за згодою Найвищого Архiereя Павла V, щоб той отець [Петро] послав чотирьох монахів свого Чину разом з ним [Рутським] на Русь. Там вони прийняли б грецький обряд і рясу св. Василя і були б нашими вчителями в духовному житті та реформаторами Чину св. Василя, на той час дуже занепамого. Уклавши таку угоду, виїхав до Литви, і у Вільні, разом з кількома іншими, облачився в рясу св. Василя у монастирі Пресвятої Тройці»⁵⁰.

Крім переговорів з настоятелями монаших чинів, Рутський вручив секретареві папи Павла V Маріанові Малакріда меморіал у справі унії *Про інші засоби, як допомагати грекам і русинам*⁵¹. У цій *Програмі унії*, як назвав її о. А. Великий, Рутський твердить, що католицькі місіонери досі не мали успіхів, бо не пристосовувались до обряду, звичаїв і ментальності тих народів, до яких приходили з допомогою, та не були витривалими у своїй апостольській праці. Він закликає латинські чини засновувати на Русі свої монастирі, але східного, а не латинського обряду. Цей меморіал Рутського опублікував 1613 р. кармеліт Тома від Ісуса у VI розділі популярного у той час твору *Thesaurus sapientiae Divinae* (Скарбниця Божої мудрості). Тома від Ісуса представляє читачам цей текст, як «думку одного русина». Рутський у листі до василіянських студентів у Римі від 23 лютого 1623 р. признається, що це він написав його разом з о. Павлом Симоном у Москві⁵², а потім вручив секретареві Павла V, та що цей текст опублікований, з незначними змінами, у книзі *Thesaurus sapientiae Divinae*⁵³.

ciscentem ob pia quaedam animi vota et desideria, literis meis Sanctitati Vestrae commendare non dubitavi».

⁵⁰ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 156.

⁵¹ Там само, с. 23: «De aliis mediis iuvandi Graecos et Ruthenos».

⁵² Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 87-88.

⁵³ *Thesaurus Sapientiae Divinae in gentium omnium salute procuranda*, Antverpiis 1613. Текст Рутського *Про інші засоби, як допомагати грекам і русинам*

1.8 Зміст Програми унії⁵⁴

«Дві передумови, між іншими, необхідні в кожному наверненні, особливо в наверненні чи радше приєднанні до унії греків і русинів з Римською Католицькою Церквою».

Перша: католицькі місіонери повинні пристосуватись до звичаїв і до вдачі даного народу та сприяти їм в усьому, що не противиться в основному вічному спасінню. Через другорядні речі не годиться втрачати суттєвих.

Друга передумова: треба мати велику витривалість. Нічого не слід багато разів починати. Власне через брак цих двох передумов заплановане з'єднання греків і русинів з Римською Церквою не увінчалось бажаним успіхом.

Брак першої передумови проявився в тому, що ті, які старалися допомогти грекам і русинам, відчуваючи антипатію до грецького обряду та якое майже природне відчуження, з метою утримати їх у злуці з Римом намагалися, якщо не словом, то ділом, перетягнути їх на латинський обряд, в якому служили. Тим-то й принижували грецький обряд, щоб так їхніх дітей поволі перевести на латинство. Не зважали вони й на те, що православним дуже дорогий їхній обряд та їхні звичаї.

Бракувало також витривалості. Ніколи не було людей, які б присвячували себе виключно праці над приєднанням греків і русинів; людей, які в своїх щоденних молитвах просили б Господа Бога про єдність, студіювали б ґрунтовно проблему єдності Церков, працювали б наполегливо, пильно й уміло і так притягали б до цього найвищих архієреїв та інших ерархів.

На думку Рутського, єдиним способом усунення цих перешкод та нівеляції упереджень до Римської Церкви, є заснування монастирів якогось чину чи чинів на Русі, які прийняли б слов'янсько-візантійський обряд як свій, і то без змін, та пильно навчали б народ, усуваючи причини роздору. Таким способом зникне перша перешкода, бо такі монахи будуть цінувати руські церемонії й обряд як свої власні, а люди, коли це побачать, при-

цікавий за змістом, тому ми його переклали українською мовою. Див. *Василіянські генеральні капітули*, с. 381-387: Додаток II.

⁵⁴ Welykyj, *Epistolae Metropolitanum*, v. I, p. 123-127.

в'яжуться до них як до своїх. Подолається водночас і друга перепона: ті монахи будуть приймати руських кандидатів до своїх монастирів і залишатися тут назавжди. Вони цілком посвятаються тому народові, долаючи всі труднощі й усуваючи всі перепони до єдності. У русинів єпископи, архиєпископи й митрополити поставляються, щоправда, з ченців св. Василя Великого, але згодом можна буде дістати дозвіл, щоб вони вибиралися і з тих монахів. І так, уся єрархія буде послужна Апостольському престолу, бо від владик починаються всякі схизми.

Наприкінці Рутський ставить чернечим чинам, які бажали б їхати на місії у Київську митрополію такі умови:

1. Ченці повинні належати до одного з реформованих чинів та мати стиль життя й устав, подібний до уставу іноків св. Василя, які не їдять м'яса.

2. Вони повинні мати дозвіл служити також і в латинському обряді, щоб у такий спосіб допровадити до того, що русини не будуть так опонувати латинському обрядові, як це діється тепер.

3. Повинні заснувати монастирі в Римі та в інших провінціях, де б виховувалися монахи, покликані до такої місії. Ті ченці будуть підлягати безпосередньо головному настоятелю. Вони повинні вивчити грецьку й руську мови. До тих обителей можна приймати також руських студентів.

4. Щоб когось з тих монахів можна було обрати єпископом або митрополитом, він мусить закінчити один повний рік новіціату, скласти вічні обіти і кілька років виконувати в чині якусь працю.

5. Ті монахи складатимуть ще й четвертий обіт: «Не старатися про гідність поза Чином»⁵⁵.

1.9 Підсумки римських нарад

Із наведеного змісту *Програми унії* бачимо, що вона адресована римо-католикам і подає широкий план створення східних віток латинських чинів для місіонерської праці на Сході⁵⁶. Рут-

⁵⁵ Там само, с. 386-387.

⁵⁶ Цей план почав здійснювати митрополит Андрей Шептицький, великий шанувальник митрополита Йосифа Рутського, запрошуючи в Україну редемптористів, бенедиктинців та ін.

ський, разом з о. Павлом Симоном, вибрав цей напрям, може, тому, що він був більш реальним. Безперечно, цей проект зазнав деяких змін на домагання головних настоятелів чинів (тобто, кармелітів босих), однак дане питання потребує опрацювання нових архівних документів⁵⁷.

Можна сміливо стверджувати, що викладений план у *Програмі унії* був другорядним. Він мав тільки послужити головному: реформі руського чернецтва. Такий намір впливає з першої умови, в якій йдеться про те, що латинські ченці повинні мати стиль життя і устав, подібний до уставу монахів св. Василя. Згадуючи про цей план у 1623 р., Рутський каже: «І бажав би я сказати, що мені йшлося про піднесення Чину»⁵⁸.

Під час римських нарад головною темою була «реформа ченців правила св. Василя на Русі». На це вказує інструкція папського Державного секретаріату новому Варшавському нунцієві Францискові Сімонетта від 11 листопада 1606 р. У ній, між іншим, нунцієві доручається, щоб мав на увазі задум Рутського, бо «Святіший Отець наказує, щоб ви цьому задумові сприяли й ревно допомагали разом з королем, єпископами королівства, які можуть багато в цьому допомогти»⁵⁹. А трохи нижче, де мова йде про Московщину, інструкція Державного секретаріату виразно вказує на задум Рутського: «Якщо сприяти задумові Рутського та здійснити реформу правила св. Василя між греками, про що він старається, то з плином часу можна буде добитись гарних і до-

⁵⁷ Про перебування Рутського у Римі в 1606 року збереглося мало документів.

⁵⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. I, p. 87-88: Лист митрополита Рутського до василіянських студентів у Римі, від 29 лютого 1623 р.

⁵⁹ ASV, *Nunziatura di Polonia*, v. 173, f. 142v-143: «Havrà V. S. minuta informazione di tutto ciò dal medesimo Rutski, il pensiero del quale commanda Nostro Signore che lei favorisca et aiuti con ogni vivo affetto, et con la Maestà del Re, et con li Vescovi del Regno, li quali potranno giovar molto al negotio; et per stabilir questa Unione et aiutare il concetto del Rutski, si scriveranno Brevi al Re, ad alcuni Vescovi et ad altre persone secolari, et lei farà in conformità tutti gli officii necessarii a ciò che si veda qualche buon effetto a confusione di quelli che procurano d'impedirila».

брих плодів через зв'язки, які вони мають з Московщиною, стаючи для цього народу світлом правдивої віри...»⁶⁰.

Як вже було сказано, головний настоятель кармелітів босих погодився вислати разом з Рутським чотирьох своїх монахів, які прийняли б грецький обряд і рясу св. Василя та стали б духовними вчителями й реформаторами Василянського чину. Але ця кармелітська місія не здійснилася, бо не було між ними місіонерів, які знали б мову, крім одного о. Брехви, а таких, що не знали мови, годі було вислати. Крім того, 1608 року помер побожний отець Петро від Матері Божої, який займався у Римі справами з'єдинених⁶¹.

1.10 Висновки

Аналіз унійної праці пізнішого митрополита Йосифа засвідчує, що він завжди діяв згідно з первісним планом, поданим у *Викладі одного Русина* від 1605 р. Основна його ідея полягала в реформуванні руських монахів, що зберігають правила св. Василя Великого; у творенні з них чернечий Чин на зразок західних та оперті на нього цілої структури Руської Церкви. Після реформи монашества єпископів, архиєпископів і митрополитів необхідно вибирати тільки з Василянського чину. Цей Чин буде тим необхідним інструментом, який утримуватиме єдність з Римом і зразковий лад у Київській митрополії. За здійснення цього плану, розробленого ще перед вступом до монастиря, митрополит Йосиф боровся усе своє життя і, можна сказати, що він його зреалізував.

У *Програмі унії* немає згадки про руських монахів, а це означає, що головну роль мали б відігравати західні ченці, які прийняли б східний обряд і вивчили б місцеву мову. За окремим дозволом, з тих монахів могла б вибиратися пізніше єрархія Руської Церкви і, в такий спосіб, з'єднання з Римом було б забезпечене.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Welykuj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. I, p. 87: Лист митрополита Йосифа до василянських студентів у Римі від 29 лютого 1623 р.

Митрополит Йосиф вибрав цей новий унійний план у Римі, мабуть, тому, що тільки в такий спосіб можна було сподіватися якоїсь допомоги від західних чинів для Руської Церкви.

Врешті в обох писаннях Рутського представлена генеза всієї програми реформи руського монашества, включно з деякими конкретними законодавчими нормами, які пізніше ввійшли в життя, як, наприклад, злука Чину з єрархією, складання четвертого обіту не старатися про гідності, активна й організована участь ченців у церковному житті тощо.

Св. Василій Великий – законодавець чернецтва
Художник Francisco Herrera, 1590–1656; копія у монастирі Головної управи

Розділ 2

Підготовка до заснування Чину

2.1 Вступ Рутського до монастиря (1607 р.)

В обширному звіті до Конгрегації поширення віри⁶² про п'ять перепон унії з 1624 р. митрополит Йосиф оповідає, що остаточно вирішив стати монахом східного обряду після того, як об'їхав головні міста Русі й Московщини та відвідав її столицю Москву. Як занотовано, «теперішній Митрополит зрозумів, що не може інакше допомогти грецькому обрядові, як тільки в той спосіб, що стане монахом у цьому ж обряді; але перед тим, як це розпочати, він виїхав до Риму»⁶³.

Повернувшись з Вічного Міста до Вільна наприкінці 1606 р., Рутський почав приготуватися до вступу в монастир. На першому беатифікаційному процесі архієпископа Йосафата Кунцевича, який відбувся 1628 р., він розповів, що мешкав біля обителі Пресвятої Тройці і майже кожного дня відвідував монаха Йосафата та розмовляв з ним на духовні й біблійні теми. «Цей Божий муж, – свідчив Рутський, – який двома роками випередив мене в Чині св. Отця нашого Василя, притягав мене до цього Чину з великою покорою і вмілістю. А що був він молодший за віком, то сам не мав сміливості, а робив це через інших осіб»⁶⁴.

Тими «іншими особами» були отці єзуїти, як довідуємося з «Життя Рутського» авторства митрополита Рафаїла Корсака⁶⁵ та

⁶² Конгрегацію поширення віри (Congregatio de Propaganda fide, далі: Конгрегація ПВ) заснував папа Григорій XV 1622 р. У 1862 р. Пій IX створив при ній окремий відділ – Конгрегація поширення віри у справах східного обряду (Congregatio de Propaganda Fide pro negotiis ritus orientalis). Її закрито 1 травня 1917 р. і створено нову структуру під назвою Конгрегація для Східної Церкви (Congregatio pro Ecclesia Orientali). Від 15 серпня 1967 р. вона зветься Конгрегація для Східних Церков (Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus).

⁶³ Welykuj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 156.

⁶⁴ Welykuj, *Josaphat Hieromartyr*, v. I, c. 281.

⁶⁵ Korsak Raphael, *Vita Rutscii* // *Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 159.

«Компендіуму» єзуїта Альберта Кояловича⁶⁶. Вони, знаючи, що Рутський добре володіє руською мовою, сподівалися, що він зможе багато зробити для зросту Унійної Церкви. Тому заохочували його до духовного подвигу серед русинів⁶⁷.

Перед вступом до Святотроїцького монастиря Іван Рутський відбув 10-денні реколекції в єзуїтській колегії в Несвіж⁶⁸. Про його чернечий постриг розповідає митрополит Рафаїл Корсак: «У неділю, 6/16 вересня 1607 року, ... у присутності великого числа вірних і шляхти... він [Рутський] прийняв чернечу рясу з рук архимандрита Самуїла та, на знак відречення від світу, змінив своє ім'я Іван на Йосиф. Чернечу рясу він зодягнув у товаристві чотирьох інших»⁶⁹.

Із вересня 1607 р. у Святотроїцькому монастирі у Вільні почалась «нова форма чернечого життя, чи радше давня, але занедбана в Чині св. Василя»⁷⁰. Рутський признається, що сам уклав щоденний порядок для першої спільноти і почав провадити чернече життя як «новик разом з іншими новиками, пристосовуючись до монашої дисципліни добре упорядкованих чинів латинського обряду, з якими, ще як мирянин, з необхідності зустрічався і спілкувався у Вільні. А особливо з Товариством Ісусовим, якому, треба признати, ми дуже багато завдячуємо, бо вони щедро нам давали поради й допомогу в тому, як упорядкувати духовне життя»⁷¹.

Тоді в Святотроїцькому монастирі було заведено, що в точно визначеному часі відбувалися такі духовні вправи, як розважання, духовне читання, іспит сумління, читання в трапезній то-

⁶⁶ Kojalowicz Albertus S. J., *Compendium vitae Joseph // Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Lithuaniae Ducatu pertinentia*, Vilnius 1650.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само: «Ante huius rei tam grandis initium in Collegio Nesvisiensi per 10 solidos dies, exercitiis spiritualibus mentem Divinam investigare, et se piis meditationibus praemunire contendit».

⁶⁹ Korsak Raphael, *Vita Rutscii // Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 160.

⁷⁰ Welykuj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 157.

⁷¹ Там само, с. 156-157. Цими роками можна датувати *Повчальне слово вступникові до Василіянського чину*, опубліковане у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 388-389: Додаток III.

що. Щодня, згідно зі східним звичаєм, практикувалось ціле церковне правило. Отець Йосиф часто служив Літургію, а ченці приступали до св. Причастя.

У монастирі не було старших ченців, що могли б зайнятись вихованням молодих. Тому вчителем новиків був Йосиф, якого митрополит Іпатій висвятив на священника 10 січня 1608 р. Йому в усьому допомагав Йосафат Кунцевич, який став священником у половині 1608 року⁷².

Обидва ці Божі мужі вчили молодих ченців не так словом, як прикладом власного праведного життя. Вони були разом з монахами в хорі, на молитві та в трапезній, зберігаючи велику поміркованість у їжі. Згідно зі східною монашою традицією, у Святотроїцькому монастирі ніхто з ченців не їв м'ясних страв. Не тільки Йосафат, але й Йосиф був великим покутником. Митрополит Рафаїл Корсак оповідає, що він носив волосяницю, залізний ланцюжок та часто себе бичував⁷³.

Обидва Божі мужі дали молодим монахам те, що мали найцінніше. Рутський вніс у реформу свою енергію, на Заході набуто науку – зразки західних латинських чинів та навчання Отців Церкви, зокрема св. Василя Великого. А Йосафат Кунцевич дав етос східного богослужіння і звичаїв та приклад монашого подвигу. У підсумку, вони створили гармонійну спільноту, приймаючи все те, що вважали добрим і спасенним, не дивлячись, східне воно чи західне⁷⁴.

Крім духовної віднови, треба було негайно приступити до відбудови монастиря, що довгі роки стояв пусткою. «Мури розпадалися, – писав згодом його настоятель Лев Кревза, – і ніхто їх не направляє. Монахи не мали де мешкати. Цілий монастир заріс кропивою, ченцям залишилось кілька кімнат»⁷⁵. У 1608 р. коштами родинної спадщини й пожертвами віленських городян отець Йосиф Рутський відремонтував старовинний монастир і приступував до нього досить велике крило.

⁷² АС, т. VI, с. 116. У декреті митрополичого суду від 20 листопада 1608 р. сказано, що 23 серпня 1608 р. Йосафат уже був «єромонахом».

⁷³ Korsak Raphael, Vita Rutschii // *Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 164.

⁷⁴ Соловій М. – Великий А., *Святий Йосафат Кунцевич*, с. 107.

⁷⁵ АС, т. X, с. 5.

Цей початок чернечого життя, який тривав десять років (1607–1617), слід вважати найважливішим періодом реформи василіянського чернецтва. Саме тоді у Вільні сформувався устрій Василіянської конгрегації Пресвятої Тройці, звідки реформа поширилася на інші монастирі, яких у 1617 р. вже було п'ять.

2.2 Монах Йосиф Рутський – архимандрит (1609 р.)

Реформа у Святотроїцькому монастирі не сподобалася віленському архимандритові Самуїлові Сінчилу. Тому він, змовившись зі Святодухівським Віленським братством та іншими священниками, вирішив усунути Рутського з монастиря і взяти провід у свої руки. Братство й архимандрит Сінчило твердили, що метою Рутського «було віддати церкву Пресвятої Тройці єзуїтам, а правила св. Василя перетворити на єзуїтські, і з цим наміром він мурував помешкання ченцям у монастирі...»⁷⁶.

Задуми Сінчила не вдалися, а братство, яке постановило відібрати монастир силою, стрималося. Митрополит Іпатій, який тоді перебував у Варшаві, не міг повернутися до Вільна й поставити архимандрита Сінчила перед судом, тому призначив Йосифа Рутського своїм генеральним вікарієм на всю Литву й адміністратором монастирських маєтків у Вільні. У номінаційному декреті митрополит Іпатій писав: «Отець Рутський відтепер буде заступати нашу особу, буде протиставлятися будь-якому неладові й каратиме всіх винуватців, з усякою покорою, головню ж у Вільні. У цім місті починає рости Божа слава за допомогою віднови спільного чернечого життя в монастирі Пресвятої Тройці, старанням й студіям молодих ченців, які навчаються закону Божого й набувають мирської науки для добра з'єдненої Церкви та на потіху всім православним християнам. Ворог душ, задрісний на це благо, хоче за всяку ціну його знищити. Щоб до цього не допустити, постановляємо силою даної пастирської влади, щоб усі слухались отця Рутського»⁷⁷.

⁷⁶ «Relacya u uwazenie postępków niektórych około cerkwi Ruskich Wileńskich roku 1608 u 1609». Цей звіт написаний невідомим з'єднаним автором. Цитую за Кояловичем М.О., *Литовская Церковная Уния*, т. II, с. 303.

⁷⁷ Соловій М. – Великий А., *Святий Йосафат Кунцевич*, с. 111.

1609 року, коли Самуїл Сінчило і далі продовжував плести інтриги й перетягнув на православ'я віленських унійних священників, митрополит Іпатій усунув його з уряду архимандрита. На місце Сінчила король Жигимонт призначив отця Йосифа архимандритом монастиря Пресвятої Тройці, а через два роки – єпископом-помічником з правом наступства.

Відтоді єпископ Йосиф, хоча й далі був архимандритом, більше часу присвячував розлогій митрополії. Управу Святотроїцького монастиря перебрав Йосафат Кунцевич, який у 1613 р. став архимандритом.

Монаша спільнота швидко збільшувалась, бо до неї вступали руські студенти, «які вчилися в школах єзуїтів». «Ми їх навіть звільняли від чернечих обов'язків, – пише Рутський, – та наказували продовжувати студії у тих же школах»⁷⁸. Із 1609 р. Рутський почав висилати своїх ченців на вищі студії до Браунсберга, Каліша, Пултуська і Несвіжа.

2.3 Рутський – Київський митрополит (1613 р.)

Коли 18 липня 1613 року помер митрополит Іпатій Потій, єпископ Йосиф почав управляти Київською митрополією. 5 квітня 1614 р. папа Павло V затвердив його митрополитом⁷⁹. Час, коли випало кир Йосифові провадити Унійною Церквою, був надзвичайно важкий. Православна шляхта докладала всіх зусиль, аби знищити з'єднання з Римом, вбачаючи в ньому зраду прадідівської віри й звичаїв. Король був змушений іти на певні поступки потужній шляхті і козакам. Це були часи шляхетської сваволі, а місцева латинська єрархія захищала радше свої власні інтереси. До того ж уніати були порівняно невеликою спільнотою, а православні мали велику силу і підтримку шляхти. Вони з самого початку вели завзяту боротьбу з Унійною Церквою. Цю боротьбу очолювали мирянські братства, які не шкодували на це коштів, закладаючи школи, друкарні, видаючи полемічні твори чи використовуючи трибуну сейму для дискредитації Унійної Церкви⁸⁰.

⁷⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitanum*, v. I, p. 157: Звіт про про п'ять перешкод унії з 1624 р.

⁷⁹ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 350-352.

⁸⁰ Szegda, *Działalność*, s. 35-37.

Тодішній стан Київської митрополії описав митрополит Йосиф ще перед вступом у монастир. Священики не мали належної освіти, а миряни не мали належної душпастирської опіки. Монаше життя також перебувало у великому занедбанні. Вступивши на митрополичий престол, митрополит Йосиф з подвоєним запалом продовжував розпочату справу віднови монашества, яке хотів закласти в основу всіх своїх подальших реформ.

2.4 Митрополит Рутський у Римі (1615 р.)

Перед приїздом митрополита Йосифа до Рима, щоб скласти послух папі Павлові V, Варшавський нунцій Леліо Руїні 5 травня 1614 р. писав кардиналові Шіпіоне Боргезе, що «з тими русинами треба поводитися делікатно, як з молоденькою рослиною, подаючи їм різні ласки й індульгенції. А про номіната [тобто Рутського на Київську митрополію] маю дуже добру інформацію. Він має біля 40 років, шляхетського роду, вчився у Римі, в Грецькій колегії, добрий богослов і володіє грецькою мовою. А щодо його життя, то він завжди був людиною надзвичайно добрих звичаїв і дуже побожною. Свое майно він віддав Церкві, що в наших часах рідко буває; всією своєю владою ревно поширює унію. Думаю, що немає людини відповідальнішої на цю митрополію. Він короткозорий, а це тому, як кажуть, що ревно прикладався до науки і провадив суворе життя, згідно з грецькою дисципліною»⁸¹.

13 серпня 1615 р. король Жигимонт III, поручаючи папі митрополита Йосифа, пише, що він не пускається в таку далеку дорогу з надією на якісь власні вигоди, але надіється, що таким чином побільшить почитання Бога та краще послужить дорученому йому народові й просить папу посприяти йому «в тих важких потребах його Церкви»⁸².

Прибувши до Рима наприкінці жовтня 1615 р., митрополит просить призначити йому двох або трьох кардиналів, з якими він

⁸¹ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. III, p. 106-107.

⁸² ASV, *Fondo Borghese*, s. II, v. 75, f. 136: Лист короля Жигимонта III до Папи від 15 серпня 1615 р.

міг би обговорити окремі справи Унійної Церкви⁸³. Із папських листів, виданих у грудні 1615 р., довідуємося, що переговори були надзвичайно плідними. Митрополит отримав дозвіл Святішого Отця закладати школи з привілеями єзуїтських шкіл, чотири стипендії для своїх учнів (василіян) у Грецькій колегії св. Атанасія у Римі, а також папського листа, в якому підкреслюється, що унія з Католицькою Церквою не мала й не має на меті нищити руський обряд і церемонії, та інші привілеї⁸⁴.

Поки що не знайдено жодних документів митрополита Йосифа про наради в Римській курії у справі монашої реорганізації. Проте знаємо, що такі зустрічі відбулися з головними настоятелями кармелітів босих і єзуїтів. Митрополит Рафаїл Корсак пише, що Рутський, перебуваючи в Римі, «цілими днями проводив розмови з боговгодними мужами різних Чинів»⁸⁵. Про це він говорив також на першій генеральній капітулі. «Під час останнього перебування в Римі ці дві справи мали добрі наслідки, бо, за розпорядженням їхнього старшого [генерала єзуїтів], ми отримали двох духовно досконалих отців, які мешкали з нами і будуть ще жити, поки всі брати не зроблять добре духовних вправ»⁸⁶.

⁸³ ASV, *Fondo Confalonieri*, v. 14, f. 61. Це прохання, мабуть, ще не опубліковане, має такий заголовок: «Supplicatio pro Archiepiscopo Kioviense Ruteno ad SS.mum D.num Nostrum Paulum V sub fine mensis Octobris 1615. Supplica per ciò esso Arcivescovo a Vostra Beatitudine che per maggior brevità della sua spedizione, voglia diputargli due o tre Cardinali, con i quali possa trattare dei suddetti negotii». Одним із кардиналів, який вів переговори з митрополитом Йосифом, був секретар Папського престолу Шіпіоне Боргезе // ASV, *Fondo Borghese*, s. II, v. 403, f. 119.

⁸⁴ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 355-362.

⁸⁵ Korsak Raphael, *Vita Rutschii* // *Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 178. Корсак також згадує про те, що головний настоятель єзуїтів, о. Клавдіо Аквавівіа, призначив двох відповідальних отців Литовської провінції, щоб провадили «його [Рутського] новиків, яких він старанно зібрав».

⁸⁶ *Василіянські генеральні капітули*, с. 96-97, ч. 7.

2.5 Рутський укладає правила і організовує новіціят

Митрополит повернувся з Рима в половині березня 1616 р., бо тяжка недуга затримала його цілу зиму в ліжку. До Варшави він прибув у середині квітня⁸⁷ і зразу ж приступив до реорганізації монашества. Про це він розповів 28 вересня 1617 р. кардиналові Шіпіоне Боргезе:

«Скоро я видужав, повнотою присвятився тому, щоб Чин св. Василя Великого, від якого залежить слава Божа та все добро в грецькому обряді, привести до тієї форми, яка була б найкращою і, водночас, не чужою установам святого Отця нашого Василя. Я докладав усіх зусиль, щоб зредагувати в якийсь спосіб правила св. Отця нашого Василя, розкинені по всіх його творах; і хоч я вже й давніше почав це робити, та щойно тепер закінчив. Написав я також правила для урядників Чину, а деякі ще й зараз пишу, у чому маю ще більшу трудність, як у *Спільних правилах*, бо не хочу відступати від уставу св. Отця; а з іншого боку, в його творах не знаходжу про деякі обов'язки, які тепер потрібні, нічого визначеного. Це все своєчасно подам до затвердження Святішому Отцеві.

«Першою моєю журбою було заснувати новіціят для виховання нових вступників до чину. Такого досі в цій формі, яка є в добре упорядкованих чинах латинського обряду, у нас не було, але існував старий спосіб, при якому вихованням новиків займалися старші отці. Для такого новіціяту ми знайшли місце [Битень] і, за нашою спробою, подбали про утримання двадцятьох новиків. Та бракувало для них лише вчителів, які мали б такий досвід виховання новиків, як в інших упорядкованих чинах, а в нашому чині не було таких, що знали б добре спосіб, як в інших упорядкованих чинах виховують новиків. Отже, не було іншого виходу, тільки той, щоб самі вони навчилися цього способу. Тому ми зібрали до тієї обителі більшість старших, які давали б надії на майбутнє благо, звернулися з настійливим проханням до отців езуїтів, щоб деякі з них, які будуть надаватися для такого завдання, стали в цьому монастирі провідниками та виховували тих, які згодом мали б стати вчителями інших. Після одного року

⁸⁷ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. III, p. 127.

закликали ми на те саме місце і під таку саму дисципліну другу частину наших братів, а старших відкликали та розмістили по монастирях, а тим часом не прийняли до чину жодного новика. А коли та друга частина, яка тепер там виховується, закінчить свій рік, тоді з усього того числа виберемо вчителів новіціату, які виявляться більш здатними. Тоді, за Господньою допомогою, Чин буде розвиватися краще і більш послідовно, а разом з ним і святе з'єднання»⁸⁸.

Новіціят відкрито в Битенському монастирі, де в 1616–1618 роках два отці єзуїти (Симон Пруський і Андрій Конюський)⁸⁹ «навчали чернечої дисципліни». У звіті «Битенська місія між ченцями св. Василя», переданому головному настоятелю єзуїтів, між іншим, читаємо: «Чернеча дисципліна, яка колись була зовсім занедбана, піднеслась; багато ченців утвердилося у своєму покликанні. Навчання аскези, умертвіння, виявлення власного сумління та інші чернечі практики, з яких раніше східні ченці насміхалися, тепер у них практикуються з великою побожністю й надзвичайною ревністю. До св. Тайн вони приступають часто... На восьмиденних реколекціях усіх було 50»⁹⁰.

⁸⁸ Welykuj, *Epistolae Metropolitanum*, v. I, p. 32.

⁸⁹ С. Заленський згадує ще й третього єзуїта в Битені – о. Степана Грушевського. Див. Załęski S., *Kilka uwag nad książką ks. Prałata Likowskiego, Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi*, Poznań 1880.

⁹⁰ Archivum Romanum Societatis Iesu, *Lithuania*, v. 38/II (1615-1638), f. 137-138. У Римському архіві Товариства Ісусового знайшов я звіт про працю єзуїтів у Битенському новіціяті під заголовком: «*Bitinensis missio ad Religiosos D. Basilii*». На маргінесі дописано: «1616-1617», але цей звіт укладений уже після генеральної капітули 1617 р., бо в ньому читаємо, що полоцький владика (тобто св. Йосафат) перед своєю єпископською номінацією присвятив у Битені цілий тиждень на «духовні справи».

Розділ 3

Заснування Василіянського чину (1617 р.)

3.1 Перша василіянська генеральна капітула

20 липня 1617 р. митрополит Йосиф, маючи понад 60 монахів і 5 монастирів (Битень, Вільно, Жировиці, Мінськ і Новгородок), скликав до свого родинного маєтку в Новгородовичах першу генеральну капітулу, яка тривала цілий тиждень (20-26 липня за ст. ст.). На нараді були присутні настоятелі, делегати з кожного монастиря та два єзуїтські богослови, яких покликано, «щоб мати задовільну інформацію про те, що діється в інших упорядкованих чинах...; вони не були покликані на те, щоб спільно з нами вирішувати справи, але щоб висловити свою думку, якщо будуть запитані»⁹¹.

У вступній промові митрополит пояснив, що запланована ним реформа монашого життя має на меті славу Богу та «є засобом для виправлення духовного стану, якого інакше виправити неможливо, як тільки через віднову Чину, зокрема, в грецькому обряді, в якому на всі церковні уряди беруться особи з Чину»⁹². Ці слова є немов відгомонам того, що він писав у своєму *Викладі* 1605 року.

На першому засіданні митрополит згадав про кармелітів босих, які мали прийти на допомогу василіянам, «але до того не дійшло, бо Боже Провидіння подбало про щось інше, нам потрібніше» (тобто про єзуїтів)⁹³. Цікаво зауважити, що капітула почалась 20 липня, у свято св. пророка Іллі, небесного покровителя кармелітів босих. Митрополит розпочинав капітулу «в ім'я Пресвятої і Животворящої Тройці, у честь першого патріарха нашого чину – святого Іллі...»⁹⁴. Наступні чотири капітули також розпочиналися перед і після свята св. Іллі, а остання, шоста капі-

⁹¹ *Василіянські генеральні капітули*, с. 94, ч. 5.

⁹² Там само, с. 96, ч. 7.

⁹³ Там само.

⁹⁴ Там само, с. 93, ч. 2. Кармеліти, яких Рутський добре знав, уважали, що пророк Ілля дав початок монашому пустельницькому життю та їхньому Чиніві, бо мешкав у Палестині, на горі Кармель. Рутський і своїх ченців переконував, що св. Ілля є патріархом усього монашества.

тула за його життя, почалась 20 липня 1636 р., у день св. Іллі. Про кармелітів митрополит старався й пізніше, у 1624 р., бо, як писав, «самозрозуміло, що монахи мають виховувати монахів»⁹⁵. Він дуже бажав поєднати василіян з кармелітами босими, бо вони були подібні до східних ченців (не їли м'яса, строго постили). Самозрозуміло, що взаємини з єзуїтами були добрими, але митрополит хотів поєднати молитовне й усамітнене життя з апостольською діяльністю.

На першій капітулі митрополит заснував «Віленську василіянську конгрегацію Пресвятої Тройці»⁹⁶, на зразок західних чинів, але в листах до Рима Рутський також називає свою чернечу спільноту «Чином св. Василя Великого».

Тоді закладено такий фундамент централізованого Чину:

1. Монастирі будуть між собою об'єднані і творитимуть один Чин, члени якого зберігатимуть «Загальні правила» і «Партикулярні правила» та «Капітульні конституції», тобто ухвали генеральних капітул.

2. Генеральна капітула буде відбуватися кожних чотири роки, чи навіть частіше, якщо виникне потреба.

3. Чин буде очолювати митрополит, який дбатиме про його зростання, але він не сміє втручатися у його внутрішні справи.

4. Діяльністю Чину буде керувати протоархимандрит, якого капітула вибиратиме на довічність (до смерті), з-поміж звичайних ченців⁹⁷. Обов'язком протоархимандрита є скликати капітулу кожних чотири роки, відвідувати монастирі та пильнувати, щоб місцеві настоятелі й ченці зберігали правила. У разі смерті протоархимандрита, управу Чину перебирає його сповідник.

5. Протоархимандритові допомагатимуть чотири консултори (радники), яких обиратиме капітула до кінця життя.

6. Монастирями управлятимуть ігумени, яких протоархимандрит, за радою своїх консулторів, призначатиме на чотири

⁹⁵ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 158: Про п'ять перепон унії.

⁹⁶ Назва походить від Святотроїцького монастиря у Вільно, а термін «конгрегація» наслідуює папський декрет про реформу італо-грецьких василіян.

⁹⁷ Це правило змінено 1675 р., коли протоархимандрита почали обирати на чотири роки, а від 1751 р. – на вісім років.

роки. Вони повинні дбати про внутрішній порядок. Митрополит хотів скасувати архимандритів, але це йому не вдалось, бо їх призначав король або ктитор монастиря.

7. Чин та єпархія є з'єднані. Кир Йосифові капітула доручила виклопотати в короля привілей, щоб митрополитами і єпископами були тільки василіяни⁹⁸. Протоархимандрит призначить митрополитові і єпископам досвідченого ченця, який буде їх напоумлювати у справах монашого життя⁹⁹. Зробивши зі свого Чину – як сам каже – «семінарію єпископів», Рутський був свідомий того, що відчинив двері для людських амбіцій. Тому зобов'язав своїх ченців додавати до трьох обітів (убожества, чистоти й послуху) ще й четвертий обіт: «не старатися ні не шукати явно або неявно, самим чи через інших про жодні уряди – монастирські, церковні, а ще більше світські»¹⁰⁰.

8. Мета об'єднаного Чину – «слава Божа» і піклування «про душі грецького обряду». Представляючи капітульним отцям нові правила, митрополит наголошував: «Пекуча потреба душ, які загивають у нашому обряді, вимагає дбати не тільки про власне духовне життя, але й про мирських людей»¹⁰¹.

Ми представили тільки найголовніші постанови першої капітули, що надали Василянському чині цілком новий устрій та лягли в основу т. зв. *Капітульних конституцій*, які були діючими аж до 1743 р. Тут є незаперечний вплив Тридентського собору, чернечих декретів Климента VIII, а особливо єзуїтських конституцій.

⁹⁸ *Bullae et Brevia. Poczajoviae 1767, pars III, B4-C*. Тут поданий привілей короля Владислава IV з 1635 р. Ось уривок: «Владислав IV [...] Подаємо до відома всім, кому належить [...], що архієпископства, архимандритства та ігуменства [в документі подані також єпархії, архимандрії – о.П.П.] нікому іншому не будемо вручати, і наші наступники теж, тільки заслуженим ченцям уставу св. Василія, що перебувають в єдності, котрих теперішній митрополит та його наступники будуть представляти нам і наступникам нашим ... Дано у Варшаві, 14 березня 1635».

⁹⁹ *Василянські генеральні капітули*, с. 103, ч. 22.

¹⁰⁰ Там само, с. 103, ч. 23.

¹⁰¹ Там само, с. 97, ч. 7.

Крім основних постанов чи конституцій, натрапляємо на чимало інших, які стосуються внутрішнього правопорядку. Наприклад, аби запобігти будь-яким нездоровим ревалізаціям і старанням про гідності, встановлено четвертий обіт – не старатися про жодні посади в Чині, про єпископську гідність або світські достоїнства¹⁰². Вирішено, що Чин повинен мати школи для своїх ченців і для народу; і навіть визначено, з якої тканини шити рясини тощо.

Наприкінці видано меморіал, в якому ще доручається укласти правила про генеральні капітули, правила для митрополита, єпископів, протоархимандрита, консулторів та інші¹⁰³. На цій капітулі митрополит Йосиф проголосив у цілості тільки *Спільні правила*, в яких йдеться про мету чернецого життя, три обіти та спільне життя.

Першим протоархимандритом, поки не здійснено загальної реформи, залишився митрополит Йосиф (1617–1626), але про це не було мови на капітулі.

Після зібрання в Новгородовичах розпочалась організація василянського чернецтва в Унійній Церкві. У жовтні 1617 р. митрополит писав до Антонія Селяви, який перебував тоді на студіях у Римі: «У Віленському монастирі всіх урядників змінено; і після [відбутого] новіціяту все упорядковано на інший лад»¹⁰⁴.

3.2 Лавришівська капітула 1621 р. (13 червня ст. ст.)

На першій капітулі не вирішено всіх дисциплінарних питань, тому митрополит Йосиф скликав до Лавришова (сучасна Білорусь) другу капітулу, на якій укладено низку правил внутрішньої монашої дисципліни¹⁰⁵. Там же проголошено правила для

¹⁰² *Василянські генеральні капітули*, с. 103, ч. 23.

¹⁰³ Там само, с. 113.

¹⁰⁴ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 52.

¹⁰⁵ Постанови Лавришівської капітули згодом отримали назву «Правил монашої дисципліни». Коли в 1720 р. Максиміліан Вітринський, усунений протоархимандрит, прибув до Рима, то між документами, що їх залишив на зберігання в Архіві Конгрегації ПВ, були «Le Costituzioni della disciplina religiosa, fatte in un Capitolo generale 1621» // APF, *Scritture Congressi*, v. IV, f. 363.

урядників під назвою *Партикулярні правила*, що їх уклав митрополит Йосиф.

Усі правила ще не були остаточно укладені, бо бракувало приписів для митрополита, єпископів і способу відбування генеральних капітул. Тому одна з постанов наполягає: «Нехай остаточно завершиться уклад правил, бо інакше всі правила будуть сумнівної вартості»¹⁰⁶.

Лавришівська капітула настійливо вимагала зберігати правила, «бо правила є неначе своєрідними вказівниками для доброго й досконалого способу життя, без яких жодний Чин не може називатися Чином; тому нехай зберігаються ці правила як справжні основи чернечого життя; наші настоятелі повинні пильно стежити, щоби зберігалися правила всіх урядників, а перш за все настоятелів, які мають бути добрим прикладом для інших»¹⁰⁷. А *Спільні правила* треба читати кожної п'ятниці прилюдно в трапезній. Коли б хтось не додержував правил, нехай буде строго покараний настоятелем, щоб через потурання настоятелів не зростали проступки підвладних.

Маючи під своєю опікою розлогу митрополію, Йосиф Рутський не міг виконати всього того, що перша капітула доручила протоархимандритові. Тому Лавришівська капітула призначила генерального візитатора або провінціала в особі о. Івана Дубовича. Він раз у рік повинен був відвідувати кожний монастир і наглядати, чи дотримуються правила й капітульні постанови¹⁰⁸. Капітула навіть уклала інструкцію, згідно з якою він мав візитувати монастирі¹⁰⁹.

Капітульні отці уклали низку розпоряджень аскетичного характеру, наприклад: у кожному монастирі повинен бути доповіданий сповідник; сповідатися треба кожної суботи; благодарення після святого Причастя повинно тривати принаймні півгодини; братам треба голосити духовні науки; розважання, тобто богомислення, не залишати¹¹⁰; молоді ченці повинні здавати

¹⁰⁶ *Василіянські генеральні капітули*, с. 152, ч. 13.

¹⁰⁷ Там само, с. 174, ч. 2.

¹⁰⁸ Там само, с. 152.

¹⁰⁹ Там само, с. 153-155.

¹¹⁰ Там само, с. 173.

справу совісті перед покликаними для цього старшими; обіти відновлювати в празник св. Василя Великого; старші монахи мають давати молодшим добрий приклад; в обрядах і церемоніях зберігати однообразність; старші ченці, які ще не мали новіціятського вишколу, мусять це зробити негайно¹¹¹; строго заборонено монахам, навіть єпископам, їсти м'ясо¹¹². Також і для братів-несвящеників видано різні приписи, як оці: до обітів їх допускати після двох років новіціяту; вони повинні складати четвертий обіт, що не будуть старатися про свячення; носитимуть одяг, що відрізнятиметься від одягу монахів-священиків¹¹³.

Крім згаданих вище приписів, були ще й інші, цікаві під історичним оглядом. Ухвалено написати початки створення Василянського чину¹¹⁴; організувати у Вільні спільний архів усіх монастирів; вирішено звернутися до Папи з проханням вислати василянам допомогу в особах кармелітів босих або єзуїтів¹¹⁵; наголошувалось про шанобливе ставлення василян до отців єзуїтів, як до своїх співбратів¹¹⁶.

3.3 Загроза переходу ченців на латинський обряд

Після Лавришівської капітули, 28 липня 1622 р., митрополит Йосиф повідомив кардинала Л. Лудовізі, що число василян у різних монастирях доходить вже до ста, та що «ця конгрегація [василян] завжди щиро віддана Апостольському престолу, засвідчувала й засвідчує свою вірність аж до проливу власної крові»¹¹⁷. Далі Рутський виявляє своє занепокоєння з приводу нездорового бажання серед багатьох василян перейти на латинський обряд і до латинських чинів. Тому він просить кардинала Лудовізі, щоб Апостольський престол заборонив василянам приймати

¹¹¹ *Василянські генеральні капітули*, с. 175-176, ч. 4.

¹¹² Там само, с. 187, ч. 33.

¹¹³ Там само, с. 179, ч. 11.

¹¹⁴ Там само, с. 152, ч. 12.

¹¹⁵ Там само, с. 151, ч. 8.

¹¹⁶ Там само, с. 176, ч. 6.

¹¹⁷ Welykuj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. I, p. 218. Це натяк на вбивство двох василян; у 1618 р. козаки втопили у Дніпрі о. Антона Грековича, а в 1620 році в Перемишльській єпархії загинув о. Антон Бучкович.

латинський обряд, бо це дуже компрометує не тільки з'єднаних з Римом, але й саму унію. Не можна дозволяти такого переходу ще й з тієї причини, що бажаючий переходити до іншого монашого чину тим самим шукає вигіднішого життя. Адже Віленська василіянська конгрегація Пресвятої Тройці це, мабуть, найбільш строга в польському королівстві. Василіяни «не їдять м'яса і мають багато посних днів, яких точнісінько дотримуються»¹¹⁸.

У тому самому часі, 28 серпня 1622 р., Рутський пише до василіянина Адріана Подберецького, студента Грецької колегії в Римі: «Треба хоча б постаратися, щоб був заборонений перехід з нашого Чину до якогось латинського, бо це була б руїна нашого Чину. Хоч ще ніхто цього не зробив, але хай і не пробує... Про це частенько подейкують деякі з перших монахів, які мене надмірно цим засмучують»¹¹⁹. Наступного року, 8 червня 1623 р., він знову пише до василіянських студентів у Римі, що деякі монахи «постійно співають ту ж саму пісеньку: мовляв, краще їм перейти на латинський обряд, до інших чернечих чинів, ніж бачити запустіння власного обряду»¹²⁰.

Причиною таких настроїв серед василіян був страх перед православними, які тоді не тільки сильно опонували, але й підбурювали козаків до розправи із з'єднаними. У 1622 р. козаки й агресивний натовп побили майже до смерті чотирьох василіян, яких митрополит Йосиф вислав до Києва на постійне перебування при катедрі св. Софії. Довший час їх тримали у в'язниці, тому вони вважалися вбитими¹²¹. Крім того, тоді між латинниками пішла поголоска, що унію незабаром скасують. Такі чутки мали підставу, бо в 1622 р. польський єпископат запропонував у Римі ліквідувати Унійну Церкву, а вірних перевести на латинський обряд¹²².

¹¹⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 76, n. 28.

¹¹⁹ Там само, с. 74, ч. 27.

¹²⁰ Там само, с. 91, ч. 36.

¹²¹ Там само, с. 79, ч. 30.

¹²² Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 10.

Загроза переходу до інших чинів була однією з основних причин скликання Рутським на два роки раніше третьої генеральної капітули, яка припадала на 1625 рік.

3.4 Рутська капітула 1623 р.

Митрополит Йосиф скликав її до села Руги, свого родинного маєтку. Вона тривала від 28 липня по 3 серпня за ст. ст. Зі стислого протоколу довідуємося, що на ній переглянено правила і конституції, укладені на двох попередніх капітулах, а також додано новий уряд – секретаря капітули. Так закінчився основний етап укладу правил і конституцій Чину.

У вступі до протоколу сказано, що капітулу скликано для усунення деяких зловживань, які виникли в новій монашій спільноті. Капітульні отці рішуче виступили проти ченців, які знеславляють Чин, і проти тих, котрі читають або розповсюджують конфіденційну кореспонденцію настоятеля¹²³. Також зарезервовано настоятелям розршення від деяких провин¹²⁴.

Проте одним з головних пунктів нарад була загроза переходу до римо-католицьких чинів і на латинський обряд. Тому ухвалено, що всі ченці, перед виставленими Найсвятішими Тайнами, повинні скласти наступну присягу: «Я (ім'я) обіцяю й обітую Господу Богу в Тройці Святій єдиному перебувати в грецькому обряді та в єдності з Римською Церквою постійно, аж до моєї смерті в монастирях Чину під владою нашого протоархимандрита та під його послухом, а Чинові й обрядові бути вірним і їх любити. Так мені, Боже, допоможи»¹²⁵. Присутні на цій капітулі ченці склали врочисту присягу разом з митрополитом Йосифом і архієпископом Йосафатом. Капітульні делегати мали подбати, щоб по всіх монастирях ченці вчинили так само¹²⁶.

¹²³ Василянські генеральні капітули, с. 217, сесія 3.

¹²⁴ Там само, с. 218, сесія 4.

¹²⁵ Там само, с. 221.

¹²⁶ Папа Урбан VIII, за порадою кардиналів Конгрегації ПВ, своїм декретом від 7 листопада 1624 р., заборонив перехід на латинський обряд, зокрема василянам. Cf. Welykuj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 16: «Ad conservandam pacem et concordiam inter Ruthenos unitos, et ob alias gravissimas causas, Sanctissimus in Christo Pater et D.N.D. Urbanus divina providentia

Тоді св. Йосафат приєднав до василіянської спільноти три монастирі Полоцької єпархії: Полоцький, Черейський і Могилівський. На той час усіх централізованих монастирів було вісім, але унійних, які ще не приступили до нової василіянської спільноти, нараховувалося більше¹²⁷.

Через кілька місяців після капітули, 12 листопада 1623 р., полоцький єпископ Йосафат Кунцевич, один з ініціаторів реформи, зазнав мученицької смерті. Митрополит Йосиф, подаючи цю сумну вістку папі Урбанові VIII (23 грудня 1623), писав: «Дуже уболіваю, що від мене взято фізично того, хто був моєю правою рукою, але, водночас, невимовно радію, що забрала Його така славна смерть... А що цей Святий Мученик поклав своє життя за славу Богу, за святе з'єднання, за авторитет Апостольського престолу, а ми тобі, Найвищому Архиреєві, приносимо цього живого й непорочного агнця...»¹²⁸.

3.5 Рим затверджує Чин

1624 року, коли Віленська василіянська спільнота Пресвятої Тройці налічувала понад 50 монахів і була надія на майбутнє, Йосиф Рутський разом з іншими єпископами звернувся до Конгрегації ПВ з проханням затвердити об'єднання монастирів в одну конгрегацію. Він писав: «Митрополит і єпископи представляють Вашим Високопреподобностям, що для викорінення схизми на Русі та в найдалших провінціях, дуже потрібно руських монахів св. Василя Віленської конгрегації Пресвятої Тройці, майже як єдиного ліку»¹²⁹. Далі він просить надати Василянській Віленській конгрегації Пресвятої Тройці всі привілеї, що їх мають у Католицькій Церкві жєбручі монаші чини, і дозволити їй:

- 1) вибирати протоархимандрита;

Papa octavus de consilio et assensu Ven. Fratrum suorum, S.R.E. Cardinalium Congregationis de Propaganda Fide decrevit, ne de caetero Ruthenis unitis, sive laicis, sive ecclesiasticis tam saecularibus, quam regularibus, et praesertim Monachis Sancti Basilii ad latinum ritum, quacunque de causa etiam urgentissima, sine speciali Sedis Apostolicae licentia transire liceat...».

¹²⁷ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. I, p. 92.

¹²⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitarum*, v. I, p. 97.

¹²⁹ Welykyj, *Supplicationes Ecclesiae Unitae*, v. I, p. 22-23, n. 19.

2) скликати й проводити генеральні капітули кожних чотирьох роки, а то й частіше, і на них укладати конституції й статuti, які повинен переглядати митрополит Русі, щоб до них часом не закралося щось таке, що суперечило б правилам св. Василя;

3) дозволити митрополитові, з огляду на велику відстань від Рима, затверджувати чернечі конституції апостольською владою¹³⁰.

Конгрегація ПВ не просила папського бреве, тільки своїм декретом від 24 жовтня 1624 р. офіційно затвердила василянську Віленську конгрегацію. У декреті читаємо: «Священна конгрегація вважає підходящим, щоб згадані ченці об'єдналися в одну конгрегацію. Якщо вони це зроблять, вона дасть їм право обирати собі на майбутнє одного головного настоятеля або протоархимандрита всієї Русі та збиратися на генеральні капітули кожних чотирьох роки й на них укладати мудрі конституції, згідно зі священними канонами, соборовими декретами та постановами Найвищих Архиєреїв. Ті чернечі конституції на визначений реченець буде затверджувати Римський Архиєрей. Проте, щоб на той час монаша дисципліна не потерпіла, ченці дотримуватимуться їх, аж поки Апостольський престол не вирішить інакше»¹³¹.

У цьому декреті митрополитові відмовлено у проханні самостійно перевіряти й затверджувати василянські конституції. Це право застережено Римському Архиєреєві, який повинен був їх затверджувати на визначений час. Проте цим декретом Конгрегація ПВ офіційно узаконила новостворену Василянську конгрегацію Пресвятої Тройці і надала їй постановам широкі права, велику самостійність та ініціативу, якими василяни користувалися до Дубенської капітули 1743 р.

1631 р. Рутський звернувся до папи Урбана VIII з проханням затвердити декрет Конгрегації ПВ від 1624 р.¹³². Це прохання обговорювалося на загальному засіданні Конгрегації 5 липня 1631 року, у присутності Папи, який на це погодився¹³³.

¹³⁰ Там само.

¹³¹ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 27.

¹³² Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. I, p. 226.

¹³³ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 101, nr. 179.

Папське бреве *Exroni nobis (Виклав нам)*¹³⁴ появилось 20 серпня 1631 р. Воно дослівно повторює основну частину декрету Конгрегації ПВ з 1624 р., а митрополитові дано повну владу розршати руських монахів від будь-яких церковних клятв і цензур, а також доручено їх особливій опіці глави Унійної Церкви.

У такий спосіб Василянський чин, заснований Йосифом Рутським, отримав офіційне папське затвердження, яке стало основою його законодавства. П'ятдесят років по тому, 1683 року, протоархимандрит і радники Чину писали до кардинала Карла Барберіні: «Урбан VIII, словом заступника Божого на землі, майже з нічого підніс цей наш маленький гурток та апостольським благословенням з хаосу й пропасті грецьких недоліків, завів у ньому порядок і створив з нього чернечу конгрегацію»¹³⁵.

3.6 Нове прохання про допомогу кармелітів (1624 р.)

На початку 1624 року Йосиф Рутський через свого вікарія подав прохання до головного настоятеля кармелітів босих, нагадуючи, що о. Петро, його попередник, у 1606 р. за дозволом і благословенням папи Павла V, погодився вислати на Русь чотирьох своїх монахів. Тоді той план не реалізовано, бо не було ще в чині кармелітів босих ченців, які володіли б руською мовою, а до того ж православні чинили опір. «Тепер, – читаємо в його проханні, – коли життя русинів трохи втихомирилося і монахи на Русі завели новий спосіб життя, чи радше старий, але перерваний у Чині св. Василя Великого, сам митрополит просить Вашу Преподобність в ім'я Христове... прислати йому принаймні чотирьох монахів зі свого Чину. Бажано, щоб вони були ознайомлені з руськими справами і вже були в Польщі; а він (митрополит), порадившись із ними, призначить їм монастирі й заняття; однак, тих кармелітів треба вислати у василянській рясі. Якщо не вміють правити Службу Божу по-грецьки чи по-старослов'янськи, то тут вони скоро навчаться»¹³⁶.

¹³⁴ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 481.

¹³⁵ BAV, *Barberini latini*, v. 6635, f. 1.

¹³⁶ AG OCD, Plut. 236, segn. a: «Copia litterae Vicarii Metropolitae Ruteni ad Praepositum gen. O.C.D. (a. 1624)». Див. Kowalówka, *L'attività*, p. 264-266.

У цьому проханні представлено причини, чому Рутський звертається до кармелітів босих: «Бо воно краще, щоб монахи вчили монахів чернечого життя; бо устав кармелітів подібний до правил св. Василя Великого; бо кармеліти, як і руські монахи, не їдять ніколи м'яса. Прошу зберігати все в таємниці. Про це між василіянами знають тільки ті, які дуже цього бажають, а іншим не потрібно про це знати»¹³⁷.

Ті ж думки, а то й дослівно передана наведена вище просьба до головного настоятеля кармелітів босих, звучить у звіті митрополита Йосифа про п'ять перепон унії, переданого до Рима в 1624 ро¹³⁸. З докладного викладу про перешкоди унії довідуємося ще й про іншу причину, чому саме митрополит запрошує кармелітів. «Хоч єзуїти, – пише Рутський, – завжди готові допомогти, то їхня поміч залишається зовнішньою; через те молодші монахи не хочуть до них удаватися, бо вважають, що про внутрішні справи нашого Чину не повинні знати члени іншого Чину»¹³⁹. Ця підтримка повинна бути внутрішня; монахи, що прийдуть нам на допомогу, повинні прийняти східний обряд і василіянську рясу, бо інакше, «навіть якби й чуда робили, нічого не вдіють». Тому нехай кармеліти, які мали б перейти до Василиянського чину, «пожертвують себе з усією готовністю Господу Богу, а коли треба буде, то й до кінця свого життя»¹⁴⁰.

31 травня 1624 р. Конгрегація ПВ видала декрет, яким доручає головному настоятелеві кармелітів босих вислати чотирьох ченців для здійснення реформи василіянських руських монахів¹⁴¹. Отож справа приїзду кармелітів з метою реформи Василиянського чину вже була частково полагоджена. Митрополит Йосиф з цього приводу дуже радіє, коли 16 вересня 1624 р. пише до василіянських студентів у Римі, просячи їх зберігати це в таємниці, і додає: «Найперше, ви без тих отців маєте приїхати, а вони нехай потім приходять, коли все буде готово й упорядковано»¹⁴².

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 130-160.

¹³⁹ Там само, с. 157.

¹⁴⁰ Там само, с. 160.

¹⁴¹ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 21.

¹⁴² Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 117.

Головна управа кармелітів босих розглянула прохання Рутського 17 грудня 1624 р. і вирішила: «Отцям сподобалося задовільнити бажання Святішого Отця. Треба написати руському митрополитові, щоб він разом з польським провінціалом вибрав тих, які будуть здатні для виконання цього завдання»¹⁴³.

Після річної мовчанки, 10 листопада 1626 р., єпископ Корсак пише від імені митрополита Йосифа до секретаря Конгрегації ПВ Франческо Інголі і, між іншим, просить негайно вислати отців кармелітів. У цьому проханні читаємо, що Рутський відмовився вибирати собі монахів, бо «вони [кармеліти] краще знають своїх овечок, які могли б нам бути придатними; не хоче вибирати ще й тому, щоб не виглядало, ніби ми вимагаємо, а не просимо»¹⁴⁴. У грудні 1628 р. головний настоятель кармелітів босих доручив цю місію о. Андрію Брехві. Але той, з огляду на слабкий стан здоров'я, не міг її розпочати¹⁴⁵. У 1634 р. митрополит Йосиф виправдовує латинських ченців: «Кармеліти, хоча й бажають нам добра, але не можуть допомогти»¹⁴⁶.

3.7 Лавришівська капітула 1626 р.

10 серпня (ст. ст.) 1626 р. Рутський скликав до Лавришева четверту з ряду капітулу, щоб, згідно з постановою першої капітули і декретом Конгрегації ПВ з 1624 року, обрати протоархимандритом звичайного монаха. Таємним голосуванням обрано Рафаїла Корсака, настоятеля Віленського монастиря¹⁴⁷, але через місяць його висвячено на єпископа, митрополичого помічника.

На капітулі прочитано бреве папи Урбана VIII від 7 червня 1625 р., в якому строго заборонялось усім василіянам, монахам і єпископам, їсти м'ясні страви¹⁴⁸. За порушення цього правила, традиційного для руського чернецтва, капітула погрожувала навіть екскомунікою¹⁴⁹. Ухвалено також, що протоархимандрит по-

¹⁴³ Kowalówka, *L'attività*, p. 179.

¹⁴⁴ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. II, p. 37.

¹⁴⁵ Kowalówka, *L'attività*, p. 180-181.

¹⁴⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 304-305.

¹⁴⁷ *Василіянські генеральні капітули*, с. 245, сесія 1.

¹⁴⁸ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 460.

¹⁴⁹ *Василіянські генеральні капітули*, с. 248, сесія 3.

винен мати свого секретаря, який водночас буде його адмонітором¹⁵⁰. Вирішено й справу фондів на заснування семінарії для єпархіального клиру. Василяни віддали на ту ціль увесь дохід Мінського монастиря, а інші монастирі – восьму частину зі своїх прибутків¹⁵¹.

Відразу після Лавришівської капітули справу будови семінарії у Мінську розглядав Кобринський митрополичий собор, на якому вирішено, що нею будуть управляти василіяни¹⁵². Йосиф Рутський надіявся, що «з числа семінаристів монастирі також наповняться добрими ченцям»¹⁵³.

Стосовно чернечої дисципліни Кобринський собор наказав протоархимандритові щороку здавати митрополитові письмовий звіт про церковні справи, а єпископів попередив, щоб не приймали до себе василіян без виразного писемного дозволу їхніх настоятелів¹⁵⁴.

3.8 Жировицько-Фалеміцька капітула 1629 р.

Ця капітула мала тільки дві сесії. Вона розпочалась 9 вересня ст.ст. в Жировицях, а закінчилась у Фалемичах, на Волині. На ній обговорювались майже виключно економічні питання: прийняття фундацій, упорядкування монастирського майна, будова Жировицької церкви, перенесення Борисоглібської архимандрії до міста Полоцька тощо¹⁵⁵. Одразу ж після капітули митрополит Йосиф разом з єпископами виїхав до Львова на унійний собор з православними.

¹⁵⁰ Адмонітор – перестерігач. Його завданням було звертати увагу протоархимандритові, якщо він не виконував належно свого уряду. До василіянських конституцій цей уряд увійшов набагато пізніше, але вперше про нього згадується на Лавришівській капітулі.

¹⁵¹ *Василіянські генеральні капітули*, с. 247, сесія 3.

¹⁵² Welykuj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 184-187: Декрет собору.

¹⁵³ Там само, с. 160: Інформація про п'ять перепон унії (1624 р.).

¹⁵⁴ Там само, с. 187.

¹⁵⁵ *Василіянські генеральні капітули*, с. 273.

3.9 Готовність до місійної праці в інших країнах

У 1624 році митрополит Йосиф писав до Конгрегації ПВ: «Віленська спільнота св. Василя так гарно розвивається, що вже має своїх теологів, знавців грецької і латинської мов, чого ні ми, ні батьки наші не пам'ятаємо на Русі»¹⁵⁶. Конгрегація ПВ кількразово зверталася до Рутського, щоб вислав своїх монахів на місійну працю на Балкани. У 1632 р. він був готовий спроводити своїх ченців у ту частину Угорщини, яка перебувала під владою турків¹⁵⁷. Зокрема до Боснії, до «ускоків», потрапив Методій Терлецький¹⁵⁸, а пізніше кир Йосиф був готовий вислати з єпископом Лонгіном Бранковічем ще двох¹⁵⁹. У тому часі митрополит навіть задумував засновувати монастирі для «василіянської сім'ї» в Боснії¹⁶⁰.

3.10 Королівський привілей для василіян – єпископів

Перша капітула постановила старатися про королівський привілей надання єпископських престолів тільки «людям духовного сану, а не світським»¹⁶¹. На початку Йосиф Рутський подавав кандидатів на владичі уряди виключно з василіян, а призначав їх король. У 1622 році якийсь польський єпископ з Речі Посполитої вислав до Конгрегації ПВ обширну інформацію про стан «русинів у Польсько-Литовському королівстві», в якій, між іншим, писав: «Польський король призначає на вищезгадані єпископства грецького обряду лише монахів св. Василя, щоб зберегти їхні святі конституції, які приписують, щоб на ці єпископства не допускати нікого, крім ченців. Це зберігається ще досить точно, бо в минулому не призначувано монахів-професів, але давалося їм монашу рясу разом з номінацією на єпископство; а після королівської номінації київський архієпископ, який має повновласті від вселенських архиєреїв, їх висвячував»¹⁶².

¹⁵⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 138.

¹⁵⁷ Там само, с. 255-256.

¹⁵⁸ Там само, с. 257.

¹⁵⁹ Там само, с. 332.

¹⁶⁰ Там само.

¹⁶¹ *Василіянські генеральні капітули*, с. 103, ч. 22.

¹⁶² Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. I, p. 92.

Про стан Унійної Церкви Митрополит Йосиф у 1624 р. представив Конгрегації ПВ інформацію, в якій читаємо: «Надзвичайно важлива річ мати здорові голови Церкви... З-поміж руського клиру та всієї Русі, що є грецького обряду, найповажнішими є монахи св. Василя, і тому тільки з них вибирається осіб на відповідальніші церковні становища. Священики [єпархіальні] жонаті, і тому, за стародавнім звичаєм Східної Церкви, вони виключені з вищих прелатур у Церкві. На Русі є вже помітне число монахів, з'єднаних зі Святою Римською Церквою; вони мають більше ніж 20 монастирів»¹⁶³. А Рафаїл Корсак, будучи ще студентом Грецької колегії Св. Атанасія в Римі, у «Реляції про Московію» з 1624 р. називає Василянський чин «семінарією єпископів і всіх вищих урядів у грецькому обряді»¹⁶⁴.

14 березня 1635 р., після тривалих клопотань, польський король Владислав IV надав київському митрополитові привілей представляти йому кандидатів на всі єпископства і всі вищі уряди в Унійній Церкві. Цими кандидатами мали бути виключно василянські монахи¹⁶⁵. Отож здійснився один із головних пунктів первісного проекту Івана Рутського з 1605 р. *Виклад одного русина*¹⁶⁶.

3.11 Віленська капітула 1636 р.

Останню капітулу митрополит Йосиф скликав до Вільна разом з протоархимандритом Рафаїлом, пинським єпископом. Вона тривала два тижні – з 20 липня до 3 серпня (ст. ст.).

Спершу прочитано конституції й постанови попередніх капітул, зокрема першої. Коли оголошували пункт про те, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах, Рафаїл Корсак представив декілька поважних причин, чому не може далі провадити Чином, і дуже просив його звільнити. Після триден-

¹⁶³ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 113.

¹⁶⁴ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. II, p. 21.

¹⁶⁵ *Bullae et Brevia Summorum Pontificum*, Poczajoviae 1767, pars III, B4-C.

¹⁶⁶ *Василянські генеральні капітули*, Додаток, с. 380.

них роздумів капітульні отці таки впростили єпископа Рафаїла залишитися їхнім протоархимандритом, на що той погодився¹⁶⁷.

Йосиф Рутський немовби відчував, що це остання його капітула, тому на завершення виголосив до 24-х її учасників довгу промову. Насамперед звернувся до настоятелів, дорікаючи декому, що Чин не росте ні духом, ні числом осіб з їхньої вини, бо не виконують свого уряду з батьківською любов'ю, не віддаються цілковито братам, шукаючи власної користі, а не Христової.

Потім напоумлював старших монахів, аби не давали згіршення молодшим. Суворо попереджав тих, які гордяться своїм шляхетським походженням, бо монаший стан такий вагомий, що перевищує всі стани цього світу. Особливо картав тих, котрі шукають за вищими урядами (єпископством чи архимандритством). Зганив тих, які закопали свої таланти; тих, що обмовляють і очорнюють настоятелів, а також п'яниць і тих, які безцільно тиняються містом.

Митрополит Йосиф також дуже просив, щоб василіяни вживали руську мову не тільки між собою, а «особливо в церкві та в проповідях; тому митрополит і ми, капітульні отці, виразно постановляємо: отці й браття в церквах повинні проповідувати Слово Боже тільки руською мовою»¹⁶⁸.

На початку капітули отці подали 125 пропозицій, з яких деякі стосувалися *Спільних правил*. Висловлювалися, аби в правилах цитувати твори св. Василя, з яких вони взяті. Цю пропозицію капітула взяла до уваги і вирішила «призначити двох отців, які мали б переглянути і поправити *Спільні правила* згідно з оригіналом св. Василя Великого, а також, щоб генеральні конституції наших капітул були по порядку списані»¹⁶⁹. Висунуто також пропозицію старатися про затвердження правил Чину Апо-

¹⁶⁷ Там само, с. 351, 353. В анонімному звіті з 1633 р., що зберігається в Конгрегації ПВ, читаємо, що Рафаїла Корсака ніхто не хотів бачити протоархимандритом. Митрополит Йосиф представив його капітульним отцям і сказав, що це воля папи, Конгрегації ПВ і самого короля. Див. Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 28,

¹⁶⁸ *Василіянські генеральні капітули*, с. 363, сесія 15.

¹⁶⁹ Там само, с. 358, сесія 11.

стольським престолом; щоб усі настоятелі мали в себе скопійовані капітульні постанови.

Поміж побажаннями капітульних отців прозвучало одне особливо важливе для Чину: «Ще й досі не укладено правил для митрополита і для єпископів, як було ухвалено на першій капітулі»¹⁷⁰. Це, мабуть, спонукало митрополита Йосифа до написання правил для єпископів, а на правила для митрополита, очевидно, йому забракло часу. Помер великий архипастир 5 лютого 1637 року на 63 році невтомного й заслуженого життя у Дерманському монастирі.

3.12 Заповіт митрополита Йосифа Рутського

20 жовтня 1636 р., передчуваючи свою недалеку кончину, митрополит Йосиф написав заповіт, в якому заявив, що вмирає в єдності з Католицькою Церквою і вірить в усе те, що вона навчає, бо без віри і без єдності з Римом ніхто не може бути спасеним.

Далі він продовжує: «Душу мою віддаю в руки Творця і Спасителя і, припадаючи до Його Божого маєстату, благаю милосердя, щоб змилувався над моєю душею і поступив з нею не за моїми багатьма гріхами, але по своїй великій милості. А тих, хто буде при моїй смерті, прошу і благаю послати зараз-таки до достойного Рафаїла Корсака, єпископа Пинського і помічника митрополії, до всіх високодостойних єпископів і до всіх наших монастирів, ченців і черниць, а також до Чинів римського обряду, які прийняли мене до своїх заслуг, тобто до отців єзуїтів, кармелітів, домініканців і вернардинів, благаючи вчинити за мою душу те, що роблять за прийнятих до їхніх заслуг. Також мої отці і брати, що будуть присутні, нехай повідомлять усі чотири братства: Пресвятої Діви – отців єзуїтів, Рожанця – отців домініканців, Пояса св. Франциска – отців францисканців і Скапуляра – отців кармелітів босих, а також руські братства Пресвятої Богородиці у Вільні, Новгородку, Мінську, Володимирі та інших місцевостях, і увесь народ та проситимуть про молитви за мою душу. Як тільки прибуде мій високодостойний помічник, тіло моє нехай без усякого зволікання похоронять. На кінець, дбайливістю ченців у всіх

¹⁷⁰ Там само, с. 349.

церквах грецького й римського обряду нехай відслужать Св. Літургії за упокій моєї душі та розподілять бідним милостиню по притулках і на вулицях. Для прохачів нехай справлять обід так, щоб кожному з них щось дати, щоби згадали вони мене у своїх молитвах. А на кінець, Господь нехай буде мені милостивий, а ближні мої, якщо когось з них я скривдив чи образив, нехай простять мені, щоб і Господь простив їм їхні довги»¹⁷¹. Далі він розпорядився дочасними маєтками – родинними і митрополії.

Крім цього заповіту, 28 січня 1637 р. митрополит Йосиф написав ще суто духовне звернення, з якого бачимо, що це був спражній Божий угодник. Наведемо декілька його уривків:

«Я, Йосиф Велямин Рутський, недостойний митрополит київський, галицький і всієї Русі, покликаний сьогодні перед Божий суд, щоб здати звіт зі своїх слів, діл і думок, за 63 роки мого життя, та вислухати вирок. Ой, страшно і лячно воно стати на Божому суді. Та довіряю Його безконечній милості, що мене, грішного, не відкине від себе. І для цього жертвую Його найсвятішу страсть, вартість якої вважаю безконечною. Сподіваюся допомоги від Пресвятої Діви, Матері судді мого, і від Святих Божих, а передусім від Ангела хоронителя мого та від тих Святих, яких я вибрав собі як заступників, та щодня призивав їх поіменно: усіх їх серцем і устами благаю, щоб спомогли мене в цьому останньому подвигу».

Єпископів руських «про те одне прошу, щоб були між собою та з своїм митрополитом з'єднані в любові Христовій, признаючи його словом і ділом за батька [...]. Чернечий клир у тому застерігаю, щоб любив клир єпархіальний та шанував його, як співслужителів і братів своїх. А якщо від митрополита матимуть власть візитувати чи судити, нехай це роблять з любов'ю і лагід-

¹⁷¹ Початок цього тестаменту зберігся в Архіві Грецької Колегії в Римі і його опублікував Welyukj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. I, p. 383-384. Переклад цього тестаменту подав: Великий А. *З літопису Християнської України*, т. V, с. 77-80. Цілий заповіт, із розпорядженнями щодо родинних і митрополичих маєтків, оприлюднив Лисейчикова Д. *Завещание митрополита Иосифа Вельямина Рутского // Завещания униатских иерархов киевской митрополии XVII и XVIII вв. как пример религиозной культуры общества Речи Посполитой*, Люблин 2013, с. 62.

ністю, не погорджуючи, а тим більше не принижуючи їх, братів своїх. А світський клир дуже прошу та настійливо вкладаю це на совість, щоб дбав про те, що належить до його уряду, та про своє стадо, щоб спаслися ті, які були повірені їхній опіці, щоб навчили їх вірити в те, без чого вони не могли б спастися. І нехай не скаржаться на своїх владик, як часом доручають ченцям дещо з того, що належить до церковної влади. [...] На кінець, всі ви, що залишаєтеся та будете йти кожний після мене в своїм сані, мої приятелі і мої недруги, вітайте! І бувайте здорові!».

Завдяки організаційному хисту митрополита Йосифа Рутського, Унійна Церква вистояла та духовно скріпилася.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський зображений як законодавець
(*Mario Barberis, Roma 1952 – монастир Головної управи ЧСВВ*)

Розділ 4

Правила і конституції укладу митрополита Йосифа

У цьому розділі аналізуємо:

I. *Спільні правила*¹⁷², тобто *устав*.

II. *Партикулярні правила*¹⁷³, правила для урядників Чину.

III. *Правила, які треба зберігати під час виборів протоархимандрита і виборчої генеральної капітули, а також звичайно*¹⁷⁴.

IV. *Капітульні конституції*¹⁷⁵, головним автором яких був митрополит Йосиф Рутський.

V. *Правила для єпископів*¹⁷⁶.

Крім цих правил, кир Йосиф також уклав правила монахиням¹⁷⁷ та Супрасльській архимандрії¹⁷⁸.

¹⁷² *Regulae communes.*

¹⁷³ *Regulae particulares.*

¹⁷⁴ *Observanda circa electionem Protoarchimandritae ipsumque capitulum eiusdem generale electivum. Item circa capitulum generale ordinarium.*

¹⁷⁵ *Constitutiones capitulares.*

¹⁷⁶ *Regulae Episcoporum.*

¹⁷⁷ Єпископ Яків Суша оповідає, що за часів митрополита Рутського засновано 11 жіночих монастирів // Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 303. А в 1630 р. Рутський сам заснував жіночий монастир у Новгородку // Welykuj, *Supplicationes*, v. I, p. 62. Черниці у Мінську він дав правила, які 1771 р. були опубліковані. Це ті самі *Спільні правила*, укладені для монахів, з відповідним пристосуванням до жіночого монастиря. Можна здогадуватися, що митрополит Йосиф зобов'язав усі жіночі черничі спільноти, котрі перебували під його юрисдикцією, дотримуватися цих правил.

¹⁷⁸ Рутський мав багато клопотів з Супрасльською архимандрією, яку в 1510 р. заснував і надав їй свої устави Олександр Ходкевич (АС, т. IX, с. 58). Це ктиторство перейшло на його нащадків, які подавали архимандрії свої устави. Останній нащадок роду, Христофор Ходкевич, «так безбожно опанував цілий монастир, що не тільки розпоряджався церковним майном і забирав собі прибутки, настановивши економа, але й жив у монастирі разом з жінкою, дітьми й цілим двором» (АС, т. IX, с. 115). Митрополит, вигравши процес, 31 березня 1635 р. відбув в архимандрії першу візитацію і надав монахам *Спільні правила* св. Отця Василія, правила для архимандрита, намісника, економа й капітульних отців та інші

I. Спільні правила св. Отця нашого Василя Великого, архієпископа Кесарії Кападокійської (*Regulae communes S. Patris nostri Basilii Magni, Caesareae Capadociae Archiepiscopi*)¹⁷⁹

I.1 Загальні відомості про *Спільні правила*

Між правилами, які уклав митрополит Йосиф, найважливішими є *Спільні правила* (*Regulae communes*), які згодом називали «Уставом», бо вони загалом ґрунтуються на творах Св. Василя і відповідають давньому поняттю «реґула» – устав, в якому зібрані основні незмінні стислі духовні норми чернечої спільноти¹⁸⁰.

На першій василіянській капітулі (1617 р.) Рутський, представляючи *Спільні правила*, сказав, що він «довший час сам їх збирав з різних творів святого Отця [Василія], записував та поділив на декілька головних глав для кращого розуміння і запам'ятовування»¹⁸¹.

конституції. «Ці правила такі, – писав він – як по інших наших головних монастирях є в ужитку, вибрані з писань Отця Святого Василя, згідно з якими має управляти настоятель і підвладні мають жити» // АС, т. IX, с. 151. Немає сумніву, що *Спільні правила*, які він наказав читати в трапезній раз на місяць, є ті, які він уклав для Віленської Конгрегації. Інші ж – для архимандрита, замісника, економа і капітульних отців, опубліковані у АС (т. IX, с. 151-158), майже тотожні *Партикулярним правилам*. Можна здогадуватися, що митрополит Йосиф установив такі самі правила в інших йому підлеглих архимандріях, які не приступили до централізації.

¹⁷⁹ Український переклад *Спільних правил* у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 391-410: Додаток IV.

¹⁸⁰ IV Латеранський собор (1215 р.) постановив, що в Церкві є тільки чотири устава (*regulae*): св. Василя Великого, св. Венедикта, св. Августина і св. Франциска Ассизького. Нові монаші чини повинні були взоруватися на одному з цих чинів. Див.: *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, v. V (Roma 1978), р. 492.

¹⁸¹ *Василіянські генеральні капітули*, с. 97, ч. 7. Виглядає, що Рутський почав укладати *Спільні правила* одразу ж після вступу до Святотроїцького монастиря, бо митрополит Андрей Шептицький перед Другою світовою війною бачив у Варшаві одну з перших редакцій цих правил з 1608 року в Бібліотеці Пільсудського (на Краківському передмісті), під рубри-

Хоча митрополит прямо не наводить жодної цитати з творів св. Василя, – легко простежується вплив Василієвої аскези¹⁸². Дійсно, можна повірити словам Рафаїла Корсака, який пише, що кир Йосиф «з великим вкладом праці зібрав в одну книгу все те, що знаходиться в св. Отця про послух, убозтво, чистоту, спільне життя»¹⁸³.

Митрополит Андрей Шептицький був у захваті від *Спільних правил*. Він писав: «Тут пізнається дійсно самого Святого Василя, його думка ніде не перекручена, не сфальшована... Зі всіх писателів монахів перевищує його [Рутського] хіба один лише Святий отець наш Теодор Студит... Одним словом, «Витяг» [тобто *Спільні правила*] Рутського є справжньою перлиною, найсовершеннішим твором із цілої Василіянської літератури від XVI ст. до наших часів. Це, безперечно, перша праця такого плану в світовій літературі, яка перевищує на ціле небо подібні праці Метафраста, не говорячи вже про конституції Гротта Феррати»¹⁸⁴.

Навіть Альфонс Гепен, венедиктинець, біограф св. Йосафата, який в дечому критикував митрополита Йосифа Рутського, дуже позитивно висловлюється про *Спільні правила*: «Якщо приглянемося до *Спільних правил*, то відчуємо в них руку людини, досконалої у практиці чеснот і дуже досвідченої у проводі душ. Розуміння й любов монашого стану проявляється в кожному рядку... Як аскет і учитель духовного життя, Рутський був людиною новочасних поглядів і латинником; але спільне життя з Йосафатом, наука Отців, щоденне вживання глибоких літургічних текстів дали його думці силу й оригінальність, що підносять його понад звичайний рівень, а його мові надали поважний і переконливий тон, який схиляє, змушує до пошани і могутньо діє на серце»¹⁸⁵.

кою: Różnojęzyczne 0.I.31.5586: *Reguły Św. Bazylego Wielkiego*. Див.: ЦДІА у Львові, ф. 201, оп. 4б, спр. 2487.

¹⁸² Щоб у цьому переконатися, досить порівняти вступ до *Спільних правил* з восьмим питанням *Ширших правил* св. Василя Великого.

¹⁸³ Korsak Raphael, *Vita Rutsicii // Записки ЧСВВ*, т. IV (Рим 1963), с. 176.

¹⁸⁴ Шептицький Андрей, *Витяг з Правил*, с. 8-9.

¹⁸⁵ Guérin, *Un Apôtre*, p. 191.

У заголовку *Спільних правил* митрополит Йосиф слідує за авторитетом св. Василя Великого, подібно, як у минулому робили інші монаші законодавці¹⁸⁶. Свій устав Рутський приписує Святому Василю з переконанням, що ні в чому не відступає від східної монашої традиції і називає його «святим нашим Отцем», «патріархом та засновником Чину». Своїм ченцям митрополит наказує в особливий спосіб святкувати празник св. Василя. Мріє, щоб чернецтво повернулося до ревності, яка була за часів Святого Василя Великого.

Згодом василіяни, видаючи *Спільні правила*, під кожним пунктом покликалися на твори св. Василя. *Суммарій регул* з 1751 року, що використовує *Спільні правила*, на маргінесі кожного параграфа подає посилання на твори св. Василя. Митрополит Андрей Шептицький, перекладаючи *Спільні правила* українською мовою для монахинь і монахів студитів з віленського видання 1771 р., подає у примітках цілі цитати з творів св. Василя; іноді й по кілька на одне правило. Тільки посилання, без цитат, за виданням творів св. Василя Великого Ж. Гарніє (Garnier J.), подали Теодосій Галущинський і Мелетій Войнар.

І.2 Вплив єзуїтських Регул на *Спільні правила*

Досі вважалось, що митрополит Йосиф «зібрав *Спільні правила* з різних творів св. Василя Великого»¹⁸⁷, але коли автор цієї праці порівняв їх з «Регулами Товариства Ісусового» з 1606 р.¹⁸⁸, з'ясувалось, що з усіх 68 правил 10 запозичено в єзуїтів. В інших правилах відчувається деяка схожість, але треба наголосити на тому, що св. Ігнатій Лойола також був обізнаний з творами св. Василя, бо на першому місці наказав вчителеві новиків читати Аскетичні науки й Правила св. Василя Великого¹⁸⁹.

Хоча сама назва *Спільні правила* (*Regulae communes*) запозичена в єзуїтів, внутрішній уклад та їхня важливість цих настанов

¹⁸⁶ Навіть св. Іван Боско взорувався на духовості св. Франциска Салезія; звідси і назва салезіани.

¹⁸⁷ Wojnar, *De regimine Basilianorum*, p. 133-134.

¹⁸⁸ *Regulae Societatis Jesu*, Lugduni 1606.

¹⁸⁹ Там само, с. 171.

більш подібні на єзуїтське *Summarium constitutionum*¹⁹⁰, в якому не можна було нічого міняти, навіть у другорядних речах, без достатніх на те підстав, бо в них подані основні правила чернечого життя. Із цього єзуїтського «Суммарія» Рутський узяв деякі правила майже дослівно. Найбільшу подібність мають оці правила:

Спільні правила Рутського

Ratio vitae communis

16. In refectione corporis, danda opera est, ut temperantia intus et extra servetur; benedictionem mensae, gratiarumque post mensam actionem, omnes debita cum devotione et reverentia agent; tempore autem quo reficitur corpus, animae etiam lectione piorum librorum suos exhibendus est cibus. (Welykyj, *Epistolae Metr. I*, p. 47)

Castitas

2. Ad conservandum sese in huiusmodi Castitate, oportet sensus externos, visum, auditum, gustum, odoratum, tactumque bene custodire, ut ne quid eos intret, quod adversetur Castitati. Lingua item servandae tuendaeque Castitati plurimum confert si recto rationis imperio stet. Studium quoque humilitatis mansuetudinisque utile est. Hic etiam spectat compositio externa, hoc est moderatio vocis, incessus, aliarumque actionum humanarum externarum, in id incumbendo, ut in omnibus sit modestia, reverentia, observantiaque aliorum omnium,

Регули Товариства Ісусового

Summarium Constitutionum (p. 14)

30. In refectione corporis curandum est, ut temperantia, modestia et decencia interius et exterius in omnibus observetur. Praemittatur benedictio, et sequatur actio gratiarum; quas omnes agere debent cum ea, qua par est, devotione et reverentia. Et dum corpus edendo reficitur, sua etiam animae refectio praebeatur.

Summarium... (p. 13–14)

29. Omnes diligentissime current portas sensuum suorum (oculorum praecipue, aurium et linguae) ab omni inordinatione custodire, ac se in pace, et vera humilitate interna conservare, et eam in silentio, cum id observandum est; cum autem loquendum, in circumspectione et aedificatione verborum et modestia vultus, ac maturitate incessus, motuumque omnium, sine ullo impatientiae, aut superbiae signo exhibere: in omnibus procurando atque optando potiores partes deferre, omnes in animo suo tanquam sibi superiores

¹⁹⁰ *Regulae Societatis Jesu*, Lugduni 1606, p. 1: Summarium earum Constitutionum quae ad spirituales Nostrorum institutionem pertinent, et ab omnibus observandae sunt.

eos tamquam Superiores in animo reputando, honoremque externum cum demissione, benevolentiaque religiosa exhibendo. (Welykyj, *Epist. Metr. I*, p. 36).

ducendo, et exterius honorem ac reverentiam, quam exigit cuiusque status, cum simplicitate et moderatione religiosa exhibendo.

Схожість *Спільних правил* зі «Суммарієм» можна зауважити в багатьох інших правилах¹⁹¹. В укладі останньої частини *Спільних правил*, де йдеться про спільне життя, митрополит Йосиф більше користувався єзуїтськими «Спільними регулами». Декілька правил він запозичив майже дослівно, а інші переробив і пристосував до тодішніх обставин. Подекуди він об'єднує два-три єзуїтські правила в одне. Саме тому важко робити докладні порівняння. Ось приклад двох майже дослівно запозичених правил:

Ratio vitae communis

8. Exituri domo, nomina sua in tabula signabunt, ac Janitori dicent quo vadant, antequam noctem tempestive domum redeant. (Welykyj, *Epistolae Metr. I*, p. 47)

22. Omnes hasce Regulas apud se habebunt Fratres easque semel in mensem relegentes, aut legi in Refectorio audientes, memoria, quo facilius eas adimpleant, repetent.

Regulae communes (37, 38)

46. Qui domo egrediuntur, signabunt sua nomina, quae prope ostium domus in tabula descripta sunt, et admonebunt janitorem, quo sint profecturi.

47. Omnes ante noctem, qui foris sunt, se domum recipiant...

49. Singuli has regulas, et officiorum suorum habeant, atque intelligant, sibi que faciant familiares, ac earum memoriam mensibus singulis eis legendis, vel audiendis renovent...

Крім двох основних джерел (творів св. Василя Великого і Регул Товариства Ісусового), митрополит Йосиф керувався постановами Тридентського собору і папськими декретами, які вводили в життя соборові постанови. У 1601 р. Климент VIII видав де-

¹⁹¹ Наприклад, 4-те правило про убожество подібне до 24 і 25 єзуїтського «Суммарію»; 1-ше правило про послух – до 31-го; 12-те – до 38; 21-ше про спільне життя – до 50-го та в багатьох інших правилах.

крет, в якому подано 42 приписи, що стосуються монашої реформи у всіх чинах¹⁹². Митрополит, укладаючи *Спільні правила*, ніде не виходить поза рамки загальних приписів папського декрету, особливо в тому, що торкається убожества, чистоти, послуху й монашої клявзури.

Отож, треба підкреслити, що кир Йосиф вклав у свої правила немало особистої праці, шукаючи потрібного для створення такого чернецтва, якого на той час потребувала Унійна Церква. Заслуга *Спільних Правил* не тільки в тому, що вони надали духовний вимір василіянському оновленому чернецтву впродовж двох століть, а ще й у тому, що вони є правдивою перлиною василіянської аскези й літератури від XVI століття і до наших часів¹⁹³.

І.3 Зміст *Спільних правил*

Спільні Правила поділені на шість невеличких розділів:

1. *Мета чернечого життя* (1 правило);
2. *Засоби до осягнення цієї мети* (4 правила);
3. *Убожество* (8 правил);
4. *Чистота* (20 правил);
5. *Послух* (13 правил);
6. *Спосіб спільнотного життя* (22 правила).

Нижче подаємо стислий огляд *Спільних правил*.

1. *Мета чернечого життя* полягає в одному програмовому правилі: «Бути досконалою людиною у Божій любові, тобто уподібнюватися до Бога в любові, до якої не тільки себе через богомислення й добрі діла, але й ближнього словом і прикладом, треба ревно притягати».

2. *Засоби до осягнення цієї мети*: зректися сатани через загальну сповідь (прав. 1), зректися світу (прав. 2); зректися себе самого, взяти свій хрест (прав. 3) та йти за Христом, зберігаючи убожество, чистоту й послух у спільнотному житті (прав. 4).

3. *Обіт убожества*. У монастирі все спільне, але без дозволу настоятеля або його відпоручника, не можна нічого брати чи да-

¹⁹² Декрет папи Климента VIII василіяни опублікували наприкінці «Сумарію регуд» з 1751 р.

¹⁹³ Так писав митр. А. Шептицький // *Витяг з Правил*, с. 8.

вати (прав. 1 і 5), а також не дозволено перетримувати в себе золото, срібло чи гроші (прав. 8). Чернець повинен щиро любити убожество, радіти, коли йому чогось забракне (прав. 4). Харчі треба купувати найдешевші, однак, зважаючи на хворих, гостей і подорожніх (прав. 7).

4. *Обіт чистоти.* Тому що монаший стан зображає ангельський, потрібно дбати не лише про чистоту в прямому розумінні цього слова, але й про чистоту серця від усього того, що заплямовує душу: злість, заздрість, ненависть (прав. 1). Кожний чернець повинен контролювати органи чуття, плекати покру, скромність і поміркованість (прав. 2 і 3), зокрема в їжі й питті (прав. 4); практикувати умертвління тіла постами й покутою; не їсти м'ясних страв (прав. 19) і старатися бути постійно зайнятим (прав. 20) та бути дуже обережним у спілкуванні з жінками (прав. 13-17).

5. *Послух* – голова кожної спільноти. Настоятелеві треба коритись в усьому, що не суперечить Божим заповідям (прав. 1 і 13). Послух повинен бути не лише зовнішнім, а і внутрішнім (прав. 2-3). Чернець повинен пам'ятати, що Бог веде людей за посередництвом людей (прав. 4). Монахові не годиться нічого робити без дозволу настоятеля (прав. 6 і 7). Треба слухатись не лише настоятеля, але й інших, які його заступають: еклезіарха, економа, професорів (прав. 12).

6. *Спільнотне життя.* «До нашого Чину, чи, краще, до братньої спільноти приймати тільки того, хто настійливо про те просить». Настоятель разом зі старшими отцями вирішить, чи згошений кандидат гідний, щоб його прийняти. Допущений відбуде однорічне випробування. Потім настоятель та отці вирішать, чи допустити його до обітів, відкласти йому їх чи віддалити з Чину (прав. 1). Монаша спільнота складається з багатьох ченців, які мешкають окремо від мирських людей (прав. 2). Брати повинні бути між собою з'єднані любов'ю, як члени одного тіла (прав. 3). Злість, гнів, образи, сварки не мають місця між братами (прав. 4). Окремішності в їжі, вбранні, питті та інших речах слід уникати, як справжньої зарази (прав. 5). Ніхто нехай нікого не ображає, а коли це трапиться, нехай перепросить (прав. 6); ченці уникатимуть непотрібних суперечок і шануватимуть один одного (прав. 6). Усі нехай взаємно собі служать (прав. 9), бо служити

братам – це служити Христові (прав. 10). Усі пильно дбатимуть про чистоту совісті: сповідатимуться раз на тиждень та прийматимуть Тіло Христове щонеділі та в більші свята (14). Коли хтось важко занедужає, найперше треба дати йому душевні ліки (сповідь, Причастя і молитву), а потім шукати того, що може повернути здоров'я тіла (лікар, ліки), не шкодуючи нічого для хворих (прав. 19). Усі ці правила брати повинні мати при собі та перечитувати їх раз на місяць або слухати, коли їх читають у трапезній (прав. 22).

I.4 Рукописи і друки *Спільних правил*

У багатьох архівах і бібліотеках України, Росії, Білорусі й Польщі зберігаються рукописи *Спільних правил*, але ми вважаємо найважливішим латинський текст, що зберігається в Римі, в Архіві Конгрегації ПВ¹⁹⁴, тому що автентичність цих правил засвідчено на Новгорододзькій василіянській капітулі 1686 р. Єзуїт Тома Уейський, голова капітули, переслав їх разом з іншими документами до Конгрегації ПВ, яка наказала їх перевірити¹⁹⁵.

У Ватиканській бібліотеці зберігається ще одна копія *Спільних правил* у кодексі «Miscellanea pro Ord. D. Basilii Magni»¹⁹⁶, що складається з двох томів і на 900 аркушах містить багато цінних матеріалів з історії Василіянського чину XVII-XVIII ст. Згадана збірка документів була власністю єпископа Юрія Ласкаріса, який

¹⁹⁴ APF, CP, v. 29, f. 302-306.

¹⁹⁵ Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. III, p. 288: Лист о. Томи Уейського до варшавського нунція від 12 серпня 1686 р.

¹⁹⁶ BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, I pars, f. 21-30. У цьому кодексі також зберігаються *Партикулярні правила* (f. 30-53) і *Правила для єпископів* (f. 53-59), які, правдоподібно, взяті з первісного василіянського збірника. Про це свідчила б заява єпископа Якова Суші, яку копіст помістив на 59 картці. Суша офіційно засвідчує, що шість генеральних капітул, Правила св. Отця Василя Великого, а також Правила для єпископів, зібрав і упорядкував митрополит Йосиф Рутський та що вони згідні з польськими й руськими оригіналами.

у 1743 р. очолював Дубенську капітулу, а згодом став радником Конгрегації ПВ у справах Василянського чину¹⁹⁷.

У Санкт-Петербурзькій Бібліотеці Академії Наук (ч. 2020) знаходиться збірник, повністю присвячений митрополитові Йосифу, в якому зібрані майже всі його правила і твори, а також те, що про нього писалося, «Житіє Рутського» митрополита Рафаїла Корсака та інше¹⁹⁸.

У бібліотеці Мукачівського василянського монастиря зберегались два рукописи *Спільних правил* староруською мовою (чч. 3263 і 3412)¹⁹⁹, які видав друком о. Гліб Кінах²⁰⁰. Можна припускати, що *Спільні правила* дійшли до Мукачівського монастиря у XVIII ст., бо в тексті вже зауважуємо незначні зміни, які запропонувала Новгородоцька капітула 1686 р., а також інші незначні додатки.

Спільні правила староруською мовою зберігаються в Санкт-Петербурзькій Бібліотеці та в Архіві інституту історії Російської Академії Наук у колекції Павла Доброхотова²⁰¹.

¹⁹⁷ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 33-48. У цьому томі видані *Спільні правила* з архіву Конгрегації ПВ, з додатком повнішого заголовка рукопису Ватиканської бібліотеки, але не відмічено жодних відмінностей між обома текстами. Посилання на твори св. Василя Великого виготовив о.Т. Галущинський за виданням Ж. Гарніє (Garnier J.).

¹⁹⁸ Правила (Спільні, Партикулярні, для Єпископів) подані між 74 і 179 сторінками латинською мовою. Таку інформацію подав Szegda, *Działalność*, 91, а також Жукович, *Жизнеописание*, 1102. Ширше про цей рукопис див. Підручний П. Два програмові писання Рутського // *Записки ЧСВВ*, т. IX (Рим 1974), с. 25.

¹⁹⁹ У 1963 р. бібліотеку Мукачівського монастиря перенесено до Ужгородської університетської б-ки. Див. Микитась В. Л., *Давні рукописи і стародруки, опис і каталог*, ч. II, Львів 1964, с. 3.

²⁰⁰ Веляміна Рутського Правила для монахів ЧСВВ // *Записки ЧСВВ*, т. I (Львів 1924), с. 56-72.

²⁰¹ *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова* (укладач: Ульяновський В.І.), Київ 1992, сс. 101, 104, 105, а також в інших рукописах фонду Доброхотова в історичному архіві. Єпископ Павло Доброхотов (1814-1901), працюючи ректором семінарії на теренах Білорусі в 1830-х роках, привласнив собі (і так їх зберіг) василянські рукописні й книжні багатства з

Вперше *Спільні правила* вийшли друком 1717 р. польською мовою. Їх видав о. Дмитро Занькевич, секретар Василянського чину, у додатку до своєї книжки *Cedr Mistyczny*²⁰², під заголовком: *Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego w krotce zebrane*²⁰³. Цей текст практично тотожний латинському рукопису, що зберігається в архіві Конгрегації ПВ. Нумерація правил не всюди сходиться з римською, бо деякі довші правила о. Занькевич розділив на два.

Спільні правила Рутський передав також монахи́ням василіянкам. Рукопис Мінського жіночого монастиря видано польською мовою 1771 р., під заголовком *Ustawy Ś.go O.ca N.go Bazylego W.go*²⁰⁴. Коли порівняти їх з текстом о. Д. Занькевича, то вони різ-

монастирів, які скасував цар Микола I і перевіз до Санкт-Петербурга, де вони до сьогодні зберігаються у: РНБ СПб і Архів СПбІИ.

²⁰² Zankiewicz D., *Cedr Mistyczny. Sw. Bazyliusz Wielki...*, Suprasl, Druk. WW. OO. Bazylianów, 1717. У цій книжці, яка має 222 сторінки, о. Занькевич звеличує всіх святих з родини св. Василя Великого і ставить їх як приклад до наслідування. Кожний розділ, а їх 10, складається майже виключно з цитат Св. Письма та з творів Отців Східної і Західної Церков, особливо св. Василя. Тут багато паралелізмів. Святого Василя автор називає «другим Адамом», «Богом збереженням Ноем», «Авраамом і великим Отцем віруючих», і кожне порівняння пояснює своїми словами. Фотокопія цієї книжки зберігається в АГУ ЧСВВ.

²⁰³ З таким скороченим титулом *Спільні правила* з'явилися в Почаєві 1740 р. для василіян Конгрегації Покрова Пресвятої Богородиці. Петрушевич подає, що це ті самі «Устави», які видав 1717 р. о. Дмитро Занькевич у Супраслі. Див. Петрушевич А.С., *Сводная Літопись (1700-1772)*, с. 79. – У 1751 р. видано в Почаєві *Суммарій правил*, в основу якого лягли *Спільні правила* митрополита Йосифа: *Summariusz Reguł Św. Ojca Naszego Bazylego Wielkiego, z Reguł Obszerniejszych y Krótszych, z Konstytucyj Mniskich, Nauk Jego Zakonnych, w krotce zebrany*, Wydrukowany w Typografii OO. Bazylianow, Poczajow 1751, с. 173. Ширше про *Суммарій* подано в третій частині цієї праці.

²⁰⁴ *Ustawy Ś.go O.ca N.go Bazylego W.go, tudzież uwagi i nauki duchowne przez S.P.J.X. Józefa Welamina Ruckiego, metropolitę całej Rusi, zebrane i klasztorowi Mińskiemu tegoż Zakonu podane dla większej wygody teraz wydrukowane w Wilnie, w Drukarni J.K.M. XX. Bazylianów roku 1771. Za pozwoleniem Duchownej cenzury dosłownie przedrukowane w Rzymie w Drukarni Propagandy Wiary roku 1854. До 1941 р. перше видання цих «Уставів» зберігалось у На-*

няться хіба тим, що пристосовані для монахинь, зокрема в двох місцях останнього розділу про спільнотне життя. До *Спільних правил* додані «правила для фіртіянки», 13 духовних наук, 60 духовних сентенцій та обряд чернечої професії й облечин старо-слов'янською мовою.

Друге видання «Уставів» вийшло в Полоцьку 1807 р.²⁰⁵, а третє – в Римі 1854 р., в друкарні Конгрегації ПВ, з тим самим заголовком. Того ж таки року вони побачили світ італійською мовою²⁰⁶. Їх виготовлено для монастиря відомої на той час черниці Макрини Мечиславської²⁰⁷, який проіснував у м. Албано (біля Рима) до 2007 р.

Митрополит Андрей Шептицький переклав ці «Устави» з першого мінського видання українською мовою і видав їх у Жовкві 1909 під заголовком: *Вытяг з Правил св. Отця нашого Василя Великого, уложеный для инокинь Юсифом Велямином Рутским, Митрополитом всеи Руси. Конституції женьских монастырів ЧСВВ Галицкои провінції*. Митрополит Андрей підібрав майже до кожного правила відповідну цитату з творів св. Василя Великого і «вільніше та ясніше віддав думку автора» в деяких складних для розуміння та невідповідних до потреб часу правилах²⁰⁸.

Ті самі *Спільні правила* митрополит Шептицький видав для монахів студитів²⁰⁹ під заголовком: *З Правил св. Отця нашого Василя Великого*²¹⁰. Він розіслав їх також до василіянських монастирів,

ціональному музеї у Львові під ч. 5421. Див. Андрей Шептицький, *Вытяг з правил*, с. 5.

²⁰⁵ Див. Петрушевич, *Сводная Литопись (1700-1772)*, с. 307.

²⁰⁶ *Regole del nostro Santo Padre Basilio Magno ed osservazioni e istruzioni spirituali raccolte da Mons. Giuseppe Welamin, Metropolita ruteno, e consegnate al monastero dello stesso Ordine in Minsk, stampate per maggior commodo in Wilna nella stamperia dei RR.PP. Basiliani, anno 1771. Ristampate [...] nella stamperia della S.C. de Propaganda Fide 1854*, с. 168.

²⁰⁷ Про Макрину Мечиславську та про започаткування її монастиря біля Рима написав Urban J., T.J., *Makryna Mieczyslawska w swietle prawdy*, Kraków 1923, s. 139.

²⁰⁸ Шептицький Андрей, *Вытяг з Правил*, с. 9.

²⁰⁹ Рецензію на це видання написав о. П. Філяс ЧСВВ // *Записки ЧСВВ*, т. III (1930), с. 624-626.

²¹⁰ Жовква, Печатня Василян 1910, с. 76.

де вони служили для приватного читання новиків і братів. *Спільні Правила* Шептицький видав так само як «Витяг з Правил» для монахинь: у примітках подав цитати з творів св. Василя В.

II. *Партикулярні правила окремих урядів*²¹¹ (*Regulae particulares singulorum officiorum*)

Про уклад *Партикулярних правил* митрополит Йосиф пише до кардинала Ш. Боргезе через два місяці після закінчення першої капітули (28 вересня 1617 р.): «Також написав я правила для урядників Чину, а деякі тепер пишу»²¹². Із протоколу першої капітули 1617 р. довідуємося, що окремі правила для урядників вже тоді були написані: «Пильно доручаємо настоятелям, щоб не тільки *Спільні правила*, дані для всіх, але й ті, які належать до монастирських урядників, назавжди зберігати»²¹³. А в т. зв. *Меморіалі* цієї ж капітули, подано яких правил бракує: «Треба ще скласти правила про те, як мають відбуватися наші генеральні монашій капітули, правила митрополитові, правила єпископам, правила протоархимандритові, правила його консульторам, правила дверникові, правила трапезникові, правила вестіяріві, шкільним професорам, кухареві»²¹⁴. З цього можна зробити висновок, що вже тоді більшість *Партикулярних правил* було проголошено. А над укладом правил, яких ще бракувало, Рутський працював зразу після першої капітули, про що згадує в наведеному листі до кардинала Боргезе.

II.1 *Рукописи і друки Партикулярних правил*

У Ватиканській бібліотеці зберігаються *Партикулярні правила* для 20-х урядників у Чині²¹⁵ латинською мовою:

1. Протоархимандритові²¹⁶

²¹¹ Український переклад у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 411-462.

²¹² Welyкуj, *Epistolae Metropolitanum*, v. I, p. 32.

²¹³ *Василіянські генеральні капітули*, с. 111, ч. 39.

²¹⁴ Там само, с. 113.

²¹⁵ BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, I pars, f. 30-53: *Regulae particulares singulorum officiorum*.

2. Генеральним консульторам²¹⁷
3. Провінційному настоятелю або візитаторові
4. Ігуменові дому
5. Вікарієві
6. Проповідникові
7. Зелаторові (адмоніторові)
8. Духівникові
9. Учителеві новиків
10. Священикам
11. Еклезіархові
12. Заступникові еклезіарха
13. Бібліотекарєві
14. Економові або прокураторові
15. Вестіярієві (доглядачеві одягу)
16. Кухарєві
17. Трапезному
18. Пивничникові
19. Нозокомові (доглядачеві хворих)
20. Дверникові²¹⁸

Наприкінці цих правил анонімний укладач подав заувагу, що він переписав правила, які міг зібрати, хоча подекуди вони неповні й неясного змісту, а деякі через лихоліття чи недбальство пропали. Далі він зауважує, що немає правил для секретаря Чину, нотаря капітули, сповідників, ректора школи, префекта, професорів та правил доброї поведінки. Деякі з цих правил упорядник бачив на власні очі, а про інші знає, бо вони згадуються в тих же *Партикулярних правилах*²¹⁹.

²¹⁶ Вони мають 9 підрозділів, в яких ідеться про особу й обов'язки протоархимандрита; про тих, які мають йому допомагати; про кандидатів, яких він приймає до Чину і монахів, яких з Чину відпускає; про школи, будинки, прибутки й видатки, угоду протоархимандрита з митрополитом, провід братів, візитації монастирів та про те, як поводитися з братами під час візитації.

²¹⁷ Наприкінці цих правил анонімний упорядник зазначає, що вони помішані з правилами домашніх консульторів.

²¹⁸ Опублікував о. Великий: Welykuj, *Epistolae Metropolitaram*, v. I, p. 334-369.

²¹⁹ BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, I pars, f. 53.

У Санкт-Петербурзькій національній бібліотеці також зберігаються *Партикулярні правила*²²⁰, але вони відрізняються від попередніх тим, що правила для протоархимандрита, провінціала або візитатора та генеральних консулторів подані латинською мовою (арк. 79-94); а іншим урядникам, починаючи від настоятеля, – староруською. Перед правилами для настоятеля є примітка: «*Approbowane od wtorey Congregatiew generalney na sessiy 11 i 12*» (арк. 95).

II.2 Вплив єзуїтських Регул на Партикулярні правила

Митрополит Йосиф у згаданому вище листі до кардинала Боргезе признається, що при укладенні *Партикулярних правил* має більшу трудність, ніж у праці над *Спільними правилами*, бо, з одного боку, не хоче відходити від Уставу св. Василя, а з іншого, – не знаходить у його творах нічого означеного про деякі монастирські обов'язки, які тепер потрібні²²¹. Тому бере за зразок *Регули Товариства Ісусового*. З них вибирає те, що, на його думку, корисне, придатне й можливе до виконання. Він змінює єзуїтські регули подекуди суттєво, а в окремих місцях стилістично, подаючи їх у скороченій чи яснійшій формі.

Дехто вважає, що *Партикулярні правила* Рутського є чисто латинськими чи єзуїтськими. Коли ж порівняти монастирські обов'язки (ігумена, економа, еклезіарха, захристіана, воротаря, кухаря, трапезника, нозокома та ін.) з тими, які подає св. Теодор Студит у своїх «Катехизах», то бачимо їхню схожість. Такі самі обов'язки виконували монахи у візантійських монастирях²²².

Мирослав Шегда у своїй праці «Правно-організаційна діяльність Рутського»²²³, аналізуючи *Партикулярні правила*, вказав на вплив єзуїтських настанов. Ми подаємо тільки синтез його важливих спостережень, доповнюючи власними. Користуємося «Регулами Товариства Ісусового» з 1606 р.²²⁴

²²⁰ РНБ СПб, рук. Q1 60, арк. 79-120.

²²¹ Welykuj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 32.

²²² Пор. візантійські типікони у: *Byzantine Monastic Foundation Documents* (5 voll.), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2000.

²²³ Szegda, *Działalność*, s. 126-155.

²²⁴ *Regulae Societatis Iesu*, Lugduni 1606.

1. *Правила для протоархимандрита (Regulae protoarchimandritae)*

Мають 9 розділів, всіх правил – 65.

При укладі цих правил Рутський ворується на регули єзуїтського провінціала (*Regulae provincialis*, р. 25-53), які мають 15 розділів і 135 правил, просто з тієї причини, що тоді Василіянський чин не мав більше провінцій. Розуміється, протоархимандрит як головний настоятель мав більшу владу від єзуїтського провінціала; наприклад, в разі потреби призначав генерального консултора, ігуменів домів та інших урядників. Зовсім оригінальним, у порівнянні з єзуїтськими регулами, є 6-й розділ: «Ставлення Протоархимандрита до Митрополита», який базується на постановах першої василіянської капітули 1617 р. У Правилах для протоархимандрита ми знайшли 10 оригінальних приписів, інші ж змінені, відповідно до потреби.

2. *Правила для ген. консулторів (Regulae consultorum generalium)*

Усіх приписів – 14; три оригінальні (1, 11 і 14), три доповнені (3, 12, 13), а інші перероблені на основі єзуїтських правил для провінціала²²⁵. Вони чіткіше відредаговані. Ці правила, невідомо чому, помішані з правилами монастирських консулторів.

3. *Правила для провінціала (Regulae provincialis seu visitoris)*

Усіх правил – 13, але тільки 3 і 6 взяті з регул для єзуїтського провінціала. Уряд провінціала встановлено на другій капітулі 1621 р. з огляду на те, що митрополит Йосиф, будучи водночас тоді протоархимандритом і митрополитом, сам не мав змоги візитувати монастирі.

4. *Правила для наставника (Regulae praesidis localis)*

Усіх правил – 26. Рутський тільки частково ворувався на регулах єзуїтського настоятеля (*Regulae praepositi*, р. 59-75), бо 11 правил у нього оригінальні (2, 4, 5, 8, 12, 14, 15, 18, 20, 24 і 26), а інші тільки в загальному взяті з єзуїтських, але достосовані.

5. *Правила для вікарія – заступника ігумена (Regulae vicarii)*

Усіх правил – 15; оригінальних – 5 (1, 12, 13, 14 і 15); а інші пристосовані або частково змінені на основі єзуїтських (*Regulae ministri*, р. 126-128).

6. *Правила для проповідника (Regulae concionatoris)*

Усіх правил – 6. Оригінальним є перше правило, інші ж укладені на основі єзуїтських (*Regulae concionatorum*, р. 165-168).

7. *Правила для зелатора-адмонітора (Regulae zelatoris)*

Усіх правил – 3. Усі на основі єзуїтських (*Regulae admonitoris*)

²²⁵ «De iis quae illum ad bonam Provinciae administrationem juvabunt» (Сар. II, р. 27-28).

8. *Правила для духівника (Regulae spiritualis)*

Усіх правил – 10 на основі єзуїтських (Regulae praefecti rerum spiritualium, р. 143-145).

9. *Правила для учителя новиків (Regulae instructoris novitiorum)*

Усіх правил – 30. Оригінальні – 10 і 23, а інші запозичені (Regulae magistri novitiorum, р. 99-117).

10. *Правила для священників (Regulae sacerdotum)*

Усіх правил – 12. Оригінальні від 6 до 12 правила, а інші на основі єзуїтських (Regulae sacerdotum, р. 160-164), достосовані до східного обряду.

11. *Правила для єклезіарха (Regulae ecclesiarchae)*

Усіх правил – 34. Оригінальні – 3, 13, 22, 23, 24, 33 і 34. Також в інших правилах знаходимо немало оригінального. Рутський взорувався на єзуїтських (Regulae praefecti ecclesiae, р. 146-151), а правила 25-32 – на «Catalogus Missarum et orationum» (р. 152-159).

12. *Правила для гіпоєклезіарха (Regulae hypoecclesiarchae)*

Усіх правил – 11. Оригінальні – 8 і 13, а інші подібні до єзуїтських – (Regulae Aeditui, р. 198-101).

13. *Правила для бібліотекаря (Regulae bibliothecarii)*

Усіх правил – 11. Оригінальні – 3, 7 і 11, а інші запозичені (Regulae praefecti bibliothecae, р. 194-195).

14. *Правила для економа, тепер прокуратора (Regulae oeconomii nunc procuratoris)*

Усіх правил – 19. Оригінальні – 10 і 12, а інші наслідують єзуїтські: (Regulae procuratoris domus professae, р. 181-184 та до Regulae procuratoris collegii ac domus probationis, р. 185-189).

15. *Правила для гардеробника (Regulae vestiarii)*

Усіх правил – 8. Оригінальні – 2 і 5; інші подібні до єзуїтських (Regulae custodis vestium, р. 208-209).

16. *Правила для кухаря (Regulae coqui)*

Усіх правил – 9. Оригінальні – 1, 3 і 4, інші ж запозичені (Regulae coqui, р. 114).

17. *Правила для трапезника (Regulae curatoris refectorii)*

Усіх правил – 13. Оригінальні – 6, 8, 10, 11 і 12, інші ж наслідують єзуїтські (Regulae praefecti refectorii, р. 112-113).

18. *Правила для розподільника (Regulae dispensatoris)*

На 8 правил – 7 ориг., крім 5-го (Regulae dispensatoris, р. 211).

19. *Правила нозокома або санітара (Regulae nosocomii seu infirmarii)*

Усі 13 правил запозичені з єзуїтських (Regulae infirmarii, р. 202-4).

20. *Правила для фіртіана (Regulae ianitoris)*

Усіх правил – 13. Оригінальні – 11, 12, 13. Інші запозичені (Regulae ianitoris, р. 205-207).

II.3 Вплив *Партикулярних правил на монаше життя*

Із капітульних протоколів випливає, що василіяни дотримувалися цих правил. У т. зв. Перевічених і упорядкованих конституціях з 1686 р., правило 25 зобов'язує «пильно зберігати всі статuti, що відносяться до всіх спільно [Спільні правила] і до кожного зокрема, як до урядників, так і до підданих...» [Партикулярні правила]²²⁶.

Після Новгорододоцької капітули 1686 р. *Партикулярних правил* не передано до Рима для затвердження. Друковані проекти василіянських конституцій з 1772 і 1791 років лише почасти взурувалися на *Партикулярних правилах*, мабуть, через завеликий вплив єзуїтських регул.

III. *Правила, які треба зберігати під час виборів протоархимандрита і виборчої генеральної капітули, а також Звичайної капітули*²²⁷.

Немає сумніву, що ці правила уклад Йосиф Рутський, тому що митрополит Кипріян Жоховський (1674–1693), який виступав проти них, признався, що має в себе «скрипт, написаний його рукою [Рутського], де подані правила про вибори протоархимандрита»²²⁸. У *Партикулярних правилах* митрополит Йосиф наказує

²²⁶ *Василіянські генеральні капітули*, с. 495: Додаток VIII, ч. 25.

²²⁷ «Observanda circa electionem Protoarchimandritae ipsumque capitulum, eiusdem generale electivum. Itemque circa capitulum generale ordinarium» // АРФ, СР, в. 29, ф. 308-310. Ці Правила опубліковано лат. мовою у: *Археографический сборник*, т. XII, с. 176-182, а український переклад у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 468-485: Додаток VII.

²²⁸ Welykuj, *Epistolae Metropolitanum*, в. III, р. 84. У листі до нунція від 16 вересня 1684 р. Жоховський пише: «Extat apud me libellus Visitationis omnium Monasteriorum, factae per Josephum Metropolitanum, propria eius manu exaratus... Extat authenticum manu ipsius signatum certum scriptum, ubi Regulas dat Protoarchimandritae eligendo».

консульторам часто перечитувати Правила про вибори протоархимандрита²²⁹.

На Новгорододоцькій капітулі 1686 р. «Правила про вибори протоархимандрита» у декількох місцях достосовано до *Угоди* Митрополита з Чином і передано до Конгрегації ПВ, де вони зберігаються до сьогодні.

Згадані «Правила» складаються з шести розділів (разом – 56 правил):

1. Про вибір протоархимандрита (7 правил).
2. Про генеральну капітулу для вибору протоархимандрита (20 правил).
3. Про владу протоархимандрита (8 правил).
4. Про владу над протоархимандритом (5 правил).
5. Про тих, які допомагають протоархимандритові в управі (10 правил).
6. Про звичайну капітулу (6 правил).

На вплив єзуїтських конституцій вказав о. Мелетій Войнар²³⁰. Користуючись його вказівками, порівнюємо їх з Конституціями Товариства Ісусового, виданими 1606 р.²³¹. Рутський, подібно як в укладі Спільних і Партикулярних правил, так і тут запозичив те, що відповідало конкретним потребам.

OBSERVANDA

(митр. Й. Рутського)

Caput I. *De iis, quae ad electionem Protoarchimandritae spectant.*

1. *Necesse est, ut praeter locales in quolibet monasterio moderatores sit unus supremus, cui omnes hi subsint, et qui curam gerat totius Religionis, quatenus integra conserveatur et augeatur in perfectione religiosa et bono ordine.*

CONSTITUTIONES S. I. 1606

Pars IX. Caput I. *Quod Praepositum Generalem et quidem perpetuum, dum vixerit esse oporteat.*

Ut in omnibus Republicis... sic etiam in hac Societate, praeter eos, qui particularibus Domibus, Collegiis et Provinciis etiam in quibus huiusmodi sunt Domus vel Collegia, praesunt, necesse est esse aliquem, qui universae Societatis curam habeat; qui hunc sibi finem constituat ut bene gubernetur, con-

²²⁹ *Василіяньські генеральні капітули*, с. 424: Додаток V, ч. 1.

²³⁰ Wojnar, *De regimine Basilianorum*, p. 130-133.

²³¹ *Constitutiones Societatis Iesu cum earum Declarationibus*, Romae 1606.

4. Ut insigniter amet Religionem bonumque eius, isque in peragendis negotiis Religionis sit magnanimus et virilis, tam ad ferendam imbecilitatem patrum adversitatesque Religioni obvenientes, quam ad aggredienda negotia magna ad Dei gloriam et Religionis bonum, non sinens absterreri ulla adversitate saeculari, paratus etiam mori pro bono suae Religionis. Item sit accuratus in peragendis negotiis, nec desistens dum finiantur.

5. Non minus necesse est ut sit insigniter doctus primum in rebus spiritualibus, ut discernere possit diversos spiritus et consilium operumque ferre iis, qui indigeant. Deinde necessaria ei sententia est et peritia rerum occurrentium, hoc est ut sciat procedere cum variis statibus personisque ad Dei gloriam et augmentum Religionis nostrae.

6. Quod attinet ad corpus, hoc est aetatem, valetudinem et staturam exteriorem habenda ratio est, ut honor resideat in persona et vires in corpore, ut nec pusillus sit, nec nimius senex quo impar sit ferendis oneribus muneris huius.

servetur, et augeatur totum Societatis corpus. (p. 270).

Secunda... ac praecipue in eo spendor charitatis erga omnes proximos et in primis erga Societatem. Animi etiam magnitudo ac fortitudo est ei necessaria, ad infirmitatem multorum ferendam et res magnas in divino servitio aggrediendas; ... nec prosperis efferris, nec adversis dejici animo sese permittat paratissimus, cum opus esset, ad mortem pro Societatis bono... subeundam (p. 274)

Tertia est, ut praeclaro intellectus ac iudicii dono polleat... magis tamen est necessaria prudentia et rebus spiritualibus et internis exercitatio, ad varios spiritus discernendos; ad consilium ac remedium tam multis adhibendum. Discretionis etiam donum in rebus externis ac modo res tam varias tractandi et cum tam diversis hominum generibus in ipsa Societate et extra illam agendi summo opere erit ei necessarium (p. 274).

Sexta circa res externas est; inter quas, quae magis ad aedificationem et Dei obsequium in eo officio conferunt praeferri debent. Huiusmodi esse solent existimatio ac bona fama; et demum quae ex ceteris ad auctoritatem cum externis, et cum iis qui de Societate sunt, adiuvant (pag. 275).

У наступних розділах також очевидна залежність від єзуїтських конституцій, як про це свідчать заголовки:

OBSERVANDA	CONSTITUTIONES S.I. 1606
Caput II	Pars VIII, Caput VI
De congregatione generali ad eligendum Protoarchimandritam.	De modo deliberationis cum de electione Generalis agitur.
Caput III	Pars IX, Caput III
Qua potestate pollebit Protoarchimandrita?	De auctoritate Praepositi generalis erga Societatem ac de officio eius.
Caput IV	Pars IX, Caput IV
Quam potestatem Religio habebit in suum Moderatorem?	De auctoritate vel providentia quam Societas habere debet erga Praepositum Generalem (p. 284)
Caput V	Pars IX, Caput VI
Quid iuuet Protoarchimandritam ad bene administrandum eius munus?	De iis quae iuvare poterunt Praepositum generalem, ut suo officio bene fungatur (p. 293).
Caput VI	Pars VIII, Caput VII
De ordinaria congregatione generali.	De modo in deliberationibus tenedo quando in Congregatione generali non de electione Praepositi, sed aliis de rebus agitur (p. 266).

IV. *Капітульні конституції (Constitutiones capitulares)*

Капітульні конституції Йосиф Рутський почав укладати разом з учасниками перших капітул, в яких поданий устрій василіянської спільноти та різні постанови. Тут також незаперечний вплив єзуїтських правил.

Митрополит Кипріян Жоховський першим поставив під сумнів автентичність цих конституцій. Між 1683–1685 роками він дуже захотів стати василіянським протоархимандритом, тому заперечував постанови першої капітули (1617 р.), де сказано, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах, а не єпис-

коп. У 1684 р. митрополит Кипріян почав поширювати згоди, що василіяни сфальшували перші правила, укладені митрополитом Рутським²³².

Сумнів Жоховського спричинився до офіційного засвідчення, яке зроблено 15 травня 1685 р. Василянський протоархимандрит Стефан Мартишкевич, разом зі своїми консульторами, в присутності двох свідків, представив перед нотарем рукописну книгу під заголовком «Правила й Конституції капітульні і позакapітульні Йосифа Велямина Рутського, митрополита руського, обновителя руських монахів Чину св. Василя Великого», де були описані всі правила Рутського, протоколи перших шістьох капітул та *Правила, які треба зберігати під час виборів Протоархимандрита*. Нотар і свідки підтвердили, що «все те згідне з автентичними писаннями»²³³.

У протоколі партикулярного засідання Конгрегації ПВ від 17 липня 1684 р. подано таке пояснення *Капітульних конституцій*: «Монахи Василянни, крім загальних Правил свого Чину, наводять ще й ті, що були укладені отцем Йосифом Велямином Рутським, який був реформатором Чину, а потім митрополитом Русі. Ці Конституції були обговорені й затверджені на перших генеральних капітулах, а потім завжди повторювані»²³⁴.

Капітульні конституції опубліковані латинською мовою в XII томі «Археографического сборника»²³⁵. Основна частина цих Конституцій складається з постанов перших трьох капітул (1617, 1621 і 1623 рр.). На Віленській капітулі 1636 р. їх перевірено і дещо додано та, мабуть, упорядковано, бо тодішній протоархимандрит єпископ Рафаїл Корсак 20 серпня 1636 р. писав до секретаря Конгрегації ПВ Інголі: «Пишу це, бо добре знаю, що такі пові-

²³² Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. III, p. 112.

²³³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 172.

²³⁴ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 84: «Li monaci Basiliani, oltre le Costituzioni generali del suo Ordine, adducono ancora quelle, che furono fatte per opera del Padre Gioseffo Rustcho(!), che fu Riformatore della Religione e poi Metropolitano di Russia, e discusse et approvate in sei Congregazioni o Capitoli generali, e dopo sempre repetute».

²³⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 171-176 (лат. мовою). Український переклад у: *Василянські генеральні капітули*, с. 487-497: Додаток VIII.

домлення справляють потіху Вашій Преподобності; тому ще цієї зими вишлю Конституції разом із реформованим Уставом, щоб були затверджені в Римі»²³⁶. Проте у римських архівах досі ще не віднайдено Конституцій і Уставу тих років. Щойно Новгородська капітула 1686 р. перевірила й упорядкувала *Капітульні конституції* та вислала їх до Рима²³⁷.

В укладі *Капітульних конституцій* митрополит Йосиф взувався на західних чернечих правилах, особливо на Регулах Товариства Ісусового. Сам спосіб відбування генеральних капітул, термінологія та різні приписи монастирського порядку запозичені від єзуїтів. Наприклад, протоархимандрита обирається довічно (*ad vitam*), як генерала єзуїтів. Він має чотирьох консулторів (одного завжди при собі), як провінціал єзуїтів. Настоятелів призначається на чотири роки; у кожній обителі відбуваються наради²³⁸.

Опис монастирського порядку в *Капітульних конституціях* подекуди нагадує єзуїтські конституції та звичаї: щорічна віднова чернечих обітів; тайна покаяння перед призначеним сповідником; читання в трапезній; спосіб відбування рекреації тощо. Не слід забувати, що після Тридентського собору майже всі західні чернечі чини мали подібні духовні практики.

V. Правила для єпископів (*Regulae Episcoporum*)

У протоколі Віленської капітули 1636 р., останньої за життя Йосифа Рутського, зазначено: «Правила для митрополита і для єпископів ще й досі не написані»²³⁹. Звідси висновок, що тогочасний глава Унійної Церкви уклав *Правила для Єпископів* у другій половині 1636 р., а, може, й раніше. Вони мають десять розділів (разом 75 правил). Питання запозичення подібних правил для єпископів залишається відкритим²⁴⁰.

²³⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. II, p. 126.

²³⁷ Вони зберігаються в: APF, CP, v. 29, f. 308-310.

²³⁸ *Regulae S.J.* (1606), *Regulae Praepositi*, p. 105, n. 15.

²³⁹ *Василіянські генеральні капітули*, с. 349.

²⁴⁰ М. Шегда порівняв їх з деякими тогочасними правилами для єпископів, але не знайшов аналогій. Пор. Szegda, *Działalność*, с. 155.

У цих приписах точно окреслено, яким має бути ставлення єпископа до себе самого – єпископська святість (розд. I); до монашого стану, а особливо, як він повинен зберігати обіти: послух (розд. II), убозтво й чистоту (розд. III); якими мають бути його стосунки з Чином, злука з ним (розд. IV); ставлення до єпархіальних священників, обов'язки супроти них (розд. V); до світських людей, відданих його опіці (розд. VI); ставлення до своїх домашніх (розд. VII); сторонніх осіб: державних мужів, латинських церковних достойників і монаших чинів, до єретиків (розд. VIII); як єпископ повинен дбати про церковне майно й посілості (розд. IX); що має робити, коли відчує наближення своєї кончини (розд. X)²⁴¹.

У документах пізнішого часу натрапляємо на скупі згадки про ці правила, але не знаходимо підтвердження, що єпископи-василіяни їх зберігали.

V.1 Рукописи Правил для єпископів

а) BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, I pars, f. 53-59. У цьому рукописі, після Спільних і Партикулярних правил, тим самим гарним почерком переписано *Правила для єпископів*. На 59 сторінці подане засвідчення єпископа Якова Суші.

б) APF, *Scritture riferite nei Congressi: Moscovia, Polonia, Ruteni*, v. 8, f. 640-659v. На 661 аркуші занотовано, що їх переписано в 1763 р. За якістю паперу й почерку, з яким зустрічаємося в інших фоліантах того часу, видно, що його здійснив римський копіст. Правила позначені великими римськими числами, майже на маргінесі.

Коли порівняти ці *Правила для єпископів* з попереднім списком Ватиканської бібліотеки, то в ньому немає засвідчення єпископа Якова Суші, а натомість – василіянського протоархимандрита Василя Процевича, з точною датою: «23 листопада 1713 р.»²⁴². У першому розділі, де йдеться про поставу єпископа, бракує 6-го

²⁴¹ Ширше резюме *Правил для Єпископів* подане у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 463-467: Додаток VI.

²⁴² «Hae Regulae Episcoporum concordant cum suo originali. Quapropter subscribo. Datum Zyroviciis mense 9-bris, die 23, anno 1713. Basilius Procewicz, protoarchimandrita, m. pr.»

правила, який є в рукописі Ватиканської бібліотеки (Vaticani latini, v. 8684, f. 53v) : «Нехай пам'ятає, що він узятий з монашого стану і не є звільнений від його обов'язків, тобто від монаших обітів, що їх він має зберігати також у своєму єпископському стані, однак у той спосіб, що суть залишається та сама, а міняється тільки спосіб виконання».

V.2 Публікації Правил для єпископів

а) *Археологический сборник документов*, т. XII, с. 201-210. Цей текст подібний до рукопису, що зберігається в архіві Конгрегації ПВ. Він засвідчений 1713 р. протоархимандритом Василем Процевичем, але в ньому бракує 6-го правила в першому розділі, про що мовилося вище.

б) *Welykyj, Epistolae Rutskyj*, р. 369-380. Це видання посилається на обидва римські рукописи – архіву Конгрегації ПВ і Ватиканської бібліотеки, але користується тільки першим.

Св. Йосафат Кунцевич – співзасновник Чину

Розділ 5

Вклад митрополита Йосифа у василіянське законодавство

Коли після чотирьох століть читаємо *Виклад одного русина* Івана Рутського з січня 1605 р.²⁴³ і вивчаємо його пізнішу діяльність, зауважуємо, що він реалізував більшість своїх первісних планів щодо внутрішньої організації Унійної Церкви.

Рутський діяв не як теоретик, а як практична людина. Він уклав правила для своїх монахів відповідно до конкретних потреб Київської митрополії, намагаючись зберегти східний обряд, здорові засади, практики й традиції східного чернецтва, яких дошукувався у творах св. Василя Великого та інших східних отців. Проте в багатьох речах він взурувався на чернечих правилах західних чинів, які після Тридентського собору пристосувались до нових потреб латинського християнства. Результат такого мислення й діяння Рутського – це синтез західного і східного законодавства, з привнесенням особистого вкладу. Тому можна твердити, що василіянське законодавство має своєрідний устрій, створений для білорусько-української Церкви, яка територіально перебувала на пограниччі між Сходом і Заходом. Подібне законодавство, церковне й державне, формувалось від самих початків ще в Київській Русі.

Перед тим як почнемо розглядати ті елементи, які Рутський вніс у василіянське законодавство, погляньмо очима самого митрополита Йосифа на оте «східне» й «західне».

1. Західний вплив

Насамперед слід зауважити, що в чернечих правилах важко, а то й неможливо, визначити чіткі межі між східними й західними елементами. Новіші студії чернечих уставів, правил, конституцій, типіконів показують, що між ними є більше спільного, а мало такого, в чому вони відрізняються. Багато церковних і монаших правил чи практик, що їх Римська Церква прийняла в

²⁴³ Опублікований українською мовою у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 371-380: Додаток І.

перших віках християнства зі Сходу, з плином часу зникли в Східній Церкві й згодом почали вважатися західними, латинськими.

Такі засновники чинів, як святі Венедикт, Августин, Домінік, уклаючи правила для своїх ченців, взорувалися на попередніх монаших уставах. Іспанський художник Франсіско Ерерра Старший написав картину із зображенням св. Василя Великого в мітрі посередині, з книгою правил у лівій руці, та з пером у піднесеній правиці. Над його головою – Святий Дух, оточений ангелами; а навкруги – різні засновники чернечих чинів (Венедикт, Августин, Домінік, Бернард, Румуальд та ін.) відписують чи заглядають до Василієвих правил²⁴⁴. У цьому багато правди, бо св. Василій є основоположником спільного чернечого життя у Вселенській Церкві.

Рутський, накреслюючи план реформи руського чернецтва, роздумував над тим «східним» і «західним», тому й звернувся «до наших братів, народжених від однієї матері, які в перших віках кормилися тим самим молоком, тобто до латинників або римлян. У них кожний знайде глибоку науку і правдиву святість життя [...]. Був час, коли ми були вчителями, а римляни радо в нас училися. Тепер, однак, може, через нашу гордість, Господь Бог так допустив, що вони стали нашими учителями, а ми їхніми учнями»²⁴⁵.

Під час студій Рутський зблизька познайомився із західними латинськими чинами, які після Тридентського собору були організовані й реформовані, та спостерігав, яку важливу роль вони відігравали в житті Церкви і християнських народів. І саме це одна з причин, чому він звернувся до них за допомогою. На початку він попросив помочі в кармелітів босих, які у своєму способі життя були подібні до руських монахів. А що вони не мали змоги допомогти, то від самих початків реформи він і св. Йосафат зверталися до єзуїтів. За дозволом єзуїтського генерала, два

²⁴⁴ Картина художника Франсіско Ерерра Старшого (Francisco Herrera, el Viejo, 1590–1656) зберігається у Луврівському музеї (Париж). Новіша копія Маріо Барберіс з 1950-х років – у Головній обителі Чину в Римі.

²⁴⁵ Уривок з *Викладу одного Русина // Василіянські ген. капітули*, с. 375–376: Додаток I.

представники Товариства Ісуса від 1616 до 1617 р. приготували ченців на учителів духовного життя. Василіянські студенти навчалися у вищих єзуїтських школах.

2. Східний вплив

Хоча Рутський взурався на єзуїтських регулах, проте він не був сліпим послідовником усього латинського, як йому закидають деякі історики (Петров, Коялович та ін.). Його ідеалом стало піднесення Руської Церкви, збереження східного обряду і руської мови. Про це він мріяв ще як світський богослов, коли в 1605 р. написав *Виклад одного Русина про виправлення устрою в грецькому обряді*. У своєму трактаті з 1606 р. *Про інші засоби допомоги грекам і русинам* він заохочував західних монахів, близьких духом до східних, щоб прийняли візантійсько-слов'янський обряд і в усьому до них уподібнювалися та їм допомагали.

Чернечі правила він укладав, «не відступаючи від навчання св. отця Василя Великого»²⁴⁶. Зреформовані монахи обов'язково повинні залишатися при своєму обряді і східних традиціях. Коли зі страху перед православними й козаками деякі ченці почали говорити про перехід на латинський обряд і до латинських чинів, митрополит Йосиф удався до Рима з проханням, щоб цього їм не дозволити. З його ініціативи на третій генеральній капітулі 1623 року присутні склали присягу про вірність східному обрядові аж до смерті²⁴⁷. Перші капітули наказують ченцям дотримуватися у церковних обрядах і церемоніях однообразності в богослужіннях.

У 1624 р. митрополит Йосиф писав до василіян, які навчалися у римській грецькій колегії св. Атанасія, що в Новгородку молодим монахам професори викладають богослов'я по-руськи на основі твору св. Івана Дамаскіна «Про православну віру». У тому ж листі він пише: «І ми маємо стільки слов'янських термінів, що нам не потрібно запозичувати з інших книжок [...]. Отже, побачать русини, що ми справжні русини, шануємо нашу мову»²⁴⁸. Хоча польська мова тоді була панівною, митрополит Йо-

²⁴⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 32.

²⁴⁷ Василіянські генеральні капітули, с. 221.

²⁴⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. I, p. 104-105.

сиф на Віленській капітулі 1636 р. разом з іншими отцями прийняли постанову, «щоб отці й брати нашого Чину в церквах проповідували слово Боже не іншою мовою, а тільки руською»²⁴⁹.

У загальному всі традиційні східні монаші практики, зокрема літургійні й інші зовнішні обрядові форми, які були перед реформою, залишено майже без змін. Навіть звичай не їсти ніколи м'яса Рутський хотів зберегти ненарушеним, і за ігнорування цієї засади василіянські капітули наказували строго карати. Крім того, митрополит Йосиф навіть не міг застосувати жодних нововведень чи латинських практик, бо це давало б православним привід для нових звинувачень і призвело б до того, що пересічних мирян не приваблювала б унія з Римом. Про вплив тодішніх монастирських уставів на правила Рутського годі щось сказати, бо їх небагато і вони здебільшого невеликі за обсягом.

3. Головні засади у правилах митрополита Йосифа

3.1 Централізація монастирів

Митрополит Йосиф бачив, що йому треба домогтися появи організованого чернецтва на зразок західних чинів, щоб піднести релігійне життя у Київській митрополії. Тому на першій капітулі 1617 р. оновлених василіян, які тоді мали п'ять монастирів, він створив централізовану конгрегацію Пресвятої Тройці. Постановлено, що в новій структурі буде центральна управа: «Дивлячись на управління, яке на небі, де найвищий правитель – сам Всемогутній Бог, і на управління, встановлене Господом Ісусом Христом на землі, де він хотів мати єдиного найвищого пастиря, прийнявши те управління з рук самого Господа Бога, ми також хочемо, щоб у Чині був один найвищий управитель»²⁵⁰.

На основі цієї ухвали нова чернеча конгрегація визнала владу митрополита із застереженням, аби він мав точно визначені обов'язки й правила, які б не загрожували Чиніві.

Крім влади митрополита, для внутрішнього управління Чину створено інститут протоархимандрита: «Хоча митрополит буде найвищим керівником нашого Чину, крім нього хочемо ма-

²⁴⁹ Василіянські генеральні капітули, с. 363, сесія 15.

²⁵⁰ Там само, с. 97, ч. 8.

ти одного з-поміж нас, який завідував би та піклувався внутрішнім і безпосереднім добром нашого Чину, не маючи жодних інших обов'язків, а тільки цей один: всі монастирі наші об'їжджати, дбаючи про благоустрій для старших і для братії, не залишаючи справи монастирських прибутків і всього того, що належить до утримання й помноження чернечого добра. Цей старший буде зватися протоархимандрит»²⁵¹; йому в управі Чиним допомагатимуть чотири головні радники. Централізація монастирів та єдиний провід послідовно обумовили появу нових елементів: спільні наради, правила, візитація монастирів, вийняття Чину з-під влади єпископів.

У вересні 1624 р. митрополит Йосиф разом з владиками Унійної Церкви звернувся до Конгрегації ПВ з проханням дозволити об'єднаним монахам Конгрегації Пресвятої Тройці обирати собі «протоархимандрита всієї Русі», збиратися на генеральні наради кожних чотири роки, укладати правила²⁵², і вона це дозволила. Звідси висновок, що єрархи добровільно зреклися своєї юрисдикції над монастирями. Це підтверджує одне з донесень на Віленську капітулу 1636 р., де сказано, що архиєпископи й єпископи погрожують після смерті митрополита Йосифа «вирвати» свої монастирі з-під влади Віленського згромадження²⁵³.

Загалом централізація монастирів не чужа духові св. Василя Великого. У Ширших правилах він говорить про об'єднання обителів під одним проводом: «Коли у кожній місцевості значно менше спільнот, то чи є рація відділятися одним від одних? Якщо було б можливо, то варто, щоб не лише спільноти в одній місцевості були зібрані разом, але щоб і більше братів з різних місць перебували під спільною опікою тих, які змогли б мудро й неупереджено керувати справами всіх у єдності духа і зв'язку миру»²⁵⁴. Навіть про загальну нараду, тобто капітулу, якщо можна так її назвати, згадує св. Василій, називаючи її «загальною радою» всіх настоятелів²⁵⁵. Не слід забувати, що подекуди на Сході також

²⁵¹ Там само, с. 100, ч. 15.

²⁵² Welykuj, *Supplicationes Ecclesiae Unitae*, р. 22-23, н. 19.

²⁵³ *Василіянські генеральні капітули*, с. 350.

²⁵⁴ Св. Василій Великий, *Ширші правила*, прав. 35.

²⁵⁵ Там само.

практикувалась централізація, чи радше конфедерація монастирів. Наприклад, деякі обителі в Палестині в 493 р. об'єдналися в одну конгрегацію під проводом св. Сави²⁵⁶.

3.2 Єдність Чину з єрархією

Митрополит був найвищим настоятелем Чину, а всі єпископи обирались з-поміж василіян і надалі залишалися його членами.

1. *Митрополит у проводі відновленого Чину.* У Східній Церкві митрополит ніколи не мав такого привілею, аби монастирі інших єпархій були йому безпосередньо підпорядковані. Таку новину вводить перша капітула, душею якої був Йосиф Рутський. Монахи в особливий спосіб піддалися архиєпископській владі: «Бачачи, що київському митрополитові довірено Богом і його вселенським намісником нагляд над усіма, не тільки у його межах, але й по єпархіях усіх єпископів Руської землі та й над самими єпископами, над усім духовенством, чернечим і єпархіальним, і ми хочемо його керівництву підлягати, не тільки щодо благословення і церковного порядку, а також щодо наших внутрішніх і чернечих справ»²⁵⁷.

Водночас новостворена конгрегація, мабуть-таки, під впливом самого Рутського, хотіла встановити межу митрополичої влади над Чином. Тому продовження щойно наведеного правила звучить так: «Однак, очевидно, розуміється, щоб мав він певні свої обов'язки й устави подані від Чину, на які б він присягнув, щоб така його зверхність потім не шкодила Чинові. На наступній, дасть Бог, нашій головній капітулі, ці устави будуть подані на письмі»²⁵⁸.

Самозрозуміло, що правила для митрополита мав укласти кир Йосиф. На жаль, він цього не зробив. У нього, без сумніву, був намір розробити такі правила, як читаємо у протоколі першої капітули. Пізніші непорозуміння між Чином і митрополитами виникали якраз через їхню відсутність.

²⁵⁶ Řezáč G. Le diverse forme di Unione fra i monasteri orientali // *Orientalia Christiana Analecta*, v. 153: *Il monachesimo Orientale*, Roma 1958, p. 107-117.

²⁵⁷ *Василіянські генеральні капітули*, с. 97, ч. 9.

²⁵⁸ Там само.

Таким чином, між Папою і василіянською управою, з'являється постать київського митрополита. Конгрегація ПВ в 1624 р. схвалила об'єднання монастирів в один Чин, але не дозволила митрополитові перевіряти й затверджувати василіянські правила, хоча він про це просив²⁵⁹. Папа Урбан VIII у своєму бреве «Ехроні nobis» від 20 серпня 1631 р. заохочує митрополита, щоб «в усьому й над усе давав повну підтримку тим монахам», не згадуючи про владу над Чином²⁶⁰.

Новозаснована конгрегація заявила свою підпорядкованість митрополитові, бо мала на увазі власне добро. Він як глава Унійної Церкви перебував у тісних взаєминах з Апостольським престолом, мав безпосередній доступ до короля, шляхти й ктиторів, тож міг успішніше захищати справи Чину як звичайний монах.

2. *Єпископи й Чин*. Згідно з давньою східною традицією, що єпископ має бути насамперед монахом, перша капітула 1617 р. вирішила виклопотати в короля привілей, щоб на єпископів призначати тільки василіян. Такий привілей король Владислав IV у 1635 р. надав київському митрополитові²⁶¹.

Крім того, Йосиф Рутський у *Правилах для єпископів* напоумляє: «Нехай [єпископ] пам'ятає, що він узятий з чернечого стану і не є звільнений від його обов'язків, тобто від чернечих обітів, які він повинен зберігати також і в своєму єпископському стані, однак у той спосіб, що суть залишається та сама, а змінюється тільки спосіб виконання»²⁶². Далі нагадує єпископові, що він повинен зберігати *Спільні правила*: в їжі нехай не буде вибагливий, не повинен споживати м'яса; його одяг має бути скромний; челядь, з його причету, за змогою, повинна бути з ченців (економ, наставник дому, секретар).

Єпископ повинен бути тісно з'єднаний з Чином. Перша капітула доручає митрополитові напоумлявати нового єпископа перед висвяченням, щоб він завжди почувався членом Чину, його

²⁵⁹ Welykyj, *Supplicationes Ecclesiae Unitae*, р. 22-23, n. 19.

²⁶⁰ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, р. 481-482.

²⁶¹ *Bullae et Brevia Summorum Pontificum*, Poczajoviae 1767, pars III, B4-C.

²⁶² Це 6-те правило, якого немає в *Археографическом сборнику* і в *Epistolae Rutskyj*. Воно є в давнішому рукописі Ватиканської бібліотеки // *ASV, Vaticani latini*, v. 8684, f. 53v.

захищав й поширював у своїй єпархії. А *Правила для єпископів* нагадують, що владика повинен ставитися до Чину, як до матері, яка його народила, і мати у своїй єпархії принаймні один добре організований монастир. Протоархимандрит повинен призначити єпископові духовного провідника.

3.3 Душпастирська діяльність

На першій капітулі митрополит Йосиф пояснив, що, укладаючи правила Чину, він старався достосувати їх «до нагальної потреби душ, які загивають у нашому обряді». Тому монахи мають працювати не тільки для себе, але й для ближніх, «до чого треба по-різному пристосовуватися»²⁶³. Першим завданням нового Чину було виховувати для Церкви такі постаті, які, поставлені на єпископські й архієпископські престоли, ревно виконували б душпастирське служіння. Єпархам Чин подавав вправних помічників: проповідників, сповідників, секретарів. І народу Божому ченці постійно служили в монастирських церквах, сповідаючи й проповідуючи слово Боже та влаштовуючи народні місії й катехизації. Від самих початків вони провадили школи, друкарні, семінарії для єпархіального клиру і навіть відкривали шпиталі²⁶⁴. І різnorodна діяльність Чину триватиме доти, поки існуватиме Василіянський чин.

²⁶³ *Василіянські генеральні капітули*, с. 97, ч. 7.

²⁶⁴ Наприклад, у Білоруській провінції в 1823 р. існувало вісім шпиталів. // Водзяновска Ірена. Стан василіянських монастирів Білоруської провінції за візитацією 1823 року // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* (2011 р.).

ЧАСТИНА II.

ВІД СМЕРТІ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА (1637 р.) ДО ДУБЕНСЬКОЇ КАПІТУЛИ (1743 р.)

Історію василіяньського законодавства XVII-XVIII ст. можна поділити на два головні періоди. Перший починається Новгородовицькою капітулою 1617 р., а закінчується Дубенською 1743 р., на якій з розпорядження Венедикта XIV Конгрегація Пресвятої Тройці (т. зв. Литовська) і створена в 1739 р. нова Конгрегація Покрови Матері Божої (т. зв. Руська, Польська або Коронна) об'єднались в один монаший чин. У 1744 р. Венедикт XIV надав об'єднаній спільноті офіційну назву *Руський Чин Святого Василя Великого*. А другий період триває від Дубенської капітули 1743 р. до заборони російським урядом проводити генеральні капітули й обирати головну управу Чину, тобто до 1804 р.

У першому періоді (1617-1743) основою законодавства були *Спільні й Партикулярні правила та Капітульні конституції* авторства митрополита Йосифа. Проте, не меншу роль у житті василіянів відіграли генеральні капітули, а вся їхня сила була в тому, що вони на основі декрету Конгрегації ПВ від 1624 р. мали законодавчу владу²⁶⁵. Папа Урбан VIII потвердив цей декрет Конгрегації ПВ 1631 р., дозволяючи василіянам збиратися на генеральні капітули кожних чотири роки «і на них укладати розумні Конституції і Статути, які не суперечили б священним канонам, соборним декретам та апостольським конституціям»²⁶⁶.

У цих декретах сказано, що тільки Римський Архиєрей може затверджувати василіяньські правила й конституції. Але, щоб зберігалася монаша дисципліна, *Капітульні конституції* були чинні перед офіційним затвердженням. Тоді василіяньські капітули отримали з Рима не тільки схвалення, але й законодавчу та судову владу. На них монахи укладали нові конституції і, відпо-

²⁶⁵ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. 1, p. 24.

²⁶⁶ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. 1, p. 481.

відно до потреби, скасовували попередні, а також карали всякі переступи й зловживання²⁶⁷.

Василіянські капітули мали особливе значення не тільки тому, що на їх основі ченці мали право укладати й удосконалювати свої закони, але ще й тому, що це були своєрідні соборчики Унійної Церкви. У них активну участь брали митрополит і єпископи, головна управа Чину (протоархимандрит з консульторами і секретарем), архимандрити, ігумени, обрані делегати монастирів та ченці, яких допускали до участі в капітулі.

Теми, які обговорювалися на капітулах, торкалися не тільки монашого правопорядку, але й справ усієї Київської митрополії. Більше того, акти василіянських капітул XVII ст. мають також історичну вартість. Через відсутність інших документів, які пропали або ще зберігаються в різних архівах, капітульні протоколи у багатьох випадках залишаються єдиним історичним джерелом.

²⁶⁷ Wojnar, *De Capitulis Basilianorum*, p. 95-98.

Розділ 1

Про капітули в загальному

Як уже було сказано, митрополит Йосиф, укладаючи чернечі правила, взував на законодавстві західних чинів. Під цим оглядом василіянські капітули аналізує о. Мелетій Войнар²⁶⁸. Ми розглядаємо їх з історичної точки зору, звертаючи особливу увагу на постанови, які нормували чернече життя.

1. Підготовка і проведення ген. капітул до 1743 р.

Згідно з постановою першої капітули 1617 р., митрополит мав право скликати виборчу капітулу після смерті протоархимандрита²⁶⁹, а звичайну капітулу кожних чотири роки оголошував протоархимандрит²⁷⁰. Із протоколу Віленської капітули 1636 року виходить, що вже за життя митрополита Рутського звичайну капітулу скликали разом митрополит і протоархимандрит²⁷¹.

Коли митрополити були одночасно й протоархимандритами (1637-1654; 1665-1674), вони скликали капітули, не вказуючи у своїх передкапітульних обіжниках, на основі якого права вони це роблять. Під час вакантності митрополичого престолу (1655-1665), капітули скликали генеральні консультори і провінціал, тобто протоігумен (1657-1661). У 1667 році, за дорученням Апостольського престолу, капітулу оголосив нунцій, а в 1675 р., після смерті митрополита і протоархимандрита Гавриїла Коленди, – його наступник Кипріян Жоховський (1674-1693). Коли в 1679 р. протоархимандриту Пахомію Огілевичу, звичайному монахові, закінчувався чотирирічний термін урядування, митрополит Кипріян розіслав запрошення на капітулу в усі василіянські обителі та до єпископів, приписуючи собі право й юрисдикцію організувати василіянські капітули²⁷².

²⁶⁸ Wojnar, *De Capitulis Basilianorum*.

²⁶⁹ Василіянські генеральні капітули, с. 102, ч. 20.

²⁷⁰ Там само, с. 101, ч. 19.

²⁷¹ Там само, с. 343; Wojnar, *De Capitulis Basilianorum*, р. 95-98; Blažejowskyj, *De potestate Metropolitanorum*, р. 28-38.

²⁷² *Археографический сборник*, т. XII, с. 114.

Від 1683 р. василіяни заперечують право митрополита скликати генеральні капітули на підставі *Капітульних конституцій*, укладених у Новгородовичах 1617 р., в яких постановлено: «Час і місце генеральної капітули, яка повинна відбуватися кожних чотири роки, буде визначати сам протоархимандрит, без митрополита...»²⁷³. Кипріян Жоховський вважав, що цю постанову неможливо виконати. «Як звичайний монах, – запитував він, – обраний на чотири роки, буде кликати на капітулу митрополита і єпископів?»²⁷⁴ Переговори між главою Унійної Церкви і василіянами цієї справи не розв'язали, тому Конгрегація ПВ в 1685 р. наказала нунцієві Опіцію Паллавічіні скликати нове зібрання, щоб упорядкувати василіянські закони.

На Новгородоцькій капітулі 1686 р. митрополит Кипріян уклав з василіянами *Угоду* (*Nexus* або *Connexio*), згідно з якою «протоархимандрит буде скликати капітулу, порадившись з митрополитом про час і місце проведення за умови, що запрошення на капітулу для єпископів повинні мати підпис і печатку митрополита і протоархимандрита»²⁷⁵. Відтоді кожну капітулу скликали разом глава Унійної Церкви і головний настоятель василіян. Цю справу впорядковано, і на цьому тлі до 1743 р. непорозуміння більше не виникали.

Генеральні капітули відбувалися в більших і багатших монастирях. У них брали участь митрополит разом з єпископами, протоархимандрит разом з консульторами і секретарем, архимандрити й настоятелі обителей та вибрані делегати. Згадані вище особи були зобов'язані брати участь у капітулі. Хто без важливої причини не прибував, на того накладали кару. Наприклад, на Віленській капітулі 1636 р. мінського настоятеля усунуено з уряду за невиправдану відсутність²⁷⁶. Наступні капітули накладали на відсутніх грошове покарання.

У першому періоді існування Чину капітули відбувались у присутності таких урядників:

²⁷³ *Василіянські генеральні капітули*, с. 101, ч. 19.

²⁷⁴ Welykuj, *Epistolae Metropolitanum*, v. III, p. 84.

²⁷⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 114.

²⁷⁶ Там само, с. 38, сесія 2.

1) *Митрополит* – очолював капітулу і мав два голоси при виборі протоархимандрита.

2) *Бідель (наглядач)* – дбав про зовнішній порядок; його обирала капітула, і він пильнував, аби сесії починалися і закінчувалися у визначений час; щоб капітульні отці займали місця у своєму порядку; щоб ніхто сторонній не входив до капітульного залу тощо.

3) *Капітульний нотар* – протоколіст.

4) *Капітульні судді* – виносили рішення у спірних питаннях у різних справах Чину; їхня кількість не була визначена (від двох і більше осіб).

5) *Інквізитори пропозицій* (4-6 осіб) – їхнім завданням було збирати пропозиції делегатів та вирішувати, які справи ставити на порядок денний, а котрі полагоджувати іншим способом.

6) *Капітульні сповідники* – капітула обирала двох або трьох сповідників.

7) *Рахівники (скрутатори)* – їхнє завдання полягало в зборі й підрахунку голосів, разом з головою капітули, та оголошенні результатів голосування. Їх, звичайно, було три.

До 1686 р. капітульні отці займали місця у залі в такому порядку: посередині митрополит-протоархимандрит, по його правиці – єпископи й архимандрити, а ліворуч – генеральний вікарій Чину й генеральні консультори. Після 1686 р. цей порядок дещо змінили: «1. посередині сидів митрополит; 2. далі – єпископи-архимандрити за давністю фундацій своїх архимандрій; 3. протоархимандрит з генеральними консульторами; 4. Архимандрити за давністю фундацій своїх архимандрій; 5. Настоятелі монастирів, також за давністю фундацій; 6. делегати монастирів за давністю фундацій своїх монастирів»²⁷⁷.

Капітули скликалися не тільки для вибору протоархимандрита чи генеральних консульторів, обговорення різних справ Чину, але й усієї Унійної Церкви. До 1686 р. годі точно описати проведення капітул, бо кожна чимось відрізнялася від попередньої. Правда, існували приписи для виборів протоархимандрита, складені ще у 1617 р., але про них почали згадувати та їх до-

²⁷⁷ Wojnar, *De Capitulis Basilianorum*, p. 79-80.

тримуватися щойно з 1661 р.²⁷⁸ Щодо справ обговорюваних на капітулі, то деколи їх представляв митрополит-протоархимандрит уже з готовими рішеннями; але в більшості випадків монастирі прислали свої пропозиції, вимоги чи особисті прохання.

На Новгорододській капітулі 1686 р. укладено порядок нарад. Спершу обговорювались і вирішувались різні пропозиції, що надійшли на початку капітули, а потім учасники зібрання обирали протоархимандрита та членів управи.

Вибір протоархимандрита відбувався в такий спосіб: на одній із сесій визначався день виборів; тоді секретар зачитував перший уступ з «Правил, яких треба дотримуватися під час виборів Протоархимандрита»²⁷⁹, – тобто про те, який повинен бути протоархимандрит і які його обов'язки. Потім три дні виділяли для роздумів і збору інформацій, поєднаних з молитвою і постом. У сам день виборів служилась Літургія, на якій усі мали приступити до св. Причастя. Перед вибором, призвавши Святого Духа, головуючий напоумлював, що треба вибрати гідного протоархимандрита, і розрішав від усіх цензур і порушених приписів. Капітула обирала рахівників, які роздавали карточки і збирали голоси, починаючи від митрополита, який мав право на два голоси, а опісля рахували їх разом з головою. Хто отримав більшість голосів, ставав протоархимандритом. Коли ту саму кількість отримувало два ченці, вважалось за вибраного того, за кого віддав свої голоси митрополит. Одразу ж після вибору протоархимандрит складав присягу перед митрополитом, згідно з формулою, тримаючи руку на Євангелії. Після присяги новообраний протоархимандрит отримував благословення від митрополита, цілував його руку і вітався з усіма капітульними отцями²⁸⁰. Така процедура існувала до 1743 р.

²⁷⁸ Там само, с. 112.

²⁷⁹ Мова про *Observanda circa electionem Protoarchimandritae*. Латинський текст у: *Археографический сборник*, т. XII, с. 176-182, а український у: *Василіанські генеральні капітули*, с. 468-485.

²⁸⁰ Там само, с. 476.

2. Час і періодичність генеральних капітул (1617-1743)

Хоч у Новгородовичах 1617 р. ухвалено, що генеральні капітули повинні відбуватися кожних чотири роки, однак конкретні історичні обставини не раз порушували цю періодичність. Ще за життя митрополита Йосифа капітули скликали не тільки для обговорення дисциплінарних питань чи для вибору протоархимандрита й генеральних консулторів, але й для вирішення термінових справ. Так сталося у 1623 р., коли виникла загроза переходу багатьох василіян до латинських чернечих чинів. В історії Василянського чину іноді бували такі важкі часи, коли монахам доводилось збиратися на капітулу щороку (зокрема у 1656, 1657, 1658, 1661 рр.), а то й по два рази на рік, як у 1661 і 1667 рр.

Для наглядності наведемо список капітул першого періоду – від 1617 до 1743 р. На основі документів доходимо висновку, що всіх генеральних капітул у тому часі було 32, не враховуючи чотирьох антикапітул²⁸¹. За цих 126 років, капітули скликали кожних чотири роки.

Про спосіб проведення кожної капітули розповідають протоколи, які збереглися майже в цілості. Ось їхній перелік:

1. Новгородовицька	1617
2. Лавришівська	1621
3. Рутська	1623
4. Лавришівська	1626
5. Жировицько-Фамелицька	1629
6. Віленська	1636
7. Віленська	1642 ²⁸²
8. Віленська	1650
9. Мінська	1652
10. Тороканська	1656
11. Битенська	1657
12. Жировицька	1658
13. Жировицька	1659

²⁸¹ Антикапітули – це неправно скликані або проведені капітули. Їх було чотири: Супрасльська – 1661 р., Супрасльська – 1665 р., Мінська – 1683 р., Новгородоцька – 1684 р.

²⁸² Протоколу Віленської капітули з 1642 р. досі не знайдено.

<i>Супрасльська антикапітула</i>	1661
14. Тороканська (06-09.02)	1661
15. Жировицька (19-27.12)	1661
<i>Супрасльська антикапітула</i>	1665
16. Берестейська	1667
17. Віленська	1667
18. Новгородоцька	1671
19. Жировицька	1675
20. Жировицька	1679
<i>Мінська антикапітула</i>	1683
<i>Новгородоцька антикапітула</i>	1684
21. Новгородоцька	1686
22. Мінська	1690
23. Жировицька	1694
24. Битенська	1698
25. Новгородоцька	1703
26. Більська	1709
27. Віленська	1713
28. Новгородоцька	1717
29. Новгородоцька	1719
30. Битенська	1726
31. Новгородоцька	1730
32. Битенська	1736

3. Збірки капітульних протоколів першого періоду

Досі нам відомі три збірки капітульних протоколів, що походять з кінця XVII і початку XVIII ст. Першу зібрав о. Йосиф П'єткевич у 1676 р. такою мовою, якою вона йому дісталась до рук; другу – о. Лев Кишка, який переклав усі капітули польською мовою (до 1709 р.), а третю – о. Венедикт Трулевич, який переклав усі капітули латинською мовою до 1730 р.

Історія виникнення цих збірок коротко описана у вступі до збірника о. В. Трулевича, який сьогодні зберігається у Санкт-Петербурзі²⁸³. Переповідаємо її докладно, бо вона важлива для кожного, хто цікавиться минулим Василянського чину. Зі вступного

²⁸³ Архив СПбИИ, кол. 52, т. 307.

слова *До монашого читача*²⁸⁴ довідуємося, що від самих початків василіяни намагалися зібрати всі капітульні акти в одну цілість, але через воєнні лихоліття і непорозуміння Чину з єрархією цього не зроблено. Тільки в монастирських бібліотеках, зокрема в трьох – Віленській, Жировицькій і Битенській – частково залишилися деякі капітульні протоколи. «Аж десь біля 1676 р., – читаємо у вступному слові, – отець Йосиф П'єткевич, настоятель Битенського монастиря, обраний секретарем Чину на Жировицькій капітулі 1675 р., дбаючи про спільне добро Чину і про Святе З'єднання, доклав усіх зусиль і зібрав поодинокі примірники капітул, що відбулися перед тим, а також інші акти Святого З'єднання й Чину, і списав усе в одну книгу. У ту ж книгу він також записував наступні капітули, зберігаючи їх у своєму секретаріаті. Однак, вписував він у ту книгу такою мовою, якою вони йому потрапляли до рук: деякі, в основному шість перших, руською, інші – латинською, а окремі – польською. Так вписував він протоколи аж до Жировицької капітули, що відбулася 1694 р., на якій обрано секретарем отця Йосафата Гуторовича»²⁸⁵.

Збірка о. П'єткевича цінна для історії Чину, бо він зібрав капітульні акти «такою мовою, якою вони йому потрапляли до рук». До неї ввійшло чимало протоколів з оригінальними підписами учасників капітул. Будучи членом головної управи Чину (генеральним секретарем – 1675-1694 рр., протоархимандритом – 1686-1690 рр. і довічним генеральним консультором – 1690-1708 рр.), він усучаснював збірку, і вона стала офіційною, бо генеральні секретарі до неї додавали протоколи наступних капітул.

Зі збірки о. П'єткевича зроблено декілька копій, бо цих документів потребували члени управи Чину, що проживали по різних монастирях. Зокрема вони користувалися ними під час суперечок з митрополитом Кипріяном Жоховським, який постійно на все вимагав документальних доказів. У 1683 р. Головна управа Чину вислала до Рима генерального консультора о. Юрія Малієвського, щоб виклопотати затвердження василіянських конститу-

²⁸⁴ «Ad lectorem Religiosum».

²⁸⁵ Там само.

цій²⁸⁶. Сумніваємося, чи міг він їхати до Рима без таких важливих документів, як капітульні протоколи. Крім того, о. П'єткевич був довголітнім ігуменом Битенського і Жировицького монастирів. У цьому останньому «він відреставрував бібліотеку»²⁸⁷ і, без сумніву, дбав про те, аби в архівах згаданих обителей зберігалися копії всіх василіянських капітул.

У 1720 р. до Рима прибув о. Максиміліан Вітринський, усунений протоархимандрит, і привіз із собою книгу, оправлену шкірою, яка починалася словами «Ad M.D.O.M.G.»²⁸⁸, і залишив її на зберігання у Конгрегації ПВ²⁸⁹: «Ця книга містить всі генеральні капітули з підписами й печатками Чину. Бракує тільки останньої капітули, на якій був усунений з уряду о. Максиміліан»²⁹⁰. Можна здогадуватися, що це саме й була збірка о. П'єткевича з додатком найновіших капітул до 1717 р. включно. Сьогодні оригінал, або копія, цієї збірки капітул зберігається у Санкт-Петербурзькому філіалі Інституту Російської історії Російської Академії Наук²⁹¹.

Другу збірку генеральних капітул на основі першої упорядкував й переклав польською мовою генеральний секретар о. Лев Кишка, доводячи її до Жировицької капітули 1694 р., подавши у кінці речовий покажчик змісту. З початком 1703 р., цей польськомовний збірник василіянських капітул протоархимандрит Лев Кишка і генеральні консультори виправили на основі давнішої секретарської книги о. Йосифа П'єткевича і деяких автен-

²⁸⁶ Welykuj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIII, p. 282-283.

²⁸⁷ Балик, *Катафальк*, с. 91.

²⁸⁸ «Ad Maiorem Dei Optimi Maximi Gloriam».

²⁸⁹ APF, SC, *Moscovia-Polonia-Ruteni*, v. 4, f. 399. У 1723 р. Конгрегація віддала о. Вітринському всі документи, які він здепонував. Див. Welykuj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 193.

²⁹⁰ Там само.

²⁹¹ У колекції єпископа Павла Доброхотова зберігаються збірники конституцій і актів Чину св. Василя Великого під заголовком «Acta Ordinis S. Basilii M.», з позначкою: «concinatus opera P. Josephi Pietkiewicz». Див. справи під чч. 309, 325, 326, 327.

тичних примірників, засвідчивши її достовірність у Жировицях 4 травня 1703 року²⁹², а потім ще раз 1713 р.²⁹³.

У 1709 р. Лева Кишку знову обрали протоархимандритом, а через два роки він став Володимирським єпископом. Бажаючи залишити після себе впорядковану книгу василіянських капітул, він додав до неї протоколи двох останніх – з 1703 і 1709 рр., і 25 січня 1712 р. апробував її протоархимандричою печаткою²⁹⁴.

Із збірки капітул Лева Кишки зроблено декілька копій. Найвідоміша з них і цитована істориками, якою зараз і ми користуємося, видана у Вільні 1900 р. як XII том *Археографического сборника*. Вона znana як *Capitulorum volumen Polonicum*, тому що такий був титул цього рукопису. Він належав о. Юліанові Завадському, бо після наведеного вище латинського заголовка залишилась нотатка іншою рукою: «Rekopis x. Juliana Zawadzkiego in anno 1713»²⁹⁵. З розвідки дослідника Ю. Крачковського довідуємося, що рукопис цих капітульних протоколів «був віднайдений у Жировицькому монастирі (Гродненської губернії, Слонізького повіту) державним радником О. В. Щербицьким, який належить до перших дослідників історії Василянського чину»²⁹⁶. Рукопис Ю. Завадського закінчується *Правилами для єпископів*, що їх завірив 1713 р. о. Василь Процевич, тодішній протоархимандрит²⁹⁷.

²⁹² Варто відмітити, що між тими, хто завірив польський збірник Лева Кишки, на першому місці підписаний о. Йосиф П'єткевич, упорядник першої збірки капітульних актів.

²⁹³ *Археографический сборник*, т. XII, с. 5.

²⁹⁴ Цей висновок робимо на підставі свідчення пізнішого протоархимандрита о. Полікарпа Мигуневича (1743-1747), який у 1712 р. був особистим секретарем Лева Кишки. В одному документі, під яким стоїть власноручний підпис о. П. Мигуневича, читаємо: "Eruitur hoc ex Libro Capitulorum manu nobis notissima Ill.mi et R.mi Leonis Kiszka, protothronii et protoarchimandritae, die 25 Januarii 1712 legalizato, autorizato ac penes protoarchimandritale sigillum subscripto". (Cf. «Praxis variorum instrumentorum, consensuum etc. in nostra Provincia Lituana usitatorum», in: Oesterreichische Nationalbibliothek, handschriftensammlung, ser. Nova, n. 2800, ff. non numerata).

²⁹⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 4.

²⁹⁶ Там само, с. IX.

²⁹⁷ Там само, с. 210.

Третю збірку протоколів василіянських капітул виготовив Венедикт Трулевич, який був римським прокуратором (1712-1726) і, повертаючись з Рима додому, привіз ту книгу документів Василіянського чину, засвідчену єпископом Яковом Сушею (1652-1687). У ній переписані капітули до 1730 р. включно. Отець Трулевич всі капітули поновно списав латинською мовою, і його збірник зберігається в Санкт-Петербурзькому інституті російської історії РАН²⁹⁸.

Крім згаданих вище збірок, копії капітульних протоколів і постанов знаходимо в різних архівах і бібліотеках Росії, України, Білорусі, Литви та інших країн. У ватиканських архівах знаходяться протоколи декількох капітул кінця XVII ст., але це не повні протоколи, а їх розлогіші синтези²⁹⁹.

На сьогоднішній день немає тільки протоколів Віленської капітули, яка відбулася 1642 р. у надзвичайних обставинах, про що скажемо нижче. У книзі капітул, виданій в XII томі *Археологического сборника*, читаємо: «Ці дві капітули [з 1642 і 1646 рр.] в Чині не знаходяться, але мусять бути затаєні в митрополичому архіві, бо в них описані Правила митрополитам і єпископам, із залежністю їх від Чину»³⁰⁰. Щодо Віленської капітули 1642 р., – ця заувага правильна, але щодо капітули 1646 р. – помилкова, бо такої у Вільні в цьому році не було, як доводимо в наступному розділі.

²⁹⁸ СПБИИ, кол. 52, т. 307.

²⁹⁹ У ватиканських архівах і бібліотеках я оглянув протоколи таких капітул: Жировицької 1658 р., польською мовою, в цілості (BAV, Vat. Lat., v. 8684, f. 69-70); Жировицької 1675 р., ширший синтез латинською мовою (APF, SC, Moscovia-Polonia-Ruteni, v. II, f. 24-26); Новгорододоцької 1686 р., латинською мовою, з пропусками (APF, CP, v. 29, f. 296-300); Більської 1709 р., синтез латинською мовою (APF, SC, Moscovia, Polonia, Ruteni, v. 3, f. 297-305; APF, SOCG, v. 573, f. 185-191).

³⁰⁰ *Археологический сборник*, т. XII, с. 46.

Розділ 2

Від митрополита Йосифа до Новгородської капітули 1686 р.

У цьому розділі розглянемо один з найбільш бурхливих періодів історії Василянського чину та розвитку його законодавства, звертаючи особливу увагу на причини, які довели до непорозумінь у Чині та в Унійній Церкві.

Головним приводом усіх непорозумінь між Чином і митрополитами була відсутність правил, які точно визначали б юрисдикцію глави Руської Церкви над ченцями. Стосунки між митрополитом і Чином були розглянуті на першій капітулі 1617 р.

Чин не мав жодних труднощів з Йосифом Рутським, бо він був його організатором, великим добродієм, усіма шанованим. Перші непорозуміння виникли при митрополитові Рафаїлові Корсаку, який був одночасно й протоархимандритом. Під час його урядування в Чині виникло багато сум'яття, бо він не міг усього доглянути через перевантаження обов'язками і слабке здоров'я, а до того ж він не дуже надавався до адміністрації³⁰¹.

Проте відсутність правил, що нормували б відносини між єрархією і Чином, василяни боляче відчули щойно при наступних предстоятелях Унійної Церкви (А. Селяві, Г. Коленді і К. Жоховському), які не тільки хотіли бути протоархимандритами, але й мати необмежену владу над Чином. Тому цей період розвитку Василянського чину є безперервною боротьбою за те, щоб, згідно з постановою першої капітули, протоархимандритом був звичайний монах, який управляв би внутрішнім життям Чину, та щоб митрополіча влада над Чином була точно визначена.

Василяни, крім внутрішніх непорозумінь, у цей період переживали разом з Унійною Церквою ще й складні воєнні лихо-

³⁰¹ Анонімний автор приблизно у 1633-1634 рр., описуючи урядування протоархимандрита Рафаїла, оскаржував його в деспотизмі, вклавши йому в уста такі вислови: «Ей ти, я накажу моїм слугам, щоб тебе кинули до в'язниці або киями побили...». Той же анонім подає пропозиції, як можна направити дисципліну в монастирях. Див. Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 28-34.

ліття, що мали великий вплив на його розвиток і на чернечу дисципліну. Від козацького повстання (1648 р.) раз у раз виникало «бути або не бути» Василянському чину (Зборівський договір – 1649 р., передання православним монастирів і церков тощо). Однак, справжньою руїною для Київської митрополії були роки після Переяславського договору (1654 р.), коли московські війська зайняли велику частину українських і білоруських земель. Тоді царське військо разом з козаками насильно переводило на православ'я та нищило або відбирало унійні церкви й монастирі.

Єпископ Яків Суша, який тоді всіма силами обороняв унію, описує ті смутні роки у своїй розлогій реляції *De laboribus Unitorum (Про працю з'єднаних)*³⁰². Ось витяг його розповіді: «Немало монастирів разом з церквами спалено, єпархіальних священиків, монахів, а навіть мирських людей, поранено, пограбовано або й убито [...]. Єпархіальних священиків, про яких знаємо, вбито за святу віру понад 100 [...]. З'єднаних ченців [...] вбитих за св. з'єднання, як дуже точно знаємо, налічуємо сорок»³⁰³. Багато монастирів зруйновано, а монахи шукали притулку по родинах кривих чи добродіїв³⁰⁴. Навіть ченців з монастиря Пресвятої Тройці у Вільні, звідки вийшла василянська реформа, у 1658 р. вигнано з міста і під карою смерті заборонено до нього повертатися. А тлінні останки митрополита Йосифа Рутського вивезено в Московщину³⁰⁵.

«У цьому воєнному лихолітті, – пише василянин о. Дмитро Занькевич – втрачено цінні документи, що описували історію генези Конгрегації Пресвятої Тройці, акти візитацій, інвентарі монастирів, каталоги учнів і професорів до 1655 р.»³⁰⁶. У той час аж чотири василянські капітули обговорювали шляхи порятунку Унійної Церкви (у 1650 і 1652 рр.), захисту монастирів, єпархіаль-

³⁰² Її опублікував Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 296-335.

³⁰³ Там само, с. 320.

³⁰⁴ *Археографический сборник*, т. XII, с. 77 (Жировицька капітула, сесія 10).

³⁰⁵ *De laboribus Unitorum* у: Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 308. Деякі автори (напр. Руф Ігнат'єв) вважають це твердження легендою. Див. Ульяновський В. Московський патріарх Ігнатій – у лоні Уніатської Церкви // *Записки ЧСВВ*, т. XV (1996), с. 336.

³⁰⁶ Zankiewicz D. *Elogium Jacobi Susza* // *Записки ЧСВВ*, т. VII (1971), с. 228.

ного клиру та їхніх храмів від православних (у 1657 і 1659 рр.), тому не могло бути мови про упорядкування правил і конституцій.

Крім того, василіянське законодавство цього періоду немало потерпіло внаслідок недуги митрополита і протоархимандрита Антонія Селяви, а також через вакантність митрополії (1655-1665) та імпульсивність митрополитів Гавриїла Коленди й Кипріяна Жоховського та деяких василіян.

Тому нижче в хронологічній послідовності простежимо розвиток законодавства, за матеріалами капітульних протоколів. Доведемо цей огляд до Новгорододоцької капітули, яку скликано 1686 р. за розпорядженням Конгрегації ПВ для перегляду й впорядкування правил і конституцій, укладених Йосифом Рутським.

Окремо розглянемо василіянське законодавство за часів архипастирства Антонія Селяви (1640-1655); під час вакантності митрополичого престолу (1655-1665); за митрополитів Гавриїла Коленди (1665-1674) і Кипріяна Жоховського (1674-1693).

1. Період митрополита Антонія Селяви

Після смерті Йосифа Рутського король Речі Посполитої potwierдив за Рафаїлом Корсаком, Пінським єпископом і протоархимандритом, право наслідства на митрополичий престол. Тижнем пізніше, 8 березня 1637 р., митрополит Рафаїл пише листа до кардинала Антоніо Барберіні, префекта Конгрегації ПВ, в якому заявляє, що планує скликати провінційний собор, «а також зібрати монашу капітулу для вибору протоархимандрита, бо цей уряд вакантний через те, що мені припав інший»³⁰⁷. Однак, йому не вдалось скликати капітулу через надмірну заангажованість в інші важливі справи (другий беатифікаційний процес св. Йосафата, переговори з православними тощо), хоча він старався, аби вона відбулася восени 1638 р.³⁰⁸, бо на ній хотів віддати управу Чину звичайному ченцеві, згідно з постановою першої ка-

³⁰⁷ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. II, p. 142.

³⁰⁸ Там само, с. 151.

пітули. У 1639 р. Рафаїл Корсак виїхав до Рима, де й помер 28 серпня 1640 р.³⁰⁹

1.1 Віленська капітула 1642 р.

Щойно у червні 1642 р. новий предстоятель Київської митрополії Антоній Селява скликав до Вільна капітулу, на якій василіяни рішуче вимагали, щоб, «згідно з бреве Урбана VIII», протоархимандритом був обраний звичайний монах, і за жодну ціну не хотіли зректись цього права³¹⁰. Митрополит Антоній, зіткнувшись з таким сильним опором, захворів та різними способами старався, аби обрали таки його. Нарешті, за посередництвом єзуїтів, василіяни погодилися на письмову гарантію³¹¹ митрополита і єпископів, що після смерті Селяви уряд протоархимандрита не буде поєднаний з гідністю митрополита та що монахи будуть мати повну свободу обирати того, кого захочуть, згідно з постановами першої генеральної капітули 1617 р. Тоді глава Унійної Церкви, разом з двома єпископами і присутніми отцями, підписав наступний договір:

«Ми, нижчепідписані, скликані в червні 1642 р. до Вільна Преосвященним митрополитом на вибори протоархимандрита, гарантуємо цим нашим письмом, що теперішні вибори отця митрополита, дуже заслуженого для Чину, з огляду на різні поважні причини, в майбутньому не повинні ні в чому завдавати шкоди вільним виборам ченців правила св. Василя і на подібні особи не повинні поширюватися, але треба буде виконувати сказане в конституціях капітули, що відбулася 1617 р. в Новгородовичах. Тому після смерті теперішнього протоархимандрита, Преосвященнішого митрополита, вакантну управу Чину перебере перший

³⁰⁹ Welykyj A. Annus et dies mortis Metropolitanae Raphaelis Korsak // *Записки ЧСВВ*, т. I (Рим 1949), с. 145-160.

³¹⁰ Про цю капітулу читаємо у короткому звіті: «Epithome, qualis status Religionis Basilianae in Litvania(sic!) ac Russia, item qualis transactio cum illustrissimis dominis metropolitanis fuerit» // *Археографический сборник*, т. XII, с. 182-188.

³¹¹ «Hoc viso, Antonius Sielava, iam metropolitanus, in morbum incidit totumque studium suum et modos convertit... ut assequeretur protoarchimandriam, et effecit» // Там само, с. 184.

консультор нашого Чину до наступних виборів нового протоархимандрита або за життя протоархимандрита, генеральний вікарій, обраний згідно з Новгородовицькою капітулою. Для того, щоб ця угода залишилася в пам'яті і завжди була дійсна, ми її власноручно підписали й просили додати до актів Преосвященного митрополита. Написано 5 червня за старим календарем 1642 року»³¹².

Про цю капітулу більше нічого не знаємо. Тільки у збірнику василіянських капітул зазначено, що протоколу Віленської капітули з 1642 р. Чин не має, але він «повинен зберігатися в митрополичому архіві, бо в ньому описані правила для митрополитів і єпископів із залежністю їх від Чину»³¹³.

Хоча Антоній Селява дав гарантію, що Чин може обирати собі протоархимандрита зі звичайних монахів, але негайно подав до Конгрегації ПВ прохання, щоб до декрету від 4 жовтня 1624 р. про вибір протоархимандрита, його владу й юрисдикцію, вона додала наступний уступ: «А все згадане вище треба розуміти без шкоди для давньої і звичайної юрисдикції руського митрополита, яку він має над згаданими монахами, їхніми ігуменами, архимандритами і самим протоархимандритом, бо цим декретом Конгрегація ПВ не мала наміру цю юрисдикцію зменшити»³¹⁴. На партикулярному засіданні, що відбулося 15 квітня 1643 р., Конгрегація погодилася внести даний пункт Антонія Селяви до свого декрету від 1624 р., але ще додала: «Бо монахи василіяни грецького обряду в цілій Греції не є виняті з-під юрисдикції єпархій»³¹⁵.

Отож, Конгрегація ПВ натякнула на привернення давнього східного права про підпорядкування монахів юрисдикції єпархій і практично скасовувала централізацію та цілий задум Йосифа

³¹² Цей договір опублікував: Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 171. Його підписали: митрополит-протоархимандрит Антоній, єпископ Андрей Кваснинський, єпископ Павло Овлочинський, отці консультори – Симеон Яцкевич, Ігнатій Сапович та три архимандрити і чотири настоятелі монастирів.

³¹³ *Археографический сборник*, т. XII, с. 46.

³¹⁴ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 189.

³¹⁵ Там само.

Рутського. Видно, що василіяни запротестували проти цього додатку або сама Конгрегація це зауважила, бо протягом двох місяців відбулося аж три засідання (7, 14 і 28 серпня) у справі юрисдикції руського митрополита над василіянами³¹⁶. Вислухавши думку холмського єпископа Методія Терлецького, який тоді перебував у Римі, це питання представлено папі Урбанові VIII. Відтак, 28 вересня 1643 р., Конгрегація ПВ видала наступну декларацію: «Намір Його Святості був об'єднати згаданих монахів в одну конгрегацію під проводом одного головного настоятеля або протоархимандрита, аби Чин цих монахів краще провадити і не шкодити митрополитові в тих речах, які, згідно з правом, до нього належать або в майбутньому будуть належати»³¹⁷.

Дослідник М. Войнар твердить, що таким чином Апостольський престол непрямо визнав, що василіяни були виведені з-під влади місцевих єпископів. Зберігаючи давній принцип східного права про перебування монахів під юрисдикцією єпархії, василіян віддано під опіку митрополита³¹⁸. Ця загальна і невизначена декларація Конгрегації ПВ від 28 вересня 1643 р. практично нічого не розв'язала, а тільки ускладнила стосунки між митрополитом і централізованим Василіянським чином.

1.2 Чи в 1646 р. відбулася генеральна капітула?

У Збірнику василіянських капітул Лева Кишки зазначено, що Чин не має протоколів двох Віленських капітул – з 1642 і 1646 рр., і висловлено здогад, що вони знаходяться в митрополичому архіві³¹⁹. Ідучи за цією вказівкою, історики подають їх у списках василіянських капітул.

Проте на основі римських документів, можемо довести, що в 1646 р. капітула не відбулася, бо Апостольський нунцій Джованні де Торрес, який про всі церковні справи був поінформований, у листі від 22 грудня 1646 р. до державного секретаря римської Апостольської столиці писав: «Вже від довшого часу не було жодного собору унійних єпископів, ані навіть жодних гене-

³¹⁶ Welykuj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 190-194, nr. 331, 334-335.

³¹⁷ Там само, с. 197, ч. 342.

³¹⁸ Wojnar, *De regimine Basilianorum*, p. 162.

³¹⁹ *Археографический сборник*, т. XII, с. 46.

ральных зборів монахів св. Василя, настоятелем і генералом котрих є преосвященний Антоній Селява, руський митрополит. Тому і в Чині, і в єпархіях є великі зловживання. Для того, аби виправити ці недоліки, які щораз більше поширюються [...], вважаю найкращим засобом, щоб Святіший Отець наказав згаданому руському митрополитові негайно скликати не тільки генеральну капітулу василіянських монахів, але й собор»³²⁰.

Так і сталось. У 1647 р. на вересень проголошено, мабуть, з розпорядження Апостольського престолу, митрополичий собор і василіянську капітулу, але обидва зібрання не відбулися через хворобу Антонія Селяви. Єпископ Методій Терлецький 30 жовтня 1647 р. інформує Конгрегацію ПВ, що майже всі настоятелі монастирів вже з'їхалися до Вільна на означений час, але надаремно, бо митрополит лежав у ліжку «більше подібний до мертвої, ніж до живої людини»³²¹. Тоді, на прохання деяких настоятелів і з розпорядження самого глави Унійної Церкви, єпископ Методій Терлецький відвідав більші монастирі, щоб «викорінити з-поміж ченців кукіль, який щойно починав показуватися»³²². Із наведених вище документів бачимо, що в 1646 р. т. зв. «Віленська капітула» не відбулася.

1.3 Василянський чин у 1647 році

Стан василіянського законодавства за митрополита і протоархимандрита Антонія висвітлений в обширному звіті про Унійну Церкву, який у 1647 р. анонімний автор вислав до Конгрегації ПВ. Він видає себе за латинника, але виявляє таке глибоке й детальне знання ситуації Київської митрополії і Василянського чину, що відразу себе викриває. З нотатки секретаря Конгрегації ПВ Франческо Інголі на першій сторінці цього звіту довідуємося, що його автором був тодішній василіянський римський прокуратор Пилип Боровик. Він написав цей звіт у зв'язку з візитацією

³²⁰ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. VI, p. 212, nr. 2795.

³²¹ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 74. Нунцій Джованні Торрес також писав (13.11.1647), що ні собору, ні капітули не було, тому що митрополит «вже багато місяців непорушно лежить у ліжку» // Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. VI, p. 235).

³²² Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 74, nr. 45.

Київської митрополії, яку планувала зробити Конгрегація ПВ, та і з собором, що мав тоді відбутися³²³.

У першому розділі «Про Митрополита» автор пише, що спасенним було б, якби протоархимандритом не був митрополит чи єпископ, а звичайний монах або архимандрит, який любив би спільне добро та управляв би василіянською родиною протягом чотирьох років, згідно з декретом Конгрегації та бажанням Папи³²⁴. Із цього для Церкви була б більша користь, бо звичайний монах краще управляв би Чином, і не було б «деспотичного управління» [митрополита]. Миряни дивлячись на різні митрополічі втручання, не вступають до Чину. Число монахів зменшується³²⁵. На студії до папських колегій митрополит не висилає нікого, хоч і є кого вислати. Якщо не буде вчених монахів, то це відіб'ється на житті всієї Церкви: на єпархіальному духовенстві, єпископах, а то й на самому главі Унійної Церкви.

Та вже найбільше митрополит нищить Чин тим, що призначає архимандритів у монастирях, які ніколи не були архимандріями. Ці обителі відокремлюються від спільноти, а довічним архимандритам з «інфулами» на голові ніхто не має права звертати уваги, і вони заводять свої порядки проти василіянських правил і церковних канонів, достосовуючись до того, що їм вигідне, до латинських настоятелів. Для архимандрій виділено найбагатші обителі, а в них перебуває кількість ченців невелика або їх зовсім немає.

Звичайні монастирі під ігуменами вбогі, а митрополит, приїжджаючи до них зі своїм численним почтом, ще й стає для них великим тягарем. У Вільні митрополит, замість заїжджати прямо до своєї палати, поселяється в монастирі, і тоді клявзура

³²³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 51-61: «Scrittura del P. Philippo Rutheno unito dei disordini che si devono con occasione della visita e Synodo di Rutheni Uniti levare e correggere».

³²⁴ У декреті Конгрегації ПВ від 4 жовтня 1624 р. і в бреве Урбана VIII від 1631 р. немає згадки про те, що капітула обирає протоархимандрита на чотири роки. Під час капітули 1617 р. постановлено, що протоархимандрита обирається до смерті, тобто довічно. Від Жировицької капітули 1675 р. протоархимандрита почали обирати на чотири роки.

³²⁵ Тоді всіх василіян налічувалося приблизно 120.

практично перестає існувати, бо день і ніч його відвідують знатні особи. Між самими монахами панують нездорові амбіції та старання про єпископські чи архимандричі гідності.

Цей звіт закінчується побажанням: «На мою думку, цей стан речей можна виправити вивівши василіянську родину з-під юрисдикції митрополита. Однак, не кажу цілком, бо монахи мають підлягати йому, як і всі наші (латинські) в дієцезіях, своїм єпископам. Тому треба настановити монахам протоархимандрита, а якщо це неможливо, то якогось архимандрита, який, як головний настоятель, провадив би Чином упродовж чотирьох років та мав би владу над усіма монастирями й архимандріями, незалежно від митрополита. Він також втішався б тими ж привілеями, згідно з декретом Конгрегації ПВ, які мають генеральні настоятелі нашого латинського обряду»³²⁶.

На підставі звіту о. Пилипа Боровика, нунція Джованні де Торреса, Петра Сарацина та інших, секретар Конгрегації Франческо Інголі у вересні 1647 р. пише інструкцію для візитаторів, які мали б виправити різні недоліки в Унійній Церкві. В інструкції їм доручається: «Щодо василіянських монахів, треба настановити одного генерального архимандрита, який взяв би в особливе піклування монахів і звітував би митрополитові про найважливіші справи, щоб сам митрополит не був задіяний піклуванням про монахів, а міг виконувати довірене йому завдання. Нехай цей генеральний архимандрит відвідає ченців і закінчить візитацію перед провінційним собором»³²⁷.

Конгрегація вимагала, щоб служіння протоархимандрита було відділене від митрополичого та щоб запланований собор зробив деякі реформи у духовному та інтелектуальному вихованні молодих монахів. «На соборі треба призначити два-три монастирі для новіціятів, і тільки в тих монастирях новики повинні відбувати новіціят під карою уневажнення монаших обітів. Новики будуть складати обіти щойно після однорічної проби. На т. зв. «професуру» треба призначити три інші монастирі і в них навчати новиків Св. Письма, духовного життя [...] принаймні протя-

³²⁶ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 61.

³²⁷ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. I, p. 196.

гом трьох років. У монастирях, де будуть загальні студії, а їх має бути бодай два, протоархимандрит може наказати монахам і архимандритам, щоб дотримувалися Реформи для регулярних Чинів, яку офіційно оголосив папа Климент VIII»³²⁸.

Нунцій Торрес хотів, щоб василіяни мали свого протоархимандрита, який дбав би про монаші студії, дотримання правил та щоб монахи в багатших монастирях одягалися відповідно до статків³²⁹. 29 квітня 1648 р. він повідомляє префекта Конгрегації ПВ, що митрополит Антоній Селява зрікся адміністрації над василіянами і віддав її в руки о. Семена Яцкевича Ставровецького, Битенського ігумена, а генеральну капітулу для вибору протоархимандрита призначено на 25 серпня 1648 року³³⁰. Імовірно, через козацьке повстання капітула не відбулася, а о. Семен Яцкевич, що був «призначений протоархимандритом цілого нашого Чину з волі короля і поручення нунція Торреса, зрікся, а Чином далі рядив митрополит Антоній»³³¹.

До намагань відокремити митрополичу владу від протоархимандричої належить також прохання руських василіян, щоб на них поширити конституцію папи Григорія XIII *Benedictus Dominus*, видану 1579 р. для італійських василіян. В актах Конгрегації ПВ 1648 р. читаємо, що руські василіяни просять поширити на них цю папську конституцію, «аби за її вказівками Настоятелі могли краще й легше управляти Чином»³³².

Василіяни хотіли звільнитись від митрополичої влади щодо внутрішньої дисципліни, і мати свого верховного настоятеля. Проте Конгрегація відповіла, що найближча капітула, яка відбудеться у присутності митрополита, повинна звернутись з цим

³²⁸ Там само. Декрет папи Климента VIII, виданий 1601 р. для всіх монашеских Чинів для впровадження в життя постанов Тридентського собору, мав великий вплив і на василіянські правила Рутського. У 1751 р. цей декрет видрукувано в додатку до василіянських правил під заголовком: «*Summariusz Reguł Św. Ojca Naszego Bazylego Wielkiego*».

³²⁹ Welykuj, *Litterae Nuntiorum*, v. VI, p. 231, 234.

³³⁰ Welykuj, *Litterae Nuntiorum*, v. VI, p. 258.

³³¹ Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 83: Лист еп. Методія Терлецького до Конгрегації ПВ від 27.05.1648.

³³² Welykuj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 239.

проханням до Папи, і щойно тоді Конгрегація зможе дати такий дозвіл³³³. До речі, в 1624 р. митрополит Йосиф просив про поширення тільки привілеїв, що їх надала італійським василіянам згадана вище конституція Григорія XIII, і їх отримав³³⁴.

Однак ні візитація, ні собор Руської Церкви не відбулися, бо 1648 рік приніс не тільки Хмельниччину, але й смерть секретаря Конгрегації ПВ Франческо Інголі, який від початку був її душею і прекрасно орієнтувався у справах Унійної Церкви і Василянського чину. Після його смерті протягом десяти років не було жодної згадки про дисциплінарні питання руських василіян. 1649 рік також був дуже неспокійним і непевним, бо козаки у Зборівському договорі вперто домагалися ліквідації Унійної Церкви. У 1650 році русини-уніати були змушені передати православним деякі церкви й монастирі. Тому на той час не могло бути й мови про внутрішні дисциплінарні питання.

1.4 Віленська капітула 1650 р.

Капітулу скликав митрополит Селява до Вільна, аби «радитися над св. З'єднанням, яке зазнає величезного насилля... та щоб радити над монашою карністю»³³⁵. Помітне число архимандритів і настоятелів не взяло в ній участі. З єрархів прибув лише Смоленський архієпископ Андрій Кваснинський-Злотий.

Постанови цієї капітули майже всі дисциплінарні, і нічого нового у василіянське законодавство не вносять. Вони повторюють сказане на попередніх капітулах ще за життя митрополита Йосифа. Все ж таки, наведемо головні постанови, бо вони вказують на прагнення навести лад навіть у важких воєнних часах.

Серед інших питань вирішено, щоб митрополит-протоархимандрит вислав щороку на візитацію монастирів одного з чотирьох генеральних консульторів або когось іншого³³⁶.

У центрі уваги чи не всіх постанов стоять настоятелі, від яких залежить добрий лад по монастирях; протоархимандрит повинен призначати настоятелів на чотири роки; після чотирьох

³³³ Там само.

³³⁴ Welykuj, *Supplicationes*, v. I, p. 22-23.

³³⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 47, сесія 2.

³³⁶ Там само, с. 47, сесія 5.

років служіння настоятель повинен перебувати принаймні один рік під послухом іншого ігумена; настоятелями обирати тільки таких, що дбають про спільне добро Чину; в більших монастирях ігумен матиме чотирьох консулторів, і буде з ними в усьому радитися³³⁷.

Настоятелям строго заборонено приймати до своїх монастирів мандрівних чи непоправних ченців, яких видалено з інших монастирів, і наказано їм подбати про монастирську в'язницю, в якій повинні утримувати непоправних³³⁸, а молодшу братію, яка особливо порушує правила, карати відповідно до провини, навіть бичуванням³³⁹. Капітула також виступила проти тих василіян, які почали відправляти читані Служби Божі та вводити церемонії римського служебника. Настоятелям і візитаторам обителів доручено викорінювати зловживання у відправі Літургії, а непослушних карати³⁴⁰. Тому що більшість архимандритів і настоятелів були відсутні, вирішено, що в майбутньому капітули накладатимуть грошові кари на тих, які без причини не будуть брати в них участі. За померлого монаха кожний єрей відслужить три рази св. Літургію, а несвященники прокажуть три вервиці³⁴¹.

1.5 Мінська капітула 1652 р. (01 – 05 жовтня)

Скликав її митрополит Антоній для обговорення важливих економічних й адміністративних справ Руської Церкви і Чину. На ній відбувся збір коштів на покриття боргів римської резиденції і на подорож до Рима братів-студентів Стефана Мартишкевича і Маркіяна Білозора. Призначено архимандритів: до Віленського монастиря о. Миколу Корсака, а до Троцького – о. Пашковського, а магістром новіціату о. Теофана Біду. Вирішено відкрити наступного року семінарію у Мінську, де префектом призначено отця Венедикта Терлецького. Була також скарга на Онуфрійсько-

³³⁷ *Археографический сборник*, т. XII, с. 48-49, сесія 7.

³³⁸ Там само, с. 48, сесія 6, ч. 4.

³³⁹ Там само, с. 48, сесія 6, ч. 12.

³⁴⁰ Там само, с. 48, сесія 6, ч. 10.

³⁴¹ Там само, с. 48, сесія 7, ч. 1.

го архимандрита, який спустошив обитель, сам у ній не мешкає, ні монахів не тримає, а тільки доходи забирає³⁴².

2. Вакантність Київської митрополії (1655-1665)

У 1655 р. на 72 році життя помер митрополит і протоархимандрит Антоній Селява, який був майже сліпим і паралізованим. Відтоді з'єднана з Римом Руська Церква десять років не мала митрополита, а саме на той час треба було найбільше пильності, бо Москва, разом з козаками, зайнявши унійні єпархії, насильно переводила на православ'я та відбирала храми й обителі.

2.1 Тороканська капітула 1656 р.

Після смерті митрополита і протоархимандрита Антонія, на заклик двох генеральних консульторів Семена Яцкевича і Петра Мімонського, 6 лютого 1656 р. з'їхалися архимандрити, настоятелі й делегати монастирів до Торокань, щоб «обміркувати спосіб, як би то зарадити нашому сирітству» і призначити протоігумена³⁴³. Головою капітули був Смоленський архієпископ Андрій Кваснинський. Протоігуменом на два роки обрано о. Венедикта Терлецького, «який склав присягу і виконав звичні тому актові церемонії»³⁴⁴. Капітула не видала жодних дисциплінарних постанов, «бо час, повний небезпек, цього не дозволив»³⁴⁵.

Капітульні акти не інформують, чому вибрано протоігумена, а не протоархимандрита. Очевидно, зібрані отці керувалися *Капітульними конституціями* з 1617 р., в яких сказано, що «протоархимандрита повинен вибирати митрополит з настоятелями всіх монастирів, з генеральними консульторами та делегатами всіх монастирів...»³⁴⁶. Зауважимо, що хоча о. Венедикт Терлець-

³⁴² *Археографический сборник*, т. XII, с. 49-52.

³⁴³ Там само, с. 52. З листа архієпископа Андрія (Кваснинського) до єпископа Якова Суші від 15 лютого 1661 р. довідуємося, що єпископи в 1656 р. запротестували, що капітули скликали генеральні консультори, не порадившись з ними // Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 204.

³⁴⁴ *Археографический сборник*, т. XII, с. 53.

³⁴⁵ Там само, с. 53.

³⁴⁶ Там само, с. 11, ч. 11.

кий мав титул протоігумена, проте до 1661 р. виконував усі обов'язки, визначені правилами митрополита Йосифа для протоархимандрита: скликав капітули, призначав настоятелів, візитував монастирі й архимандрії.

2.2 Битенська капітула 1657 р. (21 – 23 квітня)

Протоігумен Терлецький скликав її до Битенського монастиря для того, щоб спільно обміркувати спосіб, як зберегти монастирі і монастирське майно. Капітула тривала два неповні дні, а її кінцеве рішення було таке: «Стояти вірно при католицькій вірі, хоча б довелось зректися монастирів, маєтків і власного обряду, чи навіть бути вигнаними з батьківщини, чи й віддати своє життя»³⁴⁷. Ця героїчна заява виражала всю тодішню трагічну ситуацію Чину, бо наприкінці 1657 р. о. Венедикт Терлецький пише до Конгрегації ПВ, що «війни знищили монастирі й церкви, військо загарбало монастирське майно, частина монахів загинула, а інші живуть у злиднях»³⁴⁸. Капітула видала деякі дисциплінарні постанови, як наприклад: написати листи до єпископів, щоб не приймали до себе «мандрівних» монахів ані не святили на єреїв василіян без дозволу протоігумена; всі кошти, що їх дають вірні в церкві, повинні належати монашій спільноті.

2.3 Жировицька капітула 1658 р.

У 1658 році завершувався термін провінційної управи Венедикта Терлецького, тому він скликав виборчу капітулу до Жировицького монастиря на 6 лютого (ст. ст.). Прибули два архиєпископи: Андрій Кваснинський-Злотий і адміністратор митрополії Гавриїл Коленда, якого обрано головою капітули, бо 27 вересня 1657 р. він став адміністратором Київської митрополії. Урядування Коленди обмежувалося тільки матеріальними питаннями, бо Апостольський престол не дав йому влади в духовних справах³⁴⁹.

На тих монахів, що не прибули на капітулу, накладено грошову кару. Після вступних формальностей і судових справ, голо-

³⁴⁷ Там само, с. 55.

³⁴⁸ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 267.

³⁴⁹ Praszko, *De Ecclesia Ruthena*, p. 154-166.

ва капітули поставив запитання: «Чи капітула буде обирати довічного протоархимандрита, чи тимчасового провінціала?»³⁵⁰. Капітульні отці, побоюючись непорозуміння з адміністратором, який хотів бути протоархимандритом, погодилися вибрати протоігумена на чотири роки і переобрали любленого всіма Венедикта Терлецького. Проте він заявив, що приймає обов'язки протоігумена тільки на три роки з умовою, що буде мати владу над архимандритами³⁵¹. Вирішено, що він буде мати владу тільки над монахами, які живуть у архимандріях, а не над самими архимандритами³⁵².

Протоігумен Венедикт Терлецький, людина доброї вдачі, але сильного й непоступливого характеру, докладав усіх зусиль, щоб піднести Чин з руїни. Ніколи не просив дозволу архиєпископа Гавриїла, бо не визнавав його влади над Чином, тому що король назначив його адміністратором тільки у матеріальних справах, а не в духовних. Проте архиєпископ Гавриїл, «чоловік вогненної натури», як назвав його нунцій П'єтро Відоні³⁵³, хотів мати необмежену владу над Чином і тому 3 серпня 1658 р. просив Конгрегацію ПВ «повної влади й управління над монахами, як це мали попередні митрополити, щоб між нами не прийшло до розколу чи поділу»³⁵⁴.

2.4 Жировицька капітула 1659 р. (08 – 11 липня)

Жировицька капітула не видала жодних дисциплінарних розпоряджень, тільки вирішила вислати до Рима окремого представника в особі о. Пахомія Огілевича, щоб залагодив різні справи Унійної Церкви. Згодом, у жовтні, адміністратор Гавриїл Коленда вислав до Рима ще й о. Інокентія Терпеловського, також василіянина, замість обраного всіма учасниками капітули о. Пахомія Огілевича. Така поведінка адміністратора обурила протоігумена Венедикта Терлецького, єпископа Якова Сушу, а також нунція Відоні.

³⁵⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 58, сесія 5.

³⁵¹ Там само, с. 57, сесія 5.

³⁵² Там само, с. 58, сесія 5.

³⁵³ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. X, p. 81.

³⁵⁴ Welykyj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. II, p. 225.

До ще більшого загострення відносин дійшло тоді, коли протоігумен Терлецький, приписуючи собі владу над архимандритами, ув'язнив архимандрита Павла Корсака за скандальну поведінку. Тоді адміністратор Гавриїл Коленда запротестував у Варшавській нунціатурі і дістав доручення від нунція Відоні скликати у цій справі суд. Адміністратор Гавриїл тричі покликав Терлецького на суд у справі архимандрита Корсака, але не згадував, що робить це з доручення Апостольського нунція³⁵⁵. Протоігумен Венедикт Терлецький не послухав, і за це адміністратор засудив його та наклав на нього клятву, «спричиняючи серед народу такий скандал, що годі описати», – повідомив Конгрегацію ПВ єпископ Яків Суша³⁵⁶.

У листі до префекта Конгрегації ПВ від 9 листопада 1659 р. нунцій Відоні запитує, чи митрополит має владу над монахами і яку саме, та подає свій висновок: «Немає найменшого сумніву, що їхній митрополит своєю владою не має жодного права над монахами і вони можуть вільно собі обирати власного настоятеля»³⁵⁷. Конгрегація відповіла нунцієві щойно 13 травня 1660 р., що з її реєстрів «не виходить досить ясно, яку юрисдикцію митрополит має над монахами», і просила докладніших інформацій про василіянські закони³⁵⁸. Однак тоді це питання було цілком юридичним, бо митрополита не було, а адміністраторові Коленді Рим не надав жодної духовної влади.

2.5 Початок незгоди в Чині (1661 р.)

Триріччя протоігуменства Венедикта Терлецького добігало до кінця і, 24 грудня 1660 р. (ст. ст.), він скликав виборчу капітулу на 6 лютого до Тороканського монастиря.

Знову ж адміністратор Гавриїл, приписуючи собі митрополічі права, два дні згодом скликав генеральну капітулу на 2 лютого (ст. ст.) до Супрасля. Тут чотири архимандрити й маленька горстка звичайних монахів обрали протоархимандритом адміні-

³⁵⁵ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. X, p. 57-58.

³⁵⁶ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 191.

³⁵⁷ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. X, p. 53.

³⁵⁸ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. I, p. 233-234.

стратора Гавриїла Коленду, а протоігуменом о. Маркіяна Білозора³⁵⁹.

П'ять днів пізніше у Тороканах, незважаючи на те, що архієпископ Гавриїл заборонив скликати цю капітулу під загрозою церковних кар, більшість монахів зібралася і втретє вибрала протоігуменом на два роки Венедикта Терлецького. Капітула внесла протест проти Супрасльської капітули³⁶⁰ і відкликалася до Варшавського нунція. Василяни, які обстоювали права Терлецького, весь час твердили, що не признають влади ні адміністратора, ні митрополичої адміністрації у духовних справах, поки цього не проголосить Апостольський престол. Про це розходження докладно знаємо з докладного звіту о. Пахомія Огілевича, що його він подав нунцієві Антонію Пінятеллі. Цей звіт, з додатком різних листів, зберігається в архіві Конгрегації ПВ³⁶¹.

2.6 Два протоархимандрити у Чині

У жовтні 1661 р. помер протоігумен Венедикт Терлецький і консультори скликали до Жировицького монастиря нову капітулу, яка тривала від 19 по 27 грудня (ст. ст.). Туди прибуло багато ченців, які вирішили таки обрати собі протоархимандрита, а не провінціала. На початку капітули прочитано декрет Конгрегації ПВ з 1624 р., затверджений 1631 р. папою Урбаном VIII, в якому василянам дозволялось збиратися на капітули й обирати собі протоархимандрита. Також зачитано гарантію митрополита Антонія Селяви з 1642 р., у якій він запевняв, що після його смерті ченці матимуть повну свободу обирати протоархимандритом кого забажають, згідно з постановами першої капітули³⁶².

³⁵⁹ Конгрегація ПВ наказала нунцієві Антонію Пінятеллі з'ясувати, якою владою адміністратор Гавриїл скликав Супрасльську капітулу і, якщо вона була не дійсна, він повинен її такою проголосити. // Welykuj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 291. Однак нунцій, з невідомих нам причин, цю справу не розглянув.

³⁶⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 61-63.

³⁶¹ Звіт опублікував Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 194-222: «Narratio divisionis Capitulorum inter Monachos Ordinis S. Basilii Magni Ruthenos, causa Ill.mi Domini Polocensis factae».

³⁶² *Археографический сборник*, т. XII, с. 65.

Відтак, 21 грудня (ст. ст.), таємним голосуванням, одногolosно обрано протоархимандритом Холмського єпископа Якова Сушу. Він дуже просив, щоб його звільнили від цього тягара, аргументуючи, що, згідно з конституціями, монахи повинні обирати когось з-поміж себе. Крім того, він має багато своїх єпископських обов'язків, а до того ж, він убогий і не зможе відвідувати монастирі через надмірну відстань. Капітульні отці відповіли єпископові, що він живе в монастирі разом з іншими ченцями та несе з ними той самий тягар, нічим не відрізняючись від них, хіба що єпископським саном; і врешті, що вони його обирають тільки на чотири роки. Після довгих аргументацій капітульних отців, єпископ Суша погодився, але з умовою, що, коли цей вибір не сподобається Апостольському престолові, він негайно зречеться³⁶³. Йому на допомогу, для візитації монастирів і догляду за монашою дисципліною, капітула обрала протоігумена Пахомія Огілевича, людину вчену й шановану.

Від часів митрополита Йосифа Рутського василіяни на жодній капітулі так серйозно не застановлялись над чернечою дисципліною, як на цій, і вирішили багато справ. Ось найважливіші:

Вага Правил. Наказано часто читати до столу Правила св. Василія Великого, тобто *Спільні правила* митрополита Йосифа, «згідно з давнім звичаєм». Настоятелі повинні повчати підлеглих отців і братів, щоб поводитися згідно з цими правилами, «щоб опісля не мусіли здавати Господеві рахунку за їхні душі»³⁶⁴.

Вибір протоархимандрита і спосіб проведення генеральної капітули. Покликаючись на постанови першої капітули 1617 р., вирішено, що перед виборами протоархимандрита всі виборці мають висповідатися, приступити до св. Причастя, постити до самого голосування та благати Господа за добрий вибір³⁶⁵. Перед самим голосуванням кожний виборець складе таку присягу: «Призиваю на свідка Бога, в Тройці єдиного, що вибираю на протоархимандрита того, кого вважаю за найвідповіднішого»³⁶⁶. Також є згадка, що секретар капітули прочитав усім присутнім

³⁶³ *Археографический сборник*, т. XII, с. 67.

³⁶⁴ Там само, с. 76.

³⁶⁵ Там само, с. 66-67.

³⁶⁶ Там само, с. 67.

«Правила вибору протоархимандрита з вищесказаної капітули», тобто з 1617 р.³⁶⁷, які уклав Рутський. Тим самим капітульні отці хотіли наголосити, що повертаються до часів заснування Чину.

Провінціал. Крім протоархимандрита, який має владу над усіма монастирями, повинен бути ще й провінціал, якого від 1665 року називали *генеральним вікарієм*. Він залежний від протоархимандрита і буде мешкати в Жировицькому монастирі. Зачитано також правила для нього, які були проголошені на Лавришівській капітулі 1621 року³⁶⁸.

Архимандрії. Капітульні отці рішуче запротестували проти створення нових архимандрій адміністратором Гавриїлом і вирішили робити заходи, щоби зовсім усунути довічних архимандритів, в основному там, де їх раніше не було³⁶⁹.

Настоятель дому повинен мати чотирьох або двох консулторів, відповідно до кількості монахів, і хай не насміюється в монастирі нічого робити, не порадившись наперед з ними³⁷⁰. Без дозволу протоархимандрита і генеральних консулторів він не сміє нічого купувати, продавати чи винаймати. Це увійшло в присягу, яку складено для настоятеля на цій капітулі: «Я (ім'я) присягаю Господу Богу, в Тройці Єдиному, що, за змогою, буду дотримуватись монашої дисципліни в моєму монастирі, а жодних прибутків, крім тих, які мені, як ченцеві, потрібні, не буду обертати на власні потреби, а на потреби церковні й спільноти; також не буду торгувати церковними дорогоцінностями, ані будь-чого більшого не буду споруджувати, ні монастирського рухомого чи нерухомого майна не буду продавати, ані не буду набувати без згоди моїх настоятелів. Так нехай мені Бог допоможе і його невинне страждання»³⁷¹.

³⁶⁷ *Археографический сборник*, т. XII, с. 67.

³⁶⁸ Там само, с. 76.

³⁶⁹ Там само, с. 70.

³⁷⁰ Там само, с. 73.

³⁷¹ Там само, с. 74. Настоятелям наказано суворо карати тих, які марнують церковні речі: «Той, хто зі своєї вини нищив би церковні або монастирські речі, крім належної кари, повинен стояти з мішечком у церковних дверях і жєбрати до тих пір, поки не надолужить шкоди» // *Археографический сборник*, т. XII, с. 77.

Новіціят. Тому що в післявоєнний час Чин втратив багато ченців, «капітула для спільного монашого добра дозволяє приймати кандидатів до Чину не тільки в Битенському, але й у Віленському, Жировицькому та Холмському монастирях»³⁷².

Капітула також прийняла пропозицію єпископа Якова Суші, щоб під час св. Літургії та на всіх інших богослужіннях поминали спочатку Вселенського Архидіакона, а потім місцевого єпископа³⁷³. А в подяку Пречистій Діві Марії за охорону Церкви і Чину, капітула постановила святкувати вісім днів поспіль її празника Непорочного Зачаття. Протягом же цілого року в той день тижня, коли в році припадає це свято, монахи по всіх монастирях після св. Літургії, «ставши рядочком перед головним престолом, повинні відспівати *О всенітая Мати*»³⁷⁴.

Від цієї капітули до 1666 р. в Чині було два протоархимандрити – єпископ Яків Суша і Гавриїл Коленда, та два протоігумени – Пахомій Огілевич і Маркіян Білосор.

У цей час Конгрегація ПВ і Апостольський нунцій намагалися привернути мир і згоду між адміністратором Гавриїлом і Василянським чином. Нунцій Відоні, виїжджаючи з Варшави, написав до єпископів і монахів своєрідне повчання, закликаючи «забути всякі образи й непорозуміння»³⁷⁵. А єпископ Яків пропонував, щоб збори відбулися у присутності Апостольського нунція³⁷⁶, проте, замість вияснення, справи ще більше ускладнювалися.

2.7 Меморіали єпископа Суші і о. Огілевича

Наприкінці 1662 р. до Рима прибув василянський протоігумен Пахомій Огілевич, через якого єпископ Яків Суша передав до Конгрегації ПВ 4 меморіали, що стосувалися різних справ Унійної Церкви. В одному з них єпископ і протоархимандрит Яків описує труднощі й потреби василян, подаючи різні пропозиції, які могли б причинитись до більшого росту Василянського

³⁷² *Археографический сборник*, т. XII, с. 75.

³⁷³ Там само, с. 72.

³⁷⁴ Там само, с. 71.

³⁷⁵ *Welykyj, Litterae Episcoporum*, v. II, p. 194-195.

³⁷⁶ Там само, т. II, с. 190.

чину та до піднесення дисципліни в Київській митрополії. Найважливіші його пропозиції такі:

1. Якщо Апостольський престол буде вважати за відповідне, нехай проголосить візитацію єпископів, архимандритів і василіян. Її повинен провести Апостольський нунцій сам або через західних ченців (кармелітів чи єзуїтів). Не варто вдаватися за допомогою польського чи литовського латинського клиру, щоб люди з цього не гіршилися³⁷⁷. Після візитації скликати всіх владик, архимандритів і чернечих настоятелів на приватні наради, під проводом Апостольського нунція, щоби виправити недоліки і зловживання Унійної Церкви³⁷⁸.

2. Василянським чином повинен управляти звичайний монах, згідно з реформою, яку здійснив муж Божий митрополит Йосиф Рутський³⁷⁹. Конгрегація ПВ нехай дасть протоархимандритові владу допускати ченців до свячень та поставляти на архимандрії³⁸⁰, які, однак, треба скасувати у тих монастирях, де їх раніше не було.

3. На прохання митрополита Йосифа Рутського, папа Урбан VIII постановив вислати чотирьох монахів кармелітів босих, які мали прийняти східний обряд та зайнятися реформою Василянського чину. Тому єпископ Яків Суша покійрно просить Конгрегацію від імені Василянського чину, щоб прислала для цього монахів кармелітів³⁸¹.

Зі свого боку протоігумен Пахомій Огілевич подав Конгрегації ПВ два меморіали у справі Чину. Перший – це розповідь про всі три капітули, які відбулися в 1661 р., включно з різними оскарженнями архиєпископа Гавриїла Коленди³⁸², а другий –

³⁷⁷ Welyukj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 252: Меморіал єпископа Суші, вручений 1662 р. секретареві Конгрегації Маріо Алберіччі.

³⁷⁸ Welyukj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 247: Другий меморіал єпископа Суші, переданий секретареві Маріо Алберіччі (1662 р.).

³⁷⁹ Там само, с. 255.

³⁸⁰ Там само, с. 252.

³⁸¹ Там само, с. 253.

³⁸² Опублікував Welyukj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 103-108: «Sommario circa i tre Capitoli celebrati da Ruteni con altre doglianze contro l'Arcivescovo di Plosko».

«Про Чин Руських монахів, його потреби та про навернення схизматиків»³⁸³. І саме в цьому меморіалі йшла мова про василіянські правила та спосіб правління Чином. Огілевич пише, що митрополит Йосиф уклав дуже добрі правила і проголосив їх з дозволу Апостольського престолу. Згідно з цими правилами, монахами повинен був управляти протоархимандрит-монах, який не підлягав би безпосередньо Папі, а Київському митрополитові. Але монахи цього не потвердили, бо призначення митрополита залежить від короля, і тому на цей уряд могла б прийти людина, яка зовсім не розуміється на монашій дисципліні.

Далі Огілевич зазначає, що за митрополита Йосифа монахи і єпископи дбайливо дотримувалися правил, а до погіршення дисципліни допровадив митрополит Антоній Селява, намноживши нові архимандрії та призначивши на важливіші посади негідних монахів³⁸⁴. Для того, щоб повернути Чин до давньої дисципліни і поваги, Огілевич пропонує майже ті самі засоби, що й єпископ Суша, з додатком двох: Апостольський престол повинен своєю владою затвердити конституції митрополита Йосифа Рутського, а Василіянський чин нехай буде підпорядкований безпосередньо Апостольському престолові³⁸⁵.

Із наведених пропозицій Конгрегація ПВ спершу зайнялася справою висилки кармелітів на допомогу василіянам, бо єпископ Яків про це просив ще перед приїздом Огілевича до Рима³⁸⁶. У травні 1662 р. Конгрегація розглянула це прохання і передала його генералові кармелітів, який, у свою чергу, доручив виконання цього наказу польському провінціалові, котрий виправдався, що не може допомогти з огляду на недостатню кількість монахів³⁸⁷. Інші пропозиції Конгрегація ПВ розглянула аж у лютому 1665 року.

³⁸³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 108-113: «Sopra la Religione de' Monaci Rutheni e i suoi bisogni e circa la conversione dei Scismatici».

³⁸⁴ Там само, с. 110-111.

³⁸⁵ Там само.

³⁸⁶ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 293-294.

³⁸⁷ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. II, p. 272-273: Лист Головного настоятеля кармелітів до Конгрегації ПВ (Торіно, 27 квітня 1663).

А все ж таки місія о. Пахомія Огілевича була успішною, бо він ознайомив Конгрегацію ПВ з проблемами й труднощами Унійної Церкви і Василянського чину і також підготував приїзд до Рима єпископа й протоархимандрита Якова Суші.

У той час, коли Огілевич представляв справи у Римі, єпископ Яків старався з'єднати нечисельних тоді василян. На початку червня 1663 р. прийшло до примирення між архиєпископом Гавриїлом і єпископом Яковом. У вересні єпископ Яків зібрав василян до Жировицького монастиря, повідомив їх про згоду з архиєпископом Гавриїлом і обговорив справи Чину. На час своєї відсутності він призначив протоігуменом о. Пахомія Огілевича і о. Адріана Мозера, з титулом віцепротоігумена, та усунув багато інших недоліків у Чині³⁸⁸. У листопаді 1663 р. єпископи з'їхалися на конференцію до Жировиць, обрали архиєпископа Гавриїла кандидатом на митрополита, а владика Якова послали до Рима в справах Унійної Церкви. З непередбачених причин єпископ Яків виїхав до Рима щойно у квітні 1665 р., а о. Огілевич повернувся з Рима в травні того ж року.

3. Папа Олександр VII наказує скликати капітулу й обрати протоархимандрита

22 лютого 1665 р. Конгрегація ПВ розглянула 70 питань, стосовно Унійної Церкви³⁸⁹. Про рішення цього засідання довідуємося з папських бреве та листів Конгрегації ПВ до різних осіб, особливо до Варшавського нунція Антоніо Пінятеллі.

У справах Василянського чину папа Олександр VII видав два бреве. У першому, від 30 травня 1665 р., він доручив нунцієві Пінятеллі: «Без найменшої уваги на обидві попередні капітули³⁹⁰, нашою Апостольською владою подбаєш про те, щоб скликати й канонічно перевести нову капітулу згаданих руських монахів, на

³⁸⁸ Praszko, *De Ecclesia Ruthena*, p. 205-206.

³⁸⁹ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 308-321.

³⁹⁰ Мова про Супрасльську капітулу, що відбулася 2 лютого 1661, на якій обрано протоархимандритом архиєпископа Гавриїла, та про Жировицьку, що відбулася у грудні того ж року і обрала протоархимандритом єпископа Якова Сушу. У збірниках василянських капітул першу заховується до антикапітул, а другу – до правно скликаних і відбутих.

якій, тією ж самою владою, будеш головувати, пильно стежачи, щоб вибір протоархимандрита або головного настоятеля монахів випав на монаха цього ж Чину з обітами, який, наскільки можливо, був би найменше підозрілим для обох таборів, розсудливий, второпний, люблячий... та був здібний привернути й закріпити гармонію»³⁹¹. Якби визначена капітула з якоїсь непередбаченої причини не вибрала протоархимандрита, то друге бреве, з 30 травня 1665 р., уповноважувало Варшавського нунція віддати управу Чину одному з єпископів аж до нового папського розпорядження³⁹².

У цій справі Конгрегація ПВ 18 березня 1665 р. вислала Варшавському нунцієві окрему інструкцію, в якій, між іншим, доручала викорінити деякі надужиття у Василянському чині, про які інформував о. Пахомій Огілевич³⁹³.

3.1 Недійсна Супрасльська капітула 1665 р.

Згідно з папським наказом, нунцій Антоніо Пінятеллі скликав капітулу до Супрасля на 11 жовтня 1665 р., але через повторні напади московського війська, великі зливи та інші труднощі відклав її до весни. Про це він повідомив митрополита Гавриїла, нагадуючи при цьому, що передає провід Василянського чину Володимирському єпископові Йоану Потію до нового папського розпорядження³⁹⁴. Митрополит Гавриїл чомусь подав до відома лист нунція учасникам капітули щойно тоді, коли майже всі прибули до Супрасля. Учасники капітули, довідавшись, що нунцій відклав капітулу до весни, поділилися на два табори. Архимандрити були за те, щоб відбути капітулу без нунція, а ігумени й делегати виступили проти. Після довгих переговорів вирішено провести капітулу, а вибори протоархимандрита й капітульні постанови віддати до вирішення нунція Пінятеллі та Апостольського престолу³⁹⁵.

³⁹¹ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 582-584.

³⁹² Там само.

³⁹³ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. I, p. 265-266.

³⁹⁴ Praszko, *De Ecclesia Ruthena*, p. 233.

³⁹⁵; Там само, с. 234.

На цій капітулі одногосно обрано протоархимандритом митрополита Гавриїла, генеральним вікарієм – о. Пахомія Огілевича, чотирьох генеральних консулторів і секретаря. Вирішено вживати назви *генеральний вікарій*, а не *провінціал*, бо ця остання назва вживається тоді, коли є багато провінцій. У перших *Капітульних конституціях* Чину також йдеться про *провінціала*³⁹⁶.

Нунцій докладно довідався про хід капітули від о. Огілевича і написав до Рима обширний звіт. Конгрегація ПВ розглянула цю справу 25 лютого 1666 р., а папа Олександр VII 4 червня 1666 р. уневажнив Супрасльську капітулу й вибори протоархимандрита та наказав дати митрополитові Гавриїлові сувору догану за непослух. Крім того, приказав, щоб впродовж одного року відбулася нова капітула саме під проводом нунція Пінятеллі, а до того часу управу Чину передав Володимирському владичі Йоану Потію³⁹⁷. Відтак, 4 червня 1666 р. Папа видав ще два брєве: одне адресоване нунцієві, а друге – владичі Йоану³⁹⁸.

Владика Йоан, з огляду на далеку відстань та інші різні клопоти, зразу ж після отримання папського брєве віддав управу Чину о. Пахомію Огілевичу, а через два місяці, 15 вересня 1666 р., помер. На місце єпископа Йоана нунцій призначив Жировицького настоятеля о. Боніфатія Пучковського, і Рим його затвердив³⁹⁹.

3.2 Берестейська капітула 1667 р. (03 – 05 березня)

Виконуючи розпорядження папи Олександра VII від 4 червня 1666 р., нунцій Антоніо Пінятеллі, пізніший папа Інокентій XII, скликав василіянську капітулу до Берестя на 3 березня 1667 р., і на ній головував. Багато капітульних отців не прибуло з огляду на великі зливи і на те, що частина монастирів ще перебувала під окупацією московських військ.

³⁹⁶ *Археографический сборник*, т. XII, с. 81.

³⁹⁷ Welykuj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 334-336.

³⁹⁸ Welykuj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 586-590.

³⁹⁹ Про недійсну Супрасльську капітулу (1665 р.) йдеться у звіті о. Симеона Кипріяновича, який був на ній присутній. Його звіт у: *Археографический сборник*, т. XII, с. 188-189: «Relatio de Congregatione Suprasliensi».

На першому засіданні нунцій вимагав, щоб, згідно з наказом Олександра VII, капітула обрала протоархимандритом звичайного монаха, а не митрополита чи єпископа. Однак, єпископи разом з монахами просили нунція, щоб Чином управляв таки митрополит, бо «це необхідне для поширення св. З'єднання», бо інакше в Чині знову виникне розкол. На це нунцій Пінятеллі відповів, що добре знає, якої великої шкоди нанесли Чинові єпископи й архимандрити, що тримають по кілька малозаселених монастирів, а до того ще й забирають собі весь дохід, не спомагаючи ні новіціяту, ні домів студій. Після такої гострої промови взяв слово митрополит Гавриїл, виправдовуючи себе тим, що упадок Чину прийшов за часів управління похилого віком митрополита Антонія Селяви, а продовжився за часів вакантності митрополії, коли управа Чину була в руках ченців.

Стосовно монашої дисципліни, нунцій повідомив, що Папа вимагає, аби василіяни дотримувалися східних обрядів і церемоній та носили чернечий одяг, який досі вживали. Врешті просив прочитати Конституції першої василіянської капітули 1617 р. Коли дійшло до пункту, де сказано, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах, а не митрополит чи єпископ, нунцій похвалив таку мудру постанову і наполягав, щоб капітула таки обрала звичайного монаха. Але капітульні отці далі переконували нунція, що в таких винятково важких обставинах звичайний монах не зможе нічого зробити, і благали, аби ще цього разу протоархимандритом був митрополит⁴⁰⁰, але нунцій не уступав.

На початку другого засідання, перед виборами, прочитано «Правила про вибори протоархимандрита»⁴⁰¹: про спосіб його обрання, владу над Чином, його залежність від Чину та про інші справи, що торкаються того уряду.

Після читання цих «Правил» до залу нарад увійшов єпископ Яків Суша, який повернувся з Рима на початку 1667 р. Цей побожний і освічений владика у своїй промові, що тривала всю другу сесію, підняв дуже багато нагальних справ. Він почав від то-

⁴⁰⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 83-87.

⁴⁰¹ «*Observanda circa electionem Protoarchimandrita*». Ці правила опубліковані у: *Археографический сборник*, т. XII, с. 176-182. Український переклад у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 468-485.

го, що треба твердої руки і великого авторитету, аби направити численні зловживання, які закралися до Унійної Церкви і до Василіянського чину. Наприклад, слід ліквідувати новостворені архимандрії, але цього не зможе зробити протоархимандрит, якщо він буде звичайний монах, бо його не послухає ні королівський двір, ні жоден архимандрит. Те ж стосується справи недотримання церковних обрядів і церемоній, чи навіть стосовно занеханої чернечої дисципліни. Є такі свавільні монахи, що погорджують і побивають своїх настоятелів, тікаючи потім під протекцію єпископа. Крім того, протоархимандритові часто доводиться обороняти Чин від можновладців і в трибуналах заступати інтереси Чину перед королем і сенаторами тощо. Довга аргументація Суші зводилась до того, що протоархимандрит, якщо він буде звичайний монах, нічого не зможе зробити. У цих складних обставинах Чином повинен управляти таки митрополит⁴⁰².

На третьому засіданні, 5 березня, нунцій Пінятеллі більше не настоював, тож капітула обрала довічним протоархимандритом митрополита Гавриїла. Але, як і в 1642 р., капітула зажадала від нього писемної гарантії, що цей вибір не позбавляє монахів їхнього давнього права вибирати на цей пост звичайного монаха. Митрополит підписав документ і присягнув, «що всіма своїми силами буде дбати про скріплення і добро Чину»⁴⁰³. Після присяги, згідно з традицією, Апостольський нунцій передав митрополитові Конституції Чину. Відтак о. Пахомія Огілевича обрано генеральним вікарієм Чину на чотири роки.

Врешті нунцій просив усіх зберігати мир, любов і єдність, а митрополитові наказав скасувати новостворені архимандрії, повернути у монастирях дисципліну та у важливіших справах, особливо, коли треба призначати єпископів і архимандритів, радитися з єпископами й консульторами Чину. А єпископам наказав повернути Чинові ті обителі, які вони тримають під титулом архимандрій. Митрополит і єпископи обіцяли це зробити⁴⁰⁴.

⁴⁰² *Археографический сборник*, т. XII, с. 88-90.

⁴⁰³ Там само, с. 91.

⁴⁰⁴ Там само, с. 91-92.

Задумуючись над наведеними вище подіями, можна твердити, що інтервенція папи Олександра VII, присутність Апостольського нунція на капітулі та різні листи Конгрегації ПВ призвели до об'єднання Чину та Єрархії і до скріплення монашої дисципліни. У цій, так би мовити, віднові Чину надзвичайно велику роль зіграв єпископ Яків Суша, який вів переговори з митрополитом Гавриїлом, з монахами та представляв нунцієві і Конгрегації ПВ, усно й письмово, свої пропозиції про покращення невідрадного стану в Церкві та в Чині. А причини цього стану були різні: хворий і немічний протоархимандрит (митрополит Антоній), постійні війни та вакантність Київського престолу.

3.3 Віленська капітула 1667 р. (08 – 16 вересня)

Віленську капітулу скликав митрополит і протоархимандрит Гавриїл для виконання зобов'язань, даних на Берестейській капітулі перед Апостольським нунцієм. На перше місце винесено справу матеріальної підтримки новіціату і зібрано на ту ціль відповідну суму⁴⁰⁵.

Відтак єпископ Маркіян Білосор зрікся Віленської архимандрії для того, щоб можна було відкрити новіціат у Вільні, а єпископ Венедикт Глинський згодився віддати Чиніві Кобринську архимандрію⁴⁰⁶. Згідно з розпорядженням нунція Пінятеллі на Берестейській капітулі треба було навести лад у монастирях, особливо в архимандріях. З цією метою митрополит Гавриїл подав 54 пункти й наказав їх прочитати. Ці пункти пригадують різні постанови з попередніх капітул і закликають дотримуватися монаших звичаїв та літургійних приписів⁴⁰⁷.

На цій капітулі митрополит Гавриїл дозволив василіянам їсти м'ясо в неділю, у вівторок і четвер. Цілковита здержливість від м'яса залишилася тільки на новіціяті та в тих монастирях, де було багато риби⁴⁰⁸. На християнському Сході з давніх-давен монахи ніколи не їли м'яса. Митрополит Йосиф Рутський намагався зберегти це традиційне правило, хоч би і з тієї причини,

⁴⁰⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 93.

⁴⁰⁶ Там само, с. 95.

⁴⁰⁷ Там само, с. 97-100.

⁴⁰⁸ Там само, с. 97.

що не бажав викликати критики з боку нез'єдинених. І це також одна з причин, чому він на початках установа Чину просив допомоги кармелітів босих, які ніколи не їли м'яса. На Лавришівській капітулі 1621 р. строго заборонено їсти м'ясо, а за переступ накладалось покарання⁴⁰⁹. На прохання митрополита Йосифа, 7 червня 1625 р. папа Урбан VIII видав бреве, в якому строго заборонив василіянам їсти м'ясні страви⁴¹⁰. Цю заборону повторила Лавришівська капітула 1626 р., яка за непослух погрожувала екс-комунікою⁴¹¹. Наступні капітули (1636 і 1650 рр.) закликали дотримуватися цього правила. Отець Пахомій Огілевич заявив секретареві Конгрегації ПВ, що цілковита стриманість від м'яса не легка і спричиняє багато докорів сумління⁴¹². Так прийшло до певного упорядкування цього правила.

3.4 Новгорододоцька капітула 1671 р. (11 – 16 травня)

Новгорододоцька капітула відбулася під проводом митрополита і протоархимандрита Гавриїла Коленди. На ній переобрано о. Пахомія Огілевича генеральним вікарієм. Подібно як і на попередній капітулі, митрополит подав цілу низку своїх зауваг (28 пунктів), які мали скріпити чернечу дисципліну. Вирішено, щоб уступаючий ігумен здавав своєму наступникові монастирські реєстрові книги та всі звіти у присутності свідка⁴¹³ та щоб усі єпископи, архимандрити й ігумени, коли завірять оригінали легатів чи фундацій, залишали при собі копію, а оригінали віддавали до митрополичого архіву⁴¹⁴.

Капітула постановила позбавити єпископа Венедикта Глинського Кобринської архимандрії, якої він зрікся на Віленській капітулі 1667 р., тому що забирав весь дохід на свої потреби, а церква залишалася без опорядження. У цій архимандрії не було жодного ченця для відправи Святої Літургії, а в колись славному монастирі жили тоді тільки світські особи. Митрополит Гавриїл

⁴⁰⁹ *Василіяньські генеральні капітули*, с. 187, ч. 33.

⁴¹⁰ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 460.

⁴¹¹ *Василіяньські генеральні капітули*, с. 248.

⁴¹² Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 111.

⁴¹³ *Археографический сборник*, т. XII, с. 104, сесія 4.

⁴¹⁴ Там само, с. 105, сесія 7.

наказав, щоб василіяни взяли під свою опіку Кобринську архимандрію⁴¹⁵. Єпископа Маркіяна Білозора позбавлено Лавришівської архимандрії, бо сто років тому це було звичайне ігуменство.

Митрополит Гавриїл помер 18 лютого 1674 р., на 68-му році життя. Хоча він мав добру волю і бажав запровадити порядок у монастирях, однак йому це не вдавалося, бо василіяни його звинувачували в тому, що тримав найкращі архимандрії, в яких майже не було ченців.

4. Митрополит Кипріян Жоховський (1674-1693)

Полоцький архієпископ Кипріян ще перед вступом на митрополичий престол, у березні 1674 р., обговорював різні справи Унійної Церкви з Варшавським нунцієм Франческо Бонвізо. Коли зайшла мова про Василіянський чин, він погодився з думкою нунція, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах, який краще контролюватиме чернечу карність, ніж митрополит, котрий постійно зайнятий іншими справами. Водночас митрополит Кипріян запевнив нунція, що постарається зібрати василіян на капітулу, аби укласти угоду з Чином⁴¹⁶. При цьому нунцій також наполягав, щоб митрополит пильнував новіціят і дім студій, бо інакше в Чині не буде добрих проповідників і сповідників⁴¹⁷.

4.1 Жировицька капітула 1675 р. (12 – 16 травня)

Жировицьку капітулу скликав митрополит Кипріян, який старався виконати обіцяне Апостольському нунцієві. Зразу ж на другому засіданні він та єпископи заявили, що вони не є кандидатами на уряд протоархимандрита, закликаючи ченців обрати когось з-поміж себе⁴¹⁸. Протоархимандритом, на чотири роки, обрано Пахомія Огілевича.

⁴¹⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 106-107.

⁴¹⁶ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XII, p. 292.

⁴¹⁷ Там само.

⁴¹⁸ *Археографический сборник*, т. XII, с. 109. Згодом, у 1685 р., митрополит Кипріян признався, що його змушено зректися протоархимандритства, та що він це зробив тільки тоді, а не назавжди. А причина була та, що

Про чотирирічний термін протоархимандрицтва сказано лише у формулі присяги: «поки перебуватиму на цьому пості, тобто чотири роки»⁴¹⁹. У постанові першої капітули 1617 р. читаємо, що протоархимандрит має бути звичайним монахом, обраним довічно, тобто до смерті⁴²⁰. З огляду на брак підготовлених ченців, першим протоархимандритом був митрополит Йосиф Рутський, але не до смерті, а тільки до 1626 р. Тоді на Лавришівській капітулі (1626 р.) обрано протоархимандритом звичайного монаха, Рафаїла Корсака. Того ж таки року він був номінований Пінським єпископом. Під час Віленської капітули 1636 р. Рафаїл Корсак хотів зректися протоархимандритства, але його зречення не прийняли, і він виконував цей уряд аж до смерті († 1640). Наступні митрополити (Антоній Селява і Гавриїл Коленда) почали присвоювати собі право на протоархимандритство проти постанови першої капітули. Вони весь час покликалися на своїх попередників, і через те в Чині було багато непорозумінь.

Щодо тривалості протоархимандричого урядування, ніде не знаходимо чіткого пояснення, чому в 1675 р. його змінено з довічного на чотирирічне. Мелетій Войнар твердить, що єрархія не бажала, щоб звичайний монах був довічним протоархимандритом і управляв більшістю освіченого чернецтва, та мав майже таку саму владу, як митрополит⁴²¹. Проте з документів виходить, що чотирирічний термін установили самі василіяни, пояснюючи широко декрет Конгрегації ПВ з 1624 року, затверджений папою Урбаном VIII 1631 р. У ньому сказано, що монахи, «коли об'єднуються в одну Конгрегацію, можуть в майбутньому обирати собі протоархимандрита всієї Русі та кожних чотири роки збиратися на ген. капітули, укладаючи на них розумні конституції»⁴²².

три єпископи (особливо Венедикт Глинський) воювали проти нього і тільки чекали, щоб він дав нагоду до непорозумінь і поділу в Чині, аби потім мати за що оскаржувати його перед Апостольським престолом. Див. Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. III, p. 127; Blażejowskyj, *De potestate Metropolitanorum*, p. 68-69.

⁴¹⁹ *Археографический сборник*, т. XII, с. 114.

⁴²⁰ Там само, с. 11, ч. 4.

⁴²¹ Wojnar, *De Protoarchimandrita Basilianorum*, p. 10.

⁴²² Welykyj, *Acta Propagandae*, v. I, p. 27.

Таке широке пояснення, що розтягає час скликання капітул також і на період протоархимандричого служіння, знаходимо вже у наведеному вище звіті о. Боровика з 1647 року⁴²³. Це potwierджував би і вибір єпископа Якова Суші на протоархимандрита в 1661 р. на чотири роки. Таке поширене тлумачення згаданого декрету з 1624 р. знаходимо пізніше і в т. зв. *Перевіренних конституціях* з 1686 р.: «Протоархимандрит буде на чотири роки, згідно з брєве Урбана VIII, Олександра VII та Інокентія IX»⁴²⁴. А в дійсності жоден з цих Понтифіків не визначив терміну протоархимандричого урядування. Вони лише повторювали або покликалися на декрет Конгрегації ПВ з 1624 р. Незважаючи на те, чотирирічний термін протоархимандричого уряду зберігався до 1751 року.

Протоархимандрича присяга. Варто також звернути увагу на сам текст протоархимандричої присяги, бо вона перший раз з'явилася у капітульному протоколі 1675 р. Протоархимандрит Пахомій Огілевич присягнув Богові в Тройці Єдиному, що буде вірно й щиро виконувати свій уряд, згідно з приписами, дбаючи про збільшення Божої слави, поки перебуватиме на цьому уряді, тобто до чотирьох років⁴²⁵. У цій присязі нема жодної згадки про залежність протоархимандрита від митрополита, а на наступній капітулі 1679 р. протоархимандрит присягає «бути в усьому послухним панові й отцеві моєму митрополитові...»⁴²⁶.

А о. Блажейовський пояснює, що обидві формули (з 1675 і з 1679 рр.) були укладені давніше, але та, з 1675 р., була для митрополита, якого ченці обирали протоархимандритом, а друга, з 1679 р., для протоархимандрита, обраного зі звичайних мо-

⁴²³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 54: «Proinde salubre esset ne sit Metropolitae aut Episcopus Protoarchimandrita seu Generalis Ordinis, sed potius simplex monachus seu Abbas seu Archimandrita amans boni communis qui per quadriennium secundum Decretum Congregationis ad mentem Sanctissimi emanatum, regat familiam Basilianam».

⁴²⁴ *Constitutiones recognitae*, n. 5. Оpubліковані в українському перекладі у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 488.

⁴²⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 111.

⁴²⁶ Там само, с. 117.

нахів, і походила з часів митрополита Йосифа Рутського⁴²⁷. Блажейовський твердить, що протоархимандрит Пахомій Огілевич промовив формулу, яку уклав Рутський, додаючи лише закінчення: «поки перебуватиму на цьому посту, тобто, до чотирьох років»⁴²⁸. У пізніших присягах (з 1719, 1730, 1736 рр.) також немає жодного натяку на залежність протоархимандрита від митрополита⁴²⁹.

Угода Чину з митрополитом. На другій сесії митрополит Кипріян запитав, який *Nexus* (Зв'язок, Угоду) Чин хоче встановити з митрополитом, тобто, «чого Чин вимагає від митрополита, а що йому дає чи дозволяє». Тоді «зібрані отці відповіли, що потребують і просять від митрополита батьківської любові, опіки й допомоги в усіх труднощах Чину»⁴³⁰. Для того, щоб висловити свої вимоги, вони попросили часу для застанови. Зі свого боку митрополит Кипріян негайно подав свої вимоги, зокрема, щоб Чин передав йому Березвецький монастир з усім майном, а він буде допомагати новіціяту, та щоб протоархимандрит візитував Дерманську й Дубненську архимандрії за його згодою⁴³¹.

На третій сесії Симеон Кипріянович, генеральний консултор Чину, представив митрополитові чотири вимоги:

- 1) щоб митрополит, за прикладом митрополита Йосифа, скасував усі архимандрії;
- 2) якщо це неможливо, то нехай скасує бодай три: Віленську, Мінську і Черейську;
- 3) щоб митрополит не брав нікого з Чину на жодні посади без відома протоархимандрита, який, зі свого боку, повинен у цій справі радитися з генеральними консулторами; тільки в такий спосіб можна буде рекомендувати на різні уряди гідних людей;

⁴²⁷ *Археографический сборник*, т. XII, с. 117. У капітульних актах виразно сказано, що протоархимандрит Мартишкевич, обраний 1679 р., склав присягу «згідно зі зразком блаженної пам'яті Рутського».

⁴²⁸ Blazejowskyj, *De potestate Metropolitaram*, р. 79-82.

⁴²⁹ У присязі польською мовою, що зберігається у Ватиканській Бібліотеці (*Vaticani latini*, v. 8684, f. 73), також йдеться про 4-річний термін.

⁴³⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 110.

⁴³¹ Там само, с. 110.

4) щоб митрополит узяв під свою опіку Чин і поширював його, а також заступався за справи Чину в Римі. Митрополит на всі пункти радо погодився⁴³². Отак було встановлено першу усну Угоду між митрополитом і Василіянським чином.

Генеральний вікарій. Митрополит Кипріян запропонував скасувати уряд генерального вікарія або провінціала, бо інакше треба було б ще й для нього подбати про відповідне утримання. Тоді вирішено, що візитацію монастирів, яку досі проводив генеральний вікарій, буде виконувати один з генеральних консульторів, а не протоархимандрит⁴³³.

4.2 Рим затверджує Жировицьку капітулу 1675 р.

Конгрегація ПВ на своєму головному засіданні, яке відбулося 2 березня 1676 р., потвердила вибір протоархимандрита Пахомія Огілевича і наступні капітульні рішення:

1. Протоархимандрит, чи його делегати, не повинні призначати без згоди митрополита візитаторів тих волинських монастирів, що є під юрисдикцією митрополита.

2. Митрополит, ідучи за вказівками свого попередника, нехай старається зменшити число архимандрій, зокрема ліквідувати Віленську, Мінську і Черейську.

3. Митрополит не повинен надавати нікому жодної гідності без поради протоархимандрита, а протоархимандрит – без поради своїх консульторів⁴³⁴.

Це перша василіянська капітула, яку офіційно затвердила Конгрегація ПВ, хоча такої апробати вона не потребувала, бо, згідно з декретом Конгрегації ПВ з 1624 р., рішення кожної капітули відразу були зобов'язуючими. Митрополит подбав про те, щоб надати більшої ваги своєму зреченню з протоархимандритства і довести Варшавському нунцієві та Конгрегації ПВ, що він дбає про Чин.

⁴³² Там само, с. 111.

⁴³³ Там само, с. 112.

⁴³⁴ Welykuj, *Acta Propagandae*, v. II, p. 57-58.

4.3 Жировицька капітула 1679 р. (24 – 31 липня)

На першій сесії митрополит Кипріян привітав Чин, який, згідно з постановою першої капітули 1617 р., обрав протоархимандритом «звичайного монаха, а не прелата, у якого чимало своїх клопотів»⁴³⁵. Потім, як і на капітулі 1675 р., просив капітульних отців не обирати його протоархимандритом і жодного голосу за нього не давати.

На третій сесії «зчитано давні Конституції про те, як має відбуватися капітула і вибір протоархимандрита»⁴³⁶. А на п'ятій, 29 червня, на чотири роки обрано протоархимандритом о. Стефана Мартишкевича, який зразу виконав присягу «згідно зі зразком блаженної пам'яті Рутського такими словами: «Я, Стефан Мартишкевич, священник-профес, присягаю Господу Богові в Тройці Святій Єдиному і Чинові Святого Отця нашого Василя Великого, а зокрема Віленському Згромадженню Святої і Животворящої Тройці бути відданим і вірним, дбати, відповідно до моїх сил, про його добро і зріст, перебувати в єдності з Римською Церквою і в усьому бути послухним владиці й отцю моему преосвященному Митрополитові Київському і Галицькому і всієї Русі, владиці Кипріянові Жоховському та його наступникам. А це протоархимандриче урядування, на яке мене спільно обрано, буду виконувати згідно з Конституціями, мені тепер поданими, преосвященим Митрополитом та нашим Чином, і, згідно з ними, в усьому буду поводитися. Так мені, Боже, допоможи»⁴³⁷.

Після присяги, протоархимандрит узяв, згідно з традицією, з рук митрополита, одягненого в усі ризи, *Спільні правила*, і *Правила свого уряду та інших урядників*, тобто *Партикулярні правила*, разом з печаткою Чину, і привітавшись з митрополитом та єпископами, сів на своє місце, а тоді консультори та інші виборці привіталися з ним і обняли його.

На цій капітулі митрополит Кипріян подбав і про належне утримання протоархимандрита, віддаючи на ту ціль Березвецький монастир, який йому Чин відступив в 1675 р. Більше того,

⁴³⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 114.

⁴³⁶ Там само, с. 115.

⁴³⁷ *Археографический сборник*, т. XII, с. 117.

щоб показати свою любов і прив'язаність до Чину, митрополит обіцяв взяти до Віленської катедри чотирьох ченців та віддати на їхнє утримання маєтки в Шешолах⁴³⁸.

Коли полагоджено різні справи, зокрема економічні, «поча-лася рекапітуляція конституцій і капітул Чину бл. п. Отця Рутського, митрополита Київського, отця і добродія нашого Чину, що їх Чин хоче дотримуватися й ними керуватися»⁴³⁹. З цього бачимо виразний поворот до часів реформи: читання давніх правил митрополита Йосифа, присяга протоархимандрита «за зразком митрополита Рутського» та інше. Цей поворот до джерел є незаперечною заслугою о. Йосифа П'єткевича, який зібрав з різних монастирів первісні правила й протоколи капітул. Виглядає, що згадана рекапітуляція конституцій і капітул була водночас і своєрідним ознайомленням капітульних отців з цінною працею о. Йосифа П'єткевича.

4.4 Затвердження Жировицької капітули 1679 р.

11 грудня 1679 року Конгрегація ПВ розглядала прохання, «щоб Святіший Отець затвердив те, що було вирішено на останній їхній [василіянській] капітулі»⁴⁴⁰. Проте цю справу відкладено на окреме засідання, яке відбулося 4 квітня 1680 р. З актів Конгрегації довідуємося, що єрархія і настоятелі Чину подали 15 різних прохань, з яких три (чч. 10, 11, 12) торкалися Жировицької капітули 1679 р. А були вони такі: потвердити новообраного протоархимандрита Стефана Мартишкевича (ч. 10); примусити Пінського єпископа Маркіяна Білозора віддати Чиніві Віленську архимандрію (ч. 11) та «просити Папи, щоб схвалив і потвердив те, що вирішено на василіянській капітулі» (ч. 12)⁴⁴¹. Здається, що це прохання подано без жодних документів, бо в листі Конгрегації ПВ від 4 червня 1680 р. до нунція читаємо: «Щоб приступити до схвалення і потвердження рішень Василіянської капітули, чекаємо на пересилку того, що було на ній вирішено»⁴⁴².

⁴³⁸ *Археографический сборник*, т. XII, с. 116.

⁴³⁹ Там само, с. 119.

⁴⁴⁰ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. II, p. 73.

⁴⁴¹ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 65.

⁴⁴² Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. II, p. 114.

4.5 Початок непорозумінь з митрополитом Кипріяном

Від часів митрополита Антонія Селяви василіяни не були вдоволені поведінкою єрархії, яка часто не рахувалася з настоятелями Чину. Вони прагнули мати хоча б частково таку автономію, яку мали латинські чернечі чини. Митрополит Кипріян у деяких справах був прихильним до Чину, а в інших поводився як митрополит Гавриїл Коленда. Василіяни все терпеливо зносили, будучи свідомими того, що мати відмінні погляди від митрополита, означало б роз'єднувати Чин на два табори. І так воно може продовжувалося б, якби про це не довідався Варшавський нунцій Опіціо Паллавічіні.

Все почалось з того, що 12 вересня 1681 р. нунцій Паллавічіні написав листа до протоархимандрита Стефана Мартишкевича такого змісту: «Я таємно довідався від одного мужа, який не є з-поміж вас, але вас любить і бажає вашого зросту [...], що вас у багатьох речах обтяжують ті, котрі колись були вашими братами, а тепер поставлені над вами»⁴⁴³. Паллавічіні просив, щоб протоархимандрит все докладно описав, бо він готовий допомогти Чинові. Але виглядає, що протоархимандрит боявся порушувати сповидний спокій, що існував між Чином і митрополитом, бо в наступному листі нунцій заохочує його, щоб усе точно описав: «Треба бути мужнім і не боятися лиця могутніх. Краще впасти в руки людські, як у руки Божі»⁴⁴⁴. Він обіцяв допомогти й захистити Чин у Римі.

Протоархимандрит і консультори написали оскарження на митрополита і на деяких єпископів, але нунцій Паллавічіні не міг в усьому належно розібратись. Тоді до Варшави приїхав протоархимандрит Стефан і усно виклав усі скарги Чину, а нунцій списав їх у формі запитань і вислав до митрополита і єпископів, щоб вони дали відповідь. Митрополит відповів на все дуже загально⁴⁴⁵, а єпископ Маркіян Білосор, проти якого було чимало закидів, навіть не відписав. Найкращу інформацію разом з пропозиціями, як зарадити непорозумінню, прислав єпископ Яків

⁴⁴³ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. III, p. 203.

⁴⁴⁴ Там само, с. 203-204.

⁴⁴⁵ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 82.

Суша⁴⁴⁶. 19 серпня 1682 р. нунцій Паллавічіні переслав зібрані документи до Конгрегації ПВ із заувагою, що на його думку дуже важливим для поширення Унії є сприяти і захищати той Чин, «в якому є чимало заслужених осіб, здібних, вчених і зразкових»⁴⁴⁷.

Відповіді єпископа Якова настільки змістовні, що відразу привертають увагу і заслуговують на докладніший коментар. Він підтверджує, що митрополит тримає архимандрії з малою кількістю монахів і забирає в них весь дохід, нічого їм не залишаючи. Зі звичайних монастирів хоче зробити архимандрії, щоб згодом тримати цілий Чин у своїх руках. Не дозволяє протоархимандритові візитувати своїх архимандрій, а це дає іншим архимандритам привід не допускати протоархимандрита також і до своїх монастирів. «І яка ж там може бути дисципліна? Який може бути порядок?», – запитує єпископ Яків. Митрополит без згоди настоятелів забирає собі з Чину монахів і навіть святить ченців без відома настоятелів. Про митрополита Кипріяна Суша пише: «Він робить себе абсолютним паном Унійної Церкви, приписуючи собі, не знаю яким чином, патріаршу владу, нищить і роздає різні маєтки без згоди Апостольського престолу»⁴⁴⁸.

Єпископ Яків, описавши всі зловживання митрополита і єпископів та труднощі, які Чин має з ними, дає Папі і Конгрегації ПВ низку пропозицій, як зарадити цьому лиху. В одній із них (5-тій) він пише: «Нехай Святіший Отець і Конгрегація ПВ обмежать митрополичу та єпископську юрисдикцію над монахами й монастирями, як це є з латинськими єпископами, котрі мають обмежену владу над латинськими монахами. Бо, якщо вони [митрополит і єпископи] будуть мати абсолютну юрисдикцію над монахами і монастирями, як це собі приписує митрополит, то навіщо ж тоді протоархимандрита або головного настоятеля?»⁴⁴⁹. Якщо митрополит матиме таку необмежену владу, то «монахи не будуть дбати про спільне добро, а лише про своє власне і тільки обожнюватимуть та оплескуватимуть митрополита»⁴⁵⁰.

⁴⁴⁶ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. III, p. 215-233.

⁴⁴⁷ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIII, p. 258.

⁴⁴⁸ Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. III, p. 216.

⁴⁴⁹ Там само, с. 230.

⁴⁵⁰ Там само.

Декрет Конгрегації ПВ від 1643 р. та бреве Урбана VIII від 1631 р., в яких мовиться про те, що не треба обмежувати митрополічної влади над монахами, єпископ Яків вважає за «не визначене і загальне; тож, уже час цю владу обмежити»⁴⁵¹. Наприкінці він подає пропозиції, як можна обмежити юрисдикцію митрополита:

1. митрополит повинен візитувати єпископів, а візитацію монахів, монастирів і архимандрій хай залишить протоархимандритові;

2. внутрішнє управління, дисципліна, розподіл осіб, настоятельств та інших чернечих служінь, поправа монахів тощо, повинна належати виключно до протоархимандрита і до генеральних консулторів;

3. єпископів нехай вибирає митрополит за згодою протоархимандрита, консулторів і секретаря Чину;

4. митрополит і єпископи не повинні брати собі до помочі будь-яких ченців, а тільки тих, яких їм запропонує управа Чину;

5. Папа нехай напише до короля листа з проханням, щоб він публічним декретом заборонив єпископам і митрополитові тримати під своєю владою монастирі⁴⁵².

14 грудня 1682 р. кардинал Карло Барберіні на генеральному засіданні Конгрегації ПВ ознайомив кардиналів з даною справою. Тоді винесено таке рішення: «Написати до Нунція, щоб обидві сторони (Єрархія і Чин) передали до Конгрегації всі свої права для виваженого розгляду справи»⁴⁵³.

Ми спеціально зупинилися над генезею непорозумінь між Чином і митрополитом та навели деякі фрагменти відповідей єпископа Якова Апостольському нунцієві, бо це засвідчує, з якими труднощами Чин опинився в наступних роках та що остаточно спонукало Конгрегацію ПВ до наказу зібрати й упорядкувати василіянське законодавство.

⁴⁵¹ Там само, с. 231.

⁴⁵² Там само, с. 231-233.

⁴⁵³ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. II, p. 78-79.

4.6 Мінська антикапітула 1683 р. (25 – 31 липня)

Згідно з василіянськими конституціями, капітула припадала на липень 1683 р., але в березні того самого року, під час варшавського сейму, митрополит Кипріян, єпископи й василіянські настоятелі мали нараду з нунцієм Паллавічіні, на якій обговорили чимало справ стосовно Руської Церкви. Між іншим, вирішили відбути провінційний собор і василіянську капітулу в Бересті на початку 1684 року⁴⁵⁴. У листі до Конгрегації ПВ від 14 вересня 1683 року нунцій подає причини, чому відкладено капітулу:

- 1) бо в липні три єпископи не зможуть брати в ній участі;
- 2) щоб мати час ґрунтовно підготувати на обговорення ті справи, які капітула мала б вирішити, та щоб, у разі потреби, ще можна було б вдатися до Рима за порадою чи виясненням;
- 3) і, може, до того часу Конгрегація дасть своє тлумачення про суперечки між митрополитом і василіянами; а це змінило б увесь хід капітули⁴⁵⁵.

Хоча спільно вирішено відбути капітулу на початку 1684 р., однак митрополит Кипріян самовільно скликав її до Мінська на 25 липня 1683 р. і щойно тоді повідомив про це Апостольського нунція та просив, аби не забороняв провести вже скликану капітулу⁴⁵⁶. На це нунцій не дав своєї згоди. Проте митрополит, не слухаючись нунція⁴⁵⁷, зібрав капітулу і вона відбулась у Мінську від 25 до 31 липня. З владик прибув тільки єпископ Маркіян Білосор, а з ченців – прихильники митрополита. Протоархимандритом на чотири роки обрано митрополита Кипріяна⁴⁵⁸; довічних генеральних консулторів і секретаря усунено, а на їхнє місце обрано нових – на чотири роки.

У протоколі Мінської антикапітули занотовано, що «три чи чотири монахи василіяни, порадившись і змовившись з теперіш-

⁴⁵⁴ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIII, p. 280-281; Welykyj, *Litterae Episcoporum*, v. III, p. 248-249.

⁴⁵⁵ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIII, p. 280-281.

⁴⁵⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. III, p. 75-76.

⁴⁵⁷ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIII, p. 281: «Ma Monsignore [Metropolitano], non curando ne le mie rappresentazioni et istanze, ne le ragioni, è passato a far tenere il capitolo».

⁴⁵⁸ *Археографический сборник*, т. XII, с. 190.

нім нунцієм, хочуть просити Святішого Отця, щоб забрав Василянський чин з-під юрисдикції митрополита і всіх єпископів; вони бажають так зробити за звичаєм латинських чинів [...], але безпідставно»⁴⁵⁹, тому що, згідно з правом, практикою і звичаєм Східної Церкви від непам'ятних часів, ченці василіяни зобов'язані підлягати митрополитам. «З цими правами ми приступили до з'єднання... Василянський чин один-єдиний складається з патріархів, митрополитів, архієпископів, єпископів, архимандритів, ігуменів, які єрархічно підпорядковані (зберігаючи непорушеними перші й другі інстанції) своїм єпископам, митрополитам і патріархові. В Унійній Русі є тільки один владика, наш Римський Архиєрей, то як три-чотири монахи сміють нарушувати цю східну єрархію? Схизматичні єпископи, які завзято захищають свої права, ніколи не дозволять повернутися в лоно Римської Католицької Церкви, якщо довідаються, що ченці й монастирі їхніх єпархій будуть забрані з-під їхньої юрисдикції...»⁴⁶⁰.

Такі та подібні причини подав митрополит Кипріян до Рима, доводячи, що для спільного добра ченці мають бути залежними від митрополита⁴⁶¹. А до Папи руський архиєпископ написав скаргу на нунція Паллавічіні, «що він сприяє кільком метушливим монахам Чину св. Василя, яким обіцяв, що буде старатися перед Вашою Святістю, аби Василянський чин забрати з-під юрисдикції митрополита, на зразок латинських чинів...»⁴⁶².

У вересні 1683 р. василіяни вислали до Рима о. Юрія Малєвського, щоб захищав права Чину. Нунцій, представляючи його Конгрегації ПВ, між іншим, писав: «Цей священник буде також просити потвердження їхніх Конституцій, і в цьому треба йому допомогти: негайно їх переглянути та потвердити потрібні. Ця справа превеликої ваги, бо потрібно краще упорядкувати і завести лад у цьому Чині. Адже він є найміцнішою підпорою, яка підтримує З'єднання, і тому заслуговує на те, щоб Апостольський престол особливо йому сприяв та в усьому допомагав»⁴⁶³.

⁴⁵⁹ *Археографический сборник*, т. XII, с. 190.

⁴⁶⁰ Там само, с. 190-191.

⁴⁶¹ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. III, p. 87-92.

⁴⁶² Там само, с. 93.

⁴⁶³ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIII, p. 282-283.

4.7 Новгородоцька незаконна капітула 1684 р.

(19 – 22 березня)

30 жовтня 1683 р. папа Інокентій XI видав бреве, яким уневажнив Мінську капітулу, відновив у проводі Чину протоархимандрита Стефана Мартишкевича і довічних генеральних консульторів, яких Мінська антикапітула усунула, та наказав скликати нову капітулу. Він також доручив нунцієві, що у виконанні папських розпоряджень, «якби того треба було, може вжити і допомоги світської влади»⁴⁶⁴.

Тоді митрополит Кипріян, приписуючи собі повне право скликати василіянську капітулу, проголосив, що вона відбудеться 19 березня 1684 р. в Новгородку. У призначений день прибуло трохи більше ченців, як на незаконну Мінську капітулу, і знову на чотири роки обрано протоархимандритом митрополита Кипріяна. Протоархимандрита ж Стефана, консульторів і секретаря позбавлено їхніх урядів, а замість них поставлено інших ченців⁴⁶⁵. 24 березня вислано від капітули листа до Папи і до Конгрегації ПВ з проханням затвердити її⁴⁶⁶. До кардинала Карла Барберіні, протектора Руської Церкви, митрополит вислав заяву, що ніяк не може уступити зі своєї юрисдикції над ченцями⁴⁶⁷.

Зі свого боку, протоархимандрит Стефан і генеральні консультори, які не брали участі у цій капітулі, написали листа до Папи, до кардиналів і навіть до короля. Вони просили уневажнити цю капітулу й забрати їх з-під митрополичої юрисдикції, бодай на час суперечок з митрополитом. Управа Чину ствердила, що Новгородоцька капітула, як і попередня, незаконна, тому що, згідно з конституціями, митрополит не мав права її скликати; діяв проти конституцій Чину, коли усунув довічних консульторів, зредукував їхні уряди до чотирьох років та дозволив себе обрати протоархимандритом; митрополит не запросив управи Чину на капітулу; у тому часі чотири єпископи ніяк не могли прибути, хоч і хотіли цього⁴⁶⁸.

⁴⁶⁴ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. I, p. 651-654.

⁴⁶⁵ *Археографический сборник*, т. XII, с. 198-199.

⁴⁶⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. III, p. 99-101.

⁴⁶⁷ Там само, с. 104-106.

⁴⁶⁸ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 75.

4.8 Окреме засідання у Римі у справах Чину

На партикулярному засіданні Конгрегації ПВ, що відбулося 17 липня 1684 р., шість кардиналів розглянули спершу закиди василіян проти Новгородської капітули, а відтак аргументи митрополита Кипріяна, на яких він ґрунтував її законність. Вирішено поки що не висловлюватись у справі Новгородської капітули та вибору протоархимандрита, щоб «нановно не упокоряти Митрополита, що є главою св. Церкви на Русі...»⁴⁶⁹. Уневажнено лише вибір консулторів і секретаря, повернуто попереднім консулторам їхнє довічне консулторство та заборонено митрополитові Кипріянові їх переслідувати чи ув'язнювати без відома нунція⁴⁷⁰. А нунцієві наказано підготувати докладнішу інформацію і висловити свою думку про законправність Новгородської капітули⁴⁷¹.

Для орієнтації нунція Конгрегація ПВ зібрала закиди василіян і відповіді митрополита в шістьох пунктах. Для нас цікаве те, що стосується *Капітульних конституцій* митрополита Йосифа Рутського. У другому пункті ченці оспорожують законність Новгородської капітули, бо у василіянських конституціях сказано, що сам протоархимандрит, без митрополита, має право скликати капітули та що досі це практикувалося. А в 6-му пункті василіяни нагадують, що Капітульні конституції Чину забороняють, аби єпископ був протоархимандритом. На обидва закиди митрополит Кипріян відповів, що конституції Чину не є потверджені Апостольським престолом та що існує тільки одна копія тих конституцій, і їх монахи ніколи не дотримувалися⁴⁷². Василіяни йому заперечили: «Ніхто не може твердити, що ці Конституції не були практиковані. Кожна генеральна капітула на них покликала і їх повторювала. Сам митрополит Кипріян їх прийняв і на них покликався на двох попередніх капітулах (1675 і 1679 рр.), коли зрікався протоархимандритства».

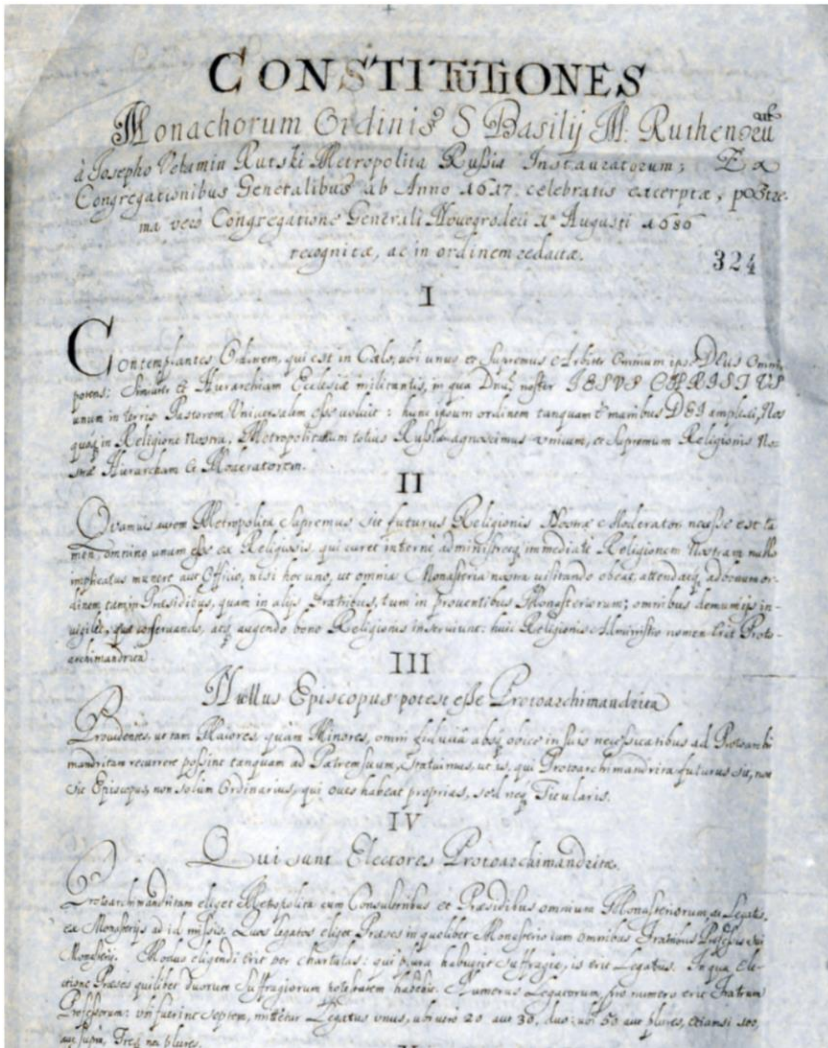
⁴⁶⁹ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 69, 72.

⁴⁷⁰ Там само, с. 69.

⁴⁷¹ Там само, с. 69-70.

⁴⁷² Там само, с. 71

З огляду на закиди митрополита, василіяни подбали про офіційне засвідчення василіянських Конституцій, про що мова в наступному розділі.

Конституції, які переглянула Новгорододоцька капітула 1686 р. і вислала до Рима (APF, CP 29, f. 324)

Розділ 3

1686 р. – перегляд Конституцій і Правил

Василіяни мали постійні клопоти через те, що конституції й правила, укладені митрополитом Йосифом, не були потверджені Апостольським престолом. Найбільші непорозуміння виникли з митрополитом Кипріяном, який хотів «цілком знести, викоринити, скасувати» конституції митрополита Йосифа⁴⁷³, бо «вони шкідливі Східній Церкві та юрисдикції єпископів і митрополитів»⁴⁷⁴. Більше того, митрополит почав ставити під сумнів автентичність правил, на які покликалася управа Чину⁴⁷⁵. У 1684 році він писав до Конгрегації, що згадувані конституції «не є оригінальними та автентичними, а звичайними собі манускриптами, що не заслуговують на довір'я, бо вони не були написані св. Василієм і не були потверджені Апостольським престолом, а їх уклав митрополит, який мав таку саму владу, як усі інші митрополити»⁴⁷⁶.

Протоархимандрит Стефан Мартишкевич з консульторами і секретарем, розглянувши закиди митрополита, 15 травня 1685 року публічно засвідчили у Слонімі книгу «Капітульні й поза-

⁴⁷³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 169. Так писав 20 березня 1685 р. до Конгрегації ПВ протоархимандрит Степан разом з консульторами.

⁴⁷⁴ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. III, p. 116. Митрополит Кипріян писав до Конгрегації ПВ (21.10.1684): «Constitutiones Rutscii nec novimus nec acceptamus, imo uti praeiudiciosas Orientali Ecclesiae et iurisdictioni Episcoporum, Metropolitaram, censemus».

⁴⁷⁵ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. III, p. 112. Кипріян Жоховський відповідає нунцієві Паллавічіні (Рута, 21.10.1684): «Deinde videndum, an sint Rutscii vere, an non irrepererint et non ad tuendum positum noviter compositae, descriptae, et non authenticatae proprio pugno Rutscii! Cum enim isti aliquot moverunt mecum litem, debuerunt cogitare, etiam illicitis mediis, et repraesentationibus me spoliare iurisdictione, quam habeo, et mei Antecessores habebant supra Religionem».

⁴⁷⁶ Welykyj, *Supplicationes*, v. I, p. 267 (1684): «Al primo le Costituzioni, che si allegano non sono né originali, né autentiche, ma semplici manuscritti... Oltreche non sono Costituzioni di S. Basilio, né fatte, né confermate dalla S. Sede, ma sono di un Metropolita di pari autorità, come tutti gli altri Metropoliti».

капітульні правила й конституції митрополита Рутського... як також генеральні капітули, числом шість... Зауваги про вибір протоархимандрита та приписані Правила для єпископів». У цьому документі сказано, що «все зібране відповідає оригінальним текстам»⁴⁷⁷, а 18 травня 1685 р. о. Йосиф П'єткевич, секретар Чину, від імені управи засвідчив перед Віленським апостольським протонотарієм І. С. Вороновичем копії правил і конституцій, представивши оригінали, з яких ті копії були зроблені⁴⁷⁸.

Вже раніше (1684 р.), коли управа Чину надіслала до Рима деякі витяги з *Капітульних конституцій*, засвідчені офіційним нотарієм, Варшавський нунцій спочатку сумнівався, чи вони автентичні, але Перемишльський єпископ Іван Малаховський, секретар Чину (1667-1671), потвердив їхню вірогідність⁴⁷⁹. Також єпископ Яків Суша, людина вельми освічена і побожна, завірив автентичність *Капітульних конституцій* і *Правил* митрополита Йосифа⁴⁸⁰.

⁴⁷⁷ Засвідчена копія зберігається в Архіві Конгрегації ПВ (APF, CP, v. 29, f. 248-249); її опублікував Welykuj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 171-172.

⁴⁷⁸ Welykuj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 172.

⁴⁷⁹ Welykuj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 92: «Ma li Consultori l'hanno mandate estratte [le Costituzioni] per mano di Notaro, come si vedono alii fogli n. 2, che dice il Nunzio non mancare d'havere qualche difficoltà; ma che per la verità e legalità d'esse v'è l'attestato di Monsignor di Premisla già Segretario dell'Ordine, che havendole rilette dice essere le vere Costituzioni, con le quali si regge la Religione Basiliana. Al che replicano li Consultori che le Costituzioni sono fate ne' Capitoli generali, che dalla Sede Apostolica hanno facultà di statuire quello, che non è contrario ai Sagri Canonii».

⁴⁸⁰ Засвідчення Якова Суші знаходимо майже в усіх рукописах Правил митрополита Йосифа Рутського. У Ватиканській Бібліотеці (*Vaticani latini*, v. 8684, f. 53) читаємо: «Religiosae Congregationes sex hic latine conscriptae omnes a ss.mae memoriae Josepho Rutscio [...] sunt celebratae, et Regulae S. P. Nostri Basilii Magni nec non Regulae pro Rev.mis Episcopis unitis ab eodem Josepho Rutscio collectae et ordinatae, atque ex originalibus Congregationum a Rev.mis Patribus Congregationis Religionis nostrae translatae, quae virorum sanctorum et magnorum manibus ipsiusque Rutscii in originalibus sunt annotatae, testor quod conformiter et fideliter originalibus ruthenicis et polonicis sunt transcriptae. In quorum fidem sicut in ipsis originalibus toties et toties devolutis eorundem virorum manibus testando

Крім того, автентичність *Капітульних конституцій* василіяни доводили ще й тим, що в Чині існував звичай висилати до кожного монастиря засвідчену копію капітульних постанов, а під час кожної капітули секретар зачитував уголос *Капітульні конституції*. Саме така процедура відбулася 1667 р. на Берестейській капітулі у присутності Апостольського нунція Антоніо Пінятеллі, пізнішого папи Інокентія XIII⁴⁸¹, а також у 1679 р. в присутності митрополита Кипріяна⁴⁸².

Попри те, Жоховський не тільки заперечував автентичність *Капітульних конституцій*, укладених за життя митрополита Йосифа і затверджених на перших капітулах, але хотів їх зовсім скасувати. Своє ставлення Жоховський витлумачував тим, що митрополит Йосиф мав таку саму владу, як і кожний митрополит, тому він не мав права накладати такого важкого тягару на своїх наступників, а отже, його конституції шкідливі для Східної Церкви⁴⁸³.

Тим часом протоархимандрит Стефан Мартишкевич і консультори добачали у легітимачії конституцій Рутського спасіння Василянського чину. Тому 20 березня 1685 р. вони благали секретаря Конгрегації ПВ, кардинала Едуардо Чібо, щоб він переконав Папу затвердити «Йосифові закони, але реформовані й виправлені авторитетом найвищого Законодавця в тих речах, що на теперішній час менше надаються, і в тих, які дають Преосвященному Митрополитові зброю насилля над нами. Адже Йосиф ці закони так укладав, щоб їх пристосувати до свого часу. Ми вислали

subscripsi, ita etiam hic pro veritate testationis subscribo. (L.S.) Jacobus Susza, Episcopus Chelmensis et Belzensis».

⁴⁸¹ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 92: Sommario della Congregazione particolare di Propaganda Fide (11.09.1685): «[I Consultori OSBM affermano] «che [le Costituzioni] sono state pubblicate più volte, e particolarmente nel Capitolo Brestense, presente il Nunzio Apostolico. Che v'è la presunzione legale che sia pubblicato tutto ciò, ch'è scritto nel Libro de' Statuti; et esser l'uso della Religione di mandar copia autentica in ogni Monastero di quello che s'è determinato nel Capitolo generale».

⁴⁸² *Археграфический сборник*, т. XII, с. 119.

⁴⁸³ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. III, p. 112: «Replicae D. Metropolitanum ad Responsum aliquorum Patrum Religiosorum Sancti Basilii» (23.02.1685).

до Рима через нашого отця-делегата всі ті правила, зібрані в одному томі [...] не на те, щоб вони були затверджені в цілості, в такому вигляді, в якому вони знаходяться і звучать, [...] але щоб показати нашу щирість та щоб друга сторона нас не звинувачувала у злочині фальшування»⁴⁸⁴.

Також Апостольський нунцій Опіціо Паллавічіні у своєму листі від 15 квітня 1685 р. радить Конгрегації ПВ, аби для спокою й порядку наступна василіянська капітула відбувалася в його присутності (або його делегата) та щоб на ній «остаточно встановити на майбутнє постійні правила для кращого управління Василіянським чином»⁴⁸⁵.

Остаточно 11 вересня 1685 р., Конгрегація ПВ на окремому засіданні видала декрет, яким наказала нунцієві Пінятеллі:

1) скликати нову василіянську капітулу для виборів протоархимандрита;

2) на ній повинен головувати він (нунцій) або його делегат, який подбає, щоб протоархимандритом був обраний звичайний монах, а не митрополит;

3) якщо б нунцій побачив, що скликання такої капітули може довести до якогось непорозуміння або нанести шкоду Чинові, то він повинен її відкликати і справу з'ясувати.

Нарешті, Конгрегація наказує: «А коли капітула буде скликана, нунцій (або його делегат) подбає, аби на ній були розпізнані й підписані конституції, бо припускається, що вони були укладені на різних генеральних капітулах. Копію тих конституцій, разом з проханням про їхнє затвердження, нехай перешле до Рима»⁴⁸⁶.

Далі розглянемо такі питання: 1. Новгородська капітула 1686 р.; 2. Угода митрополита з Чином; 3. Перевірка конституцій і правил; 4. Старання про римське затвердження василіянського законодавства.

⁴⁸⁴ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 170; МУН, v. IV, p. 168-169.

⁴⁸⁵ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 95.

⁴⁸⁶ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 89-90: «Quatenus capitulum convocetur, curet ut in eodem recognoscantur et subscribantur Constitutiones, quae factae supponuntur in diversis capitulis generalibus, et earum copiam cum supplicatione pro earundem confirmatione Romam transmittat».

1. Новгородоцька капітула 1686 р.

Згідно з декретом Конгрегації ПВ від 11 вересня 1685 р., нунцій Паллавічіні скликав капітулу до Новгородка на 1 серпня 1686 року. Головою зібрання він призначив свого делегата о. Тому Уейського, настоятеля єзуїтського Віленського дому, кузена митрополита Кипріяна Жоховського, який перед вступом до Товариства Ісусового обіймав уряд київського латинського єпископа. Саме йому, досвідченому й побожному мужеві, нунцій доручив делікатну справу – головувати на капітулі, на якій треба було обрати протоархимандритом звичайного монаха, а не митрополита, і перевірити впорядковані й підписані василіянські капітульні конституції та правила. Отець Уейський обрав секретарем о. Івана Берента, литовського єзуїтського провінціала.

На другій сесії капітули (3 серпня) о. Уейський розпорядився, щоб між консульторами Чину і митрополитом відбувалися приватні наради, «аби легше йшли справи на публічних засіданнях»⁴⁸⁷. Розмови були довгі (від 3 до 8 серпня) й трудні, бо на них обговорювалася справа т. зв. *Угоди* (Nexus) між Митрополитом і Чином.

Напередодні виборів протоархимандрита було зачитано папські бреве Урбана VIII, Олександра VII та Інокентія XI, в яких римські понтифіки наказували, аби протоархимандритом був звичайний монах, а не єпископ чи митрополит. На четвертій сесії о. Уейський проголосив, що цього бажають папа Інокентій XI і Конгрегація ПВ. Митрополит Кипріян запротестував, заявивши, що якби він хотів бути протоархимандритом, то, напевно, всі зібрані отці вибрали б його. Але, з пошани до Апостольського престолу, він добровільно зрікається протоархимандритства. У протоколі записано, що капітула прийняла зречення митрополита «загальними оплесками»⁴⁸⁸. Після того між митрополитом і Чином встановлено *Угоду* (Nexus), яка складається зі 17 пунктів, про що мова нижче.

На сьомому засіданні протоархимандритом майже одногосно обрано о. Йосифа П'єткевича. Після офіційного проголо-

⁴⁸⁷ *Археографический сборник*, т. XII, с. 121.

⁴⁸⁸ Там само, с. 122.

шення він склав присягу перед митрополитом, що буде дотримуватися встановленої *Угоди* та конституцій і правил Чину. Потім, на доказ послуху, всі зібрані отці привітали нового протоархимандрита й поцілували його руку⁴⁸⁹.

На восьмій і дев'ятій сесіях отці читали вголос і перевіряли правила і конституції Чину⁴⁹⁰: «В тих місцях, де не можна було їх відразу впорядкувати, голова капітули дозволив, аби консультори Чину самі це зробили. А коли остаточно все доведуть до ладу, зберуться на наради з митрополитом. Відтак впорядковані конституції й правила підпише Преосвященний Митрополит, Високопреподобний Протоархимандрит і Консултори. Врешті, треба буде їх вислати до підпису Високопреподобному отцеві Президентові капітули»⁴⁹¹ (тобто о. Томі Уейському).

Новгородоцька капітула закінчилася 10 серпня 1686 р. Оригінальний латинський текст протоколу підписали: о. Тома Уейський, митрополит Кипріян, протоархимандрит Йосиф П'єткевич, о. Іван Берент, генеральні консултори і генеральний секретар Чину. На тій самій сторінці протоколу є відтиски трьох печаток: настоятеля єзуїтського Віленського дому (вгорі), митрополита Кипріяна (посередині) та Василянського чину (внизу)⁴⁹².

12 серпня 1686 р. о. Тома Уейський повідомив нунція Паллавічіні, що він старанно виконав обидва доручення: по-перше, протоархимандритом обрано звичайного монаха, людину гідну похвали, а не митрополита чи єпископа; і, що більше, між митрополитом і Чиним заключено *Угоду*; по-друге, на тій же капітулі перевірено, укладено й підписано конституції та правила св. Василя Великого⁴⁹³.

25 серпня 1686 р. нунцій Паллавічіні повідомив Конгрегацію ПВ про завершення Новгородоцької капітули, називаючи її

⁴⁸⁹ *Археографический сборник*, т. XII, с. 126.

⁴⁹⁰ У 1686 р. легко було зробити таку «рекогніцію» (розпізнання) Правил, бо від смерті митрополита Йосифа минуло всього 50 років. Тоді ще жили василяни, які пам'ятали початки Чину і могли засвідчити автентичність правил і конституцій.

⁴⁹¹ *Археографический сборник*, т. XII, с. 126 (фотокопія печаток).

⁴⁹² *Василянські генеральні капітули*, с. 497.

⁴⁹³ *Welykyj, Litterae Episcoporum*, v. III, p. 288.

«надзвичайно важливою справою»⁴⁹⁴, але всі капітульні документи вислав до Рима щойно 31 грудня 1686 року⁴⁹⁵. Конституції, Правила, *Угода* Чину з митрополитом та протокол самої капітули сьогодні зберігаються в Архіві Конгрегації ПВ⁴⁹⁶.

2. Угода Митрополита з Чином (Nexus, Connessio)

Досі всі непорозуміння між Василянським чином і митрополитами виникали через те, що не було чітких правил, які визначали б у яких справах Чин повинен підпорядковуватися митрополитові, а в чому Чин від митрополита незалежний. На Новгорододській капітулі укладено «*Угоду* між митрополитом і Василянським чином», яка має 17 пунктів. В *Угоді* остаточно вирішено суперечливе й делікатне питання, хто має право скликати генеральну капітулу, через що Чин двічі ділився на два табори

⁴⁹⁴ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIV, p. 111.

⁴⁹⁵ Там само, с. 119.

⁴⁹⁶ APF, CP, v. 29, f. 296-310, 324-326. Вони діляться на п'ять частин:

1. «Acta Capituli Novogrodensis 1686 et Connexio inter Ill.mum ac Reverendissimum D.num Cyprianum Zochowski, Metropolitam totius Russiae et Monachos Ordinis Divi Basilii Magni Ruthenos, ac horum ab eodem Ill.mo D.no Metropolitanano dependentia stabilita... (f. 297-298).

2. Regulae Communes S. Patris nostri Basilii Magni Caesareae Capadociae Archiepiscopi (f. 302-306).

3. Adnotationes aliquot exceptivae a praemissis Regulis Sanctae Sedi Apostolicae proponendae, a qua supplicant monachi S. Basilii in iis benigne sibi condescendi indulgerique (f. 306rv).

4. Observanda circa electionem Protoarchimandritae ipsumque capitulum, eiusdem generale electivum. Item circa capitulum generale ordinarium (f. 308-310).

5. Constitutiones Monachorum Ordinis S. Basilii M. Ruthenorum a Josepho Velamin Rutski Metropolita Russiae instauratorum; ex Congregationibus generalibus ab anno 1617 celebratis excerptae, postrema vero Congregatione generali Novogrodecii 1-a Augusti 1686 recognitae ac in ordinem redactae» (f. 324-326).

(1661 і 1683 рр.). Подаємо український переклад тексту *Угоди*, що зберігається в Конгрегації ПВ⁴⁹⁷.

Текст Угоди (Nexus) між Митрополитом і Чином

1. [Пропускаємо перший пункт, в якому подане резюме декретів Конгрегації ПВ з 1624 і 1643 рр., бреве Урбана VIII з 1631 р. та його декларацію з 1643 р. У цих документах мовиться про права монахів обирати собі протоархимандрита, скликати капітули, укладати конституції, включно з посиланням на декларацію Урбана VIII з 1643 р., що митрополічі права повинні бути збережені].

«2. Протоархимандрит після свого вибору складе на руки митрополита присягу, приписану митрополитом Йосифом Велямином Рутським, з поясненням поданого у ньому додатку, в якому мова про послух митрополитові в усьому, а те в усьому треба розуміти згідно з *Угодою*, укладеною на цій капітулі.

3. Преосвященний митрополит зовсім залишає Чиніві та його главі – протоархимандритові внутрішнє чернече управління, резервуючи собі тільки те, що належать до звичайної юрисдикції, як описано нижче.

4. Із Правил для протоархимандрита наводиться розділ 6, ч. 2: «Щороку здасть Єрархові звіт з усього, що робиться в Чині, і, якщо йому в чомусь буде потрібна більша допомога, попросить у свого Єрарха. Отці консультори, якщо будуть потребувати якоїсь допомоги, також бодай раз у рік напишуть до Єрарха. Іншим ченцям теж дозволено вдаватися до нього у своїх потребах». До цього правила слід додати, що коли б протоархимандрит або консультори когось скривдили, то він може апелювати до митрополита, але якби апелював несправедливо, буде важко покараний.

5. Капітулу скликатиме протоархимандрит, порадившись з митрополитом про час і місце, але запрошення єпископам на капітулу митрополит висилатиме разом з протоархимандритом і на запрошенні повинні бути їхні підписи й печатки.

6. Протоархимандрит особисто, або через когось іншого, візитуватиме всі монастирі, приналежні до нашого Чину. Однак,

⁴⁹⁷ *Угоди* (Nexus) латинською мовою опублікував Wojnar, *De regimine Basilianorum*, р. 170-171.

щоб візитувати архимандрії, залежні від єпископів, протоархимандрит повинен отримати дозвіл від митрополита.

7. Протоархимандрит постачатиме митрополитові гідних працівників для [проведення] єпархіальних синодів, порятунку в душпастирстві і для допомоги в його працях.

8. До протоархимандрита буде належати візитація парафіальних церков, відданих опіці підлеглих йому ченців і роздавання священної Олії. Кожного року він здаватиме звіт йому [митрополитові] про парафіальні справи стосовно шлюбних випадків та про інші справи, описані в канонічному праві.

9. Протоархимандрит, згідно зі своїми законами, роздаватиме всі настоятельства, крім полоцької катедральної церкви і касуцького [монастиря]; а також архимандрій та інших довічних ігуменств, які буде подавати митрополит, порадившись з протоархимандритом і консульторами. А протоархимандрит буде призначати настоятелів на такі монастирі: Жировицький, Битенський, Новгородський, Вольнський, Черлонський, Холмський, Берестейський, Рожанський, Лисковський, і також на нові фундації, які приступили б до нашого Чину.

10. Березвицький монастир, з Вербиловим та іншими приналежним посілостями й усіма доходами, негайно передаються [митрополитом] для новіціяту, який треба заснувати в цьому монастирі. Цей монастир віддається протоархимандритові, який призначить у ньому настоятеля і, коли високопреподобний генерал Товариства Ісусового дасть дозвіл, туди впровадиться двох отців того ж Товариства для навчання новиків.

11. У призначенні ченців на єпископства та інші довічні достоїнства, яких треба представляти королеві чи колаторам, митрополит повинен радитися з протоархимандритом та консульторами⁴⁹⁸ про їхні прекмети.

12. Купна, продажі, оренди, застави та інші контракти, відчуження чи набуття, хай відбуваються за згодою митрополита.

⁴⁹⁸ Від 1728 р. номінації василіян на будь-які гідності, без згоди протоархимандрита і генеральних консульторів, були заборонені папою Венедиктом XIII // *Welykyj, Documenta Pontificum*, v. II, p. 58-59.

13. Протоархимандрит може усувати дочасних настоятелів, але довічних [тобто архимандритів] усуватиме митрополит разом з протоархимандритом.

14. Міщанам та іншим монастирським підданам у важких і слушних кривдах дозволено відкликатись до митрополита, але якщо вони несправедливо оскаржують свого найближчого суддю, будуть покарані.

15. У випадку смерті протоархимандрита, перший консултор, повідомивши митрополита, управлятиме Чином. Але майбутню капітулу скличе митрополит.

16. Еклезіархи або захристіани жировицький, віленський, полоцький і мінський будуть присяжними.

17. Сповідника, богослова та інших потрібних помічників, яких вимагатиме митрополит, прототоархимандрит обов'язаний йому дати на ті уряди ченців, обдарованих необхідними прикметами».

3. Перевірка Конституцій і Правил

У декреті Конгрегації ПВ про скликання Новгородської капітули немає безпосередньої згадки про *Спільні правила* митрополита Йосифа (Рутського) та про *Угоду* митрополита з Чином. Наказ стосується тільки *Капітульних конституцій*, бо вони створювали найбільші труднощі у стосунках з митрополитом. Почавши від першої капітули, раз у раз проголошувалося, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах, який скликатиме капітулу самостійно, без митрополита, а також візитуватиме монастирі тощо. Інші правила Рутського (*Спільні, Партикулярні, Єпископські*) за своїм внутрішнім і духовним характером не вкладалися безпосередньо в цю проблематику. Йшлося тільки про те, які саме були капітульні постанови в тих справах. І дійсно, у листах Конгрегації до Варшавського нунція, де ширше пояснено згаданий декрет, також немає згадки про *Спільні правила*⁴⁹⁹.

Проте на Новгородській капітулі упорядковано й пристосовано до *Угоди Капітульні конституції*, перевірено *Спільні прави-*

⁴⁹⁹ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. II, p. 144-145, nr. 709-710.

ла митрополита Йосифа та його *Зауваги про вибір протоархимандрита*.

3.1 Капітульні конституції

Від Новгородської капітули 1686 р. вони фігурують під назвою *Перевірені конституції*. У заголовку цих Конституцій подана ціла історія їхнього виникнення: *Конституції руських монахів Чину Св. Василія Великого, відновлених Йосифом Велямином Рутським, митрополитом Руським, вийняті з генеральних капітул, що відбувалися від 1617 р., і перевірені та упорядковані на останній генеральній капітулі в Новгородку 1686 року*⁵⁰⁰.

У заголовку сказано, що вони «взяті з генеральних капітул», починаючи від 1617 р. З аналізу їхнього змісту виходить, що більшість (90%) цих Конституцій – це постанови двох перших капітул (1617 і 1621). Тому в полеміці василіян з митрополитом Кипріяном вони мають різні назви: *Капітульні конституції*, *Конституції митрополита Рутського* або *Йосифові конституції*. Як уже зазначалось, якщо навіть митрополит Рутський не був їхнім безпосереднім автором, то, напевно, головним натхненником. Як відомо, на першій капітулі 1617 р. він уклав основні василіянські правила, а на наступній, Лавришівській 1621 р., додав до них ще й дисциплінарні постанови. Потім Рутська капітула 1623 р. збрала те все разом, і так постали перші *Капітульні конституції*, які за життя Рутського повторно розглядалися на Віленській капітулі 1636 р.

Про ці конституції читаємо в актах окремого засідання Конгрегації ПВ, яке відбулось 17 липня 1684 р.: «Монахи василіяни, крім загальних конституцій свого Чину, наводять ще й ті, що були укладені заходами о. Йосифа Веляміна Рутського, що був реформатором Чину... Ті конституції були обговорені та затверджені на шістьох конгрегаціях або генеральних капітулах, а потім завжди їх повторювано»⁵⁰¹.

⁵⁰⁰ *Constitutiones recognitae* – точніший переклад: «Розпізнані конституції», але тому, що їх перевіряли з оригіналами, ми їх назвали «Перевірені конституції». Вони опубліковані українською мовою у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 487-497.

⁵⁰¹ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 84.

Згодом до основних правил долучалися нові капітульні рішення, які управа Чину розсилала по обителях. Немає сумніву, що *Капітульні конституції* були переписані й упорядковані ще перед 1686 р.

3.2 Перевірка Спільних правил⁵⁰²

Копії *Спільних правил* мали не тільки всі василіянські монастирі, але й багато ченців. Тому капітульні отці їх швидко перевірили і внесли письмове прохання до Апостольського престолу, щоб в оригінальних *Спільних правилах* Рутського змінити вісім правил, бо вони вже застаріли.

3.3 Правила про вибори Протоархимандрита⁵⁰³

Правила про вибори протоархимандрита та про перебіг звичайної генеральної капітули уклад митрополит Йосиф, взоруючись на єзуїтських конституціях. У списку, що дійшов до нас, можна зауважити, що Новгородоцька капітула їх пристосувала в деяких місцях до *Угоди* митрополита з Чиним та до нових обставин.

⁵⁰² APF, CP, v. 29, f. 302-306: «Regulae communes S. Patris nostri Basilii Magni, Caesareae Cappadociae Archiepiscopi». *Спільні Правила* укладені латинською мовою на п'ятьох аркушах великого формату, гарним і чітким письмом. Укр. переклад у: *Василіянські генеральні капітули*, 391-410.

⁵⁰² APF, CP, v. 29, f. 306rv: «Adnotationes aliquot exceptivae a praemissis Regulis, Sanctae Sedi Apostolicae proponendae, a qua supplicant monachi S. Basilii in iis benigne condescendi indulgerique». Ці аднотації опубліковано у: *Археографический сборник*, т. XII, с. 175-176.

⁵⁰³ APF, CP, v. 29, f. 308-310: «Observanda circa electionem Protoarchimandritae ipsumque capitulum, eiusdem generale electivum. Itemque circa capitulum generale ordinarium». Ці «Правила», згідно з первісним текстом і змінами Новгородоцької капітули 1686 р., опубліковані в українському перекладі у: *Василіянські генеральні капітули*, с. 468-485, а латинською мовою у: *Археографический сборник*, т. XII, с. 176-182.

Розділ 4

Заходи щодо римської апробати Конституцій

4.1 Партикулярне засідання Конгрегації ПВ (19.02.1688)

Протокол Новгородської капітули 1686 р., разом з правилами й конституціями та різними листами, прийшов до Рима на початку 1687 р., але Конгрегація ПВ їх розглянула щойно у вересні. Було вирішено передати всі документи кільком кардиналам, щоб вони їх простудіювали і на окремому засіданні подали свої зауваження⁵⁰⁴.

На засіданні, яке відбулося 19 лютого 1688 р. кардинали насамперед перечитали листи о. Томи Уейського, василіян і нунція Опіціо Паллавічіні. Головну увагу звернено на лист протоархимандрита Йосифа П'єткевича й консульторів Чину від 7 грудня 1686 р., в якому вони скаржилися нунцієві, що в *Угоді* з митрополитом пішли на деякі уступки «заради миру», особливо в 9 і 17 пунктах⁵⁰⁵. Вони не були вдоволені з того, що митрополит узяв під свою юрисдикцію багатші монастирі, а протоархимандритові залишив бідніші (*Угода*, ч. 9). До того ж митрополит, не порадившись з протоархимандритом і консульторами, може добирати собі сповідника, теолога та інших помічників (*Угода* ч. 17). Наприклад, Чин хотів вислати до Рима «на прокуратора нашого русина, з цих сторін», але митрополит «твердо стояв на своєму і потвердив на майбутнє о. Йосифа де Камеліса, грека»⁵⁰⁶. Протоархимандрит і консультори просять нунція, щоб отримати в Римі декрет, в якому було б затверджене правило конституцій, що ні митрополит, ні єпископи не можуть бути протоархимандритами. Тим часом нунцій Паллавічіні, який добре орієнтувався в усіх справах, радив Конгрегації розсудливо поступати при затвердженні василіянських конституцій⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. II, p. 92-93.

⁵⁰⁵ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 178-179.

⁵⁰⁶ Там само.

⁵⁰⁷ Welykyj, *Litterae Nuntiorum*, v. XIV, p. 120: «La somma prudenza della Congregazione nell'approvazione può togliere il malo e ritenere il buono. Io apprendo che non si potesse far'altro, che quel che si è fatto per terminar l'opera con concordia».

На партикулярному засіданні Конгрегації 19 листопада 1688 року виникло багато питань щодо *Угоди* митрополита з Чином, як наприклад: чи у Східній Церкві головні настоятелі можуть надавати церковні бенефіції [маетки] та чи митрополит перед унією з Римом і після неї надавав такі бенефіції тощо⁵⁰⁸. Через неясності кардинали не могли тоді винести жодних рішень і тому погодилися на пропозицію доповідача справи кардинала Федеріко Коллона просити Варшавського нунція, щоб подав достовірні відомості, а «щодо затвердження конституцій, то або нічого не робити, що мені виглядає найліпше, або передати справу перевірки й затвердження для вирішення кардинала протектора»⁵⁰⁹, тобто «протектора Русі» Франческо Нерлі.

Митрополит Кипріян виступав проти затвердження *Перевірених конституцій*, бо в них були деякі правила, що йому не подобалися. Зате йому йшлося про апробату *Угоди* з Чином (*Nexus*), з якої він практично скористав. Це добре видно з його листа до кардинала Нерлі від 3 вересня 1686 р., в якому він просить про апробату капітульного протоколу, але не згадує про василіянські конституції⁵¹⁰.

4.2 Прокуратор Йосиф де Камеліс виступає проти апробати

Тодішній римський прокуратор, грек Йосиф де Камеліс, в усьому вірно слухав митрополита Кипріяна, свого протектора. Він написав цілий ряд слуханих і неслуханих закидів проти *Перевірених конституцій*. Ось деякі з них:

1. Перевірку цих конституцій зробила не Новгородська капітула, а генеральні консультори. Конституції не підписані митрополитом і протоархимандритом, як цього вимагав декрет Конгрегації ПВ з 1685 року⁵¹¹.

Цей закид не відповідав дійсності, бо конституції таки були перевірені на капітулі, і лише деякі тексти голова капітули, о. То-

⁵⁰⁸ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 101.

⁵⁰⁹ Там само, с. 102: «Quod vero ad confirmationem Constitutionum, vel nihil faciendum, quod optimum mihi videtur, vel pro examine et approbatione remittendum arbitrio Eminentissimi Protectoris».

⁵¹⁰ Welykyj, *Epistolae Metropolitanarum*, v. III, p. 133-134.

⁵¹¹ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 185-186.

ма Уейський, дозволив упорядкувати генеральним консульторам. Те саме стосується підписів, бо згадані конституції творили одну цілість, тож мають підпис митрополита Кипріяна, Т. Уейського і протоархимандрита Й. П'єткевича на останній сторінці, як засвідчує оригінал документа в архіві Конгрегації ПВ⁵¹².

2. Далі Камеліс закидає, що в цих конституціях не передано вірно правило генеральної капітули з 1617 р., де було сказано, що монахи бажають підлягати митрополитові «також щодо внутрішніх справ і монашого ладу»⁵¹³.

Дивно, звідки Камеліс узяв цей текст, бо в жодному збірнику капітул таких слів немає. А навіть якби був такий додаток, то втратив би актуальність на підставі третього пункту *Угоди* з 1686 року, де сказано, що «митрополит цілковито залишає Чинові та його голові внутрішнє управління Чином»⁵¹⁴.

3. Йосиф де Камеліс вважає недоліком *Перевічених конституцій* і те, що в них не сказано, коли, ким і на яких капітулах їх укладено. На цю слушну заувагу ми намагалися відповісти, зазначаючи при кожному правилі з якої капітули воно взяте⁵¹⁵.

4. Зробивши ще декілька зауваг, Камеліс приступає до головної причини всіх закидів, тобто, до виведення ченців з-під юрисдикції своїх єпископів та заборони вибору єпископа чи митрополита на уряд протоархимандрита. Він оскаржує саме такий статус ченців, як велику новизну у Східній Церкві, не згідну з Халкедонським собором та папськими розпорядженнями⁵¹⁶.

Хоча Конгрегація ПВ завжди схилялась до того, аби василіяни були виведені з-під єпископської та митрополичої влади, проте ніколи не видала жодного декрету в цій справі. А щодо правила, яке забороняло обирати митрополита чи єпископа протоархимандритом, то в актах окремого засідання Конгрегації від 19 листопада 1688 р. сказано: «На генеральній капітулі 1617 р. монахи уклали подібну постанову, але Апостольська столиця не

⁵¹² АРФ, СР, в. 29, ф. 310. Копія підписів у: *Василіянські ген. капітули*, с. 497.

⁵¹³ АРФ, СР, в. 29, ф. 827.

⁵¹⁴ Там само, в. 29, ф. 297-298.

⁵¹⁵ *Василіянські генеральні капітули*, с. 487-497.

⁵¹⁶ АРФ, СР, в. 29, ф. 827-828.

хотіла її затвердити»⁵¹⁷. Насправді таку постанову ухвалено, але про домагання апробати постанов тієї капітули Апостольським престолом досі не знайдено жодних документів; немає жодного підтвердження про те, що митрополит Йосиф таке прохання подавав до Рима.

4.3 Останні старання Чину про апробату

Кардинал Нерлі, який відповідав за затвердження василіянських конституцій, з огляду на різні застереження й зауваги Жоховського, до якого він був надто прихильний, та римського прокуратора, не здійснив подальших кроків у цій справі. Щойно в 1689 р., коли Йосиф де Камеліс виїхав з Риму, аби посісти престол мукачівського єпископа, новий римський прокуратор Полікарп Филипович у 1692 р., а може й раніше, на домагання Василянського чину знову продовжив заходи щодо затвердження конституцій⁵¹⁸. Він подав меморіал до папи Інокентія XII, колишнього Варшавського нунція Антоніо Пінятеллі (1660-1667), який у 1667 р. головував на василіянській капітулі в Бересті, і просив, аби монахи назавжди отримали постійні й упорядковані правила і статуту⁵¹⁹. На це прохання папа Інокентій відповів: «До Конгрегації ПВ для з'ясування справи»⁵²⁰.

Правдоподібно, тоді митрополит Кипріян також подав від себе прохання про затвердження василіянських конституцій, бо про це згадувалося під час окремого засідання Конгрегації ПВ 12 січня 1693 р.⁵²¹ На цьому засіданні п'ять кардиналів, в т. ч. і кардинал Опіціо Паллавічіні, попередній Варшавський нунцій (1680-

⁵¹⁷ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 102.

⁵¹⁸ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 195-196.

⁵¹⁹ Welykyj, *Supplicationes*, v. I, p. 302: «Monachi Rutheni Ordinis D. Basilii Magni [...] humillime unanimique consensu recurrunt ad pedes Sanctitatis Vestrae, ut dictis eorum Legibus et Statutis inviolabile robur addere dignetur easque firmare, ut tali autoritate suffultae diligentius et firmius observentur ab illis, neque tantae amplius subiaceant mutabilitati, quantae hactenus destitutae dicto robore subiacere».

⁵²⁰ Welykyj, *Supplicationes*, v. I, p. 302: «Sua Santità ha fatto rescritto: alla Congregazione di Propaganda per il voto».

⁵²¹ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 123.

1688), поновно розглядали справу потвердження василіянських конституцій. Прокуратор Филипович пише до консульторів 16 січня 1693 р., що кардинал Паллавічіні «енергійно захищав права руських монахів» і наполягав на апробаті, а кардинал Нерлі ще завзятіше цьому противився⁵²². Після тривалої дискусії кардинали вирішили, що не можуть затверджувати конституцій, поки митрополит і єпископи не вишлють свого досвідченого прокуратора, а Василіянський чин свого. Метою їхньої подорожі до Рима була б допомога Конгрегації у вирішенні спірних питань⁵²³.

Кардинал Нерлі оскаржував 4-те правило *Перевіренних конституцій*, запитуючи, чому митрополит або хтось з єпископів не міг би бути протоархимандритом. Зі свого боку, кардинал Карло Барберіні обстоював королівські права. Він не хотів погодитись з тим, що монарх має презентувати єпископства тільки наперед представленим йому василіянам. Натомість кардиналові Паллавічіні дуже не подобалося, що василіяни поділилися з митрополитом деякими монастирями, дозволяючи йому призначати в них настоятелів. Іншим кардиналам василіянські конституції не підходили тому, що не були добре упорядковані⁵²⁴.

Після цього засідання, кардинал Паллавічіні порадив прокураторові Филиповичу подбати про краще упорядкування василіянських законів, а *Угоду* Чину з митрополитом перенести з протоколів до самих конституцій. Радив він також, щоб зовсім усунути ті правила, на які потрібно диспенсації Апостольського престолу, подаючи тільки те, що ченці хочуть зберігати⁵²⁵.

Отець Филипович запитує управу Чину, чи він і надалі повинен старатись про затвердження конституцій, чи поки що відкласти цю справу. Особисто він радить відкласти на «щасливіші часи Чину, коли Бог змінить цього митрополита або прийме до себе кардинала протектора [тобто Нерлі], що є великим противником Чину і покровителем митрополита. Бо існує загроза, що вони затвердять той пункт, дуже шкідливий для Чину, в якому

⁵²² Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 195.

⁵²³ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 123.

⁵²⁴ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 196: Лист римського прокуратора Филиповича василіянським консульторам (16.01.1691).

⁵²⁵ Там само.

митрополит привласнив би собі юрисдикцію над деякими монастирями»⁵²⁶. Відтак Филипович подав свої пропозиції, як діяти надалі, якби управа Чину підтримала заходи щодо затвердження конституцій, а саме: офіційно засвідчити ті папські брєве, в яких сказано, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах; документально довести, що митрополит незаконно приписав собі владу над деякими обителями тощо⁵²⁷.

12 березня 1693 р. головна управа Василянського чину зібралася на нараду до Гродна і вирішила надалі старатися про затвердження конституцій. У листі до римського прокуратора подано задокументовані відповіді на закиди, що їх зробили кардинали. На запитання кардинала Нерлі, чому ні митрополит, ні хтось з єпископів не може бути протоархимандритом, управа Чину відповідає, що такий був «мудрий задум першого засновника цієї Конгрегації, тобто світлої пам'яті Велямина Рутського, руського митрополита»⁵²⁸. Головна управа Чину покликається на різні декрети Конгрегації ПВ й папські брєве Олександра VII (1665 р.) та Інокентія XI (1683 р.), а також на Новгородоцьку капітулу 1686 р., де це питання вирішено у присутності представника Апостольського нунція, о. Томи Уейського.

Натомість на запит кардинала Карла Барберіні, чому тільки василян рекомендується королеві на єпископства, управа Чину звернула увагу на попередні королівські дипломи. На питання кардинала Паллавічіні, чому монахи віддали деякі монастирі під юрисдикцію митрополита, протоархимандрит відповідає, що відразу після капітули пояснили нунцієві Паллавічіні й Конгрегації ПВ, що вони пішли на уступки «волею-неволею і миру ради», бо так їм порадив голова капітули о. Тома Уейський⁵²⁹.

25 березня 1693 р. митрополит Кипріян повідомив кардинала Нерлі, протектора Русі, що він «направду, з цілої душі й серця бажає, щоб ця капітула була затверджена (тобто *Угода*), але за винятком трьох шкідливих для мене пунктів, на які я тоді був

⁵²⁶ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 196.

⁵²⁷ Там само.

⁵²⁸ Там само, с. 203.

⁵²⁹ Ширші відповіді василянських консулторів римському прокураторові о. Филиповичу // Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 208-210.

змушений дати свою згоду»⁵³⁰. Насамперед «шкідливим» для нього є те, що тільки протоархимандрит повинен візитувати парафіальні церкви під опікою монахів і здавати звіт митрополитові (*Угода*, ч. 8). Жоховський коментує це так: «Мені здається, що я міг би делегувати якогось іншого василіянина, щоб він їх візитував. Такого погляду будуть також єпископи»⁵³¹.

Далі в 9-му числі *Угоди* сказано, що Битенський монастир повинен належати протоархимандритові. Митрополит це заперечує, бо, мовляв, знайшовся заповіт фундатора, з якого виходить, що цей чернечий осередок записаний виключно на митрополитів. Подібний заповіт фундатора також віднайдено щодо Березвицького монастиря, а в *Угоді* (ч. 9) зазначено, що він повинен бути залежним від протоархимандрита⁵³².

З цього листа бачимо, що Жоховський погоджувався тільки на затвердження протоколу Новгородської капітули 1686 р., в якому на 4-ій сесії записана *Угода* митрополита з Чином (Nexus), – і то тільки за умови, що Конгрегація згодиться на ті зміни, які він запропонував. Про інші василіянські правила чи конституції в його листі немає жодної згадки.

Через два тижні, 9 квітня 1693 р., митрополит Кипріян знову пише до кардинала Нерлі і просить не потверджувати Новгородської капітули, поки він не перешле свої відповіді на меморіал, який о. Филипович, римський прокуратор, подасть до Конгрегації ПВ⁵³³.

16 квітня 1693 р. митрополит надіслав кардиналу Нерлі розлогі відповіді на ті самі три запитання кардиналів, на які відповіла головна управа Василіянського чину. У листі він знову скаржиться, що разом з єпископами обтяжений Новгородською капітулою, бо пішов на різні уступки тільки з пошани до тодішнього нунція, кардинала Паллавічіні⁵³⁴. Тому просить не затверджувати тих шкідливих йому і єпископам угод⁵³⁵.

⁵³⁰ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. III, p. 149.

⁵³¹ Там само.

⁵³² Там само.

⁵³³ Там само, с. 151-152.

⁵³⁴ Там само, с. 152-153.

⁵³⁵ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. III, p. 153.

Відповідь митрополита Кипріяна на питання: чому митрополит або хтось з єпископів не може бути протоархимандритом – це довгий історичний виклад, здебільшого тенденційний, який наголошує не виключати ні митрополита, ні єпископів з можливості вибору на протоархимандрита та не брати до уваги папських брєве, бо вони видані у виняткових обставинах. Наступні відповіді нічого нового не вносять⁵³⁶.

Справа затвердження василіянських конституцій звелась до одного традиційного полемічного пункту: хто повинен бути протоархимандритом – звичайний монах чи хтось з єрархії? 4 травня 1693 р. Жоховський написав до Рима довшого листа і намагався довести, що Василіянський чин знаходиться в цілковитій руїні, а причина цього нещастя в тому, що протоархимандритами є звичайні монахи, а не митрополит чи хтось з єпископів⁵³⁷. Тому 4 травня 1693 р. Унійна єрархія просить Конгрегацію наказати василіянам на найближчій капітулі, яка припадала на 1694 рік, обрати протоархимандритом митрополита або когось з єпископів. Якщо ж оберуть звичайного монаха, то він повинен бути шляхетного роду, зразком святості, вчений та мати багато інших чеснот⁵³⁸.

Щодо висилки когось до Рима від єрархії для узгодження справи василіянських конституцій, то митрополит Кипріян, з огляду на «дуже важкі часи» і відсутність коштів, пропонує, аби під час Варшавського сейму єпископи й представники Чину зібралися в апостольського нунція і дали відповідь на «дуже мудре й дуже второпне опитування у цій справі»⁵³⁹. Однак до цього не дійшло, бо 26 жовтня 1693 р. митрополит Жоховський помер.

Можна сказати, що наполегливі старання про затвердження василіянського законодавства Апостольським престолом на цьому припиняються. Управа Чину в цьому напрямі вже більше не діяла, бо новий митрополит Лев Шлюбич-Заленський (1694-1708) не ставив жодних претензій до володіння монастирями та до *Угоди*. Зрештою, василіяни зрозуміли, що їхні зусилля в цій

⁵³⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. III, p. 153-159.

⁵³⁷ Там само, с. 161-164.

⁵³⁸ Там само, с. 160.

⁵³⁹ Там само, с. 164.

справі марні, бо вся справа затвердження конституцій далі залишилася в руках кардинала Нерлі, який в усьому підтримував митрополита Кипріяна.

Щойно після смерті кардинала Нерлі (1708 р.), на Більській капітулі 1709 році, вирішено: «Старатися, аби були затверджені Апостольським престолом наші монаші конституції, зокрема ті, що були перевірені на Новгородоцькій капітулі»⁵⁴⁰. У скороченому протоколі Більської капітули 1709 р., надісланому до Рима, ця постанова зредагована ось як: «Основуючись на буллах римських пап та декретах Конгрегації ПВ, постановлено, щоб конституції [тобто, постанови] кожної нашої капітули затверджувались Апостольською столицею»⁵⁴¹.

Після цього матеріали про затвердження василіянських конституцій знову з'являються лише перед 1743 р.

⁵⁴⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 164, ч. 2.

⁵⁴¹ APF, SC: Moscovia-Polonia-Ruteni, v. III, f. 304 (ses. 8, nr. 5).

Розділ 5

Василіянське законодавство у 1690-1743 роках

Хоча василіянські *Капітульні конституції* не мали офіційної апробати Апостольського престолу, проте й без неї вони були чинні, згідно з декретом Конгрегації ПВ від 1624 р., затвердженим Урбаном VIII 1631 р. (згодом підтверджені іншими римськими понтифіками). По монастирях утвердилася краща дисципліна, а між митрополитами і Чином не було більше непорозумінь, бо обидві сторони дотримувалися *Угоди* з 1686 р. Упродовж 1686-1743 років кількість василіян подвоїлася⁵⁴². Генеральні капітули відбувалися періодично, згідно з приписами *Угоди* і *Зауваг про вибір протоархимандрита*.

Замойський собор 1720 р. не вніс нічого нового до законодавства святотроїцьких василіян. Він лише застосував загальні норми Тридентського собору, прийняті ще митрополитом Йосифом Рутським. Водночас, у 1720 р. було наказано всім монастирям і ченцям новоз'єднаних єпархій – Львівської, Перемишльської, Луцької та частково митрополичої (Київської), Володимирської і Холмської – об'єднатися в нову конгрегацію під проводом свого протоархимандрита. До створення нової *Конгрегації Покрова Матері Божої*, яку також називали *Руською* або *Польською*, дійшло щойно в 1739 р. на капітулі у Львові. В укладі своїх законів вона взорувалася на конституціях, правилах і традиціях василіянської Святотроїцької конгрегації (Литовської). До офіційного затвердження нового згуртування не дійшло, бо 1 травня 1742 р. папа Венедикт XIV наказав обом чернечим спільнотам (Руській і Литовській) об'єднатися в один Чин.

Отож, у цьому періоді розглядаємо:

- I. Постанови генеральних капітул (1690-1736).
- II. Замойський собор і заснування нової конгрегації (1720-1739).
- III. Римський процес об'єднання василіян в один Чин (1740-1742).

⁵⁴² У 1686 р. всіх василіян у Святотроїцькій конгрегації було понад 150, а в 1743 р. їх вже налічувалося 445 // М. Ваврик, *Нарис розвитку і стану Василіянського чина*, с. 13, 22.

I. Постанови генеральних капітул 1690-1736 рр.

I.1 Мінська капітула 1690 р. (01 – 05 серпня)

Коли в Римі ще робились старання про затвердження василіянських конституцій, настав час скликати генеральну капітулу для виборів нового протоархимандрита. Йосиф П'єткевич, згідно з приписами *Угоди*, порадившись з митрополитом Кипріяном, розіслав запрошення до підлеглих собі монастирів. Натомість до єпископів, які управляли архимандріями, інформацію вислав митрополит разом з протоархимандритом.

У зверненні до капітульних отців від 11 травня 1690 р. протоархимандрит нагадав, аби кожний, згідно з давнім звичаєм, прибув зі своїм провіантом, бо прибутки Мінського монастиря мізерні⁵⁴³. Очевидно, такий звичай був від початків заснування Чину, бо митрополит Кипріян у 1679 р., скликаючи Жировицьку капітулу, також нагадував, щоб капітульні отці, «згідно з монашим звичаєм», привезли достатню кількість поживи⁵⁴⁴.

На Мінській капітулі на уряд протоархимандрита обрано Симеона Огурцевича, причому митрополит заздалегідь забезпечив йому належну кількість голосів і проголосив його протоархимандритом. Постанови 1690 р., які торкаються василіянського законодавства, такі:

Вибори генеральних консульторів можуть відбуватися перед виборами протоархимандрита. Учасники капітули заявили, що така процедура є кращою, бо нові консультори повинні обирати протоархимандрита⁵⁴⁵.

Також постановлено, що «протоархимандрит не може призначати жодного настоятеля монастиря, ані вирішувати важливіших справ без поради і згоди консульторів, бо інакше його рішення стає недійсним і нечинним»⁵⁴⁶. У *Перевіренних конституціях* з 1686 р. йшлося тільки про те, що протоархимандрит повинен лише радитися з ними, а не мати їхню згоду⁵⁴⁷.

⁵⁴³ *Археографический сборник*, т. XII, с. 127.

⁵⁴⁴ Там само, 114.

⁵⁴⁵ Там само, 128.

⁵⁴⁶ Там само, 129.

⁵⁴⁷ *Василіянські генеральні капітули*, с. 489, ч. 7.

І.2 Жировицька капітула 1694 р. (01 – 05 серпня)

Головою цієї капітули, скликаної протоархимандритом, «згідно з Угодою», був адміністратор митрополії Лев Шлюбич-Заленський. Протоархимандритом переобрано о. Симеона Огурцевича. Крім вирішення адміністративних і судових справ, капітульні отці запитували про те, чи виборці мають писати на картці тільки ім'я того, кого обирають, чи ставити ще й власний підпис. У *Правилах про вибір протоархимандрита*, які схвалила Новгородська капітула 1686 року, сказано, що виборець «напише на картці ім'я того, кого обирає»⁵⁴⁸, без жодної згадки про підпис. Проте в давнішому правильнику *Урочистості перед і під час вибору протоархимандрита*, що зберігається у Ватиканській бібліотеці, читаємо: «Напише на карточці ім'я того, кого обирає, і підпишеться»⁵⁴⁹. Капітульні отці відкинули другу версію, вирішивши «писати лише ім'я того, кого обирається, без підпису виборця»⁵⁵⁰.

І.3 Битенська капітула 1698 р. (25 – 31 серпня)

Тому що на початку 1698 року протоархимандрит Симеон Огурцевич загинув від удару блискавки, генеральну капітулу скликав митрополит Лев Заленський разом з протоконсультором і генеральним вікарієм о. Симеоном Кипріяновичем⁵⁵¹. На цій капітулі протоархимандритом обрано о. Якима Кушелича.

Монастирі надіслали до вирішення багато пропозицій і прохань, що торкалися проблем чернецтва. З-поміж численних капітульних постанов лише частина стосується законодавства всього Чину. Капітула суворо наказала зберігати *Спільні правила* як основу духовного життя. Вирішено, що їх треба читати в тра-

⁵⁴⁸ *Василіянські генеральні капітули*, с. 472, ч. 13.

⁵⁴⁹ BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, f. 20: «Solemnitates faciendae ante et in electione Protoarchimandritae» – «Hic modus electionis erit, unusquisque singillatim, mentem ad Deum elevata, et sese ante conspectum eius statuens [...] quem ad id munus eligere valet, in chartula scribet eius nomen, quem eligit, et nomen suum subscribet».

⁵⁵⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 134.

⁵⁵¹ Там само, с. 134.

пезній чотири рази на рік⁵⁵². Кожний монастир повинен мати переписані капітульні постанови й конституції. Також наказано щороку проводити візитацію для перевірки прибутків і витрат обителів та з метою викорінення лихих звичаїв⁵⁵³. Протоархимандрит, для більшої пошани, повинен всюди їздити з поважним, вченим і побожним ченцем-товаришем⁵⁵⁴. Треба карати настоятелів, які, надіючись на швидку заміну, недбало управляють монастирським майном, залишаючи своєму наступникові мало або й жодних коштів⁵⁵⁵.

Кожний новик перед облечинами і професією повинен розпорядитися особистим майном, бо звідси росте жадоба власності, а з неї походять різні зловживання⁵⁵⁶. Таке зречення майна він може зробити на користь Чину або родини⁵⁵⁷. Крім звичайних постів, кожної середи та п'ятниці наказано зберігати піст «на молоці» по всіх монастирях, також у понеділок і суботу, а піст перед празником верховних апостолів Петра і Павла треба продовжити на шість неділь⁵⁵⁸.

I.4 Новгородоцька капітула 1703 р. (28.08 – 08.09)

На капітулі головував митрополит Лев Заленський. Протоархимандритом обрано Лева Кишку, який управляв Чиним до 1713 р. Між іншими справами, розглянено питання четвертого обіту «не старатися про гідності». На пропозицію митрополита вирішено цей обіт «зредукувати до обіту послуху, бо насправді він до нього зводиться»⁵⁵⁹. Настоятелям заборонено перетримувати в себе протоархимандричі «листи послуху», адресовані до чен-

⁵⁵² *Археографический сборник*, т. XII, с. 140.

⁵⁵³ Там само, с. 139.

⁵⁵⁴ Там само, с. 140.

⁵⁵⁵ Там само.

⁵⁵⁶ Там само, с. 141.

⁵⁵⁷ Там само, с. 164. Так само у 1709 р. постановила Більська капітула.

⁵⁵⁸ Там само, с. 143, 140.

⁵⁵⁹ Там само, с. 147. Ширше про четвертий обіт «не старатися про гідності» йдеться в описі Новгородоцької капітули 1719 р.

ців, а також заборонено їм приймати іноків до свого монастиря без тих же «листів послуху»⁵⁶⁰.

Вирішено укладати капітульні протоколи польською, а не латинською мовою, щоб усі могли їх читати й розуміти. Крім того, наголошено на збереженні давнього звичаю, що принаймні головні монастирі повинні мати копії капітульних протоколів. Капітульні постанови треба читати в трапезній, щоб усі знали, чого треба дотримуватися, однак, не читати їх у присутності сторонніх. У монастирях повинно практикуватися духовне читання, іспит сумління й читання у трапезній⁵⁶¹.

Ченцям заборонено торгувати, а настоятелі не повинні давати ченцям дозволу перетримувати в себе гроші; ігумени самі повинні подбати про все потрібне щодо їжі й одягу⁵⁶². Хто візьме чужу книжку, зокрема бібліотечну, зі злодійським наміром, попадає під анафему і зобов'язаний її віддати⁵⁶³. Вирішено організувати в Чині філософські студії⁵⁶⁴, наказано зберігати однообразність у церковних церемоніях, а в служінні св. Літургії дотримуватися Служебника⁵⁶⁵.

I.5 Більська капітула 1709 р. (26.08– 05.09)

Головою капітули був єпископ Юрій Винницький, адміністратор митрополії. Протоархимандритом одноголосно перебрано Лева Кишку. Важливі постанови цієї капітули такі:

Просити Апостольський престол, щоб затвердив василіянські *Капітульні конституції*. У цій справі вислано прохання до Конгрегації ПВ⁵⁶⁶. *Спільні правила* необхідно читати в трапезній кожного місяця, аби їх належно засвоїти і впровадити в життя⁵⁶⁷;

⁵⁶⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 152.

⁵⁶¹ Там само, с. 153.

⁵⁶² Там само, с. 149, 153.

⁵⁶³ Там само, с. 152.

⁵⁶⁴ Там само, с. 153.

⁵⁶⁵ Там само.

⁵⁶⁶ APF, SC: Moscovia-Polonia-Ruteni, v. 3, f. 297-305: «Capitolo de' Basiliiani Ruteni tenuto in Alba Giulia(sic!) il 26 agosto 1709». Прохання подане на арк. 304.

⁵⁶⁷ *Археографический сборник*, т. XII, с. 161.

кожний монастир повинен мати переписані капітульні постанови⁵⁶⁸.

Протоархимандритові доручено подбати про те, щоб Апостольський престол заборонив єпископам записувати церковне майно своїм родичам⁵⁶⁹. Постановлено «на віки вічні», щоб за померлого ченця служити три рази Святу Літургію, а за всіх померлих Чину – одну співану Святу Літургію з Панахидою наступного дня після виборів протоархимандрита⁵⁷⁰. Кожний новообраний прокуратор перед виїздом до Рима складе присягу, що не буде старатися для себе про жодне церковне достоїнство (архимандрію чи єпископство), «і нехай це буде на будуче правилом»⁵⁷¹.

До новіціату приймати тільки гідних і вчених кандидатів, які знають руську й латинську мови⁵⁷². Довічної професії не давати тим, які не закінчили одного року й шести тижнів новіціату⁵⁷³. Митрополит Йосиф Рутський, під впливом реформи Тридентського собору, встановив термін в один повний рік новіціату, а Замойський собор тільки затвердив вже столітню практику Василянського чину⁵⁷⁴. Новіціат братів-помічників (лаїків, як тоді їх називали), згідно з Лавришівською капітулою 1621 р., повинен був тривати два роки⁵⁷⁵, але пізніше про це вже ніде не згадувалося. Після закінчення новіціату чернець відразу складав довічну професію, бо т. зв. тимчасових обітів тоді у Василянському чині не було⁵⁷⁶.

⁵⁶⁸ *Археографический сборник*, т. XII, с. 168.

⁵⁶⁹ Там само, с. 164.

⁵⁷⁰ Там само, с. 169.

⁵⁷¹ Там само, с. 166.

⁵⁷² Там само, с. 161.

⁵⁷³ Там само.

⁵⁷⁴ *Synodus Provincialis Ruthenorum*, р. 93: «... ніхто не може стати єпископом, хто не склав чернечої професії. Однак ніхто не може її скласти, хто раніше не відбув монашого випробування у монастирських стінах протягом одного року і шість тижнів, згідно з уставом та звичаями Чину Святого Василя Великого».

⁵⁷⁵ *Василіянські генеральні капітули*, с. 178-179, ч. 11.

⁵⁷⁶ Wawryk, *De officio vestitionis*, р. 570.

I.6 Віленська капітула 1713 р. (25 – 31 серпня)⁵⁷⁷

На капітулі був присутній митрополит Юрій Винницький і п'ять єпископів. Тож не дивно, що обговорювались різні церковні справи: провід Перемишльської семінарії, першість між владиками, літургійні питання, прохання монахинь тощо.

Протоархимандрит Лев Кишка, який від 1711 р. був володимирським єпископом, склав свій мандат на руки генеральної капітули, згідно з гарантією від 14 травня 1711 р., яку дав управі Василянського чину, що буде протоархимандритом тільки до наступної капітули.

Новим протоархимандритом обрано о. Василя Процевича. Після виборів, згідно з тогочасним звичаєм, прочитано список померлих за останні чотири роки і відслужено за них Святу Літургію.

Постанов було багато, але переважили справи маєтково-економічного характеру. Капітула закликала всіх ченців «дотримуватися однообразності в грецьких церемоніях під карою позбавлення урядів і бенефіцій». Для цього вирішено видати типикон у Супрасльській друкарні, а монастирі мали придбати всі необхідні церковні книги, які треба називати властивими для Східної Церкви назвами: *Літургікон*, а не *Мишал*, *Часослов*, а не *Бревіарій*. Про дотримання обряду повинен дбати протоархимандрит⁵⁷⁸.

З дисциплінарних постанов можна виокремити такі: щорічна візитація монастирів; утримування при монастирях руських шкіл; поселення заслужених монахів, що потребують душевного відпочинку, у спокійні місця і піклування про їхнє здоров'я.

Дискусійним виявилось правило про довічність уряду генеральних консулторів Чину, яке обговорювалось на четвертому засіданні. Із листа митрополита Лева Кишки та єрархії від 31 січня 1714 р. до Конгрегації ПВ довідуємося, що на четвертій сесії молодші ченці енергійно заперечували довічність генеральних

⁵⁷⁷ Протокол цієї капітули польською мовою зберігається у: РНБ СПб, Pol. F. 48, арк. 141-146, а латинською – у: Архив СПбИИ, кол. 52, т. 307 (дело 11.2.4). Автор переписав протоколи ген. капітул від 1713 до 1736 р. і зложив їх у АГУ ЧСВВ.

⁵⁷⁸ Там само, сесії 5 і 9.

консульторів. Більшість була за те, аби їх обирати на чотири роки. Проти такої зміни були єпископи, архимандрити й самі генеральні консультори. Василяни, які хотіли змінити це правило, поставили дилему: «Або ми обираємо генеральних консульторів на чотири роки, або закриваємо капітулу й повертаємося додому». Генеральні консультори уступили, щоб уникнути скандалу, бо Вільно майже цілком було містом православних, а до того ж у цей час з'їхалося багато знатних людей⁵⁷⁹.

Митрополит просив Конгрегацію ПВ уневажнити капітульне рішення про те, що генеральні консультори повинні обиратися на чотири роки. У 1715 р. це питання два рази розглядалось на окремих засіданнях Конгрегації ПВ (16 вересня і 17 грудня), але нічого не вирішено, бо Варшавський нунцій Джіроламо Грімалді не надіслав необхідних інформацій⁵⁸⁰. Згодом нунцій покликав до себе протоархимандрита Василя Процевича, який представив документи. У нунціатурі мали з'явитися ті монахи, які оскаржували довічність генеральних консульторів і подати свої аргументи, але вони не прибули, «бо побачили, що їхнє домагання безпідставне»⁵⁸¹.

I.7 Новгорододоцька капітула 1717 р. (01 – 11 липня)⁵⁸²

Головою капітули був митрополит Лев Кишка. Протоархимандритом обрано о. Максиміліана Вітринського, митрополичого аудитора, а генеральним консультором о. Фірміана Вовка. Цікаво, що перед виборами отці зібралися на окрему конференцію і радилися, кого б то вибрати на ці уряди⁵⁸³.

Капітула постановила, щоб протоархимандрит під час візитацій довго не затримувався у монастирях, зокрема в бідніших. Відвідуючи обителі, він повинен довідатись, чи настоятель дбає про дотримання правил Чину і капітульних постанов. Якщо ж він не забезпечує дисципліни, його треба покарати й негайно замінити іншим. Навіщо на генеральних капітулах постановляти

⁵⁷⁹ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. IV, p. 35.

⁵⁸⁰ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. IV, p. 133-134.

⁵⁸¹ Там само, с. 148.

⁵⁸² РНБ СПб, Pol. F. 48, f. 284-292; СПбИИ, кол. 52, т. 307 (дело 11.2.4).

⁵⁸³ Там само, сесія 2, ч. 4.

одне і те ж, коли немає відповідного нагляду над виконанням постанов⁵⁸⁴.

У справі довічності урядів генеральних консулторів, яку знову порушено, капітула видала декрет про те, що вона не може розглядати це питання, оскільки воно вирішується у Римі. До того часу, поки не прийде відповідь Конгрегації ПВ, їхній уряд залишається довічним⁵⁸⁵.

Про кандидатів до монастиря капітула постановила, що вони перших три дні є гостями, потім цілий тиждень допомагають на кухні, а тоді розпочинають восьмиденні духовні вправи⁵⁸⁶. Усі новики повинні вчити слов'янську мову; настоятелі ж забезпечать їх потрібними книжками. «Оскільки руська мова зовсім зникла в руських регіонах [...] і руські школи по містах перестали існувати, місцевим настоятелям дано суворий наказ постаратися воскресити й оживити завмерлі руські школи, маючи для цього нещодавно видані в Супрасльському монастирі граматику і Часослов»⁵⁸⁷.

Того ж 1717 р. вперше появилися друком *Спільні правила* митрополита Йосифа Рутського, які були для василіян основою чернечого життя, але зберігалися тільки в рукописах. Їх видав польською мовою василіянин о. Дмитро Занькевич, генеральний секретар Чину, в додатку до своєї книжки *Cedr Mistyczny*⁵⁸⁸.

I.8 Холмська конференція 1719 р. (6 червня)

Холмську конференцію скликав митрополит Кишка на вимогу генеральних консулторів, які були стривожені поведінкою протоархимандрита Максиміліана Вітринського, який жив скан-

⁵⁸⁴ Там само, сесія 5, ч. 11.

⁵⁸⁵ Там само, сесія 4, ч. 3.

⁵⁸⁶ Там само, сесія 5, ч. 4.

⁵⁸⁷ СРБИИ, кол. 52, т. 307 (дело 11.2.4), с. 504, сесія 6, ч. 8.

⁵⁸⁸ *Cedr Mistyczny* – цей твір написаний поетичним стилем і насичений цитатами св. Писання та східних і західних Отців Церкви. Автор намагається представити василіянам і василіянкам велике родинне дерево – кедр святих і славних людей, до якого вони належать. Це своєрідний підручник василіянської аскези. Цитуючи різних святих, о. Занькевич дає поради, як стати досконалим монахом.

дально й розтрачував майно Чину. Тому 6 червня 1719 р. митрополит зібрав до Холма архимандритів і настоятелів на нараду, покликаючи також о. Вітринського, але він, боячись покарання, не з'явився. Учасники цих зборів підтвердили, що поведінка о. Вітринського приносить тільки шкоду для монастирів і знеславлює Чин. Тому його усунуено з протоархимандритства, наказано перебувати в монастирі та не втручатися у справи Чину. Управу Чинном передано о. Антонію Завадському, генеральному вікарієві, і призначено кількох ченців, які повинні були зібрати свідчення про поведінку о. Вітринського. Генеральну капітулу, яка мала розглядати його справу, призначено на вересень 1719 року⁵⁸⁹.

І.9 Новгорододоцька капітула 1719 р. (19 – 23-09)⁵⁹⁰

Новгорододоцька капітула потвердила вирок Холмської конференції й видала декрет, яким офіційно усунуено з уряду протоархимандрита Максиміліана Вітринського, а Фірміана Вовка, його спільника у зловживаннях, зі становища консултора⁵⁹¹. Учасники капітули вислали цей декрет, разом з описом їхніх провин, до Конгрегації ПВ⁵⁹². Митрополит наклав на них екскомуніку, наказавши їх ув'язнити в Битенському монастирі на рік і шість тижнів та зобов'язав віддати борги⁵⁹³. А шістьох настояте-

⁵⁸⁹ Welykuj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 237. Це витяг з актів Холмської конференції, висланий до Конгрегації ПВ.

⁵⁹⁰ Протокол латинською мовою у: СПБИИ, кол. 52, т. 307 (дело 11.2.4), 529-530; польською – у: СПБИИ, кол. 52, т. 309 (дело 11.2.6).

⁵⁹¹ Там само, Новгорододоцька капітула 1719 р., сесія 5.

⁵⁹² Welykuj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 237-240.

⁵⁹³ Вітринський і Вовк негайно подались до Рима, де в Конгрегації ПВ довго розглядалась їхня справа (див. Welykuj, *Congregationes particulares*, v. I, pp. 126-129, 186-188, 192-194, 239-242). Врешті їм повернено уряди, але за умовою, що їхню справу ще раз переглянуть на батьківщині. 1723 року, Вітринський повернувшись до Кобринської архимандрії, яку раніше посідав, ув'язнив нового архимандрита о. Йосафата Рогінського, якого поставив митрополит Кишка (див. Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. V, p. 216-217). Нунцій, дізнавшись про те, наказав скликати комісію у Вільні, яка збрала всі обвинувачення проти Вітринського і Вовка, та вислала до Нунціатури. Не надіючись на прощення, Вітринський втік до Швейцарії (Welykuj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 296).

лів, які після Холмської конференції радилися у Мінську про те, як захистити о. Вітринського, капітула покарала: двом присуджено бичування себе у присутності всіх капітульних отців протягом псалма 50-го, а інші проказали цей псалом з піднесеними вгору руками.

Під час Новгородської капітули виникло питання, чи не повернути четвертий обіт: «не старатися про жодні гідності в Чині чи поза ним». Під час голосування виявилось, що 37 капітульних отців були за привернення четвертого обіту, а 7 – проти⁵⁹⁴. Тоді вирішено прочитати протокол першої генеральної капітули 1617 р. і протягом третьої сесії капітульні отці його слухали.

Для того, щоб зарадити численним зловживанням, які виникли внаслідок старання про гідності, капітула наказала не тільки тим, що складають урочисту професію після однорічного новіціату, «але й присутнім на капітулі – завтра, а не присутнім – під час візитації, скласти перед протоархимандритом таку присягу: «Я, Н.Н., монах Чину св. Василя Великого, присягаю Всемогутньому Богові, в Пресвятій Тройці Єдиному, що не буду старатися про жодні гідності монастирські або церковні, а особливо – про вищі достоїнства, та що не буду про них старатися явно, публічно чи потайки сам або через будь-кого іншого. Так нехай мені Бог допоможе і Христові святі страждання»⁵⁹⁵.

До привернення цього обіту напевно причинилася праця о. Івана Олешевського *Пояснення прав і чернечих Конституцій*⁵⁹⁶. Він дає коротку історію четвертого обіту й доводить, що для розквіту й поширення Василянського чину треба цей обіт зберігати. Четвертий обіт увела перша василянська капітула 1617 р., чи радше митрополит Йосиф Рутський, який згадував про нього ще перед вступом до монастиря у своїй програмі *Про інші засоби допомоги грекам і русинам* від 1606 р.⁵⁹⁷ У XVI–XVII ст. цей обіт зберігали монахи барнабіти, тринітарії, ереміти св. Августина та кармеліти

⁵⁹⁴ СПБИИ, кол. 52, т. 307, с. 526: Новгородська капітула 1719, сесія 2.

⁵⁹⁵ Там само, 531, сесія 6.

⁵⁹⁶ *Археографический сборник*, т. XIII, с. 1-38: «Obiasnenia praw u Konstytusów Zakonných».

⁵⁹⁷ Welykyj, *Epistolae Metropolitanum*, р. 23-27. Ця програма Рутського опублікована українською мовою у: *Василянські генеральні капітули*, с. 387.

босі. Тому що Рутський тісно контактував з кармелітами босими, то, правдоподібно, запозичив від них цю традицію, включно з формулою, бо інші монаші чини його ввели пізніше⁵⁹⁸.

Спочатку всі василіяни складали четвертий обіт. Згадки про це знаходимо в капітульних протоколах до 1656 р.⁵⁹⁹ Відтоді ні в капітульних протоколах, ні в *Перевіренних конституціях* з 1686 р. немає жодного натяку на цей обіт. Щойно на Новгорододській капітулі 1703 р. поставлено питання, чи василіяни мають додавати до трьох обітів (убожества, чистоти й послуху) ще й четвертий обіт. Капітула схвалила четвертий обіт, але не дозволила його складати «через зіпсовані часи цього віку», щоб не давати ченцям нагоди порушувати присягу⁶⁰⁰. Капітульні отці погодились на пропозицію митрополита Лева Заленського не відновлювати четвертого обіту, «але зредукувати його до обіту послуху, що насправді означає те саме»⁶⁰¹.

Із 1719 до 1743 р. василіяни складали четвертий обіт. 16 грудня 1728 р. папа Венедикт XIII, на прохання прокуратора Патрікія Жиравського, видав бреве, яким проголосив, що василіяни, які «без виразної згоди правлячого протоархимандрита і згаданого Чину шукали б собі за архієпископствами, єпископствами, архимандріями та іншими достоїнствами, є неправоздатні до таких посад»⁶⁰².

I.10 Битенська капітула 1726 р. (13 – 18.10)⁶⁰³

Перед капітулою протоархимандрит Антоній Завадський просив Апостольського нунція Вінченцо Сантіні, аби той на майбутнє заборонив єпископам брати участь у василіянських капітулах, «бо вони, будучи єпископами, не повинні втручатися у справу Чину»⁶⁰⁴. 18 червня 1725 р нунцій представив це прохання протоархимандрита в Римі, але відповідь не надійшла.

⁵⁹⁸ Wawryk, *De officio vestitionis*, p. 570.

⁵⁹⁹ Там само, с. 570-572.

⁶⁰⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 145.

⁶⁰¹ Там само, т. XII, с. 147.

⁶⁰² Welykuj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 58-59.

⁶⁰³ СПбИИ, кол. 52, т. 307, с. 539-549.

⁶⁰⁴ АРФ, СР, v. 74, f. 47-56.

На другому засіданні прочитано декрет Конгрегації ПВ, яким вона усунула з урядів М. Вітринського і Вовка, а також повідомлення аудитора Варшавської нунціятури, що дозволяється скликати нову капітулу для виборів протоархимандрита та що Чин зобов'язаний заплатити за всі витрати чотирирічного перебування Вітринського і Вовка у Римі.

Битенська капітула обрала протоархимандритом о. Корнелія Столповицького-Лебецького, але на ній, крім митрополита Кишки, що головував, не було жодного іншого єпископа. Під час капітули не тільки монастирі, але й окремі ченці, висували свої пропозиції. Архимандрит Полікарп Филипович, римський прокуратор (1690-1700), пропонував зібрати всі василіянські конституції разом і старатися, щоб Апостольський престол їх затвердив, а після затвердження проголосити по монастирях, аби всі ченці їх дотримувалися. Капітула ухвалила цю пропозицію, як і наступну: щоб Правила св. Василя, тобто *Спільні правила* митрополита Йосифа, читались по монастирях бодай два рази в рік⁶⁰⁵.

Капітула прийняла пропозицію о. Антонія Завадського, щоб інокі, які не знають латини, навчались морального богослов'я польською мовою в Тороканському монастирі. Також прийнято пропозицію архимандрита Филиповича читати в трапезній книги з морального богослов'я, бо не всі стараються його вивчати⁶⁰⁶. Капітула нагадала про обов'язок вчити катехизму не тільки в церквах, але і в дворах та фільварках⁶⁰⁷.

Настоятелі повинні карати ченців, які виходять за монастирські мури без каптура. Вони повинні його носити, аби «показати, що вони василіяни»⁶⁰⁸. Протоархимандритові наказано за часто не міняти настоятелів, розпочинати візитацію обителі від духовної настанови, передавати своєму наступникові всі книги свого правління Чином, особливо книгу візитацій монастирів⁶⁰⁹.

⁶⁰⁵ СПБИИ, кол. 52, т. 307 (дело 11.2.4), с. 541: Битенська капітула 1726, с. 2.

⁶⁰⁶ Там само, 544, сесія 5.

⁶⁰⁷ Там само, сесія 5.

⁶⁰⁸ Там само, с. 441, сесія 2.

⁶⁰⁹ *Книги канонічних візитацій* – це джерело надзвичайно цінних інформацій про монастирі, ченців і дисципліну по монастирях. Таких книг у різних архівах і бібліотеках збереглося багато. У рукописному відділі

I.11 Новгородоцька капітула 1730 р. (03 – 09.09)⁶¹⁰

Капітулу скликав митрополит Атанасій Шептицький разом з генеральним вікарієм о. Антонієм Завадським, бо протоархимандрит Корнилій Столповицький, призначений у грудні 1729 р. володимирським єпископом, помер 22 січня 1730 р. На уряд протоархимандрита обрано о. Антоніна Томиловича, генерального консультора.

На цій капітулі, як і на інших, на першій сесії виникла суперечка між архимандритами про те, хто де повинен сидіти. Ці суперечки звичайно завершувалися документальним доказом, чия архимандрія, ігуменство чи номінація давніші. Повторено також постанову попередніх капітул старатися про затвердження конституцій Апостольським престолом. Вирішено дбати про священників-місіонерів, які навчали б мирян правд віри там, де це найбільше потрібно. Як кожна капітула, Новгородоцька вирішувала ряд прохань шляхтичів: щодо фундації нових монастирів і зміни волі фундаторів, прийняття до заслуг Чину, різні даровизни на утримання монахів, прохання про відправу Святої Літургії тощо.

I.12. Битенська капітула 1736 р. (16 – 22.09)⁶¹¹

Капітула відбулася під головуванням митрополита Атанасія Шептицького. У ній взяло участь 67 василіян з правом голосу, які обрали протоархимандритом о. Василя Полатила, полоцького ігумена. Попередній протоархимандрит, Антоній Томилович, під час капітули прийняв архиєрейське рукоположення і став смоленським архиєпископом.

У Битені постановлено «зібрати конституції тих капітул, що відбулися за життя Йосифа Рутського, митрополита й засновника (*instauratoris*), які стосуються доброго провадження спільного життя всього Чину і, після того, як їх перегляне митрополит, віддати на затвердження до Апостольського престолу»⁶¹². А прото-

Віденської нац. бібліотеки є протоархимандричі візитації В. Полатила, Т. Конячевського, І. Лукіяновича, П. Важинського, С. Антоновича та ін.

⁶¹⁰ СРБИИ, кол. 52, т. 307 (дело 11.2.4), с. 561-572; СРБИИ, кол. 52, т. 309 (дело 11.2.6) – польською мовою.

⁶¹¹ СРБИИ, т. 307 (дело 11.2.4), с. 572-580: Битенська капітула 1736 р.

⁶¹² Там само, с. 576; сесія 5.

коли «всіх наших капітул зібрати в одне і передати до перегляду і підпису митрополита»⁶¹³. Постанови, затверджені на генеральних капітулах, переріхувати кожного місяця в трапезній.

Капітульні отці бажали отримати від Апостольського престолу різні духовні привілеї, що їх тоді мали італійські василіяни, і це питання передано митрополитові. Як і на попередніх капітулах, гостро поставлено справу приватної власності. Кожний чернець повинен описати свої речі й отримати від настоятеля дозвіл на користування ними. Коли б після смерті знайшли в когось щось приховане, то за упокій його душі не служити приписаних заупокійних молінь⁶¹⁴.

II. Замоїський собор 1720 р. Намагання створити нову конгрегацію

Замоїський собор упорядкував устрій Унійної Церкви, достосовуючи його до загальних приписів Тридентського собору. Для Святотроїцької конгрегації, що мала свої правила, укладені митрополитом Рутським і перевірені на Новгорододцькій капітулі 1686 р., рішення в Замості не принесли значних змін. Проте монастирям новоз'єднаних єпархій, які дотримувалися давньої східної традиції і не мали одного головного настоятеля, підлягаючи тільки місцевому єпархові, собор впровадив нові закони.

В XI розділі *Про монастирі й про стан монахів* читаємо: «Святий собор, йдучи за священними канонами, постановив, щоб монастирі Володимирської, Луцької, Холмської, Львівської і Перемишльської єпархій, після одного року від проголошення цього рішення та отримання листа високопреосвященного митрополита, об'єдналися у конгрегацію. Згодом же кожних чотири роки обирали собі генерала [протоархимандрита], провінціала [протоігумена] і монаших візитаторів та встановлювали й вирішували те, що будуть вважати за необхідне для правильного керівництва всієї Провінції і потрібне для відновлення монашої дисципліни. На тій першій капітулі головуватиме високопреосвященний – владика митрополит, і до цього буде покликаний

⁶¹³ Там само, сесія 6.

⁶¹⁴ Там само.

високопреподобний протоархимандрит Литовської провінції, щоб ті, які вже довгий час мають практику у скликанні такого роду генеральних капітул, могли порадити і допомогти іншим. А новий протоархимандрит у майбутньому буде підкорятися тому, кого Апостольський престол зволить призначити»⁶¹⁵.

Перед обговоренням теми про об'єднання монастирів єпархій «нової унії» подамо загальну інформацію про східні обителі Перемишльської та Львівської єпархій, які були об'єднані місцевими єпархіальними постановами, під проводом своїх владик ще перед Замойським собором, і мали своїх протоігуменів.

II.1 Монастирі Перемишльської єпархії

На єпархіальному соборі, що його скликав владика Інокентій Винницький до Перемишля 27 квітня 1693 р., присутні ігумени обрали своїм протоігуменом (суперінтендантом) о. Мартиніяна Винницького, брата єпископа Інокентія. Перемишльський собор доручив йому бодай раз у рік візитувати всі обителі, яких було 22, переглянути всі фундації, права й різні декрети та впорядкувати їх в окремій книзі. Крім того, протоігумен мав «приймати рахунки від ігуменів з усяких прибутків кожного монастиря; судити й карати проступників, відповідно до їхніх провин» тощо⁶¹⁶. Хоч Перемишльський собор 1693 р. віддав у руки протоігумена провід всім чернецтвом Перемишльської єпархії, але він мав діяти за вказівками владика. Собор постановив, що постриження повинно відбуватися тільки в трьох більших монастирях: Щеплотах, Лаврові та Добромилі⁶¹⁷.

Невідомо, як ці соборові постанови виконувалися. Проте знаємо, що «під кінець владичтва Інокентія Винницького не було окремого протоігумена для монахів, а єпископ виконував над ни-

⁶¹⁵ *Synodus Zamostiana* 1720, р. 107-108. Див. український переклад цього собору у: *Додатокъ до чинностей и рішень Руского провінціального собора въ Галичині*. Львів 1897, с. 248-249; *Руський провінційний Синод, дано [який відбувся] у місті Замості року 1720*, Івано-Франківськ 2006.

⁶¹⁶ *Ustawy Rządu Duchownego in ritu graeco unito, dioecesis Przemyskiej, na Congregacij sobornej uchwalone, Cracoviae* 1694, s. 2-3.

⁶¹⁷ Там само, с. 2.

ми владу за посередництвом своїх делегатів»⁶¹⁸. Також важко сказати, якого уставу дотримувалися монахи Перемишльської єпархії, бо Лаврівський монастир у 1659 р. прийняв устав спільного-кіновійного життя зі Скиту Манявського⁶¹⁹. Тому що Лаврівська обитель була однією з найважливіших у Перемишльській єпархії, можна припускати, що вона слугувала за зразок меншим чернечим спільнотам.

Про спроби об'єднання монахів Перемишльської єпархії з василіянами Конгрегації Пресвятої Тройці є згадка на Новгорододоцькій капітулі 1703 р.⁶²⁰, але без жодних конкретних результатів.

II.2 Монастирі Львівської єпархії

У Львівській єпархії, що прийняла унію з Римом у 1700 р., дійшло до певної централізації монастирів та укладу правил за єпископа Варлаама Шептицького (1710-1715). 29 серпня 1711 р. він зібрав 42 ігумени до Унева на собор, щоб навести лад в обителях, «згідно з правилами Святих Отців».

Діяння цього собору, разом з постановами перекладені з польської на латинську мову, засвідчив Варшавський нунцій Ніколо Спінола і 12 грудня 1711 р. вислав до Рима⁶²¹.

⁶¹⁸ Балик, *Монастирі*, с. 94.

⁶¹⁹ Ваврик М., *Лаврівська хроніка*, с. 68.

⁶²⁰ *Археографический сборник*, т. XII, с. 153, ч. 5.

⁶²¹ МУН, v. V, р. 192-193. Заголовок цих «Конституцій або ухвал» такий: «Constitutiones et sancita Congregationis Unioviensis Religiosorum Patrum in ritu Graeco unito, Ordinis S. Basilii Magni dioecesis Leopoliensis, Haliensis et Camenecensis Podoliae, die XIX mensis Augusti veteris styli, anno Domini millesimo septingentesimo undecimo». Унівські конституції також опублікував Велюкуй, *Litterae Episcoporum*, v. V, р. 80-93. Вони вийшли друком і руською мовою під заголовком: «Артыкулы или уставы Чина иноческаго по преданію иже во святых Отца нашего Василия Великого, Архиепископа Кесаріи Кападокійскія вселенскаго учителя, в дієцезіи Львѣвской Галицкой и Каменца Подѣлского на Синоді общомъ всесвятныхъ отцовъ Игуменовъ в Уневі дня 16 місяца Августа року Божія 1711 избритенны, сочиненны, утверженны тыпомъ же изображенны въ типографіи братской Львѣвской Успенія Пресв. Богородиці в р. 1713. Коссака Н.М., *Шематизм Провінції св. Спасителя*, с. 262, бачив ці «Артыкулы» у

Згідно з Унівськими уставами кожний монастир мав свою автономію, але підпорядковувався львівському владиці. На чолі всіх монастирів, як веде східна традиція, стояв єпарх. Йому для допомоги собор кожних три роки обирав чотирьох т. зв. «Соборових отців» (суперінтендантів), що мали візитувати раз у рік усі обителі. Під їхній контроль підпадали не тільки адміністративні справи чернечої спільноти (фундації, права, придбання дорогих речей), але й дисциплінарні (суд і покарання порушників, дозвіл переходити до іншого монастиря тощо).

Ігуменам більших монастирів Унівські устави приписують тримати всі рахункові книги в належному порядку; не приймати до своїх спільнот мандрівних ченців; відвідувати підлегли їм малі обителі. А «старшим» – настоятелям малих монастирів (звичайно приєднаних до більших), додатково наказано вже більше не постригати ченців і не приймати їхніх обітів. Соборові отці (суперінтенданти) повинні створити й утримувати тільки один новіціят для всієї Львівської єпархії. Собор має відбуватися кожних три роки, в день св. Івана Хрестителя⁶²².

Невідомо, чи ті правила увійшли в життя, але з римських документів знаємо, що Варлаам Шептицький та й самі монахи Львівської єпархії багаторазово зверталися до Апостольського престолу з проханням про апробату Унівських уставів⁶²³. Львівські ченці дуже старалися про затвердження своїх уставів Римом, бо не хотіли приєднуватися до литовських василіян, які в 1705 р. отримали згоду від Конгрегації ПВ, згідно з якою новоз'єднані монастирі повинні підлягати протоархимандритові Конгрегації Пресвятої Тройці⁶²⁴.

Конгрегація ПВ зволікала з апробатою Унівських уставів, бо, мабуть, не хотіла виступати проти власного декрету з 1624 р.,

Крехівській бібліотеці. Нещодавно їх опубліковано в студитському журналі *Лавра*, 1999 р., ч. 2, с. 41-46.

⁶²² Welykuj, *Litterae Episcoporum*, v. V, p. 80-93.

⁶²³ МУН, v. V, nr. 114, 116, 121, 153, 154, 156, 165, 166, 168-172.

⁶²⁴ Welykuj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 49. На засіданні Конгрегації ПВ, що відбулось 5 серпня 1705 р., рішено: «Scribatur D.no Nuntio Poloniae, ut curet omnes monachos, qui uniuntur, omnino subjici regimini Protoarchimandritae Ruthenorum S. Basilii ad formam decreti».

в якому мовиться про «протоархимандрита всієї Русі», і проти литовських василіян, які вимагали, щоб усі монастирі приєднувалися до їхньої Конгрегації.

II.3 Труднощі у виконанні постанов собору

Замойський собор наказав усім монастирям новонавернених епархій об'єднатися в одну конгрегацію й обирати кожних чотири роки протоархимандрита, але справу підлеглості нового протоархимандрита залишив за Апостольським престолом.

У лютому 1721 р. литовські василіяни просили, щоб Рим не затверджував нової Руської конгрегації окремо від Литовської, а об'єднав їх в одну⁶²⁵. Митрополит Лев, довідавшись про те, разом з єпископами просив Конгрегацію ПВ відокремити руську василіянську спільноту від литовської, хоча б з тієї причини, що один протоархимандрит, з огляду на далекі відстані, не зможе раз у рік відвідати всі монастирі, як приписують правила, і навіть один раз за час свого чотирирічного урядування⁶²⁶.

Коли 19 липня 1724 р. папа Венедикт XIII затвердив рішення Замойського собору⁶²⁷, це питання знову порушено. Варшавський нунцій Вінченцо Сантіні у своєму звіті від 18 червня 1725 р. обстоює проект двох окремих василіянських конгрегацій (Литовської і Руської), з двома окремими протоархимандритами. На його думку, такий поділ треба зробити з огляду на різні звичаї та на неоднаковий спосіб чернечого життя в обох частинах Київської митрополії⁶²⁸.

Врешті, 26 травня 1727 р., митрополит Лев Кишка скликав до Дубна єпископів, архимандритів і деяких настоятелів, щоб створити з усіх монастирів новоз'єднаних епархій один монаший

⁶²⁵ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 250-251, nr. 152-153.

⁶²⁶ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. IV, p. 97.

⁶²⁷ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 49-50.

⁶²⁸ APF, CP, v. 74, f. 47: «Quanto difficile, altrettanto inutile sarebbe a mio credere, se la nuova Provincia Polacca si unisse alla Lituana, poiché la diversità de' costumi e di alcuni regolari istituti che passa fra i Monaci dell'una e dell'altra Provincia, renderebbe oltre modo malagevole l'impresa, ne mai si potrebbe convenire intorno all'elezione del Protoarchimandrita, che dovendo essere un solo, ciascheduno lo vorrebbe della propria Provincia...».

Чин. На збори прибув також василіянський протоархимандрит Корнилій Лебецький з генеральними консульторами. Він і раніше домагався, щоб усі обителі були підпорядковані «одному протоархимандритові всієї Русі», згідно з декретом Конгрегації ПВ від 1624 р. Єпископи також мали свої пропозиції. Вони хотіли зберегти для себе багатші монастирі й домагалися, щоб литовські василіяни зреклися на користь нової конгрегації тих 12 монастирів, які вони мали в новоз'єднаних єпархіях. Однак, протоархимандрит і генеральні консультори на те не згодилися, про що повідомив 14 червня 1727 р. секретаря Конгрегації ПВ о. Венедикт Трулевич, довголітній василіянський прокуратор у Римі⁶²⁹.

Отець Трулевич, який тоді був генеральним консультором, розповідає у своєму листі, що митрополит Лев, зібравши всіх, без жодних формальних вступів промовив: «Мої Отці! З огляду на те, що протоархимандрит Чину і Литовська провінція не хочуть зрестися своїх монастирів на Волині, тому й для вас не можна з Волині обрати нового провінціала. Відсилаю цілу справу до Рима, а вас відпускаю; йдіть з миром до ваших монастирів. Отці заворушилися, але, бідолахи, боялися противитися, бо вони підлегли єпископам»⁶³⁰.

Протоархимандритові й генеральним консульторам ледве вдалось впросити митрополита, щоб скликав ще одне засідання, під час якого вони доводили, що тут не йдеться про відбирання монастирів від Литовської конгрегації, а про вибори нового протоігумена. Зібрані руські ченці також просили, аби їм дозволено обрати собі протоігумена. Митрополит же від імені всіх владик, повторив те саме, що й на першій сесії, і наказав усім розійтися⁶³¹.

Ще того самого дня, 26 травня, митрополит Лев написав звіт до Рима і заявив, що важко, а то й неможливо створити Руську конгрегацію без тих монастирів, що їх мають у згаданих єпархіях литовські василіяни⁶³². Але деякі ченці з новонавернених

⁶²⁹ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 305-308.

⁶³⁰ Там само, с. 306.

⁶³¹ Там само, с. 306-308.

⁶³² Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. IV, p. 143.

монастирів призналися отцю Трулевичу, що владики ніяк не хочуть зректися тих монастирів через «мамону»⁶³³.

19 квітня 1728 р. в Римі розглядалось питання: «Чи об'єднувати василіянські монастирі в Польському королівстві і Великому Литовському князівстві в одне тіло?» Вирішено, що «за з'єднанням, але без розчленовування монастирів Литовської конгрегації, а нова конгрегація має підлягати безпосередньо Апостольському престолові»⁶³⁴. Однак, те рішення залишилося тільки на папері, бо Конгрегація ПВ не подала його до відома.

До створення нової василіянської конгрегації, – т. зв. Руської, дійшло щойно через 19 років після Замойського собору, на Львівській капітулі, яку 26 серпня 1739 р. скликав митрополит Атанасій Шептицький. До організації цього зібрання спричинилася група ченців Львівської єпархії на чолі з еромонахами Інокентієм Пиговичем, Сильвестром Мальським і Антонієм Підгірським. Вони домагалися від своїх єпископів об'єднання всіх монастирів в одну конгрегацію і про це почали домагатися в Римі, за що митрополит запроторив їх до в'язниці⁶³⁵. Архимандрит Пигович у 1738-1739 рр. був у Римі, де особисто старався про створення нової василіянської конгрегації, згідно з постановою Замойського собору.

II.4 Створення конгрегації Покрови Матері Божої

Львівська капітула 1739 р. (26 серпня – 03 вересня)

Із протоколу довідуємося, що Львівську капітулу скликав і на ній головував митрополит Атанасій Шептицький та що наради відбувались у катедрі св. Юра⁶³⁶. Учасниками були місцеві

⁶³³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. I, p. 306: Трулевич пише секретареві Конгрегації ПВ (14.06.1727).

⁶³⁴ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. I, p. 259-263.

⁶³⁵ Welykyj, *Supplicationes*, v. II, p. 315-316. Тут мова про те, що митрополит Атанасій усунув з Милецької архимандрії Інокентія Пиговича, нібито за скандальне життя, а о. Сильвестра Мальського – з уряду львівського офіціала й запроторив його та еромонаха Р. Височинського до в'язниці Почаївського монастиря.

⁶³⁶ Оригінальний протокол і конституції Львівської капітули зберігаються в архіві Конгрегації ПВ (APF, CP, v. 91, f. 283-288): «Congregatio gene-

єпископи, архимандрити та настоятелі. У протоколі не подано імен учасників, ні не сказано, скільки їх було.

На другому засіданні єпископи зреклися монастирів, що їх мали у своєму підпорядкуванні, на користь нової василіянської Конгрегації, зберігаючи собі тільки майно невеликих обителей, фундації яких не могли утримати 12 ченців, як приписував Замойський собор. Наприкінці другого засідання зачитано присутнім протокол і конституції першої василіянської капітули, що відбулася 1617 року в Новгородовичах (на Білорусі) під головуванням митрополита Йосифа Рутського.

На третьому засіданні, на основі тих конституцій, засновано конгрегацію *Покрови Пресвятої Богородиці*, яку згодом називатимуть по-різному: «Руською», «Польською», «Святопокровською», «Коронною». Нова василіянська конгрегація налічувала тоді біля 130 монастирів (30 більших і майже 100 менших чи зовсім дрібних осідків), в яких проживало приблизно 700 монахів⁶³⁷.

У формальному акті заснування Конгрегації Покрови Пресвятої Богородиці литовський протоархимандрит Василій Полатило і генеральні консультори домоглися вставити клаузулу, в якій ченці новозаснованої конгрегації постановили старатися про об'єднання обох василіянських спільнот в один Чин⁶³⁸.

На шостому засіданні, перед укладенням конституцій, прочитано постанови шістьох перших капітул, що відбулися за митрополита Йосифа Рутського. Використовуючи їх за зразок, Львівська капітула ухвалила 34 правила. Вирішено обирати протоархимандрита на чотири роки з-поміж звичайних ченців. Він повинен візитувати монастирі, призначати ігуменів, скликати кожних чотири роки капітули, згідно з *Угодою*⁶³⁹. Протоархиман-

ralis Leopoliensis Ordinis Divi Basilii Magni in ecclesia cathedrali Leopoliensi sub invocatione Divi Georgii Martyris celebrata».

⁶³⁷ Ваврик М., *Нарис розвитку і стану Василіянського чина*, с. 74.

⁶³⁸ АРФ, СР, v. 91, f. 286: Львівська капітула 1739 р., сесія 3.

⁶³⁹ «Угода» нової Конгрегації з митрополитом не подана в капітульному протоколі. Вона видрукована в судовому процесі з 1742 р. між руськими і литовськими василіянами і подібна до тієї, що її заключила Конгрегація Пресв. Тройці з митрополитом Кипріяном Жоховським 1686 р., але

дритові допомагають генеральні консултори, яких капітула обирає на чотири роки, а не довічно, як у Святотроїцькій конгрегації. Запроваджено *Спільні й Партикулярні правила* митрополита Йосифа⁶⁴⁰. Отож Святопокровська конгрегація перейняла від литовських василіян основні правила чернечого правопорядку.

Протоархимандритом нової конгрегації, на пропозицію митрополита Атанасія, обрано отця Патрикія Жиравського, генерального консултора литовських василіян, щоб він установив традиційну василіянську дисципліну в монастирях. Мабуть, саме з його ініціативи у 1740 році видано в Почаєві *Спільні правила*.

III. Римський процес об'єднання василіян в один Чин (1740-1742)

Після Львівської капітули 1739 р. литовські василіяни почали старатися, щоб Рим не затверджував капітульних рішень конгрегації *Покрови Пресвятої Богородиці*, а наказав обом василіянським конгрегаціям об'єднатись в один Чин, під проводом одного протоархимандрита. У цій справі протоархимандрит Василій Полатило звертався декілька разів до Конгрегації ПВ, а римському прокураторові Цезарію Стебновському доручив позитивно її вирішити.

Зі свого боку василіяни конгрегації *Покрови Пресвятої Богородиці*, разом з митрополитом Атанасієм і єпископами, старалися, щоб Рим потвердив новостворену конгрегацію та її капітульні конституції. Для поладження цієї справи протоархимандрит Патрикій Жиравський у 1740 році вислав до Рима василіянина отця Атанасія Чарковського, аудитора луцького єпископа.

Наприкінці 1740 р. розпочався у Римі судовий процес між обома василіянськими конгрегаціями – Литовською, яка бажала об'єднання, і Руською, яка хотіла бути незалежною. Цей процес тривав до 1 травня 1742 р. За той час опубліковано понад 200 сто-

приспосована до обставин Руської конгрегації. Процес зберігається у: ASV, *Fondo Missioni*, v. 133 і в APF, *Miscellanea diverse*, v. 17.

⁶⁴⁰ APF, CP, v. 91, f. 286: Львівська капітула 1739 р., сесія 6, ч. 11.

рінок документів, що стосуються того процесу⁶⁴¹, в яких знаходимо рідкісні документи про Чин та Унійну Церкву⁶⁴².

Гортаючи ті документи, спостерігаємо, що єпископи і митрополит не бажали об'єднання всіх монастирів в один Чин, переважно з економічних причин. Інших підстав напруження треба дошукуватися в минулій дуже відмінній історії тих двох віток. Литовська чернеча спільнота вже понад сто років перебувала в єдності з Римом і виховала своїх іноків у католицькому дусі, даючи їм західну освіту. Монастирі були централізовані і від 1617 р. творили Святотроїцьку конгрегацію, що мала одну головну управу, ті ж правила й конституції, а ченці збиралися кожних чотири роки на генеральні капітули. Святотроїцькі василіяни були досить відомі в Польсько-Литовській державі зі своєї ревної апостольської, унійної та освітньо-педагогічної праці.

Зовсім іншим руслом плило життя українських монахів. До кінця XVII ст. вони були православними; не мали жодних спільних правил; не збиралися на капітули; не спілкувалися між собою; наука по монастирях була на низькому рівні. Вони жили за давнім східним звичаєм під послухом настоятеля та були залежні від єпископа, який, здебільшого, дбав про прибутки монастиря, а чернеча дисципліна й освіта часто його не цікавили. Тому українські ченці були мало знані в Речі Посполитій.

Конгрегація ПВ мала всю необхідну інформацію про попередній спосіб життя українських і литовських василіян. Про них звітували Варшавські нунції, починаючи від 1725 р. Також папа Венедикт XIV (Просперо Ламбертіні) був добре ознайомлений з питаннями українсько-білоруської Церкви, бо в 1722 р. йому доручили перевірити постанови Замоїського собору⁶⁴³. Коли 29

⁶⁴¹ На друк тих документів і на адвокатів пішли великі кошти. Прокуратор Цезарій Стебновський писав протоархимандритові Василю, що витратився до тієї міри, що навіть не мав що їсти. Всі литовські монастирі склалися на проживання о. Цезарія у Римі. Див. *Consultationes Congregationis SS. mae Trinitatis ab anno 1726 ad annum 1742*, що зберігаються у: РНБ СПб, Q1, nr. 49, с. 79-81.

⁶⁴² Ті «Ponenze» зберігаються у: ASV, *Fondo Missioni*, v. 133; APF, *Miscellanea diverse*, v. 17.

⁶⁴³ Bilanych, *Synodus Zamostiana an. 1720*, p. 108.

березня 1742 р. секретар Конгрегації ПВ Філіппо Монті представив Папі причини, чому обидві василіянські спільноти судяться між собою, той заявив, що бажає відвідати засідання, де вирішуватиметься це питання⁶⁴⁴.

Засідання відбулося 1 травня 1742 р. в присутності Венедикта XIV⁶⁴⁵. Головним доповідачем справи був кардинал П'єтро Караффа. Він представив усі «за» і «проти» об'єднання. Виявилось, що за об'єднанням стояли шляхетніші й глибші фактори. Ми їх зводимо до трьох пунктів:

1. Коли василіянська спільнота Пресвятої Тройці (Литовська) так багато зробила й робить для поширення св. з'єднання, то багато чого можна буде досягнути, коли після об'єднання помножиться число працівників обох василіянських спільнот в одному Чині⁶⁴⁶.

2. Коли б створити окрему й незалежну руську конгрегацію, постали б між нею й литовською нездорове суперництво й непорозуміння, що знищили б все те, чого досягнуто в минулому: «Василіянські монахи, якщо будуть поділені на дві конгрегації, замість трудитися над наверненням народів, як це робили в минулому, будуть думати в майбутньому тільки про те, як собі взаємно перешкоджати»⁶⁴⁷.

3. Тому що митрополита, єпископів і архимандритів, за звичаєм, обирається з василіянських монахів, то окремі й незалежні між собою василіянські конгрегації постійно будуть старатися мати дедалі більше єпископів і архимандритів з-поміж своїх членів. Цьому можна запобігти, об'єднуючи всі обителі і всіх ченців в один монаший чин, з якого будуть обиратися на ті становища тільки заслужені та компетентні особи⁶⁴⁸.

⁶⁴⁴ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 118.

⁶⁴⁵ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 48-75.

⁶⁴⁶ Там само, с. 55.

⁶⁴⁷ Там само.

⁶⁴⁸ Там само.

На прохання Конгрегації ПВ свої зауваження і пропозиції подав також місіонер Матей Караман⁶⁴⁹. Їх розглянуто на тому ж засіданні. Караман радив об'єднати обидві василіянські спільноти в один Чин та підпорядкувати протоархимандрита безпосередньо Римові, а не митрополитові, «тому що Апостольському престолові залежить на тому, щоб тримати з'єдинену й підпорядковану собі монашу спільноту, на противагу патріяршим претензіям митрополитів... Таким чином Апостольський престол запевнив би зберігання чернечої дисципліни, католицьку віру та спокій у державі. Крім того, Рим мав би до своєї диспозиції, без більшої витрати сил, цілий руський чернечий Чин для поширення католицької віри у Московщині...»⁶⁵⁰.

На основі звіту кардинала Караффи, аргументів Матея Карамана та спостережень інших кардиналів, папа Венедикт XIV наказав Конгрегації ПВ видати декрет про об'єднання обох конгрегацій – Литовської і Руської – в один Чин, який безпосередньо підлягатиме Апостольському престолові.

1 травня 1742 р. з благословення папи Венедикта XIV Конгрегація ПВ видала декрет, який започаткував новий період в історії Василіянського чину і його законодавства:

1. «З монастирів обох частин створити єдину Конгрегацію, під тією ж назвою Конгрегації Пресвятої Тройці з'єднаних.

2. Тому своєчасно треба скликати генеральну капітулу для виборів нового генерала, тобто протоархимандрита всього Чину, який повинен бути справжнім ченцем з професією і не єпископ.

3. На тій генеральній капітулі активний голос нехай мають ті монахи, що об'єднані в Конгрегації Пресвятої Тройці, яким, згідно з Конституціями Чину, належить право голосу; пасивний же голос матимуть поодинокі монахи професи всієї об'єднаної Конгрегації, які не мають канонічної перепони.

4. На цій генеральній капітулі головуватиме Митрополит Русі, який, однак, не може бути обраний генералом, тобто протоархимандритом Чину.

⁶⁴⁹ Japundžić M., *Matteo Karaman (1700-1771), arcivescovo di Zara*, Roma 1961, р. 32-33. Матей Караман, хорватський священник, який у 1732-1737 рр. душпастирював у Росії та в Україні.

⁶⁵⁰ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 66.

5. Крім того, на згаданій генеральній капітулі нехай буде присутній Апостольський нунцій; а якщо він не зможе прибути особисто, нехай на своє місце делегує Авдителя нунціатури.

6. Щодо юрисдикції Митрополита, то йому належить тільки те право, яке дають Апостольські конституції та Тридентський собор усім іншим митрополитам і єпископам над вийнятими («ехемпті» – вийняті) з-під їхньої юрисдикції ченцями.

7. Рівночасно треба написати Апостольському нунцієві в Польщі, щоб порадив Священній Конгрегації, що може спричинитися до спокою, злагоди й майбутнього розвитку об'єднаної Конгрегації. Передусім нехай підкаже, чи годиться визначати на майбутнє альтернативу у виборі головного настоятеля, тобто протоархимандрита Чину, між обома спільнотами, об'єднаними в одну Конгрегацію, а особливо нехай підкаже, як можна встановити альтернативний вибір.

8. Все те й поодинокі декрети треба вислати також Віденському апостольському нунцієві, який постарається ще краще поінформувати Священну Конгрегацію в цій справі, бо він довший час і похвально виконував обов'язки Апостольського нунція у Польському королівстві»⁶⁵¹.

25 липня 1742 р. після проголошення цього декрету, митрополит Атанасій Шептицький разом з єпископами написав листа до папи Венедикта XIV, покликаючись на східні традиції, з якими приступлено до єдності з Римом, і просив зберегти більше як столітню юрисдикцію, предстоятеля Руської Церкви над литовськими василіянами. Він також запротестував проти литовського прокуратора в Римі, який незаконно виклопотав той декрет, та благав заступництва й ласки Апостольського престолу, аби давня митрополича юрисдикція над монахами була збережена⁶⁵².

27 листопада 1742 р. Венедикт XIV відповів митрополитові й єпископам своїм брєве *Etsi dubitare non possumus* (Хоча не можемо сумніватися), наголосивши, що згаданий декрет не є махінацією литовського василіянського прокуратора, а постановою Замойського собору, яку самі такі єпископи ухвалили, і тому просить

⁶⁵¹ Там само, с. 60-61.

⁶⁵² APF, CP, v. 92, f. 202.

їх виконати свої веління «з належним послухом». І запитує: «Чому призиваєте апостольську доброзичливість на ваше заступництво?» [якщо ви самі таке ухвалили]⁶⁵³.

Підсумок василіянського законодавства (1637-1742)

Згідно з декретом Конгрегації ПВ від 1624 р., затвердженим Урбаном VIII 1631 р., василіяни повинні були упорядковувати свої правила на генеральних капітулах і представляти їх до затвердження Римському Архидієєві. До такого упорядкування правил і конституцій дійшло щойно на Новгорододській капітулі 1686 р., півстоліття після смерті митрополита Йосифа.

Тоді правила й конституції, укладені Рутським, відіграли дуже важливу роль у збереженні Унійної Церкви. Його наступники на митрополичому престолі (Антоній Селява, Гавриїл Коленда й Кипріян Жоховський), покликаючись на східне право абсолютної юрисдикції над монахами, не тільки не дотримувалися конституцій Рутського, але й намагалися їх скасувати чи проголосити недійсними (як, наприклад, Жоховський). Через це поставали незгоди й поділи Чину, бо василіяни, добачаючи в правилах і конституціях митрополита Йосифа єдиний засіб самозбереження і дальшого розвитку, захищали їх перед митрополитами, домагалися впровадити їх в життя та часто зверталися до Апостольського престолу з проханням їх затвердити.

Апостольський престол часто втручався і допомагав Василіянському чині встоятися, як допомагав і всій Унійній Церкві. Римські папи і Конгрегація ПВ від самих початків обнови Чину дотримувалися лінії, що василіяни повинні мати свою внутрішню управу, незалежну від митрополита і єпископів; що Чини повинен управляти протоархимандрит, обраний зі звичайних ченців, та що василіяни остаточно повинні мати упорядковані конституції й правила.

Саме з цим наміром Конгрегація ПВ наказала скликати ген. капітулу, яка відбулася в Новгородку 1686 р. На якій, у присутності представника Апостольського нунція, о. Томи Уейського,

⁶⁵³ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 84-85: «... quid est, quod Apostolicam benignitatem ad praesidium vestrum invocetis?»

правила й конституції митрополита Йосифа були перевірені й доповнені. Після цієї капітули ніхто більше не намагався їх ставити під сумнів, бо митрополит і єпископи їх прийняли.

Другий, не менш важливий успіх цієї капітули, – це упорядкування відносин між митрополитом-єрархією та Василянським чином. Владу предстоятеля Унійної Церкви над Чином чітко окреслено в «Угоді митрополита з Чином» (т.зв. Nexus). У такий спосіб укладено «Правила для митрополита», яких василіяни домагалися від Рутського ще на першій капітулі 1617 р.

Хоча василіянські правила, конституції й *Угода* з митрополитом не були схвалені чи потверджені Римом, але не були вони відкинені чи осуджені, як неможливі до виконання. Наступні капітули (1690-1736 рр.) їх неодноразово уточнювали й доповнювали, тож вони були ефективними аж до 1743 р. У той час Конгрегація ПВ часто нагадувала василіянам зберігати свої правила. Звіти з канонічних протоархимандричих візитацій кінця першого періоду є незаперечним доказом, що управа Чину докладала немало зусиль, аби правила й конституції зберігалися.

Замойський собор, достосовуючись до загальних норм Триденту, не додав нічого нового до василіянського законодавства Рутського. Він тільки офіційно апробував деякі василіянські правила й капітульні постанови, як наприклад, обов'язкову вимогу до кандидатів на єпископство відбути рік і шість тижнів василіянського новіціату. Однак, головна заслуга Замойського собору та, що він наказав монастирям єпархій «нової унії» об'єднатися в одну конгрегацію під проводом свого протоархимандрита, що реалізовано лише в 1739 р.

Перший період формування василіянського законодавства завершився успішно. У 1742 р. Апостольський престол об'єднав усі монастирі литовських, українських і білоруських земель в один Чин та взяв його під свою безпосередню опіку й увагу. Наприкінці першого періоду Апостольський престол остаточно вирішив одну з найбільших суперечок між Чином і митрополитами-єрархією і виразно заборонив обирати протоархимандритом Василянського чину митрополита або єпископа.

ЧАСТИНА ІІІ.

ЗАКОНОДАВСТВО ОБ'ЄДНАНОГО ЧИНУ (1743-1804 рр.)

Розділ 1

Розвиток законодавства того періоду

У цьому розділі насамперед глянемо на роль папи Венедикта XIV і Конгрегації ПВ, відтак – на вплив *Спільних правил* митрополита Рутського, що лягли в основу подальшого василіянського законодавства, і на значення *Капітульних конституцій*, що їх укладали генеральні капітули, вказуючи при цьому на місце зберігання протоколів тих же капітул.

1.1 Роль папи Венедикта XIV і Конгрегації ПВ

Головним ініціатором об'єднання в один Чин обох василіянських конгрегацій – Руської і Литовської – був папа Венедикт XIV (1740-1758), улюбленою справою якого було законодавство. Під час свого понтифікату він приділяв чимало уваги чернечим чинам. Видав важливу інструкцію про відносини між єпископами й ченцями, в якій наголосив на залежності монахів від єпископів в усьому, що стосується душпастирського служіння. Декілька разів Папа бажав бути присутнім на виборах головних настоятелів різних монаших чинів – францисканців, камедулів, домініканців та ін. Своєю апостольською владою він затвердив чотири місіонерські згромадження: пасіоністів, редемптористів, баттістів та скалцетів. Коли на засіданнях римських конгрегацій вирішувались важливіші питання чернечої дисципліни, він завжди намагався брати в них участь⁶⁵⁴.

З проблемами Київської митрополії Венедикт XIV познайомився ще в 1722 р., коли був секретарем Конгрегації собору. Тоді він переглядав акти Замойського собору, де також йшлося про об'єднання монастирів у новоз'єднаних з Римом українських

⁶⁵⁴ Pastor L., *Storia dei Papi*, v. XVI/1, p. 225-232.

епархіях в один чернечий Чин під проводом протоархимандрита⁶⁵⁵.

У 1741 р. Венедикту XIV знову довелося розглядати справу об'єднання василіянських монастирів, а наступного року він не тільки ініціював об'єднання всіх монастирів в один Василіянський чин, але й наказав упорядкувати його законодавство. Відтоді Апостольський престол взяв під свою безпосередню опіку Чин, який тоді був поважною духовною силою у Київській митрополії. На час об'єднання (1743 р.) Литовська провінція налічувала 66 монастирів і 445 ченців, а Руська – 129 монастирів і 700 ченців; усіх разом біля 1145⁶⁵⁶. Чин з таким поважним числом монастирів і ченців потребував солідно опрацьованих монаших правил.

Папа надав назву Чинові і визначив число учасників ген. капітул.

Дубенська капітула 1743 р. уклала т. зв. *Капітульні конституції* (21 правило), а Конгрегація ПВ їх перевірила. На цій основі папа Венедикт XIV 2 травня 1744 р. видав декрет, який розпочинається словами *Inter plures (Між численними)*⁶⁵⁷. Тим декретом він надав об'єданому Чинові офіційну назву: *Руський Чин Святого Василія Великого*, визначив число учасників генеральних капітул (по 40 з кожної провінції), усунувши від участі єпископів і архимандритів, та наказав зменшити число малих монастирів в українській провінції тощо.

Протоархимандрит може вживати архимандричі відзнаки.

У 1751 р., на прохання римського прокуратора Януарія Зноївського, Венедикт XIV видав буллу *Romanus Pontifex*, дозволивши протоархимандритові вживати архимандричі відзнаки під час його урядування (митру, перстень, нагрудний хрест, жезл і набедренник)⁶⁵⁸. Василіяни попросили цього привілею, бо хотіли

⁶⁵⁵ Bilanych J., *Synodus Zamostiana an. 1720*, p. 108; Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 90.

⁶⁵⁶ Ваврик, *Нарис розвитку і стану Василіянського чина*, с. 74.

⁶⁵⁷ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 88-100. А. Великий подав дату цього документа під «11 травня 1744 р.», але він датований «2 травня 1744 р.» Див. *Appendix ad Bullarium Pontificium Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*, v. II, Typis Collegii Urbani, Romae [1841], p. 108-111.

⁶⁵⁸ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 126-129.

піднести повагу й авторитет свого найвищого настоятеля. У Чині тоді були архимандрити, які носили ці відзнаки й часто виступали з домаганням, що їм належить першенство перед протоархимандритом, який тих відзнак не має. Крім того, ченці хотіли піднести авторитет протоархимандрита також перед православними монахами, бо їхні архимандрити мали такі відзнаки.

Папа привернув право надавати достоїнства тим, кому вони раніше належали – королеві чи ктиторам.

Іншим бревем, виданим 12 квітня 1753 р., *Inclutum quidem (Справді славний)*⁶⁵⁹, Венедикт XIV відкликав розпорядження Венедикта XIII з 1728 р., яким заборонено василіянам приймати церковні достоїнства або про них старатися без дозволу протоархимандрита й консулторів. Папа не скасовував четвертого обіту, що забороняв старатися про духовні уряди, а лише повернув право надавати ті достоїнства тим, до кого вони раніше належали, тобто королеві чи ктиторам.

Архимандритів Папа підпорядкував протоархимандритові.

Ще іншим декретом *Super familiarum (Над родиною)*⁶⁶⁰, від 30 березня 1756 р., Венедикт XIV скріпив владу протоархимандрита в Чині у той спосіб, що підпорядкував йому архимандритів, яких у 1743 р. налічувалося 11. Згідно з державними законами, архимандрити мали шляхетське походження. Тому вони більше дбали про своїх рідних, як про монахів. Рідня або знайомі часто старалися для них про номінаційну грамоту в короля чи ктитора на якусь архимандрію, і вони управляли нею на власний розсуд, а протоархимандрит не мав права здійснювати канонічні візитації ні ченців, ні архимандритів. Цим декретом Папа дав протоархимандритові право на інсталяцію, тобто уведення в чин архимандрита, а також право візитувати архимандритів, ченців і майно архимандрії. Якщо вони не були єпископами, він міг їх навіть усунути з архимандрії. У декреті також було ясно сказано, що коли архимандрити перебуватимуть під послухом протоархимандрита, то будуть мати право брати участь у генеральних і провінційних капітулах з активним і пасивним голосом.

⁶⁵⁹ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II., p. 134-138.

⁶⁶⁰ Там само, с. 161-164.

Роль Конгрегації Поширення Віри.

Крім папи Венедикта XIV, багато праці й зусиль в упорядкуванні василіянських законів внесли різні радники Конгрегації ПВ, такі кардинали як: П'єтро Караффа, Вінченцо Петра, Джузеппе Кастеллі та інші. Свої зауваження й оцінки василіянських законів вони викладали письмово і часто залишали їх в архіві.

Тільки за 1739-1775 рр. у справах Василянського чину відбулось десять більших засідань, т. зв. партикулярних конгрегацій, не враховуючи численних загальних засідань. Префекти й секретарі Конгрегації ПВ написали приблизно двісті листів до головної управи Василянського чину та до апостольського нунція.

Тут виникає історично-правниче запитання: на основі якого монашого права, східного чи західного, Венедикт XIV і Конгрегація ПВ вирішували законодавчі питання Василянського чину? Відповідь знаходимо у згаданому вище документі *Inter plures*, де виразно сказано, що всі питання вирішуються згідно з постановами Тридентського собору, на основі яких Замойський собор видав свої декрети. На цій самій основі Венедикт XIV виводить Василянський чин з-під митрополичої юрисдикції і підпорядковує його безпосередньо Апостольському престолові. Проте Папа вимагає, щоб василіяни ретельно зберігали звичаї, пости й обряди Східної Церкви. У згаданому декреті *Inter plures* він наказує позбавляти активного й пасивного голосу не тільки того ченця, який не буде зберігати звичаїв, церемоній, постів й обрядів Східної Церкви, але й настоятеля, що дозволятиме ними нехтувати⁶⁶¹.

1.2 Спільні правила митрополита Рутського

Нагадаймо, що у другому періоді (1743-1804), як і в першому (1617-1743), василіянське законодавство складалось з правил і конституцій. Коли на Дубенській капітулі 1743 р. литовські й українські василіяни утворили один *Руський Чин св. Василія*

⁶⁶¹ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 97.

Великого, вони вже були між собою з'єднані *Спільними правилами* митрополита Йосифа Рутського⁶⁶².

Без сумніву, ці правила були у великій пошані, оскільки на Дубенській капітулі 1743 р. не було й мови про пристосування їх до нових обставин. В інструкції Конгрегації ПВ для нунція Фабріціо Сербеллоні від 19 травня 1742 р. знаходимо натяк на ці правила: «Ви повинні також довідатися, чи ченці зберігають свої Спільні правила святого Василя, чи живуть зразково»⁶⁶³. *Спільні правила* ще раз з'явилися друком у Почаєві 1751 р. під назвою *Summariusz Reguł*⁶⁶⁴. Цей *Суммарій* – це перша спроба укладення василіянських правил у XVII ст. Подаємо загальний його зміст.

На початку: «Замість передмови – наука про дотримування Правил». Це стисла, але мудра заохота зберігати правила. Ось один із аргументів: «Кожний чернець повинен несхитно вірити, що ніхто не може дістатись до неба, як тільки тими засобами, які Бог йому подає, та тією дорогою, якою Бог хоче його провадити. А тому що Бог покликав його до Чину св. Василя Великого, то він повинен вірити, що не інший засіб для нього призначив, лише той, аби побожно жити в цьому Чині та не йти іншою дорогою, як тільки дорогою виконування правил».

Після цього вступу поміщено 33 розділи: 1. Мета монашого життя і засоби, що ведуть до неї; 2. Прийняття до Чину і новіціату; 3. Монаша професія; 4-6. Три обіти: убожество, чистота і послух; 7-13. Монаші чесноти і вади; 14. Монаша клявзура; 15. Монаша келія; 16. Мовчання і розмови; 17. Монаша скромність; 18. Молитва і церковне правило; 19. Іспит совісті й розважання; 20. Сповідь і Св. Причастя; 21. Справа сумління перед настоятелем; 22. Провини і кари; 23. Трапезна і пожива; 24. Піст; 25. Монаший одяг; 26. Партикулярна любов; 27. Фізична праця; 28. Рекреація; 29. Настоятель; 30. Вікарій; 31. Провінційні наради і капітули; 32. Монастирські урядники та служіння; 33. Лікарня і хворі. Потім додано скорочену науку св. Василя В. про зречення світу (с. 117-130) як також науку про аскезу, що повинна бути окрасою монаха (с. 131-39).

⁶⁶² Українські василіяни прийняли *Спільні правила* на Львівській капітулі 1739 р. Автор описав ці правила в першій частині цієї праці.

⁶⁶³ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 126: «Dovrà anche informarsi se i Monaci sieno osservanti della loro Comune regola di S. Basilio, e quindi se vivano con esemplarità».

⁶⁶⁴ *Summariusz Reguł Św. Ojca Naszego Bazylego Wielkiego, z Reguł Obszerniejszych y Krótszych, z Konstytucyj Mniskich, Nauk Iego Zakonnych, w krótcie zebrany*, Poczajów, 1751.

На сам кінець додано два декрети папи Климента VIII: Про реформу ченців, що живуть з милостині, від 25 червня 1599 р. (с. 139-166) та про резервовані настоятелям казуси, від 26 травня 1593 р. (с. 167-173).

Якщо порівняти *Суммарій* зі *Спільними правилами* митрополита Йосифа, то в ньому знаходимо приблизно 30% нового матеріалу. Майже всі інновації взяті з творів св. Василя Великого. Наприклад, 31-й розділ про провінційні наради й капітули – це передрук 52-го пункту Ширших правил. Подібним чином укладені нові розділи: 3, 7, 8, 10, 13, 18, 29, 30, 32. Подекуди цитати св. Василя Великого перегукуються з тодішньою традицією. Твори св. Василя використані тут у перекладі єзуїта Теофіля Рутки⁶⁶⁵.

З нових розділів заслуговує на окрему увагу 18-й: Молитва і канонічні моління (с. 74-77), де, між іншим, сказано, що ченці після професії зобов'язані служити ціле Церковне правило, а саме: Північню, Утреню, Часи, Вечірню й Повечір'я. Це вперше у василіянському законодавстві знаходимо правила щодо хорової молитви. Митрополит Йосиф у *Спільних правилах* не згадує про хорову молитву, а це тому, що Церковне правило вважалось чимось самозрозумілим, бо це офіційна молитва Церкви. Хоч у *Суммарію* є розділ «Настоятель» чи «Вікарій», але його зміст носить цілком духовний характер і не стосується *Партикулярних правил*, укладених Рутським.

Про уклад і видання *Суммарія* з 1751 р., ми не знайшли жодних відомостей. Коли порівняти *Устави* з 1717 р. з *Суммарієм регул* 1751 р., то останній набагато краще опрацьований. Він має цілком інший поділ та, приблизно, одну третину нового законодавчого матеріалу; покликається на твори св. Василя, видрукований «кишеньковим» форматом 12-ки.

Без суміву, *Суммарій регул* 1751 р. розширив первісні *Спільні правила* митрополита Рутського, в т. ч. за рахунок цитат з тво-

⁶⁶⁵ Rutka T., S.J., *S. Bazylisz Wielki, życia zakonnego w Cerkwi Świętej Wschodniej Patriarcha y Fundator przed tym w Prawach zakonnych greckim, latinskim i słowiańskim, a teraz polskim językiem y drukiem, świata za dozwoleńiem starszych, pokazany, to iest roku P. 1686*. Ця книга присвячена «Високопреподобним і Преподобним у Христі Отцям і Братам Чину св. Василя Великого» і видана тоді, коли василіяни перевіряли свої правила на Новгородоцькій капітулі, тобто 1686 р.

рів св. Василя Великого. Василяни називали *Спільні правила* також «Конституціями нашого Чину», на чому наголошували три Берестейські капітули (з 1747, 1751, 1759 рр.): «Доручаємо зберігати конституції нашого Чину перекладені з латинської на польську мову, які треба щомісяця читати по всіх монастирях у трапезній, перед зібраною спільнотою»⁶⁶⁶. Берестейська капітула 1772 р., укладаючи візитаційний формуляр для канонічних відвідин монастирів, доручає протоігуменові запитувати кожного ченця, чи він ці правила зберігає. Відтоді протоігумени у своїх окружних листах наказують їх читати, а під час щорічних канонічних візитацій з'ясувати, чи ченці їх читають.

У 1884-1895 рр., на початку Добромильської реформи, єзуїт Гаспар Щепковський, укладаючи реформованим василіянам конституції, в багатьох місцях дослівно цитує *Суммарій* (наприклад, розділ про терпеливість). Таким чином, чимало правил із *Суммарія* увійшли у *Конституції ЧСВВ*, які потвердив папа Пій XII 1954 року⁶⁶⁷.

1.3 Капітульні конституції

За основу чернечого життя об'єднаний Василіянський чин прийняв *Спільні правила* митрополита Йосифа Рутського. Генеральні капітули, починаючи від 1747 р., наказували їх дотримуватися.

Натомість *Капітульні конституції* визначали загальні засади управління Чину, провінцій і монастирів. У них описано, як і коли відбуваються капітули; хто в них бере участь, як вибирати протоархимандрита, головну управу Чину тощо. *Капітульними конституціями* їх називали тому, що уклали їх генеральні капітули, які до 1751 р. відбувалися кожних чотири роки, а від 1751 р. – кожних 8 років. Інша їхня назва – *Загальні конституції* (*Constitutiones generales*) – походила від основних законів чернечого правління. Зміст і характер цих конституцій перебував під постійним наглядом Апостольського престолу.

⁶⁶⁶ *Капітульні конституції* з 1747, 1751 і 1759 рр. під чч. 24, 24 і 28. // *Василіянські генеральні капітули від 1743 до 1802 р.* // АГУ ЧСВВ (ще не опубліковані).

⁶⁶⁷ Пор. *Суммарій* з 1751 р., с. 39-40, і *Конституції ЧСВВ* з 1954 р., с. 47.

Конгрегація ПВ доручила василіянським капітулам об'єднаного Чину укласти конституції. В інструкції Конгрегації від 19 травня 1742 р. для нунція Фабріціо Сербеллоні читаємо: «Тоді [на генеральній капітулі] можна б запропонувати капітульним отцям укласти Конституції чину і переслати їх до цієї ж Конгрегації для перевірки й затвердження. У майбутньому вони послужили б Конгрегації за зразок для всяких розпоряджень, що можуть спричинитися до стабільності цього Чину та до поширення унії»⁶⁶⁸. На основі цього розпорядження генеральні капітули почали укладати конституції, а Конгрегація ПВ їх ретельно перевіряла. Більшість правил вона схвалювала, а інші передавала наступним василіянським капітулам для подальших студій.

Конституції ставали дійсними зразу після капітульної ухвали й зобов'язували ченців їх зберігати, але під умовою, що їх мав затвердити Апостольський престол. Тому 19 травня 1742 р. Конгрегація ПВ просила Варшавського нунція переслати до Рима ті конституції, які укладе наступна василіянська капітула⁶⁶⁹. Дубенська капітула 1743 р. уклала т. зв. *Капітульні конституції* (21 правило), а Конгрегація ПВ їх перевірила.

Процес укладу *Капітульних конституцій* був повільний і важкий, бо Чин складався з двох монаших спільнот, які до 1743 р. мали зовсім інший спосіб чернечого життя. *Капітульні конституції* є своєрідним компромісом між василіянами Провінції Пресвятої Тройці, які майже 150 років зберігали правила митрополита Рутського, і ченцями з українських новоз'єднаних епархій, які жили традиційним східним монашим життям. На генеральних капітулах вони домовлялися про спосіб управління Чинном: рівне число урядників з кожної провінції у головній управі, альтернативний вибір протоархимандрита, рівне число учасників у капітулах тощо.

Капітульні конституції поступово збільшувалися. У 1743 р. вони налічували 21 правило, у 1751 р. – 25 правил, у 1759 р. – 34, а в 1772 р. – 61. Треба зауважити, що в 1772 р. *Капітульні конституції* були остаточно завершені, і щойно тоді передбачалося при-

⁶⁶⁸ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 125.

⁶⁶⁹ Там само.

ступити до редакції запланованого кодексу конституцій. Того ж року *Капітульні конституції* вийшли друком латинською та польською мовами і були дійсними до 1804 р., бо поділи Речі Посполитої та обмеження релігійної свободи Унійної Церкви під Росією і Австрією унеможливили працю над укладом кодексу конституцій. Нагадаймо, що крім генеральних, існували ще й провінційні капітули, на яких відбувались вибори провінційної управи й укладались розпорядження для ченців кожної провінції.

Уся праця генеральних капітул другої половини XVIII ст. була спрямована на те, щоб Василянський чин мав свої конституції, подібно як їх мали інші монаші чини Католицької Церкви. Після перших трьох генеральних капітул, що відбулись у 1743, 1747 і 1751 рр., на яких укладено т. зв. *Капітульні конституції*, на Берестейській капітулі 1759 р. василяни виголовили конкретний план укладу одного кодексу конституцій. Конгрегація ПВ схвалила таке рішення і до цього заохочувала. Чин доклав немало зусиль, аби цей план реалізувати. Про це свідчить проект т. зв. *Гощанських конституцій*, укладений у 1766 р., а виданий друком 1772 р. Він став основою для виготовлення наступних проектів конституцій.

1.4 Місце зберігання протоколів ген. капітул (1743-1802)

Ознайомившись з основним законодавством Василянського чину, перейдемо до місця зберігання протоколів генеральних капітул у різних архівах і бібліотеках.

Від часу об'єднання Литовської й Руської конгрегацій в один Чин відбулося вісім генеральних капітул. Оригінали чи копії протоколів цих зібрань виявлено у Ватикані, Україні, Росії, Білорусі, Польщі.

1. *Дубенська капітула 1743 р.* Протокол цієї капітули зберігається у: APF, CP, v. 92, f. 302-320 (оригінал); ASV, Archivio della Nunziatura di Varsavia, v. 108, f. 2-16v; BAV, Vaticani latini, v. 8684, f. 118-126v. Крім офіційних актів, у рукописному відділі Ватиканської бібліотеки зберігається детальний і надзвичайно цінний щоденник Дубенської капітули єпископа Юрія де Ласкаріса, який був делегатом Апостольського нунція і головував на цій

капітулі. Він описує не тільки засідання, але й свою позакапітульну діяльність, щоб переконати василіян і єрархів об'єднатися в один Чин. Заголовок щоденника Ласкаріса такий: «Diario di tutto ciò che di notevole è occorso nella celebrazione del Capitolo generale dei Padri Basiliiani, tenutosi a Dubno per ordine e decreto della Sacra Congregazione di Propaganda a fine di ellegervi un Superiore generale di tutti i Basiliiani di Polonia e Lituania, incominciatosi gli 26 maggio 1743»⁶⁷⁰.

2. *Перша Берестейська капітула 1747 р.* Протокол цієї капітули у: APF, CP, v. 114, f. 396-417; ASV, Archivio della Nunziatura di Varsavia, v. 108, f. 18-22v.

3. *Друга Берестейська капітула 1751 р.* Протокол у: APF, CP, v. 114, f. 300-308 (оригінал); ASV, Archivio della Nunziatura di Varsavia, v. 108, f. 24-32; BAV, Vaticani latini, v. 8684, f. 497-510.

4. *Третя Берестейська капітула 1759 р.* Документ у: APF, SOCG, v. 800, f. 173-179 (оригінал); ASV, Archivio della Nunziatura di Varsavia, v. 108, f. 46-63. Італійський переклад, зроблений на швидкуруч, з деякими пропусками й неточностями, у: APF, Acta, v. 113, f. 483-540. Див. Welykuj, *Acta Propagandae*, v. IV, p. 174-185.

5. *Четверта Берестейська капітула 1772 р.* Протокол у: APF, SOCG, v. 842, f. 417-433 (оригінал). Його опубліковано в Почаєві латинською мовою 1772 р.: «Capitulum generale Congregationis Ruthenorum Sancti Patris Basilii Magni...», не нумерованих стор. 114, in 12°. Документ не відрізняється від того, що зберігається у: APF. Протокол видано й польською мовою: «Wykład Ustawów Kapituły ostatniey Brzeskiej w roku 1772 w miesiącu lutym odprawionej, wiernie z łacińskiego na polski język przewidzionych», с. 63, in 12°⁶⁷¹. Литовська провінція також оприлюднила протокол

⁶⁷⁰ Щоденник Юрія де Ласкаріса опублікував Pidručnyj P., OSBM, *Il Diario del Capitolo Basiliano di Dubno (1743)*, scritto da Mons. Giorgio Lascaris // *Записки ЧСВВ*, т. XIV, Рим 1992, с. 171-226.

⁶⁷¹ Ці книжечки зберігаються у: АГУ ЧСВВ. Вони оправлені разом з проектом Гощанських конституцій, видрукованим у Почаєві 1772 р. Тож цілком вірогідно, що й ці друки видано в Почаєві 1772 р. У польському виданні пропущено першу й другу сесію Берестейської капітули (читання різних листів і синтез промов), а наприкінці подано слов'янську фор-

капітули під назвою: «Constitutiones Capituli Basiliani generalis Brestae A.D. 1772 diebus Febr. celebrati cum synopsis actorum totius Capituli pro notitia et commodo Provinciae Littuaniae vulgatae. Accedunt in annotationibus subiunctis ea, quae in peculiari eiusdem Provinciae Capitulo constituta sunt et vim legis pro Provincia habent», Vilnae, Typis Basilianis 1772, in 8°, p. 86⁶⁷².

6. *Перша Тороканська капітула 1780 р.* Протокол зберігається у: ЛННБ, Відділ рук., МВ-812, арк. 1-48. Хоча було виготовлено сім примірників актів цієї капітули, то в Римі не виявлено жодного.

7. *Жидичинська капітула 1788 р.* Оригінал у: APF, SOCG, vol. 885, f. 280-297.

8. *Друга Тороканська капітула 1802 р.* Сьогодні зберігається у: Архів СПБІИ, кол. 52, дело 11.4.216. В Архіві Римського прокуратора, що його митрополит Андрей Шептицький забрав з Рима до Львова в 1901 р., було дві копії протоколів цієї капітули⁶⁷³, які, правдоподібно, зберігаються у Львівських сховищах.

мулу віднови чернечих обітів у празник св. Василя Великого. У латинському тексті цього додатку немає.

⁶⁷² Примірник цих Конституцій зберігається у Ватиканському архіві у: ASV, Archivio della Nunziatura di Varsavia, v. 108, f. 163-206.

⁶⁷³ Korolevskij S., Catalogus Archivi Procuratoris generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe // *Записки ЧСВВ*, т. I, с. 519. У 20-му томі зберігався оригінал, а у 19-му – копія. У 20-му томі була також копія протоколу Жидичинської капітули 1788 р.

Розділ 2

Об'єднання василіян в один Чин

2.1 Дубенська капітула 1743 р. (26 травня – 12 червня)

Дубенська капітула 1743 р. розпочала нову добу в історії василіянського чернецтва. На ній з'єднані з Римом українські, білоруські й литовські василіяни об'єдналися в один Чин, обрали протоархимандрита, встановили *Угоду (Nexus)* з митрополитом і уклали перші *Капітульні конституції*, що їх наступні зібрання василіян виправляли й доповнювали під наглядом Апостольського престолу.

Згідно з декретом Конгрегації ПВ від 1 травня 1742 р., нунцій Фабріціо Сербеллоні скликав генеральну капітулу до Дубенської архимандрії на 26 травня 1743 р.⁶⁷⁴, але особисто не міг прибути, бо був зайнятий важливими справами при дворі короля Августа III. На своє місце він вислав єпископа Юрія де Ласкаріса, титулярного єпископа Зенопольського, аудитора Варшавської нунціятури, з чину театинів⁶⁷⁵. Ласкаріс уклав цікавий щоденник Дубенської капітули, яким тут користуємось. З доручення Конгрегації ПВ на Дубенській капітулі головував митрополит Атанасій Шептицький. Число учасників було рекордним – 239 капітульних отців: з Литовської провінції – 66, а з Руської – 173. Зібрання тривало 17 днів.

Головні теми Дубенської капітули такі: 1. Погодження руськими і литовськими василіянами умов об'єднання в один Чин; 2. *Угода (Nexus)* митрополита з Чином; 3. Укладення *Капітульних конституцій*; 4. Перегляд постанов Дубенської капітули папою Венедиктом XIV.

⁶⁷⁴ Декрет про скликання Дубенської капітули нунцій наказав видрукувати і розіслати по всіх василіянських монастирях. Зразок знаходиться в рукописному відділі Апостольської Ватиканської Бібліотеки // BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, f. 97.

⁶⁷⁵ Юрій Марія де Ласкаріс (1706-1795). Інформацію про нього і його «Щоденник» подає Pidručnyj P., II «Diario» del Capitolo Basiliano di Dubno (1743) // *Записки ЧСВВ*, т. XIV, с. 171-226.

2.2 Переговори перед об'єднанням

Упродовж перших сімох днів капітули відбувалися переговори і жваві дискусії. На початку руські василіяни вперто опонували об'єднанню. Були моменти, коли здавалося, що капітула закінчиться повною невдачею. Хід переговорів утруднювала відсутність спільної розмовної мови. Більше як дві третини руських монахів не знали, що діялося на капітулі, бо не розуміли латинської мови, на якій відбувалися дискусії, а польською мовою вони погано володіли⁶⁷⁶.

На початку виявилось, що помітне число учасників радше схиялось до об'єднання з італійськими василіянами, як до союзу між собою. Але єпископ Юрій Ласкаріс дипломатично переконав їх насамперед домовитися між собою і виконати наказ Папи, а про об'єднання з італійськими василіянами можна буде згодом подумати⁶⁷⁷.

На п'ятому засіданні Руська конгрегація представила свої «Просьби, пропозиції і застереження» (22 пункти), на які відповіла Литовська. Василіяни Руської конгрегації, між іншим, домагалися, аби новий Чин не називався «Пресвятої Тройці», як написано в декреті Конгрегації ПВ, але мав іншу назву (1-й пункт); щоб давня *Угода* митрополита з Чином надалі зберігалася (10-й); щоб протоархимандрита, генеральних консульторів і секретарів обирати на чотири роки (13-й); аби по монастирях обох провінцій вірно зберігалися церемонії, набоженства, пости й звичаї

⁶⁷⁶ Ласкаріс пише: «Велика кількість звичайних монахів навіть не знають, що діється на капітулі; і як вони можуть знати, коли дві третини настоятелів і делегатів з Польщі зовсім необтесані, ідіоти й неосвічені (*totalmente rozzi, idioti e ignoranti*), що, крім руської мови і трохи польської, зовсім не знають латини, якою переважно послуговується капітула в дискусіях» // BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, f. 174v. Цей уривок, не відомо з яких причин, пропущено у *Записках ЧСВВ*, т. XIV (1992), с. 202-203.

⁶⁷⁷ Бажання з'єднатися з італійськими василіянами не залишало українських монахів і пізніше. У 1769 р. о. Анастасій Пйотровський, ігумен Львівського монастиря, та трьох професорів богослов'я подали в цій справі прохання до Конгрегації ПВ, але були суворо покарані, бо зробили це без відома вищих настоятелів // Коссак, *Шематизмъ Провинції св. Спасителя*, с. 300-301.

Східної Церкви (15-й); коли протоархимандрит буде з однієї провінції, то римський прокуратор повинен бути з іншої (19-й).

Після затяжних переговорів, на 11-му засіданні обидві василіянські спільноти дійшли до загального порозуміння. Договір об'єднання списано в 15-х пунктах і вислано до Рима. Узгіднені пункти домовленості подано до затвердження, а наступні чотири до вирішення Апостольського престолу:

1. Нехай Рим надасть назву об'єднаному Чинowi «Пресвятої Тройці» або «Божого Провидіння» чи якусь іншу.

2. Нехай вирішить, до котрої провінції належатимуть тих 10 монастирів, що їх Литовська провінція віддавна мала на території Руської провінції.

3. Нехай розсудить, чи Руська провінція зобов'язана сплачувати борги за Римську резиденцію.

4. Нехай вирішить, чи архимандритів можна обирати протоархимандритами Чину.

Коли дійшло до згоди, на 12-му засіданні таємним голосуванням обрано протоархимандрита в особі о. Полікарпа Мигуневича з Литовської провінції, як цього вимагала інструкція Конгрегації ПВ⁶⁷⁸. Він отримав 162 голоси – на всіх 239. Обрано його протоархимандритом на чотири роки, бо Руська провінція хотіла негайно побачити на цьому уряді одного зі своїх ченців. Василіяни Литовської провінції відразу присягнули на вірність і послух новому протоархимандритові, а руські ченці склали присягу під умовою, «якщо Апостольська столиця потвердить Дубенську капітулу і умови об'єднання; до того часу протоархимандрит не матиме жодної влади в Руській провінції»⁶⁷⁹. Ця умова не сподобалася папі Венедиктові XIV і Конгрегації ПВ, але Руська провінція не хотіла уступити.

2.3 Угода митрополита з Чинoм

Замойський собор наказав, щоб усі монастирі «нової унії» об'єдналися під проводом одного протоархимандрита, «який бу-

⁶⁷⁸ Welykuj, *Congregationes particulares*, v. IV, p. 125.

⁶⁷⁹ Див. Дубенська капітула 1743 р., сесія 11, пункт 15.

де підлягати тому, кому Апостольський престол накаже»⁶⁸⁰. На цій основі Конгрегація ПВ, за розпорядженням Венедикта XIV, підпорядкувала всіх василіян безпосередньо Римові, а Київським митрополитам залишила юрисдикцію, яку Тридентський собор надав латинським митрополитам і єпископам над ченцями.

Під час капітули Литовська провінція радо прийняла цей декрет і заявила, що покірно приймає митрополичу юрисдикцію так, як її офіційно подав Святіший Отець у своєму останньому декреті. Але Руська провінція, за намовою митрополита Атанасія Шептицького та деяких єпископів, вперто домагалася, щоб давня юрисдикція руських митрополитів над василіянами залишилася ціло й ненарушено, згідно з попередніми угодами, але просила укласти новий договір у такий спосіб, «щоб митрополича юрисдикція не шкодила Чинові»⁶⁸¹. Митрополит і єпископи загрозили Апостольському делегатові Ласкарісу, що коли давня митрополича юрисдикція не буде збережена, «то більше нічого на цій капітулі не буде робитись»⁶⁸². Коли Ласкаріс побачив таку реакцію єрархії, то дозволив укласти *Угоду*, дбайливо доповнюючи, аби вона ні в чому не шкодила Чинові.

Угода митрополита з Чином має такий заголовок: «Угода високопреосвященнішого владики Атанасія, митрополита всієї Русі, з Василіянським чином обох Провінцій, укладена і введена в силу під час Дубенської генеральної капітули, 7 червня 1743 р., якої треба дотримуватися на віки вічні»⁶⁸³.

Нову угоду складено на основі *Угоди* з 1686 р., однак протоархимандритові дано таку владу, якої він досі не мав. Наприклад, раніше протоархимандрит мав тільки дорадчий голос у виборах нового митрополита, а з 1743 р. він, разом з консульторами обох

⁶⁸⁰ *Synodus Zamostiana 1720*, p. 108.

⁶⁸¹ Див. Дубенська капітула 1743 р., сесія 5, пункт 10.

⁶⁸² Pidručnyj, II "Diario" del Capitolo Basiliano di Dubno (1743), scritto da Mons. Giorgio Lascaris // *Analecta OSBM*, v. XIV, p. 204.

⁶⁸³ «Nexus Ill.mi et Exc.mi D.ni Athanasii, Archiepiscopi Metropolitanus totius Russiae cum Religione Basiliana utriusque Provinciae perpetuis temporibus observandus sub tempus Generalis Capituli Dubnensis anno 1743 die 7-ma Junii formatus et roboratus». // APF, CP, v. 92: Дубенська ген. капітула 1743 р., сесія 11.

провінцій, отримав вирішальний голос у призначанні митрополита та його помічника з правом наступства (ч. 6). Хоча згодом на практиці цей пункт *Угоди* виглядав зовсім інакше, але це була неабияка гідність⁶⁸⁴. Протоархимандрит також перебував у безпосередній залежності від Апостольського престолу, якому, після свого вибору, складав присягу послуху (ч. 1). Разом з генеральними консульторами, він мав представляти митрополитові кандидатів на єпископські й архимандричі гідності. Коли б кандидат не був до вподоби митрополитові чи королеві, то протоархимандрит з консульторами повинен запропонувати іншого кандидата (ч. 8). Протоархимандрит, цілком незалежно від митрополита, повинен управляти Чиним у справах, що стосуються внутрішнього ладу (ч. 2). Він уже не був зобов'язаний здавати щороку митрополитові звіт з того, що діялось у Чині, і не мусів радитися з митрополитом у важливих справах Чину, як це передбачалось в *Угоді* з 1686 р. Представникові Унійної Церкви залишилася юрисдикція над архимандритами до 1756 р., але не над ченцями, що проживали в архимандріях (ч. 7); Чин зобов'язався надавати митрополитові і єпископам сповідників, теологів та інших помічників (ч. 11). Руському архиєпископу залишено право головування на генеральних капітулах (ч. 5)⁶⁸⁵.

2.4 Капітульні конституції та їхній зміст

Коли обидві провінції дійшли згоди в справі об'єднання Чину та схвалили *Угоду* з митрополитом, укладення конституцій не справляло більших труднощів. На 13-му засіданні виготовлено перші «Загальні Конституції, укладені згідно з рішеннями цієї капітули і давніх приписів Чину»⁶⁸⁶, які радше є нарисом, оскільки

⁶⁸⁴ Цим питанням у 1748 р. зацікавилася Конгрегація ПВ, але його не вирішила. // Welyukj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 114-116. На практиці це виглядало так, що протоархимандрит брав участь у виборі митрополита, а Конгрегація ПВ за кожним разом давала йому повноваження.

⁶⁸⁵ Різні питання щодо *Угоди* з 1743 р. розглядають у своїх працях Blažejowskyj, *De potestate Metropolitanorum*, p. 83-89; 93-94; Wojnar, *De regimine Basilianorum*, p. 186-194.

⁶⁸⁶ APF, CP, v. 92, f. 311v: Дубенська капітула 1743 р., сесія 13.

ки стислі й не укладені за певним логічним порядком. Одначе в них накреслено основні правила василіянського чернечого життя. Ось їхній загальний зміст:

Протоархимандрит сам управляє Чином. Капітула обирає його таємним голосуванням зі звичайних ченців на чотири роки, і то по чергово з однієї та другої провінції. Протоархимандрит, у порозумінні з митрополитом, скликає генеральні капітули на пограниччі обох провінцій, поблизу Берестя Литовського і Білої Підляської (також альтернативно); на пропозицію протоігумена, він потверджує настоятелів для головніших монастирів; протоархимандрит з Литовської провінції мешкає в Тороканах, а з Руської – у Почаєві.

Протоархимандритові допомагають управляти Чином чотири генеральні консултори (по два з кожної провінції) та два секретарі (по одному з кожної провінції); генеральних секретарів і консулторів обирають на чотири роки, але не довічно, як у першому періоді. У важливіших справах протоархимандрит зобов'язаний радитися з генеральними консулторами.

У Римі справи Чину полагоджує генеральний прокуратор. Він нічого не повинен розпочинати, поки не отримає письмового дозволу від протоархимандрита, який, у свою чергу, повинен радитися з генеральними консулторами або із зацікавленою провінцією.

Кожна провінція має свою власну управу, в яку входить протоігумен, чотири консултори і один секретар. Вибори провінційної управи відбуваються на провінційних капітулах кожних чотири роки. Провінційну капітулу скликає і на ній головує протоархимандрит або його делегат. У їхній склад входять ті ж ченці, що мають право брати участь у генеральній капітулі. Головним обов'язком протоігумена – це нагляд за дотриманням чернечої дисципліни у монастирях. Тому протоігумен щороку візитує всі обителі своєї провінції, пише звіти і пересилає їх протоархимандритові, а на генеральній капітулі здає загальний звіт з канонічних візитацій. Крім того, протоігумен, за згодою своїх консулторів, призначає настоятелів до менших монастирів, а до головних – представляє протоархимандритові кандидатів для потвердження.

Архимандріями управляють довічні архимандрити, а звичайними обителями – ігумени, призначені на чотири роки.

Капітульні конституції дотримуються законодавства Святотроїцької конгрегації, з тією хіба різницею, що обов'язок візитації монастирів та практичної адміністрації переходить до протоігуменів. З попередніх *Капітульних конституцій* Святотроїцької конгрегації без змін увійшла 20-та постанова про щорічну віднову чернечих обітів у свято св. Василя В., а попереднє моління за померлих іноків достосовано так, що кожний священник тієї провінції, до якої померлий чернець належав, відслужить три рази Святу Літургію, а ченці несвященики прокажуть інші молитви і вислухають три Святі Літургії. Священики іншої провінції відправляють за померлого по одній Святій Літургії (ч. 21)⁶⁸⁷.

Капітульні конституції, з яких ми навели основні, постійно оновлювалися. Наступні генеральні капітули та Конгрегація ПВ їх виправляли й доповнювали.

2.5 Декрет Венедикта XIV *Inter plures* (1744 р.)

30 березня 1744 р. папа Венедикт XIV був присутній на партикулярному засіданні Конгрегації ПВ і, разом з кардиналами, розглядав постанови Дубенської капітули⁶⁸⁸. Згодом, 2 травня 1744 р., на основі рішень цього засідання, він видав декрет *Inter plures (Між численними)*⁶⁸⁹. Цим документом він потвердив об'єднання всіх українських і литовських монастирів в один Чин і, на прохання Дубенської капітули, надав йому назву *Руський Чин Святого Василя Великого (Ordo Sancti Basilii Magni Ruthenorum)*. До Чину ввійшло дві провінції: Литовська Святотроїцька і Руська Святопокровська. У такий спосіб вирішено перший суперечний пункт, який Дубенська капітула передала до вирішення Апостольському престолові.

У другому пункті Дубенська капітула просила, щоб Римська курія розтлумачила спірне питання належності десятиох монастирів, які Литовська провінція контролювала на території Ру-

⁶⁸⁷ Там само.

⁶⁸⁸ Welykuj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 75-101.

⁶⁸⁹ Welykuj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 88-100. Дата цього документа 2 травня 1944 р. Див. *Appendix ad Bullarium Pontificum...*, p. 108-111.

ської. У цій справі Папа наказав, щоб обидві провінції зібрали потрібні документи, на основі яких Апостольський престол видасть своє рішення.

Щодо третього пункту, чи Руська провінція зобов'язана сплачувати борги за Римську резиденцію, Венедикт XIV поновив Василянському чинowi даровизну церкви Святих Сергія і Вакха, разом з гуртожитком, щоб у ньому мешкав римський василіанський прокуратор. При цьому Понтифік зауважив, що все те було подароване кардиналом Антоніо Барберіні в 1638 р. «виключно для руських василіанських ченців, які в тому часі об'єдналися в Конгрегацію Пресвятої Тройці»⁶⁹⁰. З цієї причини Руська провінція не зобов'язана нічого сплачувати Литовській. З огляду на те, що Дубенська капітула не уклала чіткої постанови про призначення римського прокуратора, Папа наказав обирати його на генеральній капітулі в той спосіб, що коли протоархимандрит буде з Литовської провінції, то прокуратор повинен бути з Руської, і навпаки⁶⁹¹.

У четвертому пункті Дубенська капітула запитувала, чи можна обирати архимандритів головними настоятелями Чину. Папа відклав це питання на пізніше, бо треба було вирішити, кому мали підлягати архимандрити – митрополитові чи протоархимандритові.

Венедикт XIV не тільки похвалив домагання руських василіян зберігати звичаї, пости і східний обряд, але й заявив, що порушники й настоятелі, які на це дозволять, будуть тим самим позбавлені активного й пасивного голосу. У цій справі Папа видав енцикліку на адресу антиохійського патріарха (24.12.1743), і висловив побажання, щоб василіяни на неї покликалися.

У *Капітульних конституціях*, укладених на Дубенській капітулі, Венедикт XIV зробив деякі виправлення й додатки:

До присяги протоархимандрита, яку він складав відразу ж після свого вибору, зобов'язуючись слухняно дотримуватись конституцій і декретів Апостольської столиці, Папа наказав додати і

⁶⁹⁰ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 93.

⁶⁹¹ Там само, с. 97.

свій декрет *Inter plures*, бо «його повинен зберігати й виконувати протоархимандрит і весь Чин»⁶⁹².

У шостому пункті конституції було сказано, що монастирві візитує тільки протоігумен, а не протоархимандрит; навіть тоді, коли під час канонічного огляду монастиря протоігумен у чомусь помилиться, протоархимандрит не повинен візитувати сам, а доручити цей обов'язок комусь із генеральних консульторів, секретарів чи іншому ченцеві. Це правило не сподобалося Венедиктові XIV, бо воно «применшує гідність протоархимандрита». Тому Папа наказав змінити його: «Коли виникне потреба, протоархимандрит візитуватиме монастир сам або через когось іншого»⁶⁹³.

Правило про учасників генеральної капітули (ч. 19) не було чітко зредаговане, тому Папа вирішив, що в майбутньому участь у капітулах будуть брати 40 ченців з кожної Провінції, крім митрополита, протоархимандрита, членів генеральної і провінційних управ. Таким чином усунуто від участі в капітулах єпископів і архимандритів. Справу виготовлення списку учасників, т. зв. «вокальних», тобто тих, що беруть участь у капітулі з правом голосу, Венедикт XIV доручив Юрієві Ласкарісу та генеральній і провінційним управам Чину⁶⁹⁴.

Крім того, Понтифік наказав митрополитові, протоархимандритові та генеральній і провінційній управам подбати про редукацію малих монастирів у Руській провінції. Згідно з цим розпорядженням, у кожній обителі повинно бути принаймні вісім ченців. Папа наказав виготовити й переслати до Рима звіти з усіх монастирів, щоб комісія вирішила, скільки чернечих спільнот треба закрити⁶⁹⁵.

Стосовно «Угоди Митрополита з Чином», кард. П'єтро Караффа запевняв, що «в цій Угоді митрополіча влада тільки позірна, а не дійсна»⁶⁹⁶, тому Папа зробив у ній наступні поправки:

⁶⁹² Там само, с. 96-97.

⁶⁹³ Там само, с. 98.

⁶⁹⁴ Там само, с. 98.

⁶⁹⁵ Там само, с. 98-99.

⁶⁹⁶ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 96: «In questo [Nesso] il Metropolitanano si spoglia della giurisdizione, che per lo passato ha esercitato

У ч. 10 сказано, що у випадку смерті протоархимандрита «протоконсультор з провінції протоархимандрита буде управляти Чином з відома митрополита». Венедикт XIV уточнив це речення: «Буде управляти Чином, повідомивши спершу митрополита про смерть протоархимандрита, та буде віддавати митрополитові належну честь і пошану»⁶⁹⁷. Папа усунув «з відома», щоб не виходило, ніби генеральний вікарій в управлінні Чином залежний від митрополита.

Під ч. 4 *Угоди* було сказано, що єпископи, якщо забажають, то можуть бути присутніми на генеральних капітулах. Оскільки Папа змінив 19-те правило *Капітульних конституцій*, то послідовно усунув єпископів від участі в генеральних капітулах.

Декрет Венедикта XIV закінчується закликком до руських василіян, які на Дубенській капітулі склали умовну присягу: «Поки Апостольський престол не затвердить домовленості», аби визнали послух протоархимандритові й Апостольському престолу, який про них дбає і в майбутньому їх не залишить⁶⁹⁸.

Згодом Венедикт XIV і Конгрегація ПВ дбайливо пильнували, щоб василіяни зберігали *Капітульні конституції* і розпорядження, подані в декреті *Inter plures*. Коли, наприклад, з'ясувалося, що генеральні консультори не мешкають поблизу протоархимандритової резиденції, як приписували *Капітульні конституції* (ч. 4), Папа скартав василіян за недотримання тих законів, які самі собі уклали, а генеральним консульторам наказав негайно послухатись, погрожуючи довічним позбавленням їх активного й пасивного голосу⁶⁹⁹.

Зацікавлення Апостольського престолу Василіянським чином та його законодавством пожвавило чернече життя в обителях. Об'єднані монастирі, зберігаючи правила й конституції,

sopra i Monaci Basiliani, e si ritiene un'autorità di sola apparenza non già di sostanza».

⁶⁹⁷ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 97.

⁶⁹⁸ Після цього папського документа, 1 жовтня 1744 р. протоархимандрит Полікарп Мигуневич повідомив Конгрегацію ПВ, що Руська провінція офіційно визнала владу протоархимандрита над собою. Див. Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. II, p. 93-94.

⁶⁹⁹ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 170.

скріпили релігійне життя серед народу й обновили українсько-білоруську Церкву. Василіяни почали організовувати народні місії, відкривати школи й друкувати книги. Крім того, декрет *Inter plures* причинився до подальшого розвитку василіянського законодавства. Усі параграфи папського декрету ввійшли до *Канітульних конституцій* та до проекту кодексу конституцій.

1744 р. папа Бенедикт XIV потвердив об'єднання монастирів Унійної Церкви в один Василіянський чин.

Розділ 3

Генеральні капітули від 1747 до 1769 р.

3.1 Антопільська і Володимирська наради (1745-1746)

Підготовка до Берестейської капітули 1747 р. почалась 14 лютого 1745 р. Антопільською нарадою⁷⁰⁰, завданням якої було укласти список учасників наступних генеральних капітул: по 40 «вокальних» з кожної провінції, як наказав Венедикт XIV. У цій нараді брали участь члени генеральної та провінційних управ, а головував протоархимандрит Полікарп Мигуневич, бо єпископ Юрій Ласкаріс, якому Папа доручив це завдання, не міг прибути. Після довгих дискусій нараду припинено, оскільки василіяни Руської провінції заявили, що не приступлять до укладення списку учасників, поки Рим не вирішить питання належності десятих монастирів, які Литовська провінція мала на території Руської⁷⁰¹. Венедиктові XIV поведінка василіян Покровської провінції дуже не сподобалася, і він наказав Конгрегації ПВ повідомити про це митрополита Атанасія Шептицького і єпископа Юрія Ласкаріса та доручити їм довести справу до кінця⁷⁰².

Друга нарада між обома Провінціями відбулася 7 лютого 1746 р. у Володимирі під проводом єпископа Ласкаріса, на якій укладено список учасників генеральної капітули і переслано до Рима⁷⁰³. Про цю нараду єпископ Ласкаріс написав обширний цікавий звіт та щоденник⁷⁰⁴.

⁷⁰⁰ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. II, p. 94-100: «Acta convocationis Antopolitanae sub die 14 Februarii 1745».

⁷⁰¹ Там само, с. 98-99.

⁷⁰² Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 174-176.

⁷⁰³ Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. II, p. 112-123.

⁷⁰⁴ BAV, *Vaticani latini*, v. 8684, f. 258-261: «Relazione e Diario della convocazione celebrata in Uladimiria gli 7 Febr. 1746 dal Generale e Provinciale di Russia e loro Consultorio sotto la presidenza di Mons. Vescovo di Zenopoli, Delegato apostolico».

3.2 Перша Берестейська капітула 1747 р. (16-24 серпня)

Перша Берестейська капітула тривала вісім днів. За давнім звичаєм до Берестя прибули архимандрити і два єпископи (Теоділь Гудебський і Феліціан Володкович), але вони залишили капітулу, бо згідно з декретом Венедикта XIV *Inter plures*, не мали більше права участі⁷⁰⁵.

За принципом черговості, протоархимандрита обрано з Руської провінції. Ним став о. Іпатій Білинський, попередній протоігумен цієї ж провінції. Після виборів, під головуванням протоархимандрита, відбулися провінційні капітули, на яких обрано протоігуменів і провінційні управи. Берестейська капітула пристосувала *Капітульні конституції* з 1743 р. до вимог декрету *Inter plures* і, разом з протоколом, переслала їх до Рима. Конгрегація ПВ їх не перевіряла, бо до них не внесено значних поправок чи додатків.

У той час Конгрегація ПВ вирішувала спір між Руською і Литовською провінціями у справі належності десятих монастирів, т. зв. «Волинських», які прийняли Берестейську унію раніше, ніж єпархії, і належали до Литовської провінції. Почавши від 1727 р., Руська провінція намагалася довести, що ці монастирі правно належать їй, бо розміщені на її території. Судовий процес відбувався у Римі впродовж 1746-1750 рр. За той час видано друком понад 600 сторінок т. зв. «поненц»⁷⁰⁶.

На основі зібраного матеріалу і судового процесу, у 1750 р. Венедикт XIV признав за Литовською провінцією канонічне посідання тих монастирів і наказав до цього питання більше не повертатися⁷⁰⁷. Руській провінції віддано тільки Бучацький монастир, з огляду на віддаленість його від Литовської провінції. Цей декрет проголошено на Берестейській капітулі 1751 р., але Руська провінція час від часу виявляла з цього своє невдоволення.

⁷⁰⁵ APF, CP, v. 114, f. 397, 399-400: Протокол Берестейської кап. 1747 р.

⁷⁰⁶ «Ponenza» (ознайомлення зі справою) мала дві частини: виклад спірного питання і «суммарій», в якому надруковані документи, що торкаються викладу. «Popenze» у справі спірних монастирів зберігаються у різних архівах Рима. Див. наприклад: APF, *Miscellanea diverse*, v. 18.

⁷⁰⁷ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 239.

3.3. Друга Берестейська капітула 1751 р. (08–17 вересня)

На початку 1751 р. хворий митрополит Флоріан Гребницький попросив Варшавського нунція Алберіко Аркінто виклопотати у Римі дозвіл відбути генеральну капітулу в близькому Новгородку, замість у Бересті або в Білій Підляській, як приписували *Капітульні конституції*⁷⁰⁸. Конгрегація ПВ дозволила, але саме тоді прийшла вістка, що Новгородок погорів. Тоді протоархимандрит Іпатій Білінський, за згодою обох провінційних управ, вирішив, що капітула відбудеться в Битенському або Жировицькому монастирі. Нунцій, сподіваючись, що Конгрегація ПВ не матиме нічого проти, затвердив це рішення і просив митрополита, щоб на це згодився. Однак Гребницький на таку зміну не погодився й оскаржив протоархимандрита перед нунцієм, що він самовільно зміняв місце і вимагав, аби капітула таки відбулась у Бересті або в Білій. Причому митрополит заявив, що на своє місце делегує єпископа Теофіля Гodeбського.

Капітула зібралася таки в Бересті 8 вересня 1751 р. і на ній головував єпископ Гodeбський. Проте капітульні отці запротестували проти самого акту делегування, в якому Гребницький заявив, що йому «належить головувати на генеральній капітулі привілеєм митрополичої гідності»⁷⁰⁹. Капітула пояснила, що це не є жодний привілей, а рішення Дубенської капітули 1743 р., затверджене Апостольським престолом. Внаслідок цього протесту в 2-му правилі *Капітульних конституцій* вилучено речення: «Генеральна капітула... відбуватиметься під головуванням митрополита або його делегата», і зредаговано так: «Генеральна капітула... буде відбуватись під керівництвом преосвященного Предсідника»⁷¹⁰.

Отці капітули додали до *Капітульних конституцій* декілька нових правил. Термін протоархимандричого уряду й відбуття генеральної капітули з чотирьох років продовжено до восьми (ч. 1). Вирішено, що провінційні капітули далі відбуватимуться кожних чотири роки, і стільки ж часу триватиме управа протоігумена й

⁷⁰⁸ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. IV, p. 290.

⁷⁰⁹ APF, CP, v. 114, f. 300-308: Протокол II Берестейської капітули 1751 р.

⁷¹⁰ Там само, арк. 303.

провінційних урядників. Провінційні капітули збиратимуться один раз під час генеральної капітули, а другий – поза нею. Склад головної управи Чину зредуковано до двох генеральних консульторів і двох секретарів (по одному з кожної провінції), які також будуть мати вирішальний голос у нарадах (ч. 2). Генеральні консультори й секретарі можуть мешкати в монастирях своєї провінції і навіть ними управляти, якщо ті монастирі знаходяться близько протоархимандричої резиденції, щоб мати змогу негайно прибути на генеральну нараду (ч. 4). Римському прокураторові укладено формулу присяги, якою він зобов'язувався нічого не робити, таємно чи явно, без дозволу протоархимандрита і головної управи Чину та зберігати в цілості архів, совісно вкладаючи до нього всі документи свого урядування (ч. 12). Доручено також щомісяця читати в рефектарі *Спільні правила* та їх дбайливо зберігати⁷¹¹.

Протоархимандритом обрано о. Іраклія Лісанського, з Литовської провінції. Під час цієї капітули також відбулися провінційні капітули під головуванням протоархимандрита, на яких обрано протоігуменів та членів провінційних управ.

Після Берестейської капітули Флоріан Гребницький, ображений, що василіяни заперечили йому «митрополичий привілей» головувати на генеральній капітулі, поскаржився нунцієві Аркінто. Мовляв, у Василянському чині верховодить група метушливих і зарозумілих ченців, які відважились потоптати архи-пастирську владу, порушити королівські права та обійти накази Апостольського престолу. Гребницький попросив Папу уневажнити постанови Берестейської капітули 1751 р., бо вони шкідливо укладені; і якнайшвидше проголосити нову генеральну капітулу в Полоцьку, яку проводитиме митрополит. А для зменшення дорожніх витрат, він радить запросити на цю капітулу тільки по 20 ченців з кожної провінції⁷¹². Згодом Гребницький вислав Апостольському нунцієві низку закидів проти Другої Берестейської капітули, якими намагався довести, що вона була недійсна⁷¹³.

⁷¹¹ Там само, арк. 304-307.

⁷¹² Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. IV, p. 293-294.

⁷¹³ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 223-225.

3.4 Рим розглядає закиди митрополита Флоріана

19 листопада 1752 р. Конгрегація розглянула закиди митрополита Флоріана проти василіянських *Капітульних конституцій*⁷¹⁴. Папа Венедикт XIV, який був присутній на цьому засіданні, наказав єпископу Ласкарісу та секретареві Конгрегації Ніколо Леркарі зібрати всі закиди митрополита у формі сумнівів. Численні закиди зведено до 22 коротких питань, і більшість із них негайно вирішено. Дослівно наводимо тільки п'ять перших «сумнівів», що торкаються законності Берестейської капітули 1751 р.

1-й сумнів: «Чи скасувати й уневажнити Берестейську генеральну капітулу, третю з черги Руського Чину св. Василя Великого, вибір протоархимандрита та його ради, Конституції й акти, та знову скликати надзвичайну генеральну капітулу?».

Відповідь: «Негативно щодо обох частин». Іншими словами, відкинено необґрунтовані закиди митрополита і затверджено Берестейську капітулу, визнаючи її законною.

2-й сумнів: «Чи деякі рішення та декрети цієї капітули треба поправити або змінити, залишаючи в силі інші?»

Відповідь: «Так». Цей сумнів торкався *Капітульних конституцій*, що їх додано або виправлено. Конгрегація дещо поправила на тому ж таки засіданні.

3-й сумнів: «Чи митрополит всієї Русі має право головувати на генеральних капітулах Руського чину св. Василя Великого, і яким правом?»

Відповідь: «Митрополит має право головувати на генеральних капітулах як Апостольський делегат». Отже, це не «митрополичий привілей».

4-й сумнів: «Чи правно перешкоджений митрополит може делегувати когось іншого на голову генеральної капітули?»

Відповідь: «Так, але делегат повинен бути єпископом цього ж руського обряду».

5-й сумнів: «Чи митрополитові або протоархимандритові та його раді, разом або окремо, можна призначати на генеральні капітули інші місця [де повинна відбуватися капітула], крім тих, що їх визначила Дубенська капітула?»

⁷¹⁴ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 223-253.

Відповідь: «Ні, цього робити не можна без звільнення Конгрегації ПВ»⁷¹⁵.

Однак Конгрегація сама не розв'язала всіх сумнівів. Деякі, особливо ті, що торкалися делегування василіян на єпископства чи архимандрії за дозволом головної управи Чину (чч. 16, 17, 20 і 21), радники Конгрегації віддали до вирішення Папі (*ad mentem Sanctissimi*), який на них відповів 12 квітня 1753 р. у своєму бреве *Inclutum quidem*.

3.5. Бреве Венедикта XIV *Inclutum quidem* з 1753 р.⁷¹⁶

Бреве *Inclutum quidem* (*Справді славний*) пов'язане із заборону Венедикта XIII, виданою 16 грудня 1728 р.: «Монахів згаданого вище Чину [Василіянського], які без виразної згоди правлячого протоархимандрита і Чину, тобто генеральних консулторів, шукали б для себе за архимандріями, єпископствами, архієпископствами чи іншими достоїнствами, ми Апостольською владою оголошуємо нездатними на ці гідності»⁷¹⁷. На основі цього папського листа й звичаєвого права, в *Угоді* митрополита з Чином від 1743 р. постановлено, що «кандидатів на єпископські й архимандричі гідності представляє митрополитові протоархимандрит разом з генеральними консулторами. Якби кандидат мав якусь перешкоду, вони повинні представити митрополитові іншого»⁷¹⁸.

Венедикт XIV відкликав заборону свого попередника, достоворуючи все до загальних церковних канонів. Протоархимандрит і генеральні консултори можуть пропонувати свого кандидата, а ті, яким належить право давати ті достоїнства, мають повну свободу призначати пропонованого, або брати іншого⁷¹⁹. І подає дві причини, чому скасовує заборону свого попередника:

1. Колись ті, що бажали якогось достоїнства, зверталися до митрополита, короля або фундатора. Сьогодні діється те саме: вони намагаються його отримати від настоятелів Чину.

⁷¹⁵ Welykyj, *Congregationes particulares*, v. II, p. 245-247.

⁷¹⁶ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 134.

⁷¹⁷ Там само, т. II, с. 58-59.

⁷¹⁸ APF, CP, v. 114, f. 311v: Угода Митрополита з Чином 1743 р., ч. 8.

⁷¹⁹ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 135.

2. А ті, що мають право надавати достоїнства (король, митрополит, фундатори), жаліються, що їхнє право порушене й применшене⁷²⁰.

Наприкінці Венедикт XIV підкреслює, що його апостольський лист зовсім не дає ченцям права домагатися церковних достоїнств, і наводить цитати святих Отців Східної і Західної Церков, в яких вони називають негідниками тих, які самі себе пропонують на єпископів⁷²¹.

Протоархимандрит Іраклій Лісанський подякував за цей лист і попросив відповісти на два запитання: 1) чи Папа тим самим звільнив з четвертого обіту тих ченців, які торжественно зобов'язалися не старатися про єпископства й архимандрії, та 2) чи на майбутнє ченці повинні складати четвертий обіт: не старатися про гідності⁷²².

Венедикт XIV доручив Конгрегації ПВ відповісти протоархимандритові, що він зовсім не мав на думці звільнити василіян від четвертого обіту. Навпаки, він хоче, щоб вони цей обіт дбайливо зберігали; а ті, яких допускається до торжественної професії, повинні складати четвертий обіт⁷²³.

Усі декрети Апостольського престолу представлено на провінційних капітулах, які відбулися 1755 р. під головуванням протоархимандрита Іраклія Лісанського. На тих капітулах також прочитано низку відповідей на сумніви протоархимандрита й головної управи⁷²⁴. Як бачимо, головна управа Чину шукала розв'язки в Римі на важливіші питання, що не були визначені в *Капітульних конституціях*. Згодом рішення Конгрегації і папські декрети увійшли до василіянських конституцій.

Деякі питання протоархимандрита були дріб'язковими і Конгрегація на них відповідала без зволікання і коротко. Наприклад: «Чи монахи повинні мати дозвіл, аби виїхати поза межі

⁷²⁰ Там само, с. 135.

⁷²¹ Там само, с. 136-137.

⁷²² Welykyj, *Litterae Basilianorum*, v. II, p. 235-236.

⁷²³ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 277-278.

⁷²⁴ ASV, *Archivio della Nunziatura di Varsavia*, v. 108, f. 29-32; 32-39: «Acta Capituli Provincialis Provinciae Lithuanae (1755)» і «Acta Capituli Provincialis Provinciae Ruthenae (1755)».

свої провінції?» Конгрегація відповіла, що монахи, які перебираються з Польського Королівства чи з Великого Князівства Литовського, повинні мати на це дозвіл від протоархимандрита⁷²⁵. Водночас існували дуже серйозні сумніви, що торкалися давніх традицій, привілеїв чи прав, і їх треба було довго студіювати. Одним з таких складних питань була юрисдикція митрополита над архимандритами. Йшлося властиво про те, кому архимандрити повинні підлягати: митрополитові чи протоархимандритові? Це питання вирішив Венедикт XIV у конституції *Super familiarum* (Над родиною) 1756 р., про що йтиме мова нижче.

3.6. Конституція Венедикта XIV *Super familiarum*⁷²⁶

Від самих початків Василянського чину було намагання підпорядкувати архимандритів і архимандрії під юрисдикцію протоархимандрита. Про це старався митрополит Рутський, але фундатори, королі й шляхта дуже тому опиралися, а його наступники на архиєпископському престолі намножили ще більше архимандрій.

На Дубенській капітулі 1743 р. архимандрити вимагали для себе пасивного голосу при виборах протоархимандрита. Капітульні отці були готові на це погодитися під умовою, що вони будуть підлягати протоархимандритові. Цієї умови вони не прийняли, і справу передано до рішення Апостольського престолу в формі такого запитання: «Чи в майбутньому архимандрити можуть бути обраними головними настоятелями?»⁷²⁷. Венедикт XIV не розв'язав цього питання у своєму декреті *Inter plures*, бо спершу треба було розсудити, хто має юрисдикцію над архимандритами – митрополит чи протоархимандрит?

У 1739 р. Конгрегація Собору (Congregatio Concilii) визнала Київському митрополитові юрисдикцію над архимандритами⁷²⁸. Венедикт XIV, який тоді працював у цій Конгрегації, наказав докладніше вивчити справу, бо треба було зарадити розладові чернечої дисципліни по архимандріях. Протоархимандрит Іпатій

⁷²⁵ Welykuj, *Acta Propagandae*, v. IV, p. 83.

⁷²⁶ Welykuj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 161-164.

⁷²⁷ APF, CP, v. 92, f. 313v: Дубенська капітула 1743 р., сесія 11, ч. 8.

⁷²⁸ ASV, *Congregatio Concilii, Positiones*, v. 666 (аркуші не нумеровані).

Білінський у 1749 р. вислав до Папи меморіал, в якому описав невідрадне становище архимандрій, залежних від митрополита і єпископів. Він оскаржує владик у тому, що вони привласнюють всі прибутки з великою шкодою для чернечої дисципліни і не дозволяють протоігуменам, а навіть протоархимандритові, здійснювати канонічні візитації в архимандріях. Тому протоархимандрит просить Папу дозволу на перемовини з ктиторами, власниками архимандрій, у справі реституції звичайних настоятельств у тих монастирях, де без дозволу встановлено архимандрії⁷²⁹.

Венедикт XIV був за те, щоб не дозволяти єпископам тримати архимандрії, бо знав, що всі непорозуміння в цій справі й брак дисципліни виникали з того, що митрополити узурпували повну юрисдикцію над архимандріями, але жодного ладу в них не заводили. Саме тому Папа висловив побажання, аби вирішити те контрверсійне питання, «що чекало розв'язки вже майже 30 років». А саме: «Від кого залежні архимандрити: від митрополита чи від протоархимандрита?»⁷³⁰.

Відтоді обидві сторони – митрополит і Чин – почали збирати документальні свідчення у справі юрисдикції предстоятеля Унійної Церкви над архимандритами. Римський процес почався у 1754 р. Митрополит і єрархи з одного боку, а Василянський чин – з іншого висували численні аргументи, щоб докзати свою юрисдикцію над архимандритами. До судового процесу видано зводом понад 400 сторінок «поненц» (справ)⁷³¹.

Щойно на основі цього дослідження, 30 березня 1756 р. Венедикт XIV видав декрет *Super familiam*, і вирішив це питання в такий спосіб:

1. Архимандрити Чину св. Василя Великого повинні безпосередньо залежати від юрисдикції правлячого протоархимандрита і він їх уводить у сан. Однак, митрополит настановляє архимандритів.

⁷²⁹ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. IV, p. 225.

⁷³⁰ Там само, с. 226.

⁷³¹ *Sacra Congregatio de Propaganda Fide coram SS.mo Domino Nostro – Kioviensis praetensae iurisdictionis inter Protoarchimandritam Ordinis S.B. M. Ruthenorum et Metropolitam. Restrictus facti et iuris, cum Summario 1754-1755.*

2. У майбутньому архимандрити матимуть активний і пасивний голос у генеральних і провінційних капітулах.

3. Протоархимандрит може здійснювати канонічні візитації архимандрій і має право усувати архимандрита, якщо цього буде вимагати добро монастиря. Все ж таки, архимандрити мають право відклику до митрополита.

4. Якщо протоархимандрит хоче усунути чи покарати архимандрита не під час канонічної візитації, повинен разом з генеральними консульторами розпочати проти нього процес і передати його результати митрополитові, як делегатові Апостольського престолу.

5. Монахи, які вважають себе скривдженими протоархимандритом, можуть вносити протест до митрополита як до Апостольського делегата, зберігаючи однак авторитет Апостольської нунціятури й Апостольського престолу.

Крім того, в папському документі сказано, що єпископи, які потребують допомоги ченців для обслуги парафій і уділювання Святих Тайн, повинні наперед про це поговорити з протоархимандритом і отримати на це його згоду.

Це розпорядження не було легко ввести в життя. Негайно виникли практичні сумніви, і протоархимандрит Іраклій Лісанський 27 грудня 1756 р. запитував Конгрегацію: «Чи можна переносити архимандритів з однієї архимандрії до іншої? Якщо так, то чи протоархимандрит має право це робити? Які є формули інституції та уведення архимандритів у сан тощо». Таких сумнівів було 15. Конгрегація на них відповіла 24 травня 1757 р.⁷³²

Між 1756-1759 рр. виникали різні сумніви стосовно василіянських конституцій, на які Конгрегація ПВ відповідала. У 1759 р., перед генеральною капітулою, виник сумнів: «Скільки голосів потрібно для правного й канонічного вибору протоархимандрита, протоігумена, генеральних і провінційних консульторів?» Конгрегація відповіла, що «потрібно більше, як половину», а коли б після третього голосування ніхто не отримав більшості, то до четвертого голосування увійдуть тільки ті два, що у третьому

⁷³² Welykyj, *Acta Propagandae*, v. IV, p. 83.

одержали найбільше число голосів. У випадку рівності, при четвертому вирішить голос митрополита або голови капітули⁷³³.

3.7. Третя Берестейська капітула 1759 р. (05.09 – 02.10)⁷³⁴

Капітула відбулася під проводом митрополичого делегата владики Феліціана Володковича від 5 вересня до 2 жовтня. Протоархимандритом знову обрано о. Іпатія Білинського, з Руської провінції. Учасники уважно розглянули численні папські й конгрегаційні розпорядження та достосували до них *Капітульні конституції*. Важливіші зміни такі:

Згідно з декретом *Super familiam* у цій капітулі взяло участь помітне число архимандритів. Капітула наказала їм точно списати всі речі й кошти, які вони мають. Також вирішено, що їхній маєток переходить на той монастир, в якому вони вмирають, а не на родину, як досі практикувалось (ч. 29). У 30-му правилі наведено постанову Замоїського собору, який заборонив архимандритам вживати шовковий одяг.

У *Капітульних конституціях* також визначено компетенції протоархимандрита, протоігуменів і генеральних консульторів. Брати-монахи без свячень, яких тоді називали лаїками, після закінчення новіціату повинні складати обіт не бажати і не старатися про жодні священницькі чини (ч. 32)⁷³⁵. Як побачимо нижче, Конгрегація не дозволила складати такий обіт.

В історії василіянського законодавства Берестейська капітула 1759 р. найбільше znana з того, що на ній вирішено упорядкувати й зредагувати всі василіянські закони та видати один кодекс конституцій. У 28 правилі *Капітульних конституцій* читаємо: «Постановляємо упорядкувати й зредагувати всі Конституції нашого Чину в один корпус, додаючи те, що буде потрібне. Капітульному зборові подобалося призначити 12 членів, по шість з кожної провінції, в такому складі: один архимандрит, один генеральний консультор, один провінційний консультор та три ченці; всіх членів цієї комісії треба обрати на цій капітулі.

⁷³³ Там само, с. 136-137.

⁷³⁴ APF, SOCG, v. 800, f. 173-191: Протокол Берестейської кап. 1759 р.

⁷³⁵ Там само, арк. 188-189.

Вони, передостаннього року перед провінційними капітулами, 1 червня [1762 р.], повинні зібратися до Дерманського монастиря, де спільно узгодять текст і закінчать свою працю. Згодом вони представлять свій проект найближчим провінційним капітулам по своїх Провінціях. Після того, як провінційні капітули його перевіряють, та сама комісія наново збереться у Дерманському монастирі, в останній рік перед генеральною капітулою, на 2 червня [1766 р.]. Коли комісія закінчить свою працю, генеральна капітула [1767 р.] основно перегляне цей проект та перешле його до потвердження Апостольського престолу»⁷³⁶.

3.8. Затвердження постанов III Берестейської капітули

Конгрегація ПВ негайно не приступила до затвердження Берестейської капітули 1759 р., бо єпископ Феліціан Володкович, який на ній головував, довго отягався з висилкою звіту. Щойно 18 листопада 1760 р. він вислав до Рима дуже негативний звіт, оскаржуючи Берестейську капітулу в різних зловживаннях і незаконних вчинках, відмічаючи, що підписав капітульний протокол майже з примусу та тільки умовно⁷³⁷. З його листа виходить, що найбільше провинилися єромонахи Іпатій Білинський та Іраклій Лісанський. Володкович їх звинуватив у тому, що вони підкупили й обдурили голосуючих і, таким чином, Білинський, який був протоігуменом став протоархимандритом, а І. Лісанський, попередній протоархимандрит, став протоігуменом⁷³⁸. У листі до Апостольського нунція Вісконті від 20 грудня 1760 р. Володкович пише, що «ця капітула не була справжньою капітулою, а радше вічним страхіттям» (*horror sempiternus*), задля постійної диктатури Білинського й Лісанського»⁷³⁹. До цього оскарження приєдналась горстка учасників Берестейської капітули⁷⁴⁰.

⁷³⁶ Там само, арк. 188 зв.

⁷³⁷ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. V, p. 38-46.

⁷³⁸ Там само, с. 39-42.

⁷³⁹ Там само, с. 53-55. Як не дивно, згодом митрополит Феліціан поручав Лісанського на Смоленського архієпископа «як найкращого кандидата», а Білинського – на Унівську архимандрію «як дуже заслуженого в Чині». // Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. V, p. 112-113.

⁷⁴⁰ Welykyj, *Acta SCPF*, v. IV, p. 164.

Конгрегація ПВ, отримавши звіт єпископа Феліціана, наказала нунцієві Вісконті уважно розглянути справу. З цією метою нунцій у жовтні 1761 р. прикликав до Варшави декількох василіян з обох таборів – прихильників митрополита, які вважали вибір протоархимандрита й капітулу недійсними, і тих, котрі обстоювали правильність вибору й капітули. Під час процесу, який відбувся перед нунцієм, виявилось, що закиди владики Феліціана були фальшиві й перебільшені. Владика був проти вибору отця Іпатія Білинського на уряд протоархимандрита, бо йому не вдалося пропхати свого кандидата – о. Атанасія Шептицького⁷⁴¹. Не зважаючи на вирок нунція, він добивався в Римі уневажнення Берестейської капітули, проти якої висунув аж 37 сумнівів, що стосувалися протоколу й постанов, вимагаючи скликання нової капітули⁷⁴².

Хоч на загальному засіданні Конгрегації ПВ, що відбулося 12 липня 1762 р., постановлено затвердити Берестейську капітулу, бо закиди єпископа Феліціана (тоді вже митрополита) виявилися «перебільшені й фальшиві» і, навіть, дано владу нунцієві Вісконті санувати всі недоліки, якщо буде потрібно⁷⁴³, то остаточне затвердження, з невідомої нам причини, видано щойно 11 липня 1763 р. На загальному засіданні Конгрегації ПВ кардинал Галлі прочитав італійський переклад *Капітульних конституцій*⁷⁴⁴, а учасники виправили деякі правила та їх затвердили. Наприклад, голосування на генеральних капітулах повинно бути таємне, а не публічне, як було до сих пір; до присяги новообраного протоархимандрита додати, що він повинен виконувати декрет Венедикта XIV *Super familiam*; затверджено 32-ге правило Берестейської капітули, що брати-лаїки (монахи несвященники) не повинні старатися про жоден ступінь священницького сану, але не дозволено, щоб вони до того зобов'язувалися окремим обітом. У декреті сказано, що василіянські Конституції будуть затверджені Апостольським престолом щойно тоді, коли комісія 12-х монахів

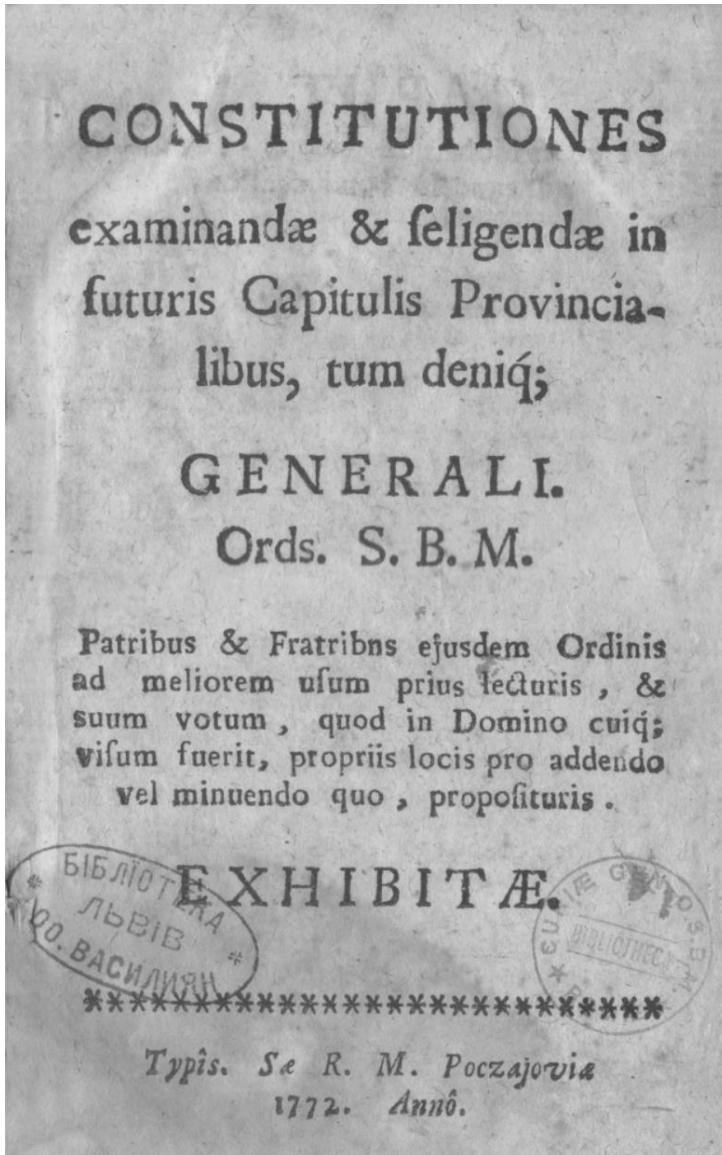
⁷⁴¹ Там само, с. 163-165. А. Шептицький – згодом єп. перемисьький.

⁷⁴² Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. V, p. 61-71.

⁷⁴³ Welykyj, *Acta SCPF*, v. IV, p. 165.

⁷⁴⁴ Там само, с. 174-195.

збере їх в один корпус, а генеральна капітула їх ухвалить (Там само, с. 189-190).

Гощанські конституції, укладені у Гощанській обителі 1766 р.
і видруковані у Почаєві 1772 р.

Розділ 4

Проект Гощанських конституцій (1766 р.)

8 квітня 1762 р., згідно з рішенням Берестейської капітули, протоархимандрит Іпатій Білинський розіслав запрошення 12-м членам комісії, які мали укладати кодекс конституцій, щоб вони зібралися на 1 червня 1762 р. в Дерманському монастирі⁷⁴⁵. Митрополиту Володковичу те розпорядження не сподобалося, і він заборонив, «бо генеральної капітули досі не затверджено»⁷⁴⁶. Тоді протоархимандрит відкликав збори комісії до того часу, поки Рим не затвердить постанов Берестейської капітули.

Берестейську капітулу затверджено 11 липня 1763 р., але, з огляду на різні перешкоди, комісія 12-х з'їхалася до Гощанського монастиря щойно 1766 р. і працювала від 1 червня до 21 липня⁷⁴⁷. Під їхньої праці це т.зв. *Гощанські конституції*, що появились друком з наказу Берестейської генеральної капітули 1772 р. в Почаєві латинською мовою, під заголовком: *Конституції для розгляду і вибору на майбутніх Провінційних капітулах та, врешті, на Генеральній чину С.В.В., представлені для кращого вжитку Отцям і Братам цього Чину, які їх перше прочитають і подадуть свою оцінку що треба додати чи відняти, як кому перед Господом буде здаватись,*

⁷⁴⁵ ASV, *Archivio della Nunziatura di Varsavia*, v. 107, f. 100.

⁷⁴⁶ Там само, к. 124.

⁷⁴⁷ Імена 12-х василіян, які уклали «Гощанські конституції»: Іпатій Білинський, протоархимандрит; Гедеон Львович-Бейнер, генеральний консултор; Августин Новосельський, архимандрит; Онуфрій Братковський, генеральний секретар; Теодосій Ростоцький, генеральний секретар; Інокентій Матковський, протоконсултор; Амвросій Онишкевич, протоконсултор Литовської провінції; Теофілакт Оришчич, консултор Польської провінції; Сильвестер Лащевський, консултор Польської провінції; Венедикт Еліяшевич, консултор Литовської провінції; Самуїл Новіцький, секретар Литовської провінції; Валеріан Подвещинський, Святоонуфрїївський львівський ігумен; Маврикій Каськович, Антопільський ігумен // *Constitutiones examinandae et seligendae*, p. 282-283.

на відповідних місцях запропонують⁷⁴⁸. Литовська провінція видала Гоцанські конституції 1773 року у Вильні⁷⁴⁹

4.1 Зміст Гоцанських конституцій

Подаємо зміст Гоцанських конституцій, бо вони були першою спробою зібрати в один статут розпорошені василіянські закони і стали основою не тільки «Кодексу конституцій», що вийшов друком 1791 р., але й першорядним джерелом конституцій після Добромильської реформи (1882 р.).

Гоцанські конституції укладені так, що після заголовків наведений відповідний уривок з творів св. Василя Великого, які становлять духовну основу, а після них подані «конституції», тобто практичні засади поведінки. Гоцанські конституції поділені на чотири частини: Перша частина (без заголовка) містить спільні правила чернечого життя; друга – партикулярні конституції або правила для урядників; третя – формули публічних актів і присяг; четверта – каральні конституції.

А. Зміст

Перша частина: «Спільні правила чернечого життя» має 10 розділів: 1. «Мета чернечого життя і засоби, які до неї провадять» – (не видрукувано; редагування залишено на пізніше). 2. Ті, які приступають до чернечого життя (с. 1-6); 3. Новіціят і новики (7-11); 4. Професія (11-16); 5. Неопрофеси (16-19); 6. Обіти: послух, убожество, чистота та обіт зречення гідностей (19-38); 7. Те, що потрібне для духовного поступу: віднова обітів; роздумування; духовне читання; іспит совісті, Сповідь і Причастя; справа сумління; умертвіння; вправа в чеснотах; духовні повчання (38-48); 8.

⁷⁴⁸ *Constitutiones examinandae et seligendae in futuris Capitulis Provincialibus, tum denique Generali Ord. S. B. M., Patribus et Fratribus ejusdem Ordinis ad meliorem usum prius lecturis, et suum votum, quod in Domino cuique visum fuerit, propriis locis pro addendo vel minuendo suo proposituris exhibitae.* Typis S.R.M. Poczajoviae 1772 Anno.

⁷⁴⁹ *Constitutiones examinandae et seligendae in futuris Capitulis sive Constitutiones in monasterio Hoscensi formulatae, ex decreto novissimi generalis Brestensis Capituli pro notitia PP. et FF. Provinciae Litvanae vulgatae.* Vilnae, Typis Basilianis, anno 1773.

Богочитання: Церковне правило; Пресвята Євхаристія; Сл. Божя; заупокійні моління; тайна покути (49-70); 9. Чернеча карність і одяг: харчування і рефектар; уміркованість і піст; рекреація; мовчання і встання; клявзура, вихід з монастиря та стріча ченців з мирянами; гостинність; старі й вислужені; братня любов і взаємне поважання; партикулярні приязні; недужі й вмираючі; ручна праця (71-106); 10. Студії: Які повинні бути та скільки має бути студійних осідків; бібліотека; школи для світських; видавання книжок (107-114).

Друга частина: Партикулярні конституції або правила для урядників. Це правила для 38 урядників:

Правила для урядників Чину: протоархимандрита, генеральних консулторів, прокуратора в Римі (114-129).

Правила для урядників Провінції: протоігумена; провінційних консулторів (137-139); товариша протоігумена (129-141). Правила для місцевих настоятелів: архимандритів; настоятелів; монастирських консулторів; адмонітора (141-158).

Правила для вікарія дому та інших домових урядників: вікарія; учителя новиків; сповідника ченців; сповідника мирських людей; проповідників та місіонерів; префекта студій; професорів; корепетиторів; студентів; священників; еклезіарха; бібліотекаря; архіваря; домового історіографа; економа; трапезника; вестіарія; пивничника; аптекаря; дверника (159-210).

Третя частина: «Зразки публічних актів і присяг». Зразок генеральної капітули: коли і хто її скликає; що треба робити, коли всі зберуться; як поводитися перед виборами; вибори протоархимандрита; вибори генеральних консулторів і секретаря; чинності після виборів (210-221). Зразок провінційної капітули: коли і хто її скликає; хто на ній повинен бути присутній; про вибори; що треба робити після виборів (221-224). Зразок канонічної візитації: візитатор і питання, які він повинен завдавати ченцям під час візитації (224-234). Зразок делегованої візитації (235-236). Зразок поставлення настоятелів (235-236). Зразки присяг: екзамінатора, який допускає до новіціату; скрутаторів; протоархимандрита; протоігуменів; консулторів Чину; римського прокуратора; протоконсултора провінції; консулторів і секретаря провінції (236-243).

Четверта частина: «Каральні конституції».

На початку подані тексти з Правил св. Василя В. (243-247), а після них «Загальні конституції» (247-250), які мають вісім розділів: 1. Малі провини й покути (250-252). 2. Середні покути й провини (253-256). 3. Більші провини й покути (257-262): 4. Важчі провини й покути (262-268). 5. Дуже важкі провини й покути (268-272). 6. Провини й кари апостатів, втікачів (272-275). 7. Провини й кари проти чотирьох обітів (275-279). 8. Доктринальне й практичне про непоправних (279-282).

Б. Джерела Гощанських конституцій:

1. Твори св. Василя Великого. На всіх 280 сторінок, 60 сторінок – це уривки з його творів.

2. Правила митрополита Йосифа Рутського. Зауважуємо сильний вплив Спільних і Партикулярних правил. Друга частина проекту навіть має назву «Партикулярні правила», і тут укладачі найбільше використали Правила митрополита Йосифа, але не дослівно.

3. Суммарій Регул з 1751 р.

4. Капітульні конституції, укладені на генеральних капітулах, почавши від 1743 р.

5. Різні папські розпорядження: декрети Венедикта XIV «Inter plures» (1744 р.), «Super familiam» (1756 р.), 11 зарезервованих казусів папи Климента VIII та папські привілеї.

6. Декрети й рішення Конгрегації ПВ.

7. Деякі давні капітульні конституції і звичаї литовських василіян, наприклад: спосіб вибору протоархимандрита, різні формули й присяги.

8. «Василіянська школа», яку в 1710 р. опублікував архимандрит італійських монахів василіян о. П'єтро Менніті⁷⁵⁰. У 1764 р. її перекладено на польську мову⁷⁵¹, і вона була улюбленою лекту-

⁷⁵⁰ Menniti Pietro, *Didatterio Basiliano ovvero istruzioni per la buona educazione de' novizii e professi della Religione di San Basilio Magno*, Roma 1710.

⁷⁵¹ *Szkoła Bazylińska*, Wilno 1764.

рою василіян не тільки до Добромильської реформи (1882 р.), але й після неї⁷⁵².

9. «Монаші правила або Конституції Йосифа Велямина Рутського». Ці «Монаші правила» появились 1759 р. у відписах латинською мовою під заголовком: *Regulae monasticae seu Constitutiones Josephi Weliamini Rutski*. Історик Микола Петров, який досліджував у Почаївському архіві рукопис цих правил (ч. 129), доводить, що їх написав о. Валеріан Подвещинський, ігумен Свято-онуфріївського монастиря у Львові. Він був професором морального богослов'я і один із 12-ти членів комісії, яка уклала проект «Гощанських конституцій»⁷⁵³. Петров широко розглядає цей проект і твердить, що він мав великий вплив на пізніше василіянське законодавство. Заголовок «Монаші правила або конституції Йосифа Велямина Рутського» зовсім не відповідає змістові, бо тут подано тільки короткі витяги з польського «Збірника протоколів генеральних капітулу» Лева Кишки, а все інше – це критика існуючого тоді ладу у Чині. Автор «Монаших правил» мав на меті показати своїм сучасникам, як далеко вони відійшли від первісних чернечих правил. У багатьох місцях подає засоби, як усунути той чи інший нелад, покликаючись на різні василіянські правила, капітульні конституції, декрети Тридентського собору, розпорядження Конгрегації ПВ тощо⁷⁵⁴. Не перечимо, що цей проект міг вплинути на *Гощанські конституції*, але, очевидно, Петров перебільшує, тому що його більше цікавили негативні аспекти Василянського чину.

4.2 Історичне значення Гощанських конституцій

Гощанські конституції не мали законодавчої сили, бо їх не ухвалила жодна генеральна капітула, проте вони лягли в основу наступних проектів. Комісія пристосувала їх до папських декретів, виданих у дусі Тридентського собору для реформи ченців. Перші розділи про виховання молодих ченців укладено на під-

⁷⁵² Цю книжку переклав з італійської мови о. Ісидор Луб, ЧСВВ, *Василіянська школа*, Жовква 1935. Він її достосував «до теперішніх обставин».

⁷⁵³ Петров, *Очерк истории Базиліанскаго Ордена* // ТҚДА II(1870), с. 431-432; XII(1871), с. 234-242; 253-267 та на інших сторінках.

⁷⁵⁴ Там само, с. 253-256.

ставі розпоряджень папи Климента VIII від 19 квітня 1603 року⁷⁵⁵. У *Партикулярних правилах* Рутського сказано про початковий чернечий вишкіл, але коротко і не так проглядно, як у Гоцанських конституціях. Так само можна сказати й про четверту частину, де мова про кари. Більшість цих правил – це тодішнє латинське канонічне право, достосоване до василіянських обставин.

Зовсім нові розділи – це ті, що торкаються студій: префекта студій, професорів, корепетиторів та студентів (с. 107-186). Новими є також розділи про обов'язки архимандритів, адмонітора настоятеля, місіонерів; сповідника ченців та світських людей, архіваріуса та історіографа дому. В інших розділах, оформлених у давнішому законодавстві, також додано багато нового й дуже цікавого матеріалу. Наприклад, у 8-му розділі про Церковне правило, уточнено, в якому часі дня треба відправляти різні частини церковних богослужінь; під час яких богослужбових частин стояти, клячати, схилити голову чи скидати з голови каптур (с. 54-55).

Однак найбільша історична вага й актуальність Гоцанських конституцій в тому, що вони стали основою василіянських правил після Добромільської реформи 1882 р. Учитель новиків Гаспар Щепковський, укладаючи конституції для реформованих василіян (1884–1897), запозичив з них багато уступів майже дослівно⁷⁵⁶. Таким чином, дві третини Гоцанського проекту ввійшло до нових Конституцій і одержало в 1896 р. затвердження Конгрегації ПВ. Хоча пізніше реформовані василіяни ще перевіряли й справляли конституції укладені о. Щепковським, то немало правил перейшло до *Конституцій Чина св. Василія Великого*, які затвердив папа Пій XII у 1954 році⁷⁵⁷.

Крім того, *Гоцанські конституції*, без сумніву, мали вплив на публікацію книги *Bullae et Brevia*, в якій 1767 р. видано папські буллі, декрети, розпорядження римських конгрегацій та королівські дипломи, що стосуються Василіянського чину⁷⁵⁸.

⁷⁵⁵ *Indulgentiae, brevia, decreta Summorum Pontificum*, p. 117-129.

⁷⁵⁶ *Constitutiones Congregationis Ruthenae OSBM reformatae ad mentem Constitutionis SS. D. N. Leonis PP. XIII*, Romae 1896, p. 23.

⁷⁵⁷ Конституції появилися також латинською мовою під заголовком: *Constitutiones Ordinis Basiliani S. Josaphat*, Romae 1954.

⁷⁵⁸ *Bullae et Brevia*, Pozzajoviae 1767. Примірник у: АГУ ЧСВВ.

Розділ 5

Завершення Капітульних конституцій

Берестейська капітула 1772 р. (02 – 23 листопада)

5.1 Труднощі у скликанні капітули⁷⁵⁹

Згідно з *Капітульними конституціями*, генеральна капітула випадала на вересень 1767 р., але через політичні заворушення (Барська конфедерація і Коліївщина), які випередили перший розподіл Речі Посполитої, неможливо було її скликати. У 1768 р. на українських землях лютувала Гайдамаччина, що принесла з собою «Уманську різню», в якій постраждало декілька василіян і багато учнів Уманської василіянської школи.

У 1769 р. нунцій Анджело Дуріні дозволив василіянам відбути генеральну капітулу, і до Берестя вже навіть з'їхалось помітне число учасників. Проте, в останній хвилині, нунцій її відкликав з огляду на різні махінації єпископа Лева Шептицького. Він, будучи адміністратором митрополії, приписував собі право головувати на генеральній капітулі і тому виклопотав у короля Станіслава Понятовського дозвіл делегувати на своє місце когось іншого, бо сам боявся туди їхати. Нунцій, не бажаючи входити в конфлікт з королем і митрополитом Феліціаном, відклав капітулу на пізніше, не визначаючи дати на її проведення⁷⁶⁰.

Від 1770 р. протоігуменські управи починають писати до Рима й просити дозволу на скликання генеральної капітули, бо таке зволікання завдає Чинові великої шкоди. «Деякі настоятелі, – пишуть василіяни Литовської провінції, – гадаючи, що здавати звіт зі своєї адміністрації їм доведеться не скоро, занедбують свої обов'язки; інші, втомлені настоятельством, зрікаються, хоч не можуть цього робити поза генеральною капітулою; а деякі ченці не хочуть слухати протоігумена, мовляв, він уже закінчив свій реченець»⁷⁶¹. На такі й подібні їм листи Конгрегація ПВ відповідала, що справу скликання капітули залишено на розсуд її второпність

⁷⁵⁹ APF, SOCG, v. 842, f. 423rv: «Capitulum generale Congregationis Ruthenorum S. Patris Basilii M. Brestense IV [1772]».

⁷⁶⁰ Welykyj, *Acta SCPF*, v. V, p. 6.

⁷⁶¹ Там само, с. 17-18. Їхній лист у: APF, SOCG, v. 828, f. 41-42.

нунція. Коли він її не скликає, то означає, що політичний стан у країні ще не дозволяє⁷⁶².

19 квітня 1771 р. помер протоархимандрит Іпатій Білинський, а управу Чину перейняв протоконсультор Йоаким Спендовський. Відтоді прохання про скликання генеральної капітули посилювалися. Врешті, 28 вересня 1771 р., Конгрегація ПВ приказала нунцієві Дуріні скликати василіянську капітулу, а її провід віддати комусь з руських єпископів, який був би сприйнятий королівським двором і василіянами, але не митрополитові Феліціанові, ні його помічникові Леву Шептицькому⁷⁶³. У жовтні митрополит запротестував перед нунцієм, що порушуються його митрополичі права, але нунцій, маючи повновасті від Апостольського престолу, 4 грудня 1771 р., скликав генеральну капітулу до Берестя на 13 лютого за новим стилем. Головою капітули він призначив Луцького єпископа Сильвестра Рудницького. У своєму листі нунцій виразно зазначив, що делегуванням єпископа Сильвестра не касуються жодні митрополичі права чи привілеї очолювати василіянські капітули.

5.2 Берестейська капітула 1772 р. (02 – 23 лютого)

Капітула відбулась у Бересті під головуванням єпископа Сильвестра Рудницького. Протоархимандритом обрано о. Порфирія Скарбека-Важинського, «чоловіка поважаного через свій рід, чесноти, прив'язання до Католицької Церкви та до зберігання чернечих Правил»⁷⁶⁴.

Згідно з декретом Конгрегації ПВ від 11 липня 1763 р., генеральна капітула повинна була розглянути проект *Гоцанських конституцій*⁷⁶⁵, але капітульні отці вирішили, що неможливо приступати до такої важливої справи, з огляду на: 1) невігоди зимової пори; 2) постійне пересування військ; 3) брак найнеобхідніших речей (провіантів для себе, слуг і коней) і 4) тому що провінційні капітули не розглянули проекту *Гоцанських консти-*

⁷⁶² Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. V, p. 163.

⁷⁶³ Там само, с. 169.

⁷⁶⁴ Там само, с. 57.

⁷⁶⁵ Там само, т. IV, с. 189-190.

туцій, як постановила Берестейська капітула 1759 року⁷⁶⁶. Тому капітула видала наступне розпорядження:

«Протоігуменам, які будуть обрані на генеральній капітулі, доручаємо на першому році їхнього правління розіслати по всіх монастирях своєї провінції *Гощанські конституції*, вірно переписані або видруковані, під заголовком: *Constitutiones examinandae et seligendae in futuris Capitulis*⁷⁶⁷. Коли спільноти їх отримують, всі ченці повинні їх читати і над ними роздумувати. Якщо хтось вирішить, що треба щось змінити або додати, то нехай подасть свої зауваги й побажання делегатам на наступні провінційні капітули, котрі, як надіємось, матимуть більшу змогу їх розглянути й поправити. Таким чином перевірені й виправлені конституції треба буде остаточно закінчити на генеральній капітулі, що відбудеться за вісім років [тобто 1780 р.]. По тому треба буде їх вислати до Рима Священній Конгрегації для апробати»⁷⁶⁸.

5.3 Праця над Капітульними конституціями

Хоча учасники Берестейської капітули 1772 р. не мали змоги розглядати проект *Гощанських конституцій*, зате майже три тижні упорядковували *Капітульні конституції*, достосовуючи їх до нових декретів Апостольського престолу. Число тих конституцій зросло до 61 правила, між якими було немало нових. Гідні уваги наступні:

Капітула виправила формулу канонічної візитації, яку переводить протоігумен, поміщену в *Гощанських конституціях* (прав. 19); протоігуменам доручено дбати про богословські, філософські та інші студії в Чині, а також про школи для мирських студентів. Протоігуменів зобов'язано дбати про студії морального богослов'я народною мовою для тих, які не знають латини, а призначені до служіння церковного правила, щоб могли прийняти свячення (прав. 52). Призначено економа провінційної каси в особі секретаря провінції (прав. 40). Строго наказано архиман-

⁷⁶⁶ APF, SOCG, v. 842, f. 423rv: «Capitulum generale Congregationis Ruthenorum S. Patris Basilii M. Brestense IV».

⁷⁶⁷ Конституції видано в Почаєві 1772 р. і у Вільні 1773 р. для Литовської Провінції.

⁷⁶⁸ Там само, с. 46-47.

дритам, настоятелям і професорам брати участь у спільному церковному правилі (прав. 54)⁷⁶⁹; а настоятелям наказано бути при спільній трапезі (прав. 55) та без архітектора й дозволу протоігумена не братися до більших будов (прав. 57).

Подібних дрібних постанов значно більше. Часто вводиться у *Капітульні конституції* те, що вже віддавна було в практиці, як наприклад, «потверджено давню конституцію, щоб усі ченці, не виймаючи з цього правила настоятелів, щороку робили восьмиденні реколекції» (прав. 44); подано формулу щорічної віднови обітів (прав. 48) тощо⁷⁷⁰.

Зауважимо, що на краще опрацювання й поширення *Капітульних конституцій* мали великий вплив *Гощанські конституції*. Деякі правила з *Гощанських конституцій* увійшли до *Капітульних*, наприклад, формула канонічної візитації протоігумена (виправлена). Щоб улегшити роздачу *Капітульних конституцій* по монастирях, Руська провінція видала їх друком латинською й польською мовами⁷⁷¹. Литовська провінція видала для себе окремо *Капітульні конституції* разом з протоколом, але в примітках додала також провінційні постанови⁷⁷². Як бачимо із заголовка, кожна провінція додавала ще свої постанови, що зобов'язували ченців тільки даної провінції.

⁷⁶⁹ По монастирях, де було вісім монахів, щоденно відправлялися такі частини церковного правила: Північня, Утреня, Часи, Вечірня і Повечір'я. Див. *Суммарій регул* з 1751 р., с. 74-77.

⁷⁷⁰ APF, SOCG, v. 842, f. 417-433: «Capitulum generale Congregationis Ruthenorum Sancti Patris Basilii Magni Brestense IV».

⁷⁷¹ Ось скорочені заголовки: «Capitulum generale Congregationis Ruthenorum...», і «Wykład Ustawów Kapituły ostatniey Brzeskiej w roku 1772 w miesiącu lutym odprawionej...»

⁷⁷² *Constitutiones Capituli Basiliani generalis Brestae A.D. 1772 diebus Febr. Celebrati cum synopsi actorum totius Capituli pro notitia et commodo Provinciae Lithuanae vulgatae. Accedunt in annotationibus subiunctis ea, quae in peculiari eiusdem Provinciae Capitulo constituta sunt et vim legis pro Provincia habent.* Vilnae, Typis Basilianis 1772, p. 86. Примірник цих Конституцій зберігається у: ASV, *Nunziatura di Varsavia*, v. 108, f. 163-206.

5.4 Римська апробата Капітульних конституцій

Щойно після трьох років, 10 липня 1775 р., префект Конгрегації ПВ Джузеппе Кастеллі, інформував присутніх на загальному засіданні про акти й конституції Берестейської капітули 1772 року. Неясні питання зведено до 22-х сумнівів, з яких два перші були основними, бо йшлося про те, чи потверджувати діяння Берестейської капітули та конституції, що їх вона перевірила й доповнила. Радники відповіли: «Нехай настоятелі Чину наполягають на точне виконання декрету Священної Конгрегації від 11 липня 1763 р., що його в іншій формі повторила остання капітула на 4-му засіданні, а згодом нехай стараються про апостольське затвердження»⁷⁷³. Отож, у цьому декреті василіянам наказано спершу розглянути проект *Гоцанських конституцій* на провінційних капітулах, потім його опрацювати на генеральній капітулі, і щойно тоді вислати *Кодекс конституцій* до затвердження.

Під такою умовою Конгрегація погодилась затвердити *Капітульні конституції*. Яснішу апробату вона видала 1780 р., коли розглядала акти Тороканської капітули. У декреті, виданому 27 листопада 1780 р., Конгрегація доручила василіянам, «щоб непорушно зберігали Конституції видані на Берестейській капітулі 1772 р., згідно з декретом Конгрегації від 10 липня 1775 року»⁷⁷⁴.

Капітульні конституції 1772 р. були чинні до кінця другого періоду. Протоігумени на візитаціях допильновували, щоб ченці їх зберігали. Всі питання вирішувалися на їхній підставі. У 1801 р. на них покликався протоархимандрит Атанасій Фальковський, коли доказував російському урядові свій правний вибір⁷⁷⁵. Навіть після 1804 р., коли царська Росія назавжди скасувала генеральні капітули й заборонила обирати протоархимандрита, василіяни їх додержувалися, наскільки це було можливо.

5.5 Чин у періоді трьох поділів Речі Посполитої

Півроку після Берестейської капітули, 5 серпня 1772 р., відбувся перший розбір Речі Посполитої, і Василіянський чин опи-

⁷⁷³ Welykuj, *Acta SCPE*, v. V, p. 71.

⁷⁷⁴ Там само, с. 117-118.

⁷⁷⁵ *Акты издаваемые Виленскою Археографическою ком.*, т. XVI, с. 42-46.

нився під Росією, Австрією та ще існуючою Польщею. У тому переломному моменті він нараховував 155 монастирів і 1235 ченців⁷⁷⁶, будучи найчисленнішим чином на українсько-білоруських землях і одним із більших у тодішній Польщі. Коли в 1773 р. у Польщі скасовано орден єзуїтів, василіяни перейняли після них біля 20 середніх шкіл⁷⁷⁷.

4 квітня 1774 р. нунцій Джузеппе Гарампі вислав префектові Конгрегації ПВ звіт про тодішній стан Василянського чину. Під Росію попало 20 монастирів із 153 ченцями; під Австрію – 42 монастирі з 319 ченцями; а під Польщею залишилося 82 монастирі з 753 ченцями⁷⁷⁸.

До 1780 р., за життя імператриці Марії-Терезії, австрійський уряд зовсім не втручався у справи Василянського чину, даючи йому повну свободу. А російський уряд, хоча вже з самого початку взявся наvertати уніатів на православ'я, але до 1785 р. не встрявав у внутрішні справи василіян. Тому 1780 р. всі Провінції могли ще спільно відбути генеральну капітулу в Тороканському монастирі. Однак, це вже була остання генеральна капітула, на якій були представлені всі василіянські монастирі.

⁷⁷⁶ Ваврик, *Нарис розвитку і стану Василянського Чину*, с. 74.

⁷⁷⁷ [Сульжинський Л.], *Краткия известия о положении Базилианскаго ордена* // ТКДА (1868), т. 4, с. 113.

⁷⁷⁸ ASV, *Archivio della Nunziatura di Varsavia*, v. 75, f. 103-120.

Розділ 6

Поділ Чину на чотири Провінції

1. Тороканська капітула 1780 р. (01.08 – 23.09 н.ст.)

Конгрегація ПВ дозволила скликати генеральну капітулу в Тороканах, а не в Бересті чи у Білій, як приписували *Капітульні конституції*. Капітула повинна була початися 1 вересня 1780 р., але її прискорено на 1 серпня, щоб не відбувалась в тому самому часі що й варшавський сейм⁷⁷⁹.

Капітулу скликав протоархимандрит Порфирій Важинський, а головував на ній єпископ Ясон Смогожевський (1780–1788), адміністратор Київської митрополії, який пильно стежив за нарадами, вважаючи, «щоб до чернечого кодексу не увійшло нічого такого, що було б проти монаших законів чи найвищої волі трьох держав [Польщі, Австрії та Росії], в яких мій Чин має свої монастирі»⁷⁸⁰. Всіх учасників було 92. Основним завданням Тороканської капітули було остаточно зредагувати новий кодекс конституцій, але немалою проблемою був також поділ Чину та вибори генеральної й провінційних управ.

1.1 Праця над новим Кодексом

Четверта Берестейська капітула 1772 р. не могла перевірити проект *Гоцанських конституцій*, бо провінційні капітули їх не розглянули, як постановила Берестейська капітула 1759 р. Цей проект видрукувано ще 1772 р. й розіслано по монастирях, щоб монахи його читали й подавали свої зауваження на провінційні капітули.

Провінційна капітула Литовської провінції, яка відбулася 1776 р., працювала декілька днів над *Гоцанськими конституція-*

⁷⁷⁹ Акти Тороканської капітули 1780 р. зберігаються у: ЛННБ, Відділ рук., МВ-812. На обкладинці: *Acta et Constitutiones Capituli generalis Torokanensis OSBM anno 1780 mensibus Augusto et 7-bri celebrati*. А на аркушах 50-171: *Codex Constitutionum iussu Capituli generalis Torokanensis in novum ordinem redactus et auctoritate eiusdem recognitus*.

⁷⁸⁰ Welykyj, *Epistolae Metropolitaram*, v. VIII, p. 288.

ми⁷⁸¹. Вона упорядкувала зауваження й пропозиції ченців та передала їх протоархимандритові. Але тому, що до деяких монастирів примірники *Гощанських конституцій* не дійшли, вирішено, що до одного року всі повинні передати свої зауваження головній управі Чину. Капітульні отці просили перекласти *Гощанські конституції* на польську мову, щоб вони були доступні для всіх монахів, але цього не зроблено⁷⁸².

Провінційна капітула Руської провінції відбулася в Уневі від 25 липня по 9 серпня 1776 р.⁷⁸³ Текст *Гощанських конституцій* читали вголос, додаючи, усуваючи або тільки дещо виправляючи. Чотири секретарі списали всі зауваження і передали управі Чину. На Унівській капітулі порушено і ухвалено багато справ – адміністративних, економічних, літургійних, чернечих студій тощо.

Капітульні отці Тороканської капітули 1780 р., отримавши матеріал, поданий провінційними капітулами, взялися укладати новий проект кодексу конституцій. На третій сесії обрано комісію, завданням якої було знаходити у творах св. Василя Великого тексти, які влучно підходили б до різних уступів.

Протягом двох місяців учасники капітули виправляли *Гощанські конституції*, вирішуючи суперечливі питання таємним голосуванням. Вислід їхньої праці – це *Кодекс конституцій*⁷⁸⁴.

Ясон Смогожевський, адміністратор Київської митрополії і голова капітули, 5 вересня писав нунцієві Джованні Аркетті, що «дуже важко постійно дискутувати зі спекулятивними, впертими й мало відвертими теологами», надіючись, що за два тижні капітула закінчиться⁷⁸⁵.

⁷⁸¹ Рукопис протоколу Литовської провінції з 1776 року зберігається у: Архив СПБІИ, фонд 52, дело 11.4.211. Маю копію, яку переписав.

⁷⁸² Там само, сесія 11.

⁷⁸³ Протокол Унівської капітули Руської провінції 1776 р. зберігається у: ЛННБ, Відділ рук., Богословська Академія, спр. 158, арк. 138-171. Слід відмітити, що це 15-й том колишнього Архіву Римських Прокураторів. Див. Korolevskij С., *Catalogus Archivi Procuratoris generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe // Записки ЧСВВ*, т. I (Рим 1949), с. 319.

⁷⁸⁴ Проект Кодексу з 1780 р. зберігається у: ЛННБ, Відділ рук., МВ-812, арк. 50-171.

⁷⁸⁵ Welykyj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. VIII, p. 255.

1.2 Поділ Чину на чотири провінції

Від 1750-х років василіяни почали думати про поділ Чину на більше провінцій, бо цього вимагала краща адміністрація, з огляду на велику кількість монастирів і ченців та далекі віддалі. Протоігумен кожного року мав обов'язок відвідати всі монастирі. Тому Берестейська капітула 1772 р. ухвалила поділ Чину, називаючи його «корисним», але виконання цієї постанови залишила на кращі часи⁷⁸⁶.

Але не кращі, а важчі часи були вирішальною причиною поділу Чину, який опинився в трьох державах. Коли перед Тороканською капітулою 1780 р. управа Чину вдалася до папи Пія VI з проханням поділити Чин на більше провінцій, він дозволив, але вимагав, щоб у цьому питанні була згода всіх капітульних отців та щоб голосування в цій справі відбулося після виборів головної управи⁷⁸⁷. Проте нунцій Аркетті, бачачи трудність у виконанні цього наказу і не маючи часу вдатися до Рима, сам звільнив з цих умов⁷⁸⁸.

На Тороканській капітулі більшістю голосів вирішено, що поділ Чину необхідний. Потім укладено проект поділу, і постало чотири василіянські провінції: 1. Литовська – *Пресвятої Тройці* (понад 50 монастирів); 2. Білоруська – *Святого Миколая* (20 монастирів, що опинилися в московській займанщині); 3. Галицька – *Найсвятішого Спасителя* (36 монастирів, що обіймала Галичину й Холмщину та була під австрійською імперією); і 4. Польська (Руська)– *Покрова Матері Божої* (33 монастирі).

Після поділу провінцій приступлено до вибору протоархимандрита, і обрано на цей уряд о. Йосифа Моргульця на вісім років. Наступного дня обрано чотирьох генеральних консульторів – по одному з кожної провінції, – але скасовано уряд генеральних секретарів. Вирішено, що їхню працю будуть виконувати генеральні консультори. Зменшено число учасників генеральної капітули з 99 до 52, у такому складі: з головної управи – 5; архимандритів – 15; з кожної провінції – по 8.

⁷⁸⁶ APF, SOCG, v. 842, f. 431, постанова 61.

⁷⁸⁷ Папський декрет від 24 квітня 1780 р. // *Indulgentiae, brevia, decreta*, p. 44.

⁷⁸⁸ Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. VI, p. 96.

1.3 Деякі постанови Тороканської капітули 1780 р.

Наведемо тільки цікавіші постанови, бо їх багато і не всі вони увійшли в життя через невідрадні політичні обставини. Насамперед вирішено, що провінційні управи будуть складатися з п'яти осіб: протоігумена, трьох консульторів і секретаря. Доручено провінційним капітулам опублікувати *Капітульні конституції*, в одній провінції латинською мовою, в іншій – польською, і роздати всім ченцям (сесія 65). Кодексу конституцій не можна давати чужим людям, навіть духовним (сесія 66). Кожна провінція має призначити свого архіваріуса, і вислати його до тих монастирів, де зберігаються провінційні архіви; архіваріуси повинні відібрати ті матеріали, що стосуються їхньої провінції, та, евентуально, зробити копії, якщо провінція не згодиться віддати оригінал.

Під час 14-тої сесії розвинулась довша дискусія про різні видання богослужбових книг у Київській митрополії, які між собою не узгоджуються. Різняться між собою не тільки різні видання тієї самої книги, але навіть у тій самій книзі тропарі й кондаки, які повторюються. Отці звернули увагу на те, що треба мати нагляд над виданнями богослужбових книг. Митрополит Ясон обіцяв зібрати знавців слов'янської і грецької мов, які будуть взоруватися на найкращих виданнях і виготовлять поправлені тексти, а до того часу він заборонить друкувати літургійні книги.

1.4 Уряди контролюють василіянські конституції

Після поділу Чину на чотири провінції, «великі міністри найяснішого Станіслава Августа», закомунікували Тороканській капітулі свої домагання. У першому пункті зобов'язувалось голові капітули пильнувати, «щоб Чин, укладаючи різні постанови і конституції, мав завжди перед очима те, що він винен Королеві і Речі Посполитій»⁷⁸⁹. Тому наказано не висилати конституцій до Римської апробати, поки уряд на це не дозволить.

На цю вимогу капітульні отці відповіли, що Чин спершу видрукує нові конституції і, перед тим як переслати їх до Рима, передасть для перевірки особі, призначеній королем. Вони та-

⁷⁸⁹ Протокол Тороканської капітули 1780 р., сесія 70 // ЛННБ, Відділ рук., МВ-812, арк. 40.

кож просили, щоб згодом було їм дозволено пояснити королівському цензорові ті місця, які йому будуть неясні⁷⁹⁰.

17 листопада 1780 р. губернатор Галичини Йосиф Брігідо також заявив митрополитові Смогожевському, що *Кодекс конституцій* не буде правосильний в межах Австрійської імперії, якщо не отримає цісарської апробати⁷⁹¹. Митрополит обіцяв губернаторові, що негайно звернеться до протоархимандрита, щоб пришвидшив редакцію конституцій і переслав один примірник для перегляду цісарського уряду⁷⁹².

1.5 Прикінцевий декрет Тороканської капітули

Під кінець капітули секретарі мали перед собою стоси неупорядкованого матеріалу, що торкався перевірки нового *Кодексу конституцій*, поділу провінцій, капітульних постанов тощо. Весь матеріал зібрано в один конволют, що нараховував 132 картки.

У протоколі читаємо, що під час капітули неможливо було все упорядкувати й начисто переписати. Тому капітульне напруцювання віддано чотирьом отцям: Самуїлові Новіцькому, Ремігієві Якубовичу, Антонієві Тарнавському та Єроніму Вітошинському, і доручено: 1) відділити капітульні протоколи від *Кодексу конституцій*; 2) укласти все за порядком на свої місця; 3) відредагувати все ясно й проглядно, не міняючи думки капітули; 4) після впорядкування, виготовити дві копії *Кодексу конституцій* і сім копій протоколу та негайно переслати до Варшави митрополитові Ясонові, голові капітули, який їх звірить з оригінальними актами, приб'є свою печатку, підпише й перешле Управі Чину⁷⁹³.

Головній управі Чину наказано негайно опублікувати *Кодекс конституцій* і на сімох примірниках Кодексу та на сімох копіях капітульного протоколу покласти підписи й печатки митрополіч і Чину. Ці примірники з автографами треба передати: до митрополичого архіву, до архіву головної управи Чину, до архіву римського прокуратора та до чотирьох провінційних архівів.

⁷⁹⁰ Там само, сесія 70.

⁷⁹¹ Welykuj, *Epistolae Metropolitanorum*, v. VIII, p. 274.

⁷⁹² Там само, с. 275.

⁷⁹³ ЛННБ, Відділ рук., МВ-812, арк. 45, сесія 71.

Під кінець у декреті сказано, що поки не буде опублікований *Кодекс конституцій*, затверджений Апостольським престолом, треба вірно зберігати *Капітульні конституції*, видані після Берестейської капітули 1772 р.

Нунцій Джованні Аркетті в листі до префекта Конгрегації ПВ від 1 листопада 1780 р. похвалив василіян за те, що спершу будуть випробовувати свої конституції вісім років, і щойно тоді звернуться до Апостольського престолу по апробату. Проте йому не сподобалося, що в капітульному декреті нема згадки про пересилку протоколу і нового *Кодексу конституцій* до Рима. На його думку Конгрегація повинна знати про те, що вирішувалось на капітулі, бо василіяни напевно будуть звертатися з різними питаннями до Рима. Крім того випадає, щоб перед 8-річним випробуванням василіяни вислухали думку Апостольського престолу, бо в їхніх конституціях можуть бути деякі неправильні закони. Нунцій Аркетті обіцяв префектові Конгрегації вислати протокол Тороканської капітули і *Кодекс конституцій*⁷⁹⁴.

10 грудня 1780 р., на прохання головної управи Василіянського чину, папа Пій VI потвердив поділ Василіянського чину на чотири провінції і всіх настоятелів, обраних Тороканською капітулою, та наказав сумлінно зберігати до наступної генеральної капітули *Капітульні конституції*, які переглянула й доповнила Берестейська капітула 1772 р.⁷⁹⁵.

1.6 Доля Кодексу конституцій 1780 р.

У рукописній історії Загаєцького монастиря, яка зберігалася в архіві Крем'янецького монастиря, записано, що в 1784 р. на провінційній нараді, котра відбулась у Семенках, впродовж двох тижнів розглядався *Кодекс конституцій*⁷⁹⁶.

А з протоколу Жидичинської капітули 1788 р. довідуємося, що всі провінційні управи подали свої зауваження до упорядників *Кодексу конституцій* з 1780 р. Загальна оцінка була така: «Вони [упорядники] багато речей самовільно змінили, додали, вили-

⁷⁹⁴ Лист нунція Аркетті до секретаря Конгрегації ПВ // APF, SC, Moscovia, Polonia, Ruteni, v. 14, f. 240-241.

⁷⁹⁵ Welykyj, *Acta Propagandae*, v. V, p. 117-118.

⁷⁹⁶ Петров, *Очерк истории Базиліанскаго Ордена* // ТКДА (1871) II, 271.

шили, попереставляли на свій смак, дещо повторили та занадто обширно все зредагували»⁷⁹⁷. Саме тому цих Конституцій не видрукувано, як постановила Тороканська капітула 1780 року.

Протокол Тороканської капітули і *Кодекс конституцій* безсумнівно були виготовлені, але не відомо чи їх передано до всіх вищезгаданих сімох архівів. У Львівській науковій бібліотеці зберігається *Кодекс конституцій*, перевірений на Тороканській капітулі 1780 року разом з протоколом⁷⁹⁸.

2. Жидичинська капітула 1788 р. (19.09 – 14.10)⁷⁹⁹

Жидичинську капітулу скликав о. Єротей Корчинський, генеральний вікарій Чину, бо протоархимандрит Йосиф Моргулець помер 23 травня 1786 р. Дозвіл на скликання генеральної капітули в Жидичині дав папа Пій VI 27 січня 1787 року⁸⁰⁰.

У капітулі не брали участі дві провінції – Галицька, що була під Австрією, і Білоруська, яка опинилася під Росією. Протоігумени тих провінцій повідомили наперед генерального вікарія Чину о. Єротя, що уряд заборонив їм брати участь у генеральній капітулі. Тому на капітулу прибули тільки отці з Польської і Литовської провінцій. Всіх учасників було 101.

Митрополит Ясон Смогожевський, прикований до ліжка, делегував на голову капітули єпископа Теодосія Ростоцького. В інавгураційній промові єпископ Теодосій з'ясував капітульним отцям, що вони зібралися для того, щоб залагодити дві важливі справи: остаточно закінчити редакцію *Кодексу конституцій*, що їх переглянула остання Тороканська капітула 1780 р., та обрати добрих настоятелів Чину і провінцій.

На 3-ому і 4-ому засіданні зачитано всі декрети й листи Апостольського престолу стосовно Василянського чину. Цікавий є лист префекта Конгрегації ПВ кардинала Леонардо Антонеллі від 18 лютого 1786 р., який зачитано під час четвертої сесії. Анто-

⁷⁹⁷ Протокол Жидичинської капітули 1788 р. // APF, SOCG, v. 885, f. 290.

⁷⁹⁸ ЛННБ, Відділ рук., МВ-812, арк. 49-158: «Codex Constitutionum O.S. Basilii M. Congregationis Ruthenorum jussu Capituli generalis Torokanensis in novum ordinem redactus et auctoritate eiusdem recognitus».

⁷⁹⁹ APF, SOCG, v. 885, f. 280-297.

⁸⁰⁰ *Indulgentiae, brevia, decreta*, p. 129-130.

неллі гаряче доручав попередньому протоархимандритові Порфирієві Важинському зайнятися справою написання *Історії Руської Церкви*, яку розпочав василіянин о. Самуїл Новіцький, але не закінчив через передчасну смерть. Кардинал радив протоархимандритові підшукати вчених і здатних для цієї праці ченців та постаратися, щоб генеральна капітула схвалила проект щодо виготовлення «цієї корисної книги, яка була б прикрасою Руської Церкви»⁸⁰¹. Ця заохота сподобалася капітульним отцям, але тому, що «в цих бурхливих часах неможливо негайно призбирати потрібні для цього матеріали», схвалено, щоб василіяни збирали по своїх монастирях важливіші документи з давніх архівів і пересилали їх до Жидичинського монастиря. Це робилось з тим наміром, що згодом буде доручено деяким ченцям викінчити цю історію і видати її друком⁸⁰².

2.1 Праця над Кодексом конституцій

Жидичинська капітула 1788 р. не прийняла проекту *Кодексу конституцій*, виготовленого чотирма упорядниками (*extensores*), бо вони не уклали його згідно з директивами Тороканської капітули 1780 р. У протоколі зазначено, що публічно були зачитані різні зауваження до згаданого проекту. А всі спостереження зводяться до того, що упорядники самовільно змінили багато правил, часто повторюються і надто широко все викладають⁸⁰³.

Хоч капітульні отці дуже бажали закінчити *Кодекс конституцій*, але «через грізні часи та брак провіантів», не були спроможні виконати «побажання своєї доброї волі». Тому поставлено під голосування дві пропозиції: 1. Чи знову віддати проект *Кодексу конституцій* кільком ченцям, обізнаним з чернечою дисципліною й звичаями; 2. Чи доручити цю працю членам головної управи Чину? Таємним голосуванням вирішено передати ревізію *Кодексу конституцій* головній управі, яка усуне те, чого нема в оригіналі; а де надто широко викладено, скоротить та візьме до уваги публічно зачитані зауваження.

⁸⁰¹ APF, SOCG, v. 885, f. 290: Протокол, сесія. 4.

⁸⁰² Там само, сесія 4.

⁸⁰³ Та само.

Коли головна управа Чину те все виконає, опублікує *Кодекс конституції* і передасть обом провінціям, які повинні видати його друком та розіслати по всіх монастирях, щоб випробувати чи вони можливі до зберігання. Згодом наступна генеральна капітула виправить всі недоліки, що їх зберуть провінції, дотримуючись в основному конституції, укладених на Тороканській капітулі 1780 року. Щойно тоді Чин постарається про апробату Апостольського престолу і *Кодекс конституції* стане правилом для всіх. Однак, до того часу треба совісно зберігати Конституції Берестейської капітули 1772 року⁸⁰⁴.

2.2 Нові постанови Жидичинської капітули

Капітула наказала совісно дотримуватися *Капітульних конституцій* з 1772 року, вносячи до них три більші зміни:

1. Прийнято постанову Тороканської капітули 1780 р., що головну управу Чину становлять: протоархимандрит і чотири генеральні консультори, а не два генеральні консультори і два генеральні секретарі. Так само прийнято постанову Тороканської капітули, що до провінційної управи Чину входить протоігумен, три консультори і секретар, а не чотири консультори й один секретар, як було сказано в *Капітульних конституціях* з 1772 р.

2. Виготовлено новий список ченців, які будуть брати участь у генеральній капітулі, і зменшено число її учасників з 40 «вокальних» (голосуючих) з кожної провінції – до 30, розуміється, з додатком головної й провінційних управ Чину.

3. Після дискусії капітула прийняла до Конституцій Чину «Правила для архимандритів-помічників» (*Abbates coadiutores*), які були до помочі старшим, слабосильним чи заслуженим архимандритам. Перший архимандрит-помічник був призначений декретом Конгрегації ПВ 1772 р. до Кобринської архимандрії в особі о. Лучіда Войніловича. Архимандрити-помічники одержували номінаційний диплом від короля чи магната, а потім старалися про згоду Апостольського престолу⁸⁰⁵.

⁸⁰⁴ Там само, сес. 5.

⁸⁰⁵ Більше інформацій на цю тему подає Wojnar M., *De archimandritis Basilianis in Metropolia Kioviensi (1617-1882) // Ius Populi Dei (Miscellanea in honorem R. Bidagor)*, v. II (Roma 1972), p. 419-425.

Тому що уряд архимандритів-помічників був новизною, Конгрегація ПВ поручила головній управі Чину написати для них правила, і 31 липня 1786 р. Конгрегація ПВ їх переглянула й переслала о. Єротееві Корчинському, генеральному вікарієві Чину, з дорученням «постаратися про прийняття тих же правил генеральною капітулою»⁸⁰⁶. Жидичинська капітула ці правила ще раз переглянула і в деяких місцях трохи їх змінила, щоб задовольнити короля і магнатів, та прийняла їх до Конституцій Чину⁸⁰⁷.

На двох сесіях (11-ій і 12-ій) капітула розглядала обрядові питання, тому що нунцій Фердинандо Салуццо просив попереднього протоархимандрита Порфирія Важинського, щоб генеральна капітула цим зайнялася. Як відомо, в тому часі Полоцький архиєпископ Іраклій Лісовський з більшою частиною архиєпархії опинився під Росією і всіма силами старався про дозвіл Апостольського престолу для переведення літургійної реформи. Він пропагував ідею повернення до обрядів Берестейського собору (1596 р.), пропонуючи усунення деяких зловживань та видалення з календаря деяких свят, наприклад, блаженного Йосафата Кунцевича.

Капітульні отці, вислухавши інформацію о. Порфирія Важинського, яку він виготовив для нунція Салуццо, публічно її похвалили й наказали всім василіянам слухатись декрету Конгрегації ПВ, в якому було сказано: «непорушно зберігати те все, що було досі, поки Апостольський престол не отримає інформацій та не видасть свого рішення»⁸⁰⁸.

Під кінець капітули вдруге, майже одноголосно, обрано протоархимандритом о. Порфирія Важинського, з Литовської провінції. Але його правління Чинном тривало коротко, бо в груд-

⁸⁰⁶ Welykuj, *Acta SCPE*, v. V, p. 144. Перша редакція цих правил видрукувана на с. 143.

⁸⁰⁷ Виправлені правила для архимандритів-помічників подані у протоколі Жидичинської капітули 1788 р., сесія 10.

⁸⁰⁸ Solovij, *De reformatione Liturgica*, p. 107-108. Про тодішні літургійні питання див. Гуцуляк Д. Лаврентій, *Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після Унії з Римом (1596-1839)*, Львів, В-во Свічадо 2004, с. 135-140.

ні наступного року він став Холмським єпископом. Тоді управу Чину прийняв вікарій, о. Максиміліан Вільчинський, який 23 липня 1789 р., на прохання уступаючого протоархимандрита Важинського і генеральних консулторів, отримав від Апостольського престолу титул протоархимандрита, з дозволом вживати архимандричі відзнаки⁸⁰⁹.

2.3 Доля Білоруської провінції

15 березня 1790 р. на загальному засіданні Конгрегації ПВ прочитано італійською мовою обширний звіт про діяння Жидичинської капітули й potwierджено всі її постанови під умовою, що Конгрегація повинна остаточно схвалити правила для архимандритів-помічників⁸¹⁰.

На цьому засіданні кардинали застановлялися над долею Білоруської провінції, що була під Росією. Ще в 1784 р. цариця Катерина II заборонила василянам Білоруської провінції мати будь-який зв'язок з головною управою Чину, а управління над ченцями віддала Полоцькому архієпископові Іраклію Лісовському, який почав управляти з надмірним деспотизмом. Звільнив правно призначених протоігуменом настоятелів і занадто встрявав у адміністрацію монастирів. Таке втручання викликало велике невдоволення серед василян, і тоді почався упадок Білоруської провінції. Деякі ченці перейшли до Литовської провінції, а інші почали добиватися своїх давніх прав у Петербурзі.

Цього останнього найбільше боялася головна управа Чину, бо Катерина II, під претекстом реbelie, могла вигнати всіх василян з Російської імперії. Тому Конгрегація ПВ вирішила попередити Полоцького архієпископа, «щоб лагідніше поведився з ченцями»⁸¹¹. Те попередження вислано разом з вимогою точного звіту про стан монастирів і число василян⁸¹².

⁸⁰⁹ Welykyj, *Acta SCPF*, v. V, p. 179.

⁸¹⁰ Там само, с. 169-180.

⁸¹¹ Там само, с. 179-180. 31 травня 1789 р. протоархимандрит Порфирій Важинський описав поведінку архієпископа Лісовського і просив, щоб Конгрегація його напоумила // APF, SOCG, v. 883, f. 89-90.

⁸¹² Welykyj, *Litterae Propagandae*, v. VII, p. 28.

2.4 Кодекс конституцій з 1791 р.

Про працю головної управи Чину над *Кодексом конституцій* не маємо жодних документів, натомість є лист Конгрегації ПВ до протоархимандрита Максиміліана Вільчинського від 29 січня 1791 р., в якому вона домагається переглянути кодекс перед друком, щоб згодом не було непотрібних фінансових витрат, «якщо Конституції не отримають Апостольської апробати»⁸¹³. Розпорядження Конгрегації, правдоподібно, прийшло запізно. Кодекс опубліковано 1791 р. латинською мовою, без вступу під заголовком: *Кодекс Конституцій Чину Св. Василя В., зібраний з ухвалених давніх капітул Руської Конгрегації і декретів Святої Столиці, вірно достосований до тексту Правил св. Отця нашого*⁸¹⁴. Також не відомо, чи протоархимандрит Вільчинський пояснив Конгрегації ПВ, чому не вислав текст до апробати.

Кодекс конституцій з 1791 р. залишився проектом, як і *Гощанські конституції*, але з тією різницею, що він набагато краще зредагований, упорядкований і виданий. Без сумніву, що наступна генеральна капітула, яка припадала на 1796 р., була б порушила питання апробати *Кодексу* Апостольським престолом, але в міжчасі наступили другий і третій поділ Речі Посполитої, і капітула не відбулася.

2.5 Опис Кодексу конституцій з 1791 р.

Зовнішній вигляд *Кодексу* представляється імпозатно: великий формат (34 x 21см), друк чіткий, рядок від рядка трохи віддалений, щоб можна було вносити поправки. Можна сказати, що цей Кодекс є однією з найкращих пам'яток василіянського законодавства XVIII ст.

Коли зіставити його з *Гощанськими конституціями*, то в ньому багато нових правил, але в основному він іде по тій самій

⁸¹³ Там само, с. 43-44.

⁸¹⁴ *Codex Constitutionum Ordinis S. Basilii M. ex sancitis antiquiorum Capitulum Congregationis Ruthenorum et Decretorum Sanctae Sedis collectarum, ad textum Regulae S. Patris nostri exactus et conformatus. Typis Monasterii Poczajoviensis OSBM, 1791 Anno.*

лінії. Як і в *Гощанських конституціях*, одна п'ята частина – це цитати з писань св. Василя Великого.

Кодекс з 1791 р. розподіляється на дві частини і має два додатки. Це той самий поділ, що й в *Гощанських конституціях*, з тією різницею, що тут додано нові уступи та дещо інший уклад.

Перша частина – це Спільні правила (1-78), які мають 5 розділів:

1. *Обіти*.

2. *Чесноти*. У порівнянні з Гощанськими конституціями, – це зовсім новий розділ, укладений на основі цитат з різних творів св. Василя Великого на такі теми, як духовний поступ, любов до Бога, любов до ближнього, братня любов, добрий намір, наслідування Христа, самозречення, лагідність, терпеливість, покора.

3. *Духовні вправи*. Тут є окремий розділ про святе Причастя, якого нема в Гощанських конституціях.

4. *Богочитання*.

5. *Щоденний порядок*.

Друга частина – це Партикулярні правила (78-114), які мають три глави: 1. *Управління Чину, провінцій і монастирів*. Тут подані обов'язки всіх урядників, від протоархимандрита до дверника. Замітне те, що докладніше пояснено обов'язки протоархимандрита й протоігуменів. Мало нових уступів, не згадуючи поодиноких правил, хіба що правила для провінційного архіваріуса (110-111).

2. *Справа студій та студійна інституція*. У цій главі багато нових розділів, яких нема в Гощанських конституціях – окремі правила для професорів: богослов'я й філософії, богослов'я морального, канонічного права, реторики, гуманістики, граматики.

3. *Вступники та бажаючі почати чернече життя*. Тут зібрано разом усе, що Гощанські конституції подали на різних місцях, додано дещо нового й укладено в логічному порядку: спершу йдуть цитати з творів св. Василя про вступників; екзаменатори вступників; правила для вчителя новиків; опис, як має виглядати новіціятський дім; перші вправи по прийнятті на новіціят; навчання й випробування новиків; про те, що стосується професії новиків; правила соція новиків; на кінець – правила для інструктора неопрофесів.

Перший додаток – це зразки як проводити генеральну й провінційні капітули та формули присяг для різних урядників, як і в Гощанських конституціях. Нового тут багато, бо взято до уваги капітульні конституції 1772 року.

Другий додаток – «Сінграмма епітимій» – покути.

Розділ 7

Василіянський чин після III поділу Речі Посполитої

Після третього поділу Польсько-Литовської держави, для Унійної Церкви настали дуже важкі часи, бо майже вся Київська митрополія опинилася під Росією. Галичина і Холмщина залишилися під Австрією. Цариця Катерина II, не зважаючи на всі запевнення й договори (Гродненський трактат 1793 р.), робила все можливе, щоб «приєднати» українців і білорусів до державного російського православ'я. Створила окрему «місію», головою якої став Переяславський і Бориспільський єпископ Віктор Садковський. Йому призначено велику суму грошей, а військовим гарнізонам наказано, щоб давали стільки війська для здійснення його «місійних» планів, скільки буде потрібно. Чин переслідували різні царські укази та імператорські декрети. Відтоді він фактично перестав розвиватися. У 1795 р. забрано для православних 7 монастирів і декількох василіян запроторено до Житомирської тюрми⁸¹⁵.

Указом від 6 вересня 1795 р. російський уряд припинив діяльність головної управи Василіянського чину й провінційних управ, наказавши ліквідувати ті монастирі, які не приносили жодної користі для імперії, а ченцям заборонено приймати священницькі свячення і складати монашу професію без урядового дозволу. Управління монастирями й ченцями передано Полоцькому архієпископові Іраклію Лісовському, який наприкінці 1796 року створив при своїй катедрі т. зв. «генеральну консисторію», яка мала заступити колишні василіянські управи⁸¹⁶. Учасник тих подій о. Лука Сульжинський записав у своїх спогадах, що «з тієї консисторії не виходило нічого більше, крім обіжників і наказів, щоб не навертати православних на католицьку віру»⁸¹⁷. Чернечої

⁸¹⁵ Про переслідування за цариці Катерини II, див. Патрило І., Нарис історії Василіян від 1743 до 1839 року // *Нарис історії Василіянського чину святого Йосафата*, с. 251-254.

⁸¹⁶ АВАК, т. XVI, с. 563-564.

⁸¹⁷ [Сульжинський Лука ЧСВВ], Краткия известия о положении Базиліанскаго ордена // ТКДА (1868), т. 4, с. 105.

дисципліни по монастирях допилювали тоді т.зв. візитатори, призначені архієпископом Лісовським⁸¹⁸.

У 1798 р. цар Павло I (1796–1801) віддав владу над ченцями єпископам по єпархіях, і вони призначали настоятелів монастирів на три роки. Василіянам, як і іншим монашим чинам, дозволено мати протоігуменів, яких призначала єпископська колегія, але їхня влада над монастирями була обмежена. Монастирі візитував протоігумен, або той, кому єпископ доручав, а звіти передавались до єпископської канцелярії⁸¹⁹.

11 грудня 1800 р. вийшов новий указ, яким зредуковано владу єпископів над ченцями⁸²⁰. Усім чернечим чинам дозволено обирати собі протоігуменів і місцевих настоятелів, згідно з їхніми правилами, а єпископам заборонено втручатися до виборів настоятелів. До протоігуменів, яких потверджував Римо-католицький Департамент колегії справедливості, належало щороку візитувати підлеглі їм монастирі, допускати до професії ченців, переселявати ченців з одного монастиря до іншого, навіть до іншої єпархії, і то без дозволу єпископа, але з урядовим листом тієї губернії, з якої чернець виїжджав тощо⁸²¹.

Наступного року, 13 листопада 1801 р., вже за царя Олександра I (1802–1825), знову дано єпископам більшу юрисдикцію над ченцями, і дозволено «монастирям чернечих чинів управлятися згідно зі своїми конституціями». Однак, заборонено будь-які зв'язки з головними настоятелями чи з церковною владою, яка знаходилась поза Росією, із загрозою попасти під головний суд⁸²².

На прохання о. Атанасія Фальковського, Колегія справедливості на основі указу, виданого 11 грудня 1800 р., дозволила йому виконувати обов'язки протоархимандрита Чину⁸²³. Отримавши

⁸¹⁸ Акти канонічних візитацій Литовської провінції записані візитатором о. Сильвестром Антоновичем (1793-1798), зберігаються у: Die Handschriftenabteilung der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien, S.n. 3849.

⁸¹⁹ Wojnar, *De regimine Basilianorum*, p. 112.

⁸²⁰ АВАК; т. XVI, с. 28-30.

⁸²¹ Там само.

⁸²² Там само, с. 31-35.

⁸²³ Там само, с. 43.

такий дозвіл, він почав візитацію всіх монастирів за допомогою своїх делегатів.

У Білоруській провінції, де від 1795 р. василіянськими монастирями управляв архієпископ Лісовський, були найбільші недоліки. Протоархимандрит Фальковський вислав туди о. Пасхазія Лещинського, який розпочав візитацію від Полоцького монастиря св. Софії, де ігуменом був Самуїл Новаковський, котрого архієпископ Лісовський іменував архимандритом та призначив протоігуменом Білоруської провінції. Ченці Полоцького монастиря дуже зраділи візитацією о. Лещинського, але Новаковському вона не була до вподоби й не на часі. Він боявся втратити архимандричу номінацію на Полоцький монастир, де раніше архимандрії не було, та мав за собою різні каригідні проступки. Крім того, він знав, що протоархимандрит протестував проти його номінації, тому намовив архієпископа Лісовського заборонити о. Лещинському візитувати білоруські монастирі. Лісовський негайно приказав отцю Лещинському припинити візитацію та проголосив недійсними його візитації⁸²⁴. Рівночасно Новаковський знайшов собі прихильників в особі архієпископа Лісовського та ще двох подібних архимандритів (Вітебського і Пустининського), які повелись подібно як він, та й разом почали спротивлятися протоархимандритові.

7.1 Тороканська капітула 1802 р. (08 – 23 вересня)

28 квітня 1802 р. Колегія справедливості приказала протоархимандритові Атанасієві Фальковському скликати генеральну капітулу, щоб розглянути всі зловживання в Чині⁸²⁵. Протоархимандрит розіслав окружного листа до всіх монастирів, повідомляючи, що капітула почнеться в Тороканах 8 вересня 1802 р., під проводом Берестейського владыки Йосафата Булгака, бо митрополит не може прибути, ані не може делегувати жодного єпископа. У цьому листі сказано, що Білоруська провінція цим разом

⁸²⁴ [Сульжинський Л.], Краткия известия о положении Базилианскаго ордена // ТКДА (1868), т. 4, с. 121.

⁸²⁵ Цей указ зачитано перед першою сесією. Див. протокол Тороканської капітули 1802 р. у: Архив СПбИИ, кол. 52, дело 11.4.216.

буде творити одну цілість з Литовською щодо числа капітульних отців.

З цього розпорядження скористали незаконно поставлені архимандрити Білоруської провінції, які вимогли в Колегії справедливості нове розпорядження, а саме, щоб капітула відбулась не в Тороканах, а в Бересті, 1 жовтня, і не під проводом єпископа Йосафата Булгака, а єпископа Стефана Левинського та щоб Білоруська провінція мала своїх делегатів окремо, а не разом з Литовською провінцією. Тому, що деякі члени Колегії справедливості не були згідні з останнім рішенням, справа опинилася в російському сенаті, який признав рацію протоархимандритові Атанасієві⁸²⁶, і генеральна капітула відбулася в Тороканах від 8 по 23 вересня (ст. ст.), під проводом владики Йосафата Булгака.

На капітулі були присутні василіяни Литовської, Руської та Білоруської провінцій. З Галицької провінції не прибули, бо австрійський уряд заборонив їм брати в ній участь.

Таємними голосами вирішено приєднати до Литовської провінції Білоруську, в якій було мало монастирів, не було філософських і богословських студій і багато монахів не жили згідно з правилами. Відтак скасовано неправно створені архимандрії – Полоцьку св. Софії, Вітебську й Пустиненську, а також Хоробровицьку, де ніколи навіть монастиря не було⁸²⁷. Трьох архимандритів усунено, бо вони отримали архимандрії без дозволу Чину та зі шкодою для нього, не додержуючи четвертого обіту не старатись про гідності, та підступно виклопотали собі в делегата Апостольського престолу в Росії Лоренцо Літта архимандричі номінації на звичайні монастирі, де ніколи архимандрій не було. Літта видав їм номінаційні декрети, довіряючи рекомендаціям польського архиєпископа Станіслава Сестженьцевича, архиєпископа Лісовського й митрополита Ростоцького⁸²⁸.

Зібрані отці застановлялися, чи укладати нові закони, але врешті вирішили, що треба заохотити всіх ченців дотримуватися тих конституцій, що їх видали попередні генеральні капітули,

⁸²⁶ Там само.

⁸²⁷ Там само, сесія 3.

⁸²⁸ Rouët de Journal, *Nonciatures de Russie*, v. V, p. 350-351.

зокрема Берестейська 1772 р. Про *Кодекс конституцій* з 1791 року не було згадки. На уряд протоархимандрита обрано Юста Гусаковського, протоігумена Руської провінції.

Під час цієї генеральної капітули, від 19 по 23 вересня, відбулися провінційні капітули. Литовська капітула⁸²⁹ обрала протоігуменом Пасхазія Лещинського, а Руська (Покрова М.Б.)⁸³⁰ – Флоріана Шашкевича. У рішеннях своїх проблем обидві провінційні капітули покликалися на постанови попередніх генеральних капітул, зокрема Берестейської 1772 р.

7.2 Скасування ген. капітул і уряду протоархимандрита

Протоархимандрит Гусаковський подав до Духовної колегії прохання про апробату рішень Тороканської капітули, але Самуїл Новаковський та архимандрити, яких Тороканська капітула усунула з архимандрій, за допомогою nepřиятелів Василянського чину (архієпископа Сестженьцевича, архієпископа Лісовського, єпископа Левинського та інших), різними способами старалися про уневажнення капітульних постанов і врешті добилися свого. Ця справа остаточно опинилася в російському сенаті і, 1 березня 1804 р., цар Олександр I уневажнив усі рішення Тороканської капітули 1802 р. та скасував назавжди генеральні капітули й головну управу Василянського чину, яку очолював протоархимандрит⁸³¹.

Безперечно, до передчасної ліквідації Чину в Російській імперії довели низькі амбіції архимандритів, які без дозволу Чину та зі шкодою для нього, незважаючи на обіт «не старатися про жодні гідності в Чині чи поза ним», підступно вистаралися про архимандричі грамоти на монастирі, які ніколи не були архимандріями. Найбільше воював проти рішень Тороканської капі-

⁸²⁹ *Протокол Литовської провінційної капітули 1802 р. у:* Архив СПбИИ, кол. 52, дело 11.4.215.

⁸³⁰ *Протокол Руської провінційної капітули 1802 р. у:* ЛННБ, Відділ рук., МВ-1252, (бракує два аркуші).

⁸³¹ Про події, листування та імператорські укази, що попередили цей вивок, можна написати довгий екскурс. Перед остаточним указом був ще сенаторський указ від 9 листопада 1803 р. // АВАК, т. XVI: Документы относящиеся к истории Церковной Унии в России, с. 42-60.

тули неправно поставлений архимандрит Новаковський, якого капітула позбавила також уряду протоігумена у Білоруській провінції. Новаковському допомагали два інші василіяни – Полоцький архієпископ Іраклій Лісовський, який тоді хотів панувати над білоруськими монастирями, та Луцький єпископ Стефан Левинський⁸³².

7.3 Провінційні капітули в російській імперії (1802–1828)

Хоча російський уряд скасував генеральні капітули й головну управу Чину, але василіяни, як також інші монаші чини, були зобов'язані виконувати царські укази від 13 грудня 1800 і 13 листопада 1801 р.. Вони підлягали Духовній колегії та єпископам. Проте всі три василіянські провінції (Руська, Литовська й Білоруська) мали своїх протоігуменів, яких обирали провінційні капітули кожних чотири роки.

Із записок о. Луки Сульжинського, тодішнього консультора Руської провінції, довідуємось, що у вересні 1805 р. відбулася капітула Білоруської провінції, яку скликав архієпископ Лісовський. На ній знову обрано протоігуменом Самуїла Новаковського. Наступного року (1806) відбулися капітули – в Литовській провінції у Жировицях, а в Руській – у Почаєві. Хоча протоігумени в управлінні провінціями були залежні від єпископа, контрольовані Духовною колегією та урядовими чинниками, але мали до помочі консульторів і секретаря, візитували монастирі, переносили ченців з одного монастиря до іншого, стежили за зберіганням правил⁸³³.

Із протоколів капітули Литовської провінції, що відбулася 1810 р. в Тороканському монастирі від 6 по 11 жовтня ст. ст., довідуємося, що в ній взяло участь 27 василіян⁸³⁴. На початку протоколу подані всі листи перед її скликанням. А почалось від того,

⁸³² Лука Сульжинський докладно оповідає про всі інтриги архієпископа І. Лісовського і єпископа Левинського, щоб знищити Василіянський чин // [Сульжинський Л.], Краткия известия о положении Базилианскаго ордена // ТКДА 9 (1868), т. 4, с. 126-144.

⁸³³ Там само, т. 4, с. 262-263.

⁸³⁴ Протокол Литовської провінційної капітули у: Архив СПбИИ, кол. 52, дело 11.4.214, арк. 1-9.

що протоігумен Фортунат Гінтовт звернувся до Другого департаменту Римо-Католицької Колегії за дозволом, яка, в свою чергу, повідомила про це обох єпископів, в чиїх єпархіях були монастирі Литовської провінції – Йосафата Булгака, Берестейського, і Адріана Головні, який управляв Литовсько-Віленською єпархією. Потім протоігумен Фортунат попросив єпископа Булгака, аби той головував на капітулі, бо Тороканський монастир знаходився в його єпархії. Єпископ дав свою згоду. Відтак протоігумен запитав єпископа Адріана Головню, чи василіяни з його єпархії можуть брати участь у капітулі. Щойно після його дозволу протоігумен Фортунат вислав листа до всіх монастирів, подаючи список отців, які мали право брати участь у капітулі.

У подібний спосіб скликав ще одну капітулу в Битені 1814 року протоігумен Фортунат Гінтовт, якого перебрано 1810 року⁸³⁵. На провінційних капітулах порушувались тільки поточні справи. Наприклад, у 1810 р. протоігумен повідомив капітульних отців, що уряд наказав василіянам студіювати у Віленському богословському студіумі, бо інакше не зможуть бути проповідниками, професорами, настоятелями. У 1814 р. богословські студії перенесено на деякий час до Борунського, а філософські – до Вольненського⁸³⁶ монастирів, бо уряд забрав під лікарню наполовину зруйнований монастир у Вільні.

В інших провінціях також відбувалися капітули для виборів провінційних управ і вирішення різних питань. Василіяни керувалися *Капітульними конституціями* з 1772 р. та правилами під заголовком *Institutiones Ordinis S. Basilii Magni*⁸³⁷. Протоігумен Йосафат Жарський просив відповідних урядових чинників, щоб дозволили на переклад цих правил⁸³⁸. Про існування *Капітульних конституцій* знаходимо згадку під 1822 роком. Отець Кесарій Камінський, протоігумен Литовської провінції, делегуючи о. Йосафата Жарського здійснити канонічну візитацію у Троїцькому і

⁸³⁵ Архив СПБИИ, кол. 52, дело 11.4.217.

⁸³⁶ У латинському протоколі: «ad monasterium Volnense».

⁸³⁷ Хлебцевич И. А. *Йосафат Жарскій*, с. 25, 76. Правил *Institutiones Ordinis S. Basilii Magni* – ми не нашли.

⁸³⁸ Там само, с. 10-14

Піддубіському монастирях, наказує «совісно зберігати Капітульні конституції»⁸³⁹.

У 1826 р. в усіх трьох провінціях останній раз відбулися капітули, на яких обрано протоігуменів: Йосафата Мудровича – у Білоруській, Стефана Білінкевича – у Руській, а у Литовській – Й. Жарського, який всіма способами намагався рятувати Чин.

7.4 Ліквідація Унійної Церкви і Василіянського чину

1827 року цар Микола I почав ліквідацію Унійної Церкви⁸⁴⁰, згідно з планом горезвісного Йосифа Семашка, від Василіянського чину, бо він був «головою». Спочатку заборонено приймати до Чину кандидатів латинського обряду. 12 квітня 1828 р. василіян підчинено прямій владі єпископів. Ще того самого року (12 жовтня) видано урядове розпорядження, що до єпископських консисторій повинні ввійти василіянські представники. Литовського протоігумена, Йосафата Жарського, призначено членом Греко-Уніатської Духовної Колегії.

Від 1827 до 1832 р. цар Микола I своїми указами ліквідував половину василіянських монастирів. У 1832 р. офіційно скасовано уряд василіянських протоігуменів, подаючи при тому рацію, що василіянам їх більше не потрібно, бо мають своїх представників при єпископських консисторіях. У 1831-1832 роках литовський протоігумен Йосафат Жарський усіма силами старався рятувати Чин від ліквідації. Проте, це нічого не допомогло, бо цар Микола I і єпископ Йосиф Семашко вже раніше вирішили знищити Василіянський чин.

1839 р. скасовано Унійну Церкву під Росією, а з нею і Василіянський чин. Деякі славні василіянські монастирі перетворено на в'язниці. Власне в них закінчили своє життя ті ченці, які противилися «воссоєдиненію».

⁸³⁹ Там само, с. 76.

⁸⁴⁰ Про ліквідацію Унійної Церкви тепер маємо багату літературу: Lencyk W. *The Eastern Catholic Church and Czar Nicholas I*. Rome-New York 1960; Стоколос Н.-Шеретюк Р. *Драма Церкви. До історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Російській імперії та викорінення її духовно-культурних надбань*. Рівне 2012.

Рефлексії про законодавство об'єднаного Чину

I. Василянське законодавство, об'єднаного Чину (1743–1804) представляється під трьома аспектами:

а) Незмінне законодавство, тобто *Суммарій регул* з 1751 р., де зібрано головні правила аскетичного чернечого життя. *Суммарій* – це доповнені *Спільні правила* митрополита Йосифа Рутського, які лягли в основу духовості Василянського чину.

б) Змінне законодавство – це *Капітульні конституції*, що їх укладали генеральні капітули, почавши від 1743 р., а Апостольський престол їх перевіряв, доповнював і потверджував.

в) Намагання зібрати в один кодекс усі правила Чину і отримати затвердження Апостольського престолу. У цьому напрямку Чин працював 25 років (1766–1791), і за цей час постало три проекти, які себе взаємно доповняли: Гоцанський, Тороканський і *Кодекс конституції* з 1791 р. До дефінітивної апробати Апостольського престолу не дійшло, бо Чин опинився під Росією, яка припинила дальший розвиток василянського законодавства.

II. Законодавство об'єднаного Чину (1743–1804) розвивалося по тій лінії, яку намітив митрополит Рутський. У 1743 р., за допомогою Апостольського престолу стає дійсною централізація всіх василянських монастирів на білоруських і українських землях.

III. У цей період здійснилося чи не найбільше бажання василян – виведення з-під єпископської влади та обмеження митрополичої влади над Чином. Відтоді Василянський чин став прямо залежний від Рима, а внутрішнє управління було віддане протоархимандритові й головній управі Чину. Венедикт XIV заборонив вибирати митрополита чи єпископа на уряд протоархимандрита, єпископам брати участь у генеральних капітулах, а архимандритів підпорядковувати владі протоархимандрита. З того часу протоархимандрит мав повну владу над Чином, а митрополит, як делегат Апостольського престолу, головував на капітулах, судив справи тих ченців, що почувалися покривджені протоархимандритом, дотримуючись Угоди з Чином, заключеної на Дубенській капітулі 1743 р.

ЧАСТИНА IV.

ПРОВІНЦІЯ НАЙСВЯТІШОГО СПАСИТЕЛЯ (XIX ст.)

Первісним задумом автора було представити василіянське законодавство XVII–XVIII сторіч, але коли він почав підсумовувати сказане, виникло питання, що спільного має теперішній устрій Василіянського Чину Святого Йосафата з минулими сторіччями. Знаємо, що Провінція Найсвятішого Спасителя продовжила існування Чину, але про її капітули маємо тільки фрагментарні інформації у статті о. Михайла Ваврика «До історії василіянських капітул у Галичині в XVIII–XIX столітті»⁸⁴¹, бо він не мав оригінальних актів тих капітул, а користувався, переважно, деякими обіжниками протоігуменів.

Коли в рукописному відділі Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника автор виявив оригінальний фоліант усіх капітульних протоколів Провінції Найсвятішого Спасителя від 1803 по 1935 рік⁸⁴², вирішив їх описати. Хоч цей опис побіжний, але в ньому сказано якими правилами василіяни тоді керувалися, які проблеми доводилось їм вирішувати та кого вони обирали до проводу провінції. У цьому описі автор також використав різні документи про спробу реформи василіян у 1858 р.⁸⁴³, та про уклад василіянських конституцій під час Добромильської реформи, які зберігаються в Архіві Конгрегації для Східних Церков.

⁸⁴¹ Див. *Записки ЧСВВ*, т. III (1958), с. 46-68.

⁸⁴² ЛННБ, *Монастирі Василіан* (далі: *МВ*), рук. 130. У цьому збірнику під кожною капітулою підписаний голова капітули і капітульні отці. Коли головою капітули був митрополит або єпископ, то ставив свою печатку. Капітули років 1850, 1854, 1862, 1866, 1870, 1874, 1878 записані тодішньою українською мовою, а інші – латинською.

⁸⁴³ АСО, SC, Ruteni 1876-1881, арк. 2281-2292. Тут також багато документів про реформу закарпатських василіян у 1856 р., яку описав о. А. Пекар, *Basilian Reform in Transcarpathia* // *Записки ЧСВВ*, т. VII (1971), с. 143-145.

Розділ 1

Василіяни під Австрією

Після касати василіянських монастирів під Росією (1839–1864), залишилася тільки Галицька провінція Найсвятішого Спасителя, яка єднає Василіянський чин XVII–XVIII століть з теперішнім Чином. Вона була створена 1780 року на Тороканській капітулі і до неї увійшло 36 монастирів, в яких проживало 314 монахів.

Створення цієї провінції випало на той рік, коли в Австрії вступив на престол імператор Йосиф II (1780–1790), якого прозвано «захристіаном», бо занадто втручався у церковні справи. Своїми декретами він знищив дуже багато монастирів різних монашчих чинів, а новостворену Галицьку провінцію Найсвятішого Спасителя довів майже до руїни.

Почавши від 1782 р., австрійський уряд цілковито ізолював галицьких василіян від інших провінцій Чину, бо уряд не дозволив їм ченцям брати участь у двох наступних генеральних капітулах (1788 і 1802 рр.). У 1802 р. із 47-ми василіянських монастирів залишилося тільки 26, число яких з часом зменшувалось.

У 1782 р. вийшов перший урядовий декрет, який касував усі права й привілеї монашчих чинів, а ченцям заборонив мати будь-який зв'язок з вищими настоятелями, що перебували поза Австрією. Таким чином Галицьку провінцію відтято від головної управи Василіянського чину.

17 квітня 1783 р. опубліковано другий йосифінський декрет, силою якого монастирі кожної єпархії становитимуть окрему провінцію і будуть залежні від єпископа, який буде їхнім головним настоятелем; менші монастирі, які не займаються суспільною працею, повинні бути скасовані, або прилучені до більших, а ігуменами монастирів можуть бути тільки ті ченці, які народилися у межах тодішньої австрійської території.

Таким чином Провінція Найсвятішого Спасителя опинилася у двох єпархіях – Львівській і Перемишльській. На цій підставі 29 червня 1783 року єпископ Петро Білянський скликав до василіянської Святоюрської обителі у Львові всіх ігуменів своєї єпархії і відібрав протоігуменську владу о. Анастасієві Пйотровсько-

му, наказуючи обрати нового протоігумена для новоствореної Святооунфрїївської провінції. Протоігуменом обрано о. Віктора Старожинського⁸⁴⁴.

Коли наступного року о. Пйотровському закінчилось 4-річчя протоігуменського уряду, Перемишльський владика Максиміліан Рилло скликав до Лаврова ігуменів всіх монастирів єпархії на 15 серпня 1784 р. н. ст. З протоколу цієї капітули⁸⁴⁵ довідуємося, що після торжественної Літургії владика Максиміліан оголосив себе головою собору і наказав прочитати урядовий дозвіл на її скликання. У нарадах узяло участь 17 отців, які за третім голосуванням більшістю голосів знову обрали протоігуменом о. Анастасія Пйотровського, який склав присягу вірності Апостольському престолу і місцевому єрархові. До протоігуменської ради увійшли: о. Корнилій Срочинський, протоконсультор, Гликерій Дубицький, консультор, та о. Созонт Вадинський, секретар.

Третій цісарський декрет від 11 грудня 1784 р. наказав обирати протоігумена на з'їзді ігуменів що шість років під умовою, що його мали затверджувати єпископ і віденський уряд. Провінційна капітула повинна була відбуватися що шість років, а її учасниками могли бути тільки ігумени, яких ченці монастиря обирали на три роки.

Поділ Галицької провінції тривав не повних два роки, бо єпископ Максиміліан Рилло вивед на Відні дозвіл на об'єднання обох провінцій. До об'єднання дійшло на Львівській капітулі, яка відбулася 14 травня 1785 р. в Святоюрській обителі. Зібрані отці (всіх 30) достосувалися до третього йосифінського декрету і вибрали на шість років спільного протоігумена о. Віктора Старожинського.

На приказ єпископа Петра, 5-6 травня 1785 року відбулася Львівська капітула⁸⁴⁶, на якій отці (всіх 23) обрали о. Віктора Старожинського протоігуменом. Капітула ухвалила, між іншим, співати після Часів «Не імами інія помощи», після обіду на по-

⁸⁴⁴ Коссак М. *Шематизм Провінції св. Спасителя*, с. 326.

⁸⁴⁵ ЦДІА України у Львові, фонд 684, оп. 1, спр. 15, арк. 3-5.

⁸⁴⁶ Там само, фонд 408, спр. 987, арк. 1-6.

сіщенні Святих Тайн – «Скоро предвари», а після Вечірні – «За всіх Ти молишся, Благая».

У 1791 і 1797 роках відбулось ще дві капітули, про які нічого не знаємо, хіба те, що в 1791 р. був переобраний протоігумен Віктор Старожинський ще на шість років, а в 1797 р. обрано о. Доротея Михальського, якому 1803 р. закінчилось шестиріччя протоігуменства.

1.1 *Ratio regiminis* (Спосіб правління) – 1802 р.

Імператор Франціск II (1792–1806) відкликав деякі попередні декрети, що стосувалися ченців, і 29 квітня 1802 р. наказав усім монашим чинам повернутися до зберігання своїх правил. Однак, на основі цього декрету, єпархіальні єпископи мали виконувати стосовно ченців ту владу, яку мали головні настоятелі.

На цій основі Львівський єпископ Михайло Скородинський і Перемишльський Антоній Ангелович 31 січня 1803 р., з'їхалися до села Тверджі й уклали для монастирів, у яких тоді проживало приблизно 150 василіян, новий *Спосіб управління*, який повинен зберігати Чин святого Василя Великого⁸⁴⁷. «Спосіб управління», з деякими додатками і поправками прийняв 29 квітня 1803 року також Холмський єпископ Порфирій Важинський і її розіслано по василіянських монастирях з дорученням запізнатися з новими законами.

«Спосіб управління» має 35 правил, в яких описано як, коли і де має відбуватися капітула, як виглядає управа провінції і монастирів та яке повинно бути ставлення Чину до Єрархії. Важливіші пункти такі:

Провінційна капітула відбувається що шість років (прав. 1), між 20 і 31 липня (прав. 2), і то напереміну: раз у Львівському монастирі, а раз у Крехівському, тобто раз у Львівській єпархії, а раз – у Перемишльській (прав. 3). Час і місце капітули визначає протоігумен у porozумінні з єпископом, в єпархії якого відбувається капітула. Той же єпископ, або його заступник, є головою капітули (прав. 4-5). У ній беруть участь: попередній протоігумен зі своїми п'ятьма консульторами, всі настоятелі й адміністратори

⁸⁴⁷ Латинський заголовок: *Ratio regiminis ab Ordine S. Basilii Magni servanda*.

монастирів, професори, які навчають у Львівському університеті та в Чині, адміністратори головної семінарії, магістер новиків та директори державних шкіл (прав. 6). Після звіту уступаючого протоігумена відбуваються вибори нової управи. По виборах обговорюються і вирішуються, більшістю голосів, ті постанови, що мають на меті добро цілого Чину (прав. 17).

Провінцію очолює протоігумен, першим обов'язком якого є візитувати монастирі. Йому точно визначено, скільки тижнів у році він має перебувати у кожному монастирі (прав. 26). Коли б він помер, то провінцією управлятиме протоконсультор (правило 29). Протоігуменові допомагають п'ять консульторів, з яких один є прокуратором усіх монастирів і архіваріусом, а інший – його нерозлучним товаришем і секретарем (прав. 16). Монастирями управляють ігумени, яких призначає провінційна консульта на три роки.

Залежність від єпископів. На провінційній капітулі головує єпископ, в єпархії якого вона відбувається. Кожному єпископові треба висилати капітульні акти; єпископ затверджує ігуменів, призначених провінційною консультою; протоігумен повинен здавати єпископові звіт із щорічної візитації монастирів у його єпархії тощо.

Тут подана тільки зовнішня форма правління. Що ж до внутрішньої дисципліни, то основними правилами залишився *Суммарій Регул* з 1751 р. та традиційний спосіб життя у Василіянському чині XVIII ст.

1.2 Крехівська капітула 1803 р. (20 – 25 липня)⁸⁴⁸

Протоігумен Доротей Михальський 1 травня 1803 р. повідомив окружним письмом усіх членів Провінції, що закінчується 6-річчя його урядування і наказав ченцям, які мали право голосу, «силою святого послуху» прибути на капітулу до Крехова на 20 липня, щоб обрати нового протоігумена та обговорити важливіші питання, які стосуються Провінції⁸⁴⁹. Прибули також василіяни з Холмської єпархії.

⁸⁴⁸ Протокол Крехівської капітули зберігається у: ЛННБ, МВ-130, с. 23-32.

⁸⁴⁹ «Окружне письмо» протоігумена у: ЦДІА у Львові, фонд 684, спр. 58.

На початку капітули, 20 липня 1803 р., о. Маркіян Тарнавський, Золочівський ігумен, заохотив 33-х капітульних отців вибрати гідного протоігумена, який міг би зарадити потребам Провінції. Після торжественної Літургії промовляв до отців єпископ Антоній Ангелович, голова капітули, а о. Феліціан Шумборський, професор Холмської єпархіальної семінарії, привітав єпископа від імені капітули.

На першій сесії прочитано «Новий спосіб правління», над якими відбулася дискусія і їх прийнято. На третій сесії зачитано «уривок головніших постанов, що їх оголосила і наказала зберігати» Львівська капітула 1785 р., залишаючи їх у силі. У питаннях, які виникали під час капітули, отці покликалися також на попередні конституції Чину та на прийнятий у Чині звичай.

Більшістю голосів протоігуменом переобрано о. Доротея Михальського, який зрікся. Тоді капітульні отці обрали наступну управу Провінції:

Юліан Дзюшинський, протоігумен
Доротей Михальський, протоконсультор
Модест Гриневецький, 2-й консультор
Гликерій Дубицький, 3-й консультор
Фердинанд Ціхановський, 4-й консультор
Маркіян Тарнавський, 5-й консультор і секретар.

Згідно з поданим у протоколі текстом, отці склали присягу «Богові, Апостольському престолові та Всемилоствому нашому імператорові», що будуть совісно виконувати свої уряди.

Постановлено «з Конституцією чину», що добродіїв до заслуг Чину приймає провінційна управа, яка також буде вписувати у число заслужених для Чину ченців. Ігуменам заборонено братися до більших будов без дозволу протоігумена; вони також повинні пильнувати, щоб у монастирях в усьому зберігалась однообразність, особливо у богослужіннях. Капітула вважала, що братів лаїків (ченців без свячень) заскоро допускається до торжественних обітів, тому рішено допускати брата щойно тоді, коли він після новіціату попрацює у трьох різних монастирях і своєю поведінкою докаже, що гідний жити в монашому стані. Для непоправних ченців провінційна управа призначить відлюд-

ний монастир і подасть ігуменові вказівки як він повинен з ними поводитися.

1.3 Крехівська капітула 1809 р. (16 – 17 липня)⁸⁵⁰

Капітулу скликав митрополит Антоній Ангелович на 16 липня, але, через московську окупацію Тернопільського краю, до Крехова не прибув ні він, ні його заступник. Також не прибули всі ігумени та делегати монастирів. Зібралось тільки 17 отців, які вирішили залишити ту саму провінційну управу до наступної капітули, а померлого «перед двома тижнями» протоконсультора о. Доротея Михальського, згідно зі «Способом правління» (ч. 33), призначить провінційна управа.

1.4 Львівська капітула 1810 р. (9 – 10 жовтня)⁸⁵¹

Капітула відбулася у Львівському монастирі святого Юрія під проводом митрополита Антонія Ангеловича. Присутніх було 22 ченці. Нав'язуючи до давнішої практики Василіянського чину і, покликаючись на *Статуту Чину*, які уряд дозволяв зберігати, ухвалено скликати капітули що чотири роки, а не що шість, як було встановлено в *Способі управління* (ч. 1). Термін протоігуменського та ігуменського урядування також буде на чотири роки. Протоігумен зі своїм товаришем (консультором і секретарем) буде мати свій осідок у Крехівському монастирі, але капітули на майбутнє будуть відбуватись у Львові під проводом митрополита. Ухвалено непоправних ченців висилати до Краснопуцанського монастиря, оточеного муром, з якого нелегко дістатися до міста. По монастирях завівся звичай, щоб кожному ченцеві давати чарку горівки кожного дня, а подекуди і кілька разів на день, тому капітула постановила, щоб настоятелі не давали більше як три рази на тиждень (в неділю, вівторок і четвер) та у більші свята одну чарку, але не студентам, бо їм це буде перешкоджати в науці.

⁸⁵⁰ Оригінальний протокол капітули у: ЛННБ, МВ-130, с. 32-33.

⁸⁵¹ Там само, с. 34-38.

Ухвалено вибирати 4-х, а не 5-х консульторів, бо з відходом Холмських монастирів, їх стільки не потрібно. Останній за вибором консультор буде секретарем протоігумена.

Обрано нову управу Провінції:

Теофан Голдаєвич, протоігумен

Юліан Здюшинський, протоконсультор

Модест Гриневецький, 2-й консультор

Гликерій Дубицький, 3-й консультор

Арсеній Радкевич, 4-й консультор.

1.5 У 1810 р. створено Холмську провінцію Різдва П.Д.М.

У 1809 році чотири монастирі Галицької провінції (Холмський, Замойський, Більський і Люблінський) опинилися у т. зв. Варшавському князівстві, що його створив Наполеон, який відібрав від Австрії Холмщину і Підляшшя. Наступного року до тих 4-х монастирів приєднався ще й Варшавський.

Фердинанд Ціхановський, адміністратор Холмської єпархії, скликав на 27 лютого 1810 р. представників тих п'ятьох монастирів (всіх 11) до Холма на капітулу, на якій засновано нову провінцію Різдва Матері Божої. Першим протоігуменом обрано о. Ціхановського, але коли він став Холмським єпископом (02.10.1810), 27 листопада того року відбулася капітула, на якій обрано протоігуменом о. Мелетія Григоровича⁸⁵².

У 1812 р. всіх ченців у провінції було 42, але те число постійно зменшувалося, бо в 1817 р. уряд обмежив приймання кандидатів. Хто хотів вступити на новіціят, повинен був мати 24 роки життя, а до чернечої професії можна було допускати після закінчення 30-го року.

Отці переважно працювали у парафіях, бо при їхніх монастирях церкви були парафіальними. При монастирях були відкриті більші чи менші парафіальні школи, в яких самі ченці навчали читати, писати, катехизму, церковного співу тощо. Крім того, василіяни працювали в єпископській канцелярії та в катедрі.

⁸⁵² Патрило І. Холмська провінція Різдва Матері Божої (1810–1864) // *Нарис історії Василіянського чину*, с. 279-300.

До 1861 р. у Холмській провінції відбулось 11 капітул, на яких обирали протоігуменів та провінційну управу.

Касату всіх монастирів, крім Варшавського, перевели російські військові відділи в той самий час, вночі з 15(27) на 16(28) листопада 1864 р. Уряд skonфіскував майно монастирів, а ченців майже всіх перевезено до Варшавського монастиря.

1.6 Крехівська капітула 1814 р. (18 – 21 вересня н. ст.)⁸⁵³

Львівська капітула 1810 р. постановила, що на майбутнє всі капітули будуть відбуватися у Львові. Але, через недугу митрополита Антонія Ангеловича, капітула відбулась у Крехові. Після торжественної Літургії, яку відслужив Перемишльський владика Михайл Левицький, та привітань владика і капітульних отців, на секретаря обрано о. Маркіяна Тарнавського, Кристинопільського ігумена. Відтак прочитано *Спосіб правління* та лист протоігумена Теофана Голдаєвича, яким він скликав цю капітулу.

На пропозицію уступаючого протоігумена Теофана Голдаєвича, ухвалено відкрити два новіціяти – у Добромилі та в Краснопущі. Для непоправних ченців, замість Краснопущанського монастиря, призначено Підгорецький. Економічних та побутових постанов не беремо до уваги (внески монастирів на утримання провінційної управи, хто дає гроші на одяг ченців тощо).

Обрано управу Провінції:

Теофан Голдаєвич, протоігумен (переобраний)⁸⁵⁴

Арсеній Радкевич, протоконсультор

Модест Гриневецький, 2-й консультор

Мар'ян Говінський, 3-й консультор

Маркіян Тарнавський, 4-й консультор.

1.7 Львівська капітула 1818 р. (01 – 03 жовтня)⁸⁵⁵

Капітула відбулася в монастирі св. Онуфрія під проводом митрополита Михайла Левицького, у присутності 18-ти отців. Не

⁸⁵³ *Протокол капітули зберігається у: ЛННБ, МВ-130, с. 39-43.*

⁸⁵⁴ Він писемно звернувся до капітульних отців з проханням не накладати на нього цього уряду через слабе здоров'я, але отці таки наполягали, і він прийняв.

⁸⁵⁵ ЛННБ, МВ-130, с. 44-49.

прибули: Юліан Добриловський, ректор Бучацького монастиря, який займався похороном Павла Потоцького, колатора і добродія монастиря, тому його неprisутність оправдано; оправдано також Нікандра Зеленецького з огляду на важку недугу; покарано о. Макарія Татаркевича і Мар'яна Говінського в той спосіб, що мали дати на Львівський монастир суму, яку платили капітульні отці за своє перебування.

Потверджено постанову Крехівської капітули 1810 р., що уступаючий протоігумен здає фінансовий звіт своєму наступникові, а не капітулі. Ухвалено, вибирати такого протоконсультора, щоб, у разі смерті чи перешкоди протоігумена, міг його належно заступити.

Обрано управу Провінції:

Арсеній Радкевич, протоігумен

Теофан Голдаєвич, протоконсультор

Модест Гриневецький, 2-й консультор

Атанасій Михальський, 3-й консультор

Варлаам Компаневич, 4-й консультор.

1.8 Львівська капітула 1822 р. (22 – 24 вересня)⁸⁵⁶

У присутності митрополита Михаїла Левицького Літургію відслужив Максиміліан Літинський з двома дияконами, а проповідь після Євангелія про служіння настоятелів виголосив о. Маркіян Тарнавський, Підгорецький настоятель. Митрополита привітав латинською мовою о. Іван Дамаскин Радецький. Секретарем капітули обрано о. Маркіяна Тарнавського. Присутніх капітульних отців було 18.

Ухвалено при монастирях навчати хлопців читати по-руськи й по-польськи, типіку, арифметики, співати в церкві. У такий спосіб можна приготувити учителів для парафіяльних шкіл та дяків. Настоятелям і магістрам наказано постачати новикам потрібних речей і їх лікувати, щоб не знеохочувалися. Зачитано урядове «цісарське» розпорядження від 11 січня 1822 р. про зберігання клавзури по всіх монастирях і уживання чернечого габіту.

⁸⁵⁶ ЛННБ, МВ-130, с. 51-55.

Нова управа Провінції:

Модест Гриневецький, протоігумен

Маркіян Тарнавський, протоконсулятор

Варлаам Компаневич, 2-й консулятор

Антонін Лотоцький, 3-й консулятор

Максиміліан Літинський, 4-й консулятор.

Подібно, як після кожного вибору протоігумена, так і цим разом, всі ченці, разом з митрополитом, пішли процесійно до церкви, заспівали «Тебе Бога хвалимо» і, на знак послуху, прилякнувши, поцілували руку протоігумена.

1.9 Вибори адміністратора Провінції (1823 р.)

1 квітня 1823 р. помер протоігумен Модест Гриневецький, а перед ним померло двоє консуляторів – Антонін Лотоцький (25 лютого) і Маркіян Тарнавський (10 березня).

Митрополит Михаїл наказав скликати на 12 квітня 1823 р. з'їзд ігуменів з найближчих монастирів, які вибрали, згідно зі «Способом правління», адміністратором провінції о. Софрона Опуського, Гошівського ігумена. Але його адміністрування тривало тільки сім місяців, бо він до такого уряду не надався. 23 жовтня 1823 р. о. Варлаам Компаневич, консулятор і прокуратор провінції, скликав до Львова всіх ігуменів і префектів шкіл на 15 листопада, щоб вибрати нового адміністратора, бо «йдеться про дальше існування Чину на основі дотеперішніх засад права і чернечих конституцій, або про повну реформу»⁸⁵⁷.

15 листопада 1823 р. обрано управу Провінції:

Орест Хомчинський, адміністратор

Варлаам Компаневич, протоконсулятор

Гімназій Дашкевич, 2-й консулятор

Максиміліан Літинський, 3-й консулятор.

Цей спосіб провінційної адміністрації зберігав у тодішньому василянському законодавстві незмінне чергування протоігуменських виборів що чотири роки, не зважаючи на смерть

⁸⁵⁷ Ваврик М., Лаврівська хроніка (1771-1882) // *Записки ЧСВВ*, т. II (1954), с. 58.

протоігумена та протоконсультора. Тому виборів у 1823 р. не за-
раховано до капітул.

1.10 Львівська капітула 1826 р. (03 – 05 серпня)⁸⁵⁸

Капітулу очолив о. Мартин Барвінський, генеральний віка-
рій, бо митрополит Михаїл Левицький раптово захворів. 17 капі-
тульних отців зібралось у Святоонуфріївському монастирі. Не
прибули ігумени Мар'ян Говінський і Максиміліан Літинський.

Адміністратор Орест Хомчинський здав фінансовий звіт зі
свого урядування, а попередній адміністратор (Софрон Опусь-
кий) не хотів цього зробити за своє семимісячне урядування. Ка-
пітула приказала йому здати звіт перед наступним протоігу-
меном.

Ухвалено якнайскоріше відкрити приватні монастирські
студії філософії у Львівському Святоонуфріївському монастирі, а
згодом і богословські. Фонди на утримання брати з прибутків
Улашківського монастиря та з внесків інших монастирів. Строго
заборонено позичати книжки з монастирських бібліотек. На за-
питання о. Юстина Журовського, чи василіяни повинні тримати
Буцацьку гімназію, капітула відповіла позитивно, бо вона має
надзвичайно великий вплив на спільне добро Чину. Капітула
прийняла пропозицію о. Ореста Хомчинського, щоб професори
Буцацької гімназії брали участь у провінційній капітулі з актив-
ним і пасивним голосом.

Обрано нову управу Провінції:

Орест Хомчинський, протоігумен

Арсеній Радкевич, протоконсультор

Варлаам Компаневич, 2-й консультор

Гімназій Дашкевич, 3-й консультор

Венедикт Полянський, 4-й консультор.

1.11 Крехівська капітула 1830 р. (09 – 11 серпня)⁸⁵⁹

Предсідником капітули був Перемишльський єпископ Іван
Снігурський, який 9 серпня відслужив читану Літургію на призи-

⁸⁵⁸ ЛННБ, МВ-130, с. 56-70.

⁸⁵⁹ ЛННБ, МВ-130, с. 71-81.

вання Святого Духа за успіх нарад. А о 9-ій годині урочисту Літургію з дияконами (отцями Венедиктом Полянським і Йосафатом Качановським), у присутності владики Івана та всіх отців, відправив протоігумен Орест Хомчинський.

На початку зачитано «Норми правління» з 1803 р. про спосіб переведення капітули й вибрано о. Венедикта Полянського капітульним секретарем.

Відтак протоігумен Орест Хомчинський здав звіт зі свого урядування і про стан монастирів. У найгіршому стані знаходився Лаврівський монастир, в якому панував великий безлад; не зберігалася клязура, у трапезній було дуже брудно, а професори не мали належної їжі та потрібних речей. Капітула доручила наступному протоігуменові звільнити 80-літнього ігумена о. Мар'яна Говінського, який вже не надавався на цей уряд.

З огляду на брак ченців, настоятелі монастирів можуть брати мирян до адміністрації економічними справами, а самі повинні пильнувати чернечої дисципліни.

Ігумен Добромільського монастиря звернувся до капітульних отців, щоб допомогли утримувати новиків, бо попередні ігумени нарobili великих боргів. На ту ціль зібрано 536 ринських.

Не зважаючи на письмове прохання о. Ореста Хомчинського, щоб його більше не вибирати, «бо терпить від частих болів голови», капітула таки його вибрала більшістю голосів (15 на всіх 17) і він погодився.

Нова провінційна управа:

Орест Хомчинський, протоігумен

Іван Дамаскин Радецький, протоконсультор

Варлаам Компаневич, 2-й консультор

Венедикт Полянський, 3-й консультор

Никифор Труш, 4-й консультор.

1.12 Дрогобицька капітула 1834 р. (01 – 04 серпня)⁸⁶⁰

1 серпня протоігумен Орест Хомчинський відслужив святу Літургію «на призивання Святого Духа» з двома дияконами – о.Юліаном Мокрицьким і о. Мар'яном Максимовичем – у при-

⁸⁶⁰ ЛННБ, МВ-130, с. 82-90.

сутності голови капітули Перемишльського єпископа Івана Снігурського. Секретарем обрано о. Омеляна Коссака. Присутніх отців було 16. Чотирьох неприсутніх отців оправдано. Лаврівського настоятеля, о. Вінкентія Дем'яновича, покарано за одноденне спізнення проказанням 7-х покайних псалмів.

Протоігумен Хомчинський у своєму звіті повідомив, що за останнє чотириріччя померло 14 священиків, а висвятилось тільки 7. Через це в деяких монастирях залишилося багато невідслужених Літургій; тому їх треба віддати до провінційної управи, яка подбає, щоб вони були відслужені.

Відбулась дискусія як збільшити покликання до Чину. Отці подали свої пропозиції: знайти доброго магістра новіціату та пильнувати новиків, щоб вони мали добру їжу, одяг і все потрібне; студентів у Львівському монастирі треба спомагати грошами і продуктами, бо монастир може утримати тільки 12 ченців.

Капітула обрала управу провінції:

Орест Хомчинський, протоігумен (втретє)

Іван Радецький, протоконсультор

Варлаам Компаневич, 2-й консультор

Никифор Труш, 3-й консультор

Йосафат Качановський, 4-й консультор.

1.13 Добромильська капітула 1838 р. (01 – 03 серпня)⁸⁶¹

Торжественну св. Літургію на призвання Святого Духа для 14 учасників капітули відслужив протоігумен і Жовківський архимандрит Орест Хомчинський у співслужінні отців Йосафата Качановського і Юліана Мокрицького. Перемишльський владика Йоан Снігурський, предсідник капітули, відслужив читану Літургію приватно.

Секретарем капітули обрано о. Івана Дамаскина Терлецького. З огляду на вік і стан здоров'я не прибули о. Ігнатій Сінгалевич, директор Бучацької нормальної школи, і о. Наркис Москановський, директор головної Дрогобицької школи.

Зі звіту протоігумена довідуємось, що майже всі монастирі потребують ремонту. На пропозицію владики Йоана ухвалено,

⁸⁶¹ Там само, с. 91-99.

що писемні звіти про стан монастирів і заняття ченців повинні здавати ігумени та прокуратор провінції.

Не зважаючи на брак ченців, ухвалено не допускати негідних ченців до професії чернечих обітів. На майбутнє для того, щоб допустити ченця до складення обітів, члени провінційної управи повинні одногосно згодитися на його допущення.

Обрано провінційну управу:

Орест Хомчинський, протоігумен

Іван Д. Радецький, протоконсультор

Варлаам Компаневич, 2-й консультор

Никифор Труш, 3-й консультор

Омелян Косак, 4-й консультор

Іван Дамаскин Терлецький, 5-й консультор.

1.14 Лаврівська капітула 1842 р. (30.08 – 01.09)⁸⁶²

Через 68 років від першої капітули 1784 р., у Лаврівському монастирі, 30 серпня 1842 р., зібралася друга капітула. Митрополит Михаїл Левицький передав провід капітули владиці Йоану Снігурському, який наказав її відбути в Лаврові.

30 серпня владику Йоан відслужив у монастирській церкві читану св. Літургію на призивання Святого Духа, на якій були присутні капітульні отці. Наступну Літургію у тому ж намірі відправив о. Дометіан Фізьо у співслужінні о. Лонгіна Косоноги і Йоанікія Манявського, лаврівського катехита.

Владику привітав латинською мовою о. Аполоній Прачковський, професор Бучацької гімназії. Владика відповів польською мовою, наголошуючи, що метою капітули, крім виборів провінційної управи, повинна бути застанова як збільшити число новиків.

Важливіші капітульні постанови: Протоігумен не повинен бути ігуменом у жодному монастирі. Львівський монастир св. Онуфрія повинен бути його осідком. Протоігумен повинен візитувати всі монастирі принаймні два рази в рік, а школи – ще частіше. Монастир для непоправних ченців зі замкненими реклекціями буде в Краснопущі, але нема згадки, кого там «поправ-

⁸⁶² ДННБ, МВ-130, с. 99-107.

ляли». У кожному монастирі треба вести літопис. Фундаційні грамоти тримати в порядку. Монастирі повинні спомагати Львівський монастир, який утримує ченців-студентів.

У виборах протоігумена взяло участь 16 ченців. Предсідник капітули, владика Йоан, зголосився заступити неprisутнього о. Ігнатія Сінгілевича. Обрано наступну провінційну управу:

Дометіан Фізьо, протоігумен

Омелян Коссак, протоконсультор

Йоан Дамаскин Терлецький, 2-й консультор

Даниїл Мединський, 3-й консультор

Варлаам Компаневич, 4-й консультор.

2 вересня, перед від'їздом, капітульні отці відправили заупокійні моління за 5-х отців і 3-х братів, які померли за останні чотири роки.

1.15 Крехівська капітула 1846 р. (1-3 вересня)⁸⁶³

Митрополит Михаїл Левицький знову передав провід капітули Перемишльському владичі Йоану Снігурському, який призначив Крехівську обитель на цей василіянський собор.

Святу Літургію на призивання Св. Духа відслужив о. Орест Хомчинський, жовківський архимандрит і довголітній протоігумен. Проповідував о. Теофан Білецький, а звернення до владики Йоана латинською мовою виголосив о. Аполінарій Прачковський, професор Бучацької гімназії. Секретарем капітули одногосно обрано о. Йоана Дамаскина Терлецького.

Собор ухвалив наступне: 1. Осідком протоігумена на наступних чотири роки призначено Крехів, але коли вимагатиме якась потреба, може довше мешкати у Львівському Святооуну-фрїївському монастирі. 2. Новиків приймає монастир, але звіт про новика та його документи треба переслати протоігуменові. 3. До обітів допускає тільки провінційна рада. 4. Новикам треба подбати про добрі аскетичні книжки, особливо німецькі. 5. Краснопуццанський ігумен повинен старатися про урядове призначення для дому поправи ченців, який там знаходиться. 6. Не відслужені св. Літургії, що їх призбирав Лаврівський монастир, роз-

⁸⁶³ ДННБ, МВ-130, с. 107-113.

поділити на інші монастирі. 7. Речі померлих іноків належать до протоігуменату, який здає з них звіт перед капітулою. Крім того, повторено давніші розпорядження: пильнувати хронік, історій, інвентарів, монастирських пом'яників.

Обрано наступну управу Провінції:

Омелян Коссак, протоігумен

Орест Хомчинський, протоконсультор

Йоан Дамаскина Терлецький, 2-й консультор

Модест Мацієвського, 3-й консультор

Дометіан Фізьо, 4-й консультор.

Наприкінці отці відслужили заупокійні богослужіння за померлих в останньому чотириріччі 5-х отців і 3-х братів.

1.16 Львівська капітула 1850 р. (03 – 05 вересня н.ст.)⁸⁶⁴

Це перша капітула запротоколована тодішньою українською мовою, яку записав секретар о. Юстин Іневич, учитель Бучацької гімназії, назвавши її «Загальним собором Чину»⁸⁶⁵.

Проводив наради Перемишльський владика Григорій Яхимович, якого делегував митрополит Михаїл Левицький. Торжественну Літургію відслужив владика Григорій, а «Боже слово про високе покликання іноків, та чого від них це покликання вимагає», – сказав о. Юстин Іневич. У залі нарад о. Теофан Білецький, директор Бучацької школи, «всесмиренно повитал руским словом Єго Преосвященство», а владика відповів, що він опікувався Чином і на майбутнє його не залишить без опіки.

Соборові отці себе запитували «як піднести Чин з упадку», і постановили, що «протоігуменат, у порозумінні з ординаріатами, має старатися про відповідну допомогу від правительства, особливо про урядовий дозвіл на приватні студії для наших богословів у Львівському монастирі, під проводом професорів університету, за відповідну винагороду із шкільного фонду»⁸⁶⁶. Тоді василянські студенти студіювали богослов'я в державних університетах, бо імператор Йосиф II відмінив монастирські студії. Сту-

⁸⁶⁴ Там само, 114-123.

⁸⁶⁵ *Соборъ общій Чина святаго Василія Великого въ Галичинѣ.*

⁸⁶⁶ Ваврик М., Лаврівська хроніка... // *Записки ЧСВВ*, т. II (1954), с. 65.

денти богослов'я навчалися в т. зв. Генеральній семінарії у Львові, разом зі світськими студентами і не мали належного чернечого вишколу. Через те Чин втрачав немало ченців, які, закінчивши студії в університеті, вже не поверталися до монастиря.

Ухвалено також: відновити 8-денні реколекції, зазначаючи в хроніках, коли вони відбулися; привернути занепалий порядок, наказуючи дзвонити на встання, пильнувати співаної Служби Божої для всієї нашої братії і відправляти точно хор та інші церковні богослуження. Обрано нову провінційну управу:

Мар'ян Максимович, протоігумен
 Орест Хомчинський, протоконсультор
 Омелян Коссак, 2-й консультор
 Аркадій Барусевич, 3-й консультор
 Дометіан Фізьо, 4-й консультор
 Вінкентій Михалович, 5-й консультор, прокуратор і секретар.

1.17 Львівська капітула 1854 р. (05 – 07 вересня н.ст.)⁸⁶⁷

За дорученням митрополита Михаїла, головою капітули був владика Йоан Бохенський, який 5 вересня відслужив торжественну Літургію на призначення помічі Святого Духа. У залі нарад отці відспівали «Царю небесний», а о. Аполоній Прачковський «всесмиренно повитал руским словом Єго Преосвященство», а митрополит запевнив зібраних отців, що «не випускал і не випустить» Чин зі свого покровительства. Секретарем обрано отця Юстина Іневича, директора Бучацької гімназії, який уклав протокол українською мовою.

На собор з огляду на старечий вік не прибули: архимандрит Орест Хомчинський і о. Варлаам Компаневич. А через хворобу – отці Вінкентій Михалович, консультор і прокуратор, та Орест Качковський, кристинопільський ігумен.

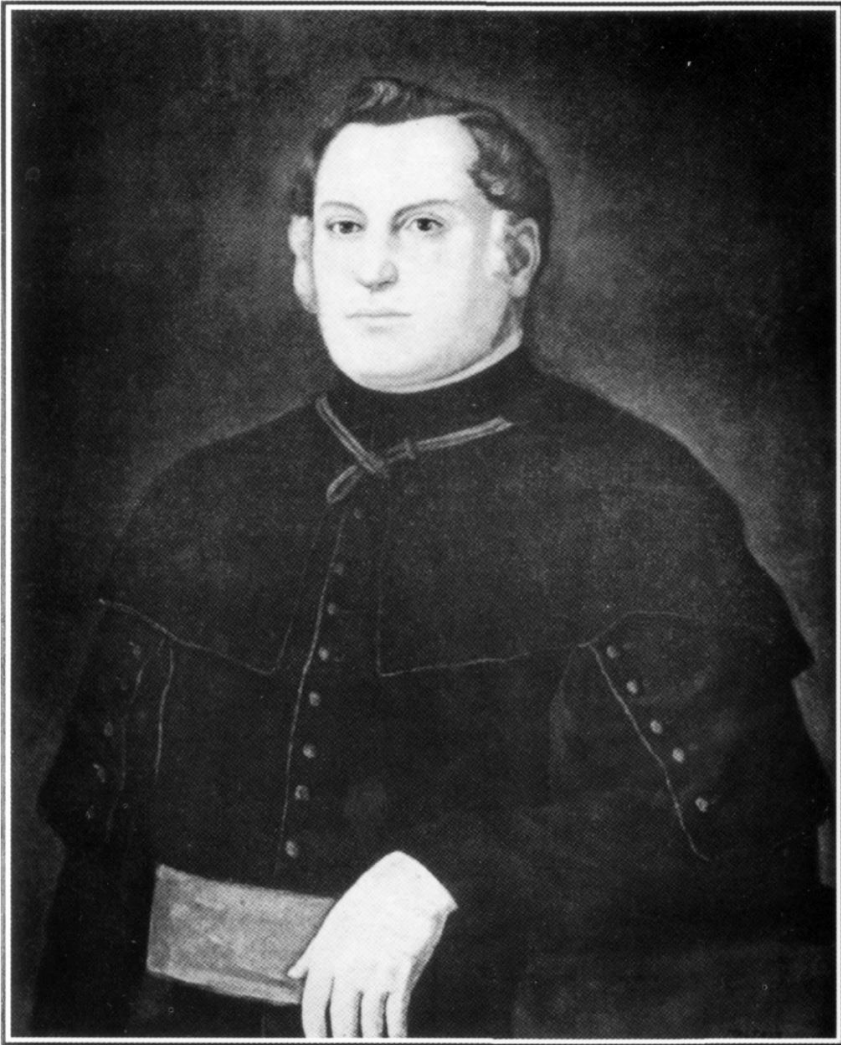
Собор розглядав різні прохання. Наприклад, звільнення ченців з викладів у школі: Пеленського, Н. Панковича, В. Шемердицького, а з ігуменства – Й. Манявського і О. Качковського.

Новообрана управа Провінції:
 Модест Мацієвський, протоігумен

⁸⁶⁷ ЛННБ, МВ-130, с. 123-130.

Мар'ян Максимович, протоконсультор
Омелян Коссак, 2-й консультор
Юстин Іневич, 3-й консультор
Гедеон Січевський, 4-й консультор.

На прокуратора монастирів, поки не знайдеться підготований чернець, рішено найняти совісного мирянина, якому кожний монастир повинен платити 10 срібних ринських.

*Крилошанин Олександр Духнович допомагав укладати чернечі
Правила закарпатським і галицьким василіянам*

Розділ 2

Спроби реформи Василян (1856-1858)

2.1 Реформа на Закарпатті (1856 р.)

Папа Пій IX у 1852 р. наказав здійснити в Австро-Угорщині Апостольську візитацію всіх чернечих спільнот. В Угорщині, до якої тоді належало Закарпаття, візитатором призначено кардинала Йоана Сцітовського, архієпископа Остригомського (1849–1866), а в Австрії, до якої належала Галичина, – кардинала Фрідріха Шварценберга, архієпископа Празького (1850–1885). Обидва кардинали доручили Пряшівському єпископові Йосифові Гаганцеві візитацію закарпатських і галицьких василян⁸⁶⁸.

Поки приступимо до візитації галицьких монастирів, скажемо дещо про візитацію закарпатських, бо обидві візитації мають між собою багато спільного.

На Закарпатті, у Мукачівській і Пряшівській єпархіях, 1856 року було дев'ять монастирів, у яких проживало 40 ченців. Вони віддавалися хорovій молитві, аскетичним подвигам та монастирським обов'язкам, з обмеженою парафіальною діяльністю.

Візитація закарпатських монастирів відбулася від 18 до 27 вересня 1856 року в Мукачівському монастирі, куди прибули всі настоятелі і декілька ченців. Єпископа Йосифа Гаганця супроводив крилошанин Олександр Духнович, пробудитель Закарпаття, який був візитаційним секретарем і залишив багато споминів про відвідини закарпатських і галицьких монастирів⁸⁶⁹.

Єпископ Гаганець розпочав свою візитацію дводенними духовними вправами (18-19 вересня), якими сам провадив. Від 22 до 24 вересня були ділові засідання, під час яких перечитано пра-

⁸⁶⁸ Pekar A. *Basilian Reform in Transcarpathia* // *Записки ЧСВВ*, т. VII (1971), с. 143-145.

⁸⁶⁹ Обширно про участь Духновича у візитаціях подає о. Пекар: *Пряшівський владика Йосиф Гаганець візитатор ОО. Василян* // *Записки ЧСВВ*, т. X (1979), с. 379-393; Його ж: *Олександр Духнович і Василяни*, Львів 2009.

вила зібрані з Ширших і Коротших правил св. Василя Великого і достосовано їх до тодішніх обставин⁸⁷⁰.

Правила уклад о. А. Духнович, взоруючись на попередніх уставах⁸⁷¹, а кардинал Йоан Сцітовський дозволив їх опублікувати, і вони появилися 1857 р. латинською мовою, під заголовком *Правила Чина св. Василя Великого в Угорщині*⁸⁷². Духнович переклав їх на руську мову й опублікував у Львові⁸⁷³. Єпископ Гаганець, не чекаючи на апробату з Риму, 2 червня 1858 р. сам проголосив ці *Статутти* на Мукачівському соборі і подав ченцям деякі практичні вказівки, які мали на меті піднести духовне спільне життя⁸⁷⁴.

Правила Чина Св. Васілія Великаго, во Угорщинѣ мають п'ять частин. У першій частині розглядається чернеча дисципліна в загальному; у другій – богопочитання; у третій – обов'язки настоятелів Чину і монастирі; у четвертій – монаша капітула, а в п'ятій – провини й кари.

⁸⁷⁰ Звіт єпископа Гаганця кардиналу Сцітовському (8.11.1856) опублікував А. Pekar, Documents concerning the Apostolic Visitation of the Basilian Fathers in Transcarpathia // *Записки ЧСВВ*, т. XIII (1988), с. 310-315.

⁸⁷¹ Духнович почав укладати правила для закарпатських василян на початку 1856 р., бо тоді просив протоігумена, щоб вислав йому «Правила Закона на русском нарѣчїи», див. Кінах Гліб, Переписка А. Духновича з Василянами // *Записки ЧСВВ*, т. V (1967), с. 363. У бібліотеці Мукачівського монастиря було два рукописи *Спільних правил* митрополита Рутського; див. Правила для монахів Ч. св. Василя В. // *Записки ЧСВВ*, т. I (Жовква 1924), с. 56-72. Були також *Правила и оустановленія монашеская*, що їх уклад о. Йоанікій Базилович. Мілан Лах ці правила видрукував з рукопису, що зберігається в Ужгородському архіві (Arch. 796, ZEM, Ms. 39) і переклав на італійську мову // Lach Milan, S.J, Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo (1789–1821), Košice 2010, p. 236-269.

⁸⁷² *Statuta Ordinis S. Basilii Magni in Hungaria*, Strigonii 1857.

⁸⁷³ *Правила Чина Св. Васілія Великаго, во Угорщинѣ*, Типом Инст. Ставропигіанскаго, Львовъ 1858.

⁸⁷⁴ Протокол Мукачівського собору 1858 р. автор віднайшов у бібліотеці Конгрегації ПВ, а його опублікував А. Pekar, Documents concerning the Apostolic Visitation of the Basilian Fathers in Transcarpathia (1856–1858) // *Записки ЧСВВ*, т. XIII (1988), с. 330-336.

Наприкінці 1860 р. кардинал Сцітовський вислав закарпатські *Правила* до римської Конгрегації єпископів і чернечих чинів для затвердження. Конгрегація подала до них деякі зауваження і передала їх кардиналу Сцітовському, щоб постарався їх виправити, але кардинал більше цією справою не займався. У 1862 р. створено при Конгрегації ПВ (Пропаганди) окремий відділ «для справ Східного обряду» і всі документи стосовно закарпатської візитації 1856 р. і *Правила* передано у новий відділ. Після цього римська Конгрегація, мабуть, більше не займалася справою затвердження закарпатських *Правил*.

2.2 Добромильська капітула 1858 р. (11 – 20 серпня)

Єпископ Йосиф Гаганець здійснив з добрим успіхом візитацію закарпатських монастирів, тому кардинал Шварценберг 20 травня 1858 р. доручив йому візитацію василіянських монастирів у Галичині. Єпископ прибув до Добромильського монастиря 11 серпня 1858 р. у товаристві крилошанина Олександра Духновича та особистого секретаря о. Віктора Ладомирського⁸⁷⁵. Секретарем капітули був О. Духнович, який у своїх особистих записках описав візитацію галицьких монастирів⁸⁷⁶.

На початку капітули обрано провінційну управу:

Модест Мацієвський, протоінумен

Юстин Іневич, протоконсультор

Омелян Коссак, 2-й консультор

Яків Загайський, 3-й консультор

Гедеон Січевський, 4-й консультор

Терентій Бубес, 5-й консультор.

Присутні на капітулі отці (всіх 19) три дні від ранку до вечора достосовували *Правила* закарпатських василіян до галицьких

⁸⁷⁵ Протокол капітули 1858 р. зберігається у ЛННБ, МВ-130, с. 130-150 та в АСО, SC, Ruteni 1876-1881, арк. 2281-2292.

⁸⁷⁶ Ось уривок опису Духновича: «Монастырь Добромиль... Боговійна то есть тишина... Тут все тихо, все радостно, все занимательно, тут ничто не возмущает душу, нѣт тут прелестей мїра, однакож все прелестное для доброй души, сладостно для боговійнаго сердца». Див. Пекар А. Пряшівський владика Йосиф Гаганець, візитатор ОО. Василіян // *Записки ЧСВВ*, т. X (1979), с. 387-393.

обставин. Мені вдалось віднайти рукопис *Синопису статутів* для галицьких василян у бібліотеці Конгрегації ПВ, у відділі «Конституції»⁸⁷⁷. Вони укладені латинською мовою і мають такий заголовок: *Синопис статутів Чину Святого Василя Великого, укладений на основі повчань і правил святого Засновника, приписаний ченцям Галицької Провінції цього ж Чину декретом Святішого Отця папи Пія IX під час Апостольської візитації*⁸⁷⁸.

Синопис статутів подібний до закарпатських *Правил*, з тією різницею, що пристосований до галицьких обставин.

Між *Синописом статутів* і закарпатськими *Правилами Чина Св. Василія Великого* спостерігаються деякі різниці. У першій частині *Синопису* (с.1-69), де мова про дисципліну в загальному, у вступі сказано, що Василянський чин у Галичині зредукований до 14 монастирів, а ченці, здебільшого, займаються школами, та подекуди парафіями; у главі про студентів поставлено на перший план вишкіл професорів публічних шкіл і висловлено побажання забрати василянських студентів з Львівського університету та створити власні богословські студії. Тому постановлено докладати всіх зусиль, щоб ченці вишколювалися у Відні та в Римі, аби добре підготуватись на професорів богослов'я. Закарпатські *Правила* в 19 главі трактують про збирання милостині. Цієї глави у галицькому *Синописі* немає.

У третій частині (с. 78-121) – «Настоятелі Чину і монастирів», «Їхній вибір та обов'язки» – знаходимо такі різниці: а) У галицькому *Синописі* є окрема глава про архимандрита (с. 79-82), в якій сказано, що з багатьох архимандрій Чину, у Галичині залишилася тільки одна архимандрія у Жовкві, з приналежною до неї парафією, але вона вакантна, бо архимандрит Орест Хомчинський помер 1855 р. Тому Чин просить цісаря, щоб призначив

⁸⁷⁷ У 1973 р. я розшукав *Синопис статутів* у бібліотеці Конгрегації ПВ у відділі «Costituzioni», де були не скаталізовані чернечі Конституції.

⁸⁷⁸ *Synopsis Statutorum Religiosi Ordinis S. Basilii Magni, ex institutionibus et Regulis sancti Fundatoris desumptorum, sub Apostolica a SS.mo Domino Pio Papa IX decreta visitatione pro observantia eiusdem Ordinis Provinciae Halicianae religiosi praescriptorum* – 1858. Копія в АГУ, відділ: Конституції ЧСВВ.

туди нового архимандрита, але застерігає за собою право вибору того ж архимандрита на провінційній капітулі⁸⁷⁹.

У четвертій частині «Капітули» заходить найбільша різниця між закарпатськими *Правилами* і галицьким *Синописом*. Першу главу про скликання капітули перевірено і впорядковано згідно з приписами *Ratio regiminis* (*Спосіб управління*) з 1803 року, які затвердив австрійський уряд.

П'ята частина «Провини і кари» ні в чому не відрізняється від закарпатських *Правил*. Закінчення (с. 160-162) – це духовне поучення єпископа Гаганця, в якому він закликає галицьких ченців, словами св. Василя до постійності, до любові Бога і ближнього та до частого прочитування та зберігання *Синопису статутів*.

Після читання *Синопису статутів* приступлено до укладу постанов. Постановлено, між іншим, відкрити теологічні студії рідною мовою при якомусь монастирі, щоб мати ченців священників, потрібних до церковних богослужінь. Здібних ченців висилати на студії до Відня (є згадка про о. Климентія Сарницького, який голоситься на дальші студії до Віденської семінарії). Протоігумен зі своїми радниками може редукувати давні зобов'язання відправи св. Літургій, коли на них нема більше жертв.

Після капітули єпископ Йосиф відвідав чотири василіянські монастирі: Добромільський, Львівський, Дрогобицький і Лаврівський⁸⁸⁰.

2.3 Справа римської апробати Правил

Цікаво відмітити, що кардинал Сцітовський сам потвердив закарпатські *Правила*, а кардинал Шварценберг вислав (28.11.1858) звіт з візитації галицьких монастирів і *Синопис статутів* до Конгрегації єпископів і чернечих чинів. Про стан василіянських мо-

⁸⁷⁹ Відтоді цісар більше не призначав архимандрита. Персональний титул Жовківського архимандрита у 1902 р. отримав о. Климентій Сарницький і ним був аж до смерті (1909 р.).

⁸⁸⁰ Протокол візитації Лаврівського монастиря у: АСО, SC, Ruteni 1876-1881, арк. 2293-2295; про візитацію Добромільського, Дрогобицького і Львівського монастирів коротко у: АСО, SC, Ruteni 1876-1881, арк. 2269-280, де подано стислі відомості про всі галицькі монастирі в 1858 р., як також список ченців кожного монастиря з датою їх народження.

настирів кардинал писав, що єпископ Гаганець подав прихильний звіт, в якому сказано, що по монастирях добре зберігається чернечий порядок, ченці зразкові: люблять науку, добре проповідують і добре адмініструють доручені їм парафії та що цей монашій Чин дуже шанований у Галичині⁸⁸¹.

Конгрегація єпископів і чернечих чинів 22 листопада 1860 р. подала 15 зауважень до *Синопису статутів*⁸⁸². 16 лютого 1861 р. кардинал Шварценберг повідомив Конгрегацію, що неможливо виправити *Синопис*, бо єдиний оригінальний примірник вислано до Рима і тому просить його прислати, а він постарается його переписати в кількох копіях, і відішле оригінал до Рима⁸⁸³.

Щойно 6 серпня 1863 р. протоігумен Мацієвський разом з радниками уважно простудіювали зауваження Конгрегації єпископів від 22 листопада 1860 р. і відповіли, що приймають майже всі зауваження, крім способу проведення капітули⁸⁸⁴. Вони просять надалі зберігати усучаснений спосіб, поданий у «Способі управління» з 1803 р. Крім того, вони бажали б змінити чернечий одяг і зодягатися по-східному: носити камелавки замість каптурів, палендріяни (раки) з широкими рукавами (в літі), бороди⁸⁸⁵.

2 січня 1864 р. єпископ Гаганець вислав відповіді василіян кардиналові Швайценбергові, який переслав їх до Рима. 31 грудня цього ж року Папа приказав Конгрегації єпископів і чернечих чинів передати всі документи галицьких василіян до окремого відділу Конгрегації ПВ «для справ Східного обряду», створеного 1862 р., бо рішення у цих питаннях належать до її компетенції⁸⁸⁶. Конгрегація єпископів і чернечих чинів 9 червня 1865 р., передала документи Конгрегації ПВ, але не відомо чи вона далі займалася справою апробати *Синопису статутів*. Коли в 1867 р. М. Коссак укладав свій «Шематизм», то відмітив, що потвердження «еще не наступило»⁸⁸⁷.

⁸⁸¹ АСО, SC, Ruteni 1876-1881, арк. 2273.

⁸⁸² Там само, арк. 2263-2264.

⁸⁸³ Там само, арк. 2251.

⁸⁸⁴ Там само, арк. 2199: Лист протоігумена Мацієвського єп. Гаганцю.

⁸⁸⁵ Там само, арк. 2199/bis.

⁸⁸⁶ Там само, арк. 2245: Лист Конгрегації ПВ до Конгр. єпископів.

⁸⁸⁷ Коссак М., *Шематизмъ Провинції св. Спасителя*, с. 348.

Розділ 3

Капітули перед Добромильською реформою (1862-1878)

3.1 Львівська капітула 1862 р. (08 – 11 серпня)⁸⁸⁸.

Львівська капітула розпочалась 8 серпня під предсідництвом крилошанина Івана Лотоцького, якому митрополит Григорій Яхимович доручив її провести. Крилошанина привітав о. Володимир Терлецький⁸⁸⁹, гошівський проповідник, який вказав на мету чернечого життя, на причини його упадку і засоби віднови.

На вступі сказано, що капітула й вибори відбуваються за вказівками «Способу управління» з 1803 р. Протоігуменові наказано візитувати монастирі згідно з *Гоцанськими конституціями* 1772 р. У протоколах цієї капітули нема жодної згадки про те, що Чин чекає на затвердження *Синопису статутів*, який вислано до Рима 1858 р.

Потім обрано провінційну управу:

Модест Мацієвський, протоігумен (вдруге)

Юстин Іневич, протоконсультор

Яків Загайський, 2-й консультор

Терентій Бубес, 3-й консультор

Омелян Косак, 4-й консультор

Наркис Панькович, 5-й консультор.

⁸⁸⁸ *Протокол VII Львівської капітули 1862 р. у: ЛННБ, МВ-130, с. 151-170.*

⁸⁸⁹ Терлецький Володимир, мирське ім'я Іпполіт (1808–1888), походив зі сполонізованої шляхетської родини на Волині; учасник польського повстання 1831 р.; студіював у Парижі, належав до згромадження Воскресенців; 1842 висвячений на священника у Римі. Після дворічної подорожі по країнах Близького Сходу, 1857 р. переїхав до Галичини, а 9 червня 1858 р. прийняв чернечий постриг у Мукачівському монастирі; 11 червня 1858 р. його перевели до Малоберезнянського монастиря, а в 1861 р. призначили магістром новіціату в Краснобрідському монастирі. У 1862–1863 рр. був у Галичині, потім виїхав на Закарпаття, а в 1872 р. – до Росії, де перейшов на православ'я і дістав звання архимандрита. У розпалі обрядової боротьби Терлецький виступив за реформу Василянського чину, зокрема новіціату, в напрямку усунення польських і латинських впливів на майбутніх ченців. У Львові його називали «aenigma ambulans» (ходяча енігма). (*Енциклопедія українознавства*, т. VIII, с. 3171).

Багато капітульних постанов стосувалися фінансових справ: збірка на закінчення новоспорудженої церкви в Золочеві, допомога для Бучацького монастиря, бо загинула худоба та ін. Крім цих були також вказівки протоігуменові як влаштувати новіціят у Добромилі; як виховувати ченців студентів у Святооунфріївському монастирі у Львові. Для заохоти здібніших молодих братів і священників здавати екзаміни на гімназійних учителів, капітула постановила кожному, хто здасть екзамін, дати винагороду 100 флоринів і допустити до участі в капітулах Чину. Для того, щоб «привернути славу Чину попередніх років», протоігумен повинен старатися про відновлення не тільки Жовківської архимандрії, але й про заснування ще однієї.

Пропозиції о. Климентія Сарницьького на капітулу 1862 р.

Капітульним секретарем на цій і на трьох наступних капітулах був о. Климентій Сарницький. Перед капітулою (5 серпня 1862) він подав свої пропозиції, що треба поправити в Чині, «бо стид нас не спасе, тільки щира правда»⁸⁹⁰. Насамперед треба звертати увагу на внутрішнє духовне життя, а не на «зовнішні прибавки», без яких колись монахи жили глибоким духовним життям. Чернечі правила не зберігаються, бо настоятелі надто поблажливі через брак членів. А нових «паростків» не достає, бо в Добромилі нема солідного новіціяту. Там потрібно «істинного корму духовного, живого слова, котре би засівало в юнії серця розуміння любові, користь і ціль монашого життя». Однак, без доброго прикладу й заохоти всієї спільноти новіціят не принесе бажаних плодів. І не слід забувати, що «впалу монашу дисципліну можна піднести» через формулу візитації протоігумена, що їх приписують «наші конституції з 1772 р. (с. 225-236)». Відколи я в Чині, то такої візитації не бачив. Врешті, покликаючись на *Гоцанські конституції з 1772 р.*, пропонує, щоб у кожному монастирі був касієр, який контролював би всі приходи й витрати, і тоді не буде жодних підозрінь ігуменів.

⁸⁹⁰ Пропозиції о. Климентія Сарницьького на капітулу 1862 р. // ЦДІА у Львові, фонд 684, оп. 1, спр. 62, арк. 28-29.

3.2 Львівська капітула 1866 р. (24 – 25 липня)⁸⁹¹

Капітула відбулася під проводом митрополита Спиридона Литвиновича і тривала тільки два дні. На першому засіданні ігумени здали звіти зі своїх монастирів. На другому – зауважено, що протоігумен о. Модест Мацієвський не дотримався капітульної постанови з 1862 р. і не представив свого звіту, згідно з формулою, поданою у Конституціях з 1772 р. У наступних засіданнях отці збирали гроші на погорілий Бучацький монастир; постановили з грошей, що їх залишали померлі ченці – з того, що їм давав уряд і з власних заощаджень, – зібрати в одну касу на надзвичайні потреби монастирів.

На останньому засіданні обрано провінційну управу:

Модест Мацієвський, протоігумен (втретє)

Юстин Іневич, протоконсультор

Климентій Сарницький, 2-й консультор

Омелян Коссак, 3-й консультор

Яків Загайський, 4-й консультор

Наркис Панькович, 5-й консультор.

3.3 Добромильська капітула 1870 р. (29 – 30 липня)⁸⁹²

Предсідником капітули був митрополит Йосиф Сембратович, який у співслужінні протоігумена Модеста Мацієвського та інших отців відслужив торжественну Літургію на призначення Святого Духа. Проповідував о. Ясон Коритко, а митрополита у залі нарад привітав о. Климентій Сарницький, професор Львівського «всеучилища». Митрополит виявив своє доброзичливе ставлення до Чину і теплими словами заохотив усіх ченців «у стремленію до совершенства».

Протоігумен Модест Мацієвський, у звіті про чотирирічне правління Провінцією, згадав про вихід з Чину і перехід на православ'я о. Софронія Прачука. При цьому митрополит зауважив, що подібним випадкам треба запобігати у той спосіб, що невдоволеного ченця передається його товаришеві, який по-приятельськи буде його напоумлювати і на добру дорогу настановляти.

⁸⁹¹ ЛННБ, МВ-130, с. 164-170.

⁸⁹² ЛННБ, МВ-130, с. 170-176.

Ухвалено постанову з капітули 1862 р., що протоігумен повинен внести до митрополита прохання, щоб він старався перед урядом про відновлення жовківської архимандрії. Заохочено настоятелів монастирів фінансово допомагати професорам єромонахам, які трудяться у гімназіумі та в народних школах, поки уряд їм не уділить належної допомоги.

Відтак обрано провінційну управу:

Модест Мацієвський, протоігумен (вчетверте)

Климентій Сарницький, протоконсультор

Омелян Коссак, 2-й консультор

Яків Загайський, 3-й консультор

Наркис Панькович, 4-й консультор

Юліан Телішевський, 5-й консультор.

3.4 Львівська капітула 1874 р. (04 – 05 серпня)⁸⁹³

Капітула відбулась у монастирі св. Онуфрія під проводом митрополита Йосифа Сембратовича, який відправив торжественну Літургію разом з протоігуменом Модестом Мацієвським та іншими отцями. У церкві проповідував о. Юліан Немилович, а у залі нарад митрополита привітав о. Климентій Сарницький, якого обрано секретарем.

У своєму звіті протоігумен Модест найбільше скаржився на брак покликань, наголошуючи, що це не залежить тільки від Чину, але й від обставин часу. Він підніс заслуги отців ігуменів: Крехівського (О. Коссака), Лаврівського (Н. Паньковича) та Кристинопільського (А. Кучинського), які доклали немалих зусиль на ремонті й прикрасу церков і монастирів. Капітула не винесла жодних важливих постанов.

Перед виборами провінційної ради зачитано соборним отцям «Повчання для Отців Чину св. Василя Великого»⁸⁹⁴ митрополита Йосифа, що його він написав на підставі спостережень під час канонічної візитації, яку здійснив у деяких монастирях у травні-червні 1874 р. і переслав на руки протоігумена. У протоколі сказано, що прочитано їх, щоб отці над ними задумалися і

⁸⁹³ ЛННБ, МВ-130, с. 177-181.

⁸⁹⁴ ЦДІА у Львові, фонд 684, оп. 1, спр. 347, арк. 28-31.

«увели їх у практику». Митрополит подав свої повчання у п'ятьох пунктах:

1. *Адміністрація* монастиря не повинна залежати тільки від ігумена. Він повинен мати одного отця для контролю прибутків і витрат, як також для поради. Ігумен не повинен уважати себе власником монастирських дібр. Всі прибутки треба збирати до спільної каси і з неї утримувати ченців.

2. *Дисципліна*. Найбільше зауваг (аж 17) митрополит подав до чернечої дисципліни. Це пригадка загальних чернечих правил про послух, спільну й приватну молитву, клявзуру. Останнє поучення: «Заохочується до особливої набожності до Пренайсвятішої Богородиці та до частого читання своїх чернечих правил».

3. *Новіціят*. Митрополит радить звернути особливу увагу на новиків, а саме, щоб магістром новиків був монах глибокої побожності, суворий до себе, а для своїх підвладних лагідний і врозумілий. Подібним повинен бути також ігумен монастиря, де є новіціят, не шкодуючи витрат на утримання новиків.

4. *Лаїки (ченці без жодних свячень)*. Треба приймати до монастиря не тільки тих, які бажають бути священиками, але й більше число тих, що бажають бути ченцями, як це було в минулому. Вони будуть займатися господаркою, кухнею та виконувати різні ремесла. У такий спосіб вони приносять користь монастиреві. Під час візитації зауважено, що світські люди виконують різні праці при монастирі і їм треба відповідно платити.

5. *Зовнішні контакти*. Ченці повинні бути для себе строгими, але для людей – милосердними, покірними й лагідними. Своєю духовною поведінкою притягати людей до побожності. У школах бути добре приготованими до викладів і своєю моральною поведінкою впливати на молодь. У душпастирстві займатися дітьми, щоб склонити їх до себе. Тому з ними треба бути лагідними, терпеливими, не жаліти похвал, коли на це заслуговують.

Після цього повчання обрано провінційну управу:

Яків Загайський, протоігумен

Модест Мацієвський, протоконсультор

Климентій Сарницький, 2-й консультор

Наркис Панькович, 3-й консультор

Іриней Яворський, 4-й консультор.

«Поблагодаривши Всевишняго Бога, ведля обикновенного звичая, здѣлали по воизбранїи члены уряду настоятельского приписану присягу въ присутствїи Высокопреосвященного Предсѣдателя, закончено [собор], по отрыманомъ благословенїю отъ Высокопреосвященного Предсѣдателя Собору».

3.5 Львівська капітула 1878 р. (06 – 07 серпня)⁸⁹⁵

Як на попередніх двох капітулах (1870 і 1874 рр.), так і на цій, предсідником був митрополит Йосиф Сембратович, який дуже бажав допомогти василіянам. Відповідаючи на привітання о. Методія Грицака, він радив закладати при монастирях виховні доми для бідних хлопців, з яких у майбутньому «вийшли б люди корисні Чинові». Також піддавав думку перенести новіціят з вологого Добромильського монастиря до іншого, поводитися з новиками дружньо і не накладати на них таких праць, яких колишні новики не виконували.

Протоігуменом обрано о. Климентія Сарницького, «який подякував сердечними, до сліз зворушаючими» словами, запевняючи свою прихильність під час урядування тим, які може йому не довіряють. Консульторами стали:

Яків Загайський, протоконсультор
 Модест Мацієвський, 2-консультор
 Наркис Панькович, 3-й кондультор
 Юліан Немилович, 4-ій консультор.

Після виборів усі пішли до церкви, де відспівали *Тебе Бога хвалимо*, митрополит поблагословив усіх Найсвятішими Тайнами, а новообраний протоігумен і консультори склали присягу на руки митрополита.

⁸⁹⁵ ДННБ, МВ-130, с. 182-185.

Розділ 4

Уклад Конституції під час Добромильської реформи

4.1 Добромильська реформа

Спроба реформи Василянського чину, започаткована 1858 року, не увінчалася успіхом ні на Закарпатті, ні в Галичині. Чин помалу, але поступово, занепадав, бо не було достатніх покликань, а кандидати, які вступали, не отримували відповідного чернечого вишколу. Добре бачив цю безвихідну ситуацію протоігумен Климентій Сарницький⁸⁹⁶, людина високоосвічена, який радився з духовними особами, як би то відновити Василянський чин. Цією справою зацікавилось немало чільних осіб, своїх і чужих, які у звітах представляли її у Римі⁸⁹⁷.

Конгрегація ПВ, бажаючи дізнатися про дійсний стан Василянського чину в Галичині, 19 липня 1881 р. доручила митрополитові Йосифові Сембратовичу (1870–1882) здійснити канонічну візитацію всіх василянських монастирів, яких тоді було 14. Від 9 вересня по 14 жовтня 1881 р. він відвідав усі монастирі, але звіт до Рима вислав щойно 2 січня 1882 р. У своїй реляції митрополит підкреслив, що більшість монахів не зберігає правила, починаючи від протоігумена Климента, який, працюючи в університеті, купив будинок у Львові на зароблені гроші і вважає, що це його власність, бо, мовляв, «інші на нього не працювали».

На думку митрополита Йосифа, Чин треба докорінно відновити. Він запропонував свій проект реформи Чину, який в основному зводився до того, щоб поділити монахів на дві групи – тих, які бажають жити за існуючим уставом, і тих, які хотіли б розпочати реформу; відкрити три доми новіціату; всі ченці повинні обирати з-поміж себе вчителів новиків; на час реформи поодинокі монастирі будуть залежні від своїх єпископів, які могли

⁸⁹⁶ Климентій Кароль Сарницький (1832-1909), професор біблійних наук Львівського університету (двічі ректор), автор біблійних і духовних книжок, статей і перекладів, протоігумен василян (з 1878), ініціатор реформи Василянського чину.

⁸⁹⁷ Pidručnyj P. Documenti riguardanti l'inizio della Riforma basiliana in Galizia (1880–1882) // *Analecta OSBM*, v. XI, p. 353-403.

б краще наглядати, чи зберігаються правила Чину, а цілий Чин буде під верховною владою і наглядом митрополита⁸⁹⁸.

У той самий час протоігумен Климентій Сарницький почав укладати свій проект реформи. У вересні 1881 р. він вислав до Конгрегації ПВ детальний звіт про Василянський чин, в якому скаржить на брак покликань, подаючи при цьому різні причини (матеріалізм, обов'язкова військова служба, націоналізм). Для «нового розквіту» Чину радить об'єднати всіх василіян східного обряду (Галичини, Угорщини, Румунії та Італії) і призначити для них одного головного настоятеля, незалежного від єпископів, з осідком у Римі, який мав би нагляд над усіма монастирями й монахами⁸⁹⁹.

Однак Сарницький мав ще інший проект. Під кінець грудня 1881 року він поїхав до Кракова, де в єзуїтському домі зробив реколекції і остаточно завершив його. Він представив свій план провінціалові єзуїтів Генриху Яцковському, який виявив свою готовність допомогти Василянському чині⁹⁰⁰. Маючи таке запевнення, 25 грудня 1881 р. протоігумен Сарницький вислав папі Леву XIII меморіал, в якому представив упадок Чину та запропонував конкретний проект реформи, а саме: залучити до цього важливого діла отців єзуїтів, які на початку XVII ст. допомагали митрополитові Рутському відновити руське чернецтво, запитуючи при цьому: «Чи ж не могли б ті самі отці й тепер, коли їм на це дозволити, виховати для нашого Чину молодь на добре, щире католицьке покоління, зберігаючи обряд і рідну мову?». Він також піддав думку вийняти Василянський чин з-під єпископської юрисдикції і віддати його під управу апостольського делегата, який призначить протоігумена. Під кінець меморіалу отець Сар-

⁸⁹⁸ Звіт митрополита Й. Сембратовича від 2 січня 1882 р. видрукований у: АСО, *Ponenza del [16-17] Marzo 1882*: «Relazione con Sommario del cardinale Carlo Sacconi sulla riforma dell'Ordine Basiliano Ruteno», р. 265-267. Його опублікував Каровець, *Велика реформа*, т. I, с. 88-90 (з Архіву монастиря св. Онуфрія ЧСВВ у Львові).

⁸⁹⁹ ASV, Nunziatura di Vienna, v. 570, f. 396-398.

⁹⁰⁰ Jackowski H., *Bazylianie i Reforma Dobromilska*, Kraków 1884, s. 5.

ницький пише, що цей проект він виготовив вже давніше сам, без чужого впливу⁹⁰¹.

Отець Яцковський додав до меморіалу о. Климентія Сарницького два супровідні листи: один – державному секретареві Апостольської столиці кардиналу Людвіку Якобіні, а другий – кардиналу Мечеславу Ледуховському⁹⁰².

На початку січня 1882 р. відбулось особливе засідання членів Конгрегації ПВ, на якому вирішено реформувати Василянський чин, взоруючись на проекті протоігумена Климентія Сарницького. З цією метою в половині лютого 1882 р. покликано до Рима провінціала Яцковського, який відповів на низку практичних питань щодо реформи Василянського чину. На запитання, яких правил будуть дотримуватися реформовані василіяни, Яцковський відповів, що їх треба буде укласти, бо статут з 1858 р. може тільки в дечому послужити, тому що його уклала людина, яка не мала «належного знання чернечого життя». На думку о. Яцковського, Чин повинен бути контемплятивно-активний в душі св. Йосафата, бо саме таких василіян треба в Галичині⁹⁰³. Під час аудієнції Папа сказав Яцковському: «Я сподіюся, що ви [езуїти] не заведете мого довір'я, але докладете всіх старань, щоб виховати нове покоління ченців, оживлених правдивим духом св. Василя і св. Йосафата, мужів молитви і великої посвяти та ще

⁹⁰¹ Оригінал меморіалу о. К. Сарницького зберігається в Архіві Конгрегації для Східних Церков // АСО, Acta 1882, v. 13, p. 136-137. Із копії, що зберігалася в архіві Львівського монастиря св. Онуфрія, його опублікував о. М. Каровець, *Велика реформа*, т. I, с. 48-50.

⁹⁰² Обидва листи опублікував Каровець, *Велика реформа*, т. I, с. 131-135.

⁹⁰³ АСО, *Ponenza del [16-17] Marzo 1882*: «Relazione con Sommario del cardinale Carlo Sacconi sulla riforma dell'Ordine Basiliano Ruteno», p. 231-252. Тут поданий довший коментар про те, як в інших Східних церквах синоди дозволяли монахам в окремих випадках займатися парафіями, школами навчанням народу. У Sommario IV (p. 269-282) опубліковані відповіді о. Яцковського на питання Конгрегації: «Responso ad quaesita Sacrae Congregationis de Propaganda Fide de reformatione Ordinis S. Basilii Magni in Galicia et Hungaria».

більшої любові, і священників ревних, які любили б свій народ, серед якого мають працювати, в Бозі і по-божому»⁹⁰⁴.

16 і 17 березня 1882 р. відбулося дуже важливе засідання Конгрегації ПВ у справі реформи Василянського чину, з участю шести кардиналів, між якими був і поляк Мечислав Ледуховський, та урядники Конгрегації. Кардинал Карло Сакконі представив зібраним кардиналам підготовлений і опублікований матеріал⁹⁰⁵. Члени цього засідання голосували над 22 питаннями як почати й провадити реформу василян. Рішили віддати це діло в руки отців єзуїтів, які повинні виховувати молоде покоління до контемплативно-активного чернечого життя⁹⁰⁶, а конституції для реформованого Чину треба буде укласти на основі давніх василянських правил. Вислід нарад 21 березня 1882 р. передано папі Леву XIII і, на цій основі, 12 травня 1882 р. він видав апостольську конституцію *Особливою охороною* (*Singulare praesidium*)⁹⁰⁷.

Коли австрійський уряд дав згоду на василянську реформу, 12 травня 1882 р. префект Конгрегації ПВ Джованні Сімеоні вислав протоігуменові Климентію Сарницькому листа, гратулюючи йому за проект реформи, «який майже в кожному пункті був гідний схвалення Святої Столиці»⁹⁰⁸.

4.2 Конституція Лева XIII «Особливою охороною»

12 травня 1882 р. папа Лев XIII видав конституцію, що починається «*Singulare praesidium*» (*Особливою охороною*), яку о. Михайло Ваврик називає «великою хартією Василянського чину но-

⁹⁰⁴ Jackowski H., *Bazylianie i Reforma Dobromilska*, s. 6-9.

⁹⁰⁵ АСО, *Ponenza del [16-17] Marzo 1882*: «Relazione con Sommario del cardinale Carlo Sacconi sulla riforma dell'Ordine Basiliano Ruteno», p. 231-252.

⁹⁰⁶ Головний настоятель воскресенців, о. Петро Семененко, якого Конгрегація просила дати свій «вотум», був за те, щоб василяни були контемплативним Чиним, а для душпастирської праці треба заснувати нові згромадження, або покликати їх зі Західної Церкви // АСО, АСО, *Ponenza del [16-17] Marzo 1882*: Sommario, n. V: Sulla Riforma de' Basiliani in Galizia, p. 282.

⁹⁰⁷ Welykyj, *Documenta Pontificum Romanorum*, v. II, p. 454-459.

⁹⁰⁸ Каровець, *Велика реформа*, т. I, с. 122-123.

вих часів» і «однією з найважливіших справ Української Католицької Церкви нових часів»⁹⁰⁹.

На початку Папа згадує минулу історію Чину та причини його упадку, а потім велить: «Хочемо, щоб славний Чин св. Василія Великого відновився у Русинів так, щоб його члени були добре і дбайливо приготовані до священницьких обов'язків і наполегливо старалися про всебічне спасіння ближніх»⁹¹⁰. У цьому Листі подано загальний нарис майбутніх василіянських конституцій і програму запланованої реформи. Інструкцію цього Листа зводимо до вісьмох пунктів:

1. З огляду на різні передбачені труднощі реформою буде керувати Апостольський престол. Тим самим Василіянський чин стає цілком вийнятий з-під влади митрополита і єпископів.

2. Реформаторами Василіянського чину призначено отців єзуїтів, яким тимчасово віддано Добромильський монастир, де буде новіціят.

3. Новіціят триватиме один рік і шість тижнів. За той час отці єзуїти повинні виховати новиків у чернечій досконалості за уставом Василіянського чину та «згідно з тією карністю, яку встановив св. Йосафат». Вони також подбають, щоб молоді ченці навчилися стисло і докладно відправляти богослуження й уділювати святі Тайни у східному обряді. До новіціяту можна приймати без диспенси кандидатів латинського обряду, які ще не прийняли жодних свячень, згідно з привілеєм, наданим Василіянському чинові Пієм VII 1822 р.⁹¹¹. Перед торжественною професією вони мають у всьому достосуватися до східного обряду і не можуть повертатися до латинського.

4. Якщо новик виявиться гідний і здібний виконувати обов'язки Чину, треба його допустити до обітів. Після новіціяту молоді ченці будуть навчатися філософії і богослов'я під проводом отців єзуїтів, згідно з навчанням св. Томи з Аквіну.

⁹⁰⁹ Ваврик М. У сторіччя апостольського листа Льва XIII «Особливою охороною» // *Записки ЧСВВ*, т. XI (1982), с. 430.

⁹¹⁰ Welykyj, *Documenta Pontificum*, v. II, p. 456.

⁹¹¹ Там само, т. II, с. 385-386.

5. Після трьох років від перших обітів, якщо чернець буде до того приготований, дозволити йому скласти торжественні обіти, як членові Чину св. Василя Великого.

6. Щодо укладу правил сказано: «Тим часом дбайливо буде розгортатися праця над списуванням правил життя або конституцій, які будуть подібні до тих, що їх знаменито уклали св. Василій і св. Йосафат. Однак, хочемо, щоб ті Правила були переглянені та потверджені Нашою повагою та й Апостольського престолу».

7. Мета цього Чину є та, яку заклали св. Василій Великий і св. Йосафат, а саме: «зберігати католицьку віру в одних, а серед інших її поширювати; захищати прадавню єдність цього народу з Римською Церквою та постачати українським єпископам вчених, вправних та добре наставлених помічників».

8. Наприкінці Лев XIII висловив сподівання, що реформа Василянського чину поширяться і поза Галичину.

4.3 Доля василіян, які не приступили до реформи

22 червня 1882 р. відбулось партикулярне засідання у справі василіян, які не бажали приступити до реформи Чину. Кардинал Карло Сакконі в присутності шістьох кардиналів насамперед повідомив, що майже все галицьке громадянство й духовенство протестує проти папського Листа⁹¹². Він навів листа нунція Ваннутеллі від 23 травня 1882 р., який повідомляв, що до Відня приїхав з протестом митрополит Йосиф Сембратович і заявив, що папський лист «замикає в собі руїну руської нації в Галичині», тому що дозволяється полякам-латинникам вступати на новіціят, а вони не тільки златинщать Василянський чин, але й доведуть його до денационалізації⁹¹³. Отримавши листа нунція, 6 червня 1882 р. Джованні Сімеоні, префект Конгрегації ПВ, вислав довго-

⁹¹² Каровець, *Велика реформа*, тт. 2-3 (опубліковано багато протестів).

⁹¹³ АСО, *Ponenza del giugno 1882: «Relazione con Sommario del Cardinale Carlo Sacconi: Sulla decretata riforma dei Basiliani Greco-Ruteni di Galizia, e specialmente sull'imminente loro Capitolo»*, р. 507-552. Лист нунція Серафіно Ваннутеллі на с. 516.

го листа митрополиту Сембратовичу, в якому пояснив, що Папа мав на меті тільки добро Унійної Церкви і Василянського чину⁹¹⁴.

Далі кардинал Сакконі зупиняється над протестом Бучацьких василіян проти папського Листа, який прикріплений до документів засідання⁹¹⁵. Відтак переходить до теми засідання: чи дозволити василіянам, які не приступили до реформи, відбутися капітулу, яка припадає на початок серпня 1882 р. Найперше зачитує латинською мовою правила укладені 1858 р., «бо вони досі є дійсні для нереформованих василіян»⁹¹⁶, про те, як має відбуватися капітула і вибори протоігумена та його радників. Учасники засідання відповіли на низку запитань, і рішили відкласти капітулу нереформованих василіян, яких тоді було 47, на неозначений час, а о. Климентія Сарницького знову потвердили протоігуменом разом з його радниками⁹¹⁷.

4.4 Реформа та спроби укладу Конституцій (1882–1883)⁹¹⁸

Добромильський монастир урядово передано єзуїтам 15 червня 1882 р. Спочатку прибуло туди шість єзуїтів Галицької провінції: три священники і три брати-помічники. Ректором і учителем новиків призначено отця Гаспара Щепковського⁹¹⁹, людину

⁹¹⁴ Там само, *Sommario*, р. 535-539.

⁹¹⁵ Там само, *Sommario*, р. 539-541 (лист у перекладі на італійську мову).

⁹¹⁶ Ідеться про «Синописис статутів монахів ЧСВВ» з 1858 р., на який василіяни ніколи не покликалися, бо він не отримав офіційного затвердження Конгрегації ПВ.

⁹¹⁷ Декрет Конгрегації ПВ від 28 червня 1882 // *ASV, Nunziatura di Vienna*, fol. 364-365.

⁹¹⁸ У нашій праці висвітлюємо те, що стосується василіянського законодавства. Інші аспекти Добромильської реформи ширше розглядає о. Ісидор Патрило, *Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ // Нарис історії Василянського чину святого Йосафата*, Рим 1992, с. 311-343.

⁹¹⁹ Отець Гаспар Щепковський (1823–1899) нар. в с. Томашівці (повіт Калуш); гімназію закінчив у Бучацькій василіянській школі; вступив до єзуїтів 12.09.1840; висвячений на священника 1851 р. У Галичині проповідував народні місії та давав реколекції; був ректором і учителем єзуїтських новиків; два рази провінційним настоятелем єзуїтів; 11 років був настоятелем і учителем василіянських новиків у Добромилі (1882–1893) та чотири роки візитатором Василянського чину (1893–1897).

покірну, доступну, лагідну і справедливу. Один із перших новиків, Юліан Дацій, висловився про нього так: «Я, принайменше, маю таке переконання, що реформа ніколи не була б удалася, якби реформатором Чину був хтось інший, а не о. Щепковський»⁹²⁰. Щепковському допомагав у проводі новіціяту о. Павло Матковський, а о. Казимир Рідль учив латини, а згодом риторики. Три брати єзуїти (Тома Свіондер, Йосиф Чухновський і Стефан Малевич) виконували домові послуги. Потім прибуло ще два брати столярі, які відремонтували Добромильський монастир.

На новіціят голосилося дуже багато кандидатів. У вересні 1882 р., як подає провінціал Генрик Яцковський, вже було понад 20 новиків, таке ж число було і в 1883 р.⁹²¹ Зі старших василіян до реформи приступило два єромонахи (Юліан Земба і Дмитро Жуковський) та чотири клирики, які вже мали обіти.

1885 р. всіх василіян, разом з новиками, вже було 40 і для них треба було укласти правила чернечого життя. До цього діла взявся магістер новіціяту о. Гаспар Щепковський зараз після приходу до Добромильського монастиря, бо 13 грудня 1882 р. Конгрегація ПВ в листі до провінціала Яцковського дозволяє видрукувати новикам *Суммарій правил св. Василя Великого*, ще перед апробатою Апостольського престолу⁹²².

Починаючи від 1883 р., Конгрегація ПВ вирішувала багато проблем, з якими звертався о. Г. Щепковський, учитель новиків. Наприклад, 12 березня 1883 р. відбулось окреме засідання Конгрегації на тему постів⁹²³. Отець Щепковський вислав до Конгре-

⁹²⁰ Ю. Д. [о. Юліан Дацій ЧСВВ], *Из моїх спогадів // Альманах Василянських богословів*, Крестинопіль 1933, с. 31.

⁹²¹ Pidručnyj P. *Relazioni dei Gesuiti sulla riforma Basiliana di Dobromyl' (1882-1904) // Analecta OSBM (1985)*, v. XII, p. 214-217. У цих звітах подані імена перших новиків.

⁹²² АСО, *Lettere e Decreti 1882*, fol. 647. Ідеться про «Суммарій регул» з 1751 року. Його, мабуть, не перевидано, бо о. Гаспар Щепковський в 1882 р. почав укладати василіянам конституції.

⁹²³ АСО, *Ponenza del [12] marzo 1883*: «Relazione con Sommario su di una petizione del Noviziato dei Monaci Basiliani Greco-Ruteni di Dobromil sulle astinenze e digiuni», p. 345-357. Лист о. Щепковського у додатку, *Sommario I*, p. 363-364.

гації свою пропозицію постів для реформованих василіян, бо, мовляв, традиційний строгий піст дуже ослаблює молодих ченців, які мають довгі хоріві моління, науку й фізичну працю. Шість кардиналів і декілька радників вислухали доповідь кардинала Лоренцо Ніна, який покликався на василіянський «Синопис статутів» з 1858 р., на конституції італійських василіян та на приписи постів в інших східних обрядах⁹²⁴, і доказав, що на цю тему годі щось точно сказати. Запитаний архієпископ Йосиф Сембратович, який вже тоді мешкав у Римі, відповів: «Щодо зберігання постів у монастирях Чину св. Василя Великого, все тут напевно залежить від настоятеля кожного монастиря. Якщо настоятель суворий, то пости строго зберігаються»⁹²⁵. 13 березня 1883 р. папа Лев XIII дозволив злагіднити пости згідно з пропозицією о. Щепковського до того часу, поки не будуть затверджені нові василіянські правила⁹²⁶.

20 серпня 1883 р. Конгрегація ПВ знову скликала окреме засідання, щоб відповісти на питання о. Щепковського, чи реформовані василіяни повинні мати тонзуру⁹²⁷. Після ретельного вивчення цього питання, відповідь була така: «Поки що нічого не змінювати; хоча колись на Сході ченці носили тонзуру, але згодом перестали»⁹²⁸. На думку архієпископа Йосифа Сембратовича, василіяни повинні носити тонзуру, «щоб були свідомі того, що вони відрізняються від мирян і єпархіальних священиків, бо склали торжественні обіти»⁹²⁹.

⁹²⁴ Там само подані уривки: зі «Синопису» *Sommario IV*, р. 377-378; з Конституцій італійських монахів ЧСВВ, *Sommario V*, р. 379; зі синоду Румунської Церкви 1872 р. та інших східних церков (маронітської, мелхітської та ін.), *Sommario II*, р. 365-375.

⁹²⁵ Там само, *Sommario III*, р. 375-377: «Monsig. G. Sembratowicz espone a Monsig. Segretario l'uso attuale de' Ruteni intorno alle astinenze e digiuni».

⁹²⁶ Там само, власноручний додаток секретаря Кретоні, с. 357.

⁹²⁷ АСО, *Ponenza del [20] agosto 1883*: «Relazione con *Sommario sull'uso della Tonsura pei Monaci Basiliani Ruteni della Riforma in Galizia*», р. 993-1010.

⁹²⁸ АСО, *Lettere e Decreti*, а. 1883, f. 449.

⁹²⁹ АСО, *Ponenza del [20] agosto 1883*, *Sommario II*, р. 1005-1008.

4.5 Конгрегація ПВ розглядає Конституції (1884–1895)

18 жовтня 1883 р. провінціал Генрик Яцковський, який був візитатором Добромильської реформи, вислав до Конгрегації ПВ першу частину конституцій для реформованих василіян, під заголовком: *У загальному про те, що стосується чернечого життя*⁹³⁰. Конгрегація попросила знаменитого єзуїтського каноніста отця Уго Молца (Ugo Molza) подати свої зауваження.

28 вересня 1884 р. відбулося перше засідання у справі василіянських конституцій. Найбільше поправок стосувалось літургійних приписів, обов'язку церковного правила, постів тощо. Наприклад, як робити поклін перед Найсвятішими Тайнами в кивоті – метанією (поклоном) чи прикляканням на одне коліно, як робили колись василіяни і навіть деякі єпархіальні священники. Вирішено не приклякати, а запровадити метанію, бо «так тепер прийнято в руському обряді», як радить архієпископ Йосиф Сембратович⁹³¹. У загальному цю частину конституцій затверджено на пробу на п'ять років⁹³².

Варто звернути увагу, що в 8-му розділі конституцій, де мова про давній василіянський обіт «не старатися про гідності ні в Чині ні поза ним», о. Щепковський додав обіт вірності Апостольському престолу, «щоб вузли єдності тісніше зв'язати» з Римським Архиєреєм.

⁹³⁰ *Ponenza del [28] settembre 1884: «Relazione con Sommario e Voto sulle Costituzioni dei Basiliani Ruteni di Galizia della nuova osservanza».* Sommario I, p. 1 (лист о. Г. Яцковського). Після цієї реляції вміщено «*Constitutiones Congregationis Rutenae Ordinis S. Basilii M. reformatas ad mentem constitutionis SS.D.N. Leonis PP. XIII».* Pars I. *De iis quae spectant ad vitam religiosam in genere* (24 с.).

⁹³¹ Там само, Sommario II, p. 1-6: «*Estratto della risposta data da Monsig. Giuseppe Sembratowicz (2 giugno 1884) ad alcune interrogazioni intorno ai riti e costumi dei Ruteni».*

⁹³² Сумнівне питання про обов'язок проказування церковного правила залишено до вивчення. Запитані в цій справі, відповіли: оо. Яцковський (10.12.1884), К. Сарницький ЧСВВ (19.10.1884), єпископ Йоан Ступницький (4.11.1884), А. Бачинський (11.11.1884), адм. митрополії Сильвестер Сембратович (7.02.1884), архієп. Йосиф Сембратович (9.03.1885). Їхні відповіді знаходяться у: *Sacra Congregazione de Propaganda Fide per gli Affari del Rito Orientale, Consulta del 20 novembre 1885, p. 629-655.*

7 квітня 1885 року о. Адальберт Баудісс пише до єзуїтського генерала, що йому особисто не подобається, що о. Щепковський з таким поспіхом укладає конституції на основі василіянського *Суммарія регул* з 1751 р. та *Гоцанських конституцій* з 1772 р.⁹³³. Проте поспіх о. Щепковського пояснюється тим, що Конгрегація ПВ просила якнайскоріше прислати наступні частини.

26 листопада 1886 р. Конгрегація ПВ вирішувала питання, хто допускає василіян до торжественних обітів, коли вони ще не мають головного настоятеля. Рішено, що їх допускає о. Генрик Яцковський, візитатор Добромильської реформи⁹³⁴.

8 квітня 1889 р. відбулось друге засідання Конгрегації ПВ над другою частиною конституцій – *Про спосіб управління* (*De forma gubernandi*). Свої зауваження подав єзуїт Уго Молца⁹³⁵, який дуже прихильно висловився про уклад конституцій у загальному, але на його думку в них забагато «дрібничок», про які не треба згадувати. Гроттаферратський василіянський архимандрит Арсеніо Пеллегріні також написав свої спостереження⁹³⁶. На його думку укладач конституцій замало опирається на аскетичні правила св. Василя Великого і через те забагато розділів і непотрібних дрібних правил.

У 1890 році видрукувано латинською мовою витяг головних правил (числом 117) під заголовком: *Суммарій Конституцій Руської Конгрегації Св. Василя Великого*⁹³⁷. Його треба було читати щомісяця в трапезній, а досі укладені конституції, – раз у рік.

21 травня 1892 Конгрегація ПВ розглядала дві наступні частини проекту конституцій: третю – «Головні урядники» та че-

⁹³³ ARSI, Galitia, v. XV, f. 19.

⁹³⁴ ACO, *Ponenza del [29] novembre 1886*: «Relazione sull'ammissione de' Basiliiani della Riforma di Dobromil alla professione solenne».

⁹³⁵ ACO, *Ponenza del [8] aprile 1889*: «Relazione con voto sulle Costituzioni dei Basiliiani Ruteni di Galizia della primitiva osservanza», p. 243-248: Voto del P. Ugo Molza.

⁹³⁶ Там само, с. 249-258: A. Pellegrini, abate di Grottaferrata (5 aprile 1889).

⁹³⁷ *Summarium Constitutionum Congregationis Ruthenae S. Basilii Magni, reformatae ad mentem Constitutionis SS. D. N. Leonis PP. XIII* «Singularare praesidium», Ex of. typ. Collegii S.J., Staraviesiae 1890, p. 38.

тверту – «Студії»⁹³⁸, як також додаток «Про провини і кари»⁹³⁹ і подала ряд зауважень. Василянин з Гроттаферрати Джузеппе Коцца (Giuseppe Cozza) виступив з критикою самої назви *Конституції*. На його думку ці «конституції» це тільки авторитетні норми, що їх Чин собі накладає, а основою повинен бути *Устав*, подібно як у католицькій Церкві – на першому місці стоїть Євангеліє, а до нього додається канонічне право⁹⁴⁰.

Додаток «Про провини і кари» на засіданні не розглядали. Вирішили «дотримуватися давнього правила св. Василя» і, поки що, не додавати до Конституцій.

7 січня 1895 р. Конгрегація ПВ розглянула багато поправок до всіх чотирьох частин василіянських конституцій, що їх подав архимандрит Гроттаферратського монастиря Арсеніо Пеллегріні та інші радники⁹⁴¹. Одне з важливіших питань засідання було: Чи чернець повинен здавати справу сумління перед настоятелем? Вирішено позитивно, бо так навчає св. Василій Великий.

4.6 Конституції появляються друком (1886–1897)

1896 року Конгрегація ПВ опублікувала у своїй друкарні конституції латинською мовою під заголовком: *Конституції Руської Конгрегації Чину св. Василя Великого*⁹⁴² При кінці цих Конституцій поданий декрет апробати префекта Конгрегації кардинала Мечислава Ледуховського від 1 червня 1896 р.

Нові Конституції розподіляються на 4 частини: 1. Справи, що відносяться до чернечого життя у Чині; 2. Форма управління; 3. Головні та допоміжні урядники; 4. Студії.

⁹³⁸ АСО, *Ponenza del [21] maggio 1892*: «Relazione con Sommario sulle Costituzioni dei Basiliani Ruteni di Galizia della primitiva osservanza», р.491-528.

⁹³⁹ Там само, с. 529-535. Повний заголовок: «De correctione peccantium et de poenitentiis».

⁹⁴⁰ Там само, с. 525.

⁹⁴¹ АСО, *Ponenza del [7] gennaio 1895*: (R.O. Anno 1895, Greci-Ruteni, Prot. N. 3121): «Relazione sulle Costituzioni dei Basiliani Ruteni Riformati della Galizia Austriaca», р. 53-66.

⁹⁴² *Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii M. reformatae ad mentem Constitutionis SS. P. D. N. Leonis PP. XIII, Romae, Ex Typographia Poliglotta SCPF, 1896, p. 64.*

У третій частині, «Головні та допоміжні урядники», не було правил для деяких урядників у Чині, тому 1897 р. опубліковано латинською мовою *Додаток до Конституції*⁹⁴³, в якому є правила для вікарія, економа або прокуратора, еклезіарха, місіонерів, священників, нозокома, адміністратора парафії, братів-помічників. Там само сказано, що правил для захристіана, дверника, кухаря та інших урядників треба шукати у книжці *Василіянська Школа*, яку видано польською мовою 1764 р.⁹⁴⁴ Цей *Додаток* вислано до апробати Конгрегації ПВ щойно в 1906 р., але він не увійшов до Конституцій виданих 1910 р.

У 1900 р. перекладено *Суммарій Конституції* з 1890 р. українською мовою і видано під заголовком: *Витяг з Уставів Руского Згромадження Чина св. Василя В., зреформованого по мисли конституції Святійшого О.П. Лева XIII*, Жовква 1900.

4.7 Метод о. Щепковського в укладі Конституцій

Магістер новіціату о. Гаспар Щепковський при укладі василіянських конституцій мав під руками *Гоцанські конституції* з 1772 р. і *Суммарій регул* з 1751 р. Для прикладу подаю правила про Євхаристію з *Гоцанських конституцій* 1772 р. і Конституцій 1896 року.

Гоцанські конст. 1772, с. 57-58

In tabernacolo, quod in medio principis Arae semper situm sit, augustissimum altaris Sacramentum sub clavi asservetur, obseratumque semper habeatur.

Ante Aram majorem, locum Sanctissimi Sacramenti ubique ardeat lampas, noctu ac interdium. Singulis hebdomadibus feria quinta in Sacro matutino renovetur.

Конституції 1896 р., с. 21-22

In tabernacolo, quod in medio principis Arae semper situm sit, Augustissimum altaris Sacramentum sub clavi conservetur, obseratumque semper habeatur.

Ante Aram majorem, ubique SS. Sacramentum ardeat lampas, noctu ac interdium, et illud singulis hebdomadis Feria V in sacro matutino renovetur.

⁹⁴³ *Appendix ad Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii M. reformatae*. Typis PP. Basilianorum, Zolkeviae 1897, p. 32.

⁹⁴⁴ Там само, с. 29.

Dum cultui publico exponitur, ea qua par est reverentia exponatur, deturque opera, ut minimum sex tunc cerei ardeant, ac continuo Sacra fiant. Singuli in mandiis ei assistant, quoties in Processionibus deferuntur.

Omnes quotidie a prandio juxta receptam consuetudinem idem Venerabile Sacramentum devote visitare contendunt.

Singuli in transitu utroque genu flexo publice expositum adorent, unico vero, si reconditum sit.

Dum cultui publico exponitur, ea qua par est reverentia exponatur, dentque operam ut minimum 12 tunc cerei ardeant. Singuli in mandiis assistant, quoties in processionibus deferantur.

Omnes quotidie mane ante meditationem, vespere ante somnum et post prandium et coenam iuxta receptam consuetudinem idem SS. mum devote visitent.

Singuli in transitu SS. mum sive in ciborio reconditum adorent more secundum nostrum ritum legitime approbato.

Подібно укладено майже всі конституції Добромильської реформи. У кількох місцях о. Щепковський точно взурувався на *Суммарій регул* з 1751 р., особливо там, де мовиться про чесноти (покора, терпеливість, братня любов, умертвіння – тут майже дослівно). Сміло можна твердити, що дві третіх конституцій з 1896 року взяті майже дослівно з василіянських правил XVII–XVIII ст.

У такий спосіб відбулося повернення до первісних василіянських законів, бо, як було сказано вище, і *Суммарій Регул*, і *Гоцанські конституції* взурувалися на правилах митрополита Йосифа Рутського. Дивно, чому отець Щепковський не взяв до уваги гарно опрацьований *Кодекс Конституцій* з 1791 р. На це питання є дві можливі відповіді: або він його не мав, або вважав, що Кодекс не підходить, бо його укладено тоді, коли Галицька провінція була відокремлена від цілості Чину і не брала участі в його укладі.

4.8 Завершення Добромильської реформи

Після реформи число вступників до Чину значно збільшилося. Щороку на новіціят вступало 25-30 кандидатів. Зреформовані василіяни помалу приймали на себе головніші монастирі, завзято беручись до місійної, видавничої і виховної праці. До 1905 р. молоді ченці дали понад 200 народних місій і стільки ж

серій духовних наук для священників, семінаристів і мирян. На душпастирську місійну працю до Бразилії й Канади вислано понад десять ченців для обслуги українських емігрантів. У Жовкві засновано друкарню, де від 1897 р. почав друкуватися популярний серед греко-католиків журнал «Місіонар» та різні релігійні книжки. У 1892 р. молодий василіянин, о. Єремія Ломницький, став співзасновником Згромадження Сестер Службниць.

Коли єзуїтські настоятелі упевнилися, що реформа доведена до щасливого кінця, помалу почали віддавати управу Чину реформованим василіянам. У 1897 р. створено першу провінційну управу, протоігуменом якої був ще єзуїт о. Міхал Мицельський, а радниками, крім єзуїта Адальберта Баудісса, – василіяни Мелетій Лончина, Єронім Островерха, а секретарем – Андрей Шептицький.

У 1901 р. головний настоятель єзуїтів о. Людвік Мартін просив Конгрегацію ПВ віддати управу Чину реформованим василіянам, хоча не всі єзуїти і василіяни з цим були згодні⁹⁴⁵. 15 червня 1901 р. митрополит Андрей Шептицький відповів, що єзуїти повинні залишитися при реформі ще декілька років, бо між василіянами нема відповідного кандидата на протоігумена, крім Платоніда Філяса, який, мабуть, буде єпископом Станіславівської єпархії⁹⁴⁶. Тому 31 серпня 1901 р. ще раз призначено протоігуменом єзуїта о. Петра Бапста, а його радниками від 1902 року були василіяни.

18 квітня 1904 р. Конгрегація ПВ на окремому засіданні рішила звільнити єзуїтів і передати провід Чину реформованим василіянам⁹⁴⁷, які вже мали 15 монастирів, 66 священників, 40 студентів і 67 братів помічників.

На першого протоігумена, з правами головного настоятеля (архимандрита), обрано о. Платоніда Філяса. Голосування на протоігумена і радників відбулося в той спосіб, що 55 священників з довічною професією вислали свої голоси до Конгрегації ПВ і

⁹⁴⁵ Лист о. Л. Мартіна поданий у: АСО, *Ponenza del [18] aprile 1904*: «Relazione con Sommario sulla domanda dei PP. Gesuiti, d'essere esonerati dal governo dei Basiliani Ruteni riformati della Galizia». Sommario n. 1, p. 61-62.

⁹⁴⁶ Там само, с. 63-66: Лист митрополита Андрея від 15 червня 1901.

⁹⁴⁷ Там само, с. 57-59: Декрет засідання.

обрали протоігуменом о. Платоніда Філяса (36 голосів)⁹⁴⁸. Новому протоігуменові коротко допомагав єзуїт В. Ледеховський, і на цьому закінчилася праця єзуїтів на користь Василянського чину.

Продовж 22 років у переведенні Добромільської реформи допомагало, довше або коротше, 47 єзуїтів: 32 священники, 11 братів помічників і 2 клирики⁹⁴⁹. Духовенство і миряни побоювалися, що реформа, яку переводили єзуїти, доведе до златинщення та денаціоналізації. Але згодом навіть такі діячі, як Іван Франко та Кость Левицький, які протестували проти Добромільської реформи, визнали, що реформа не принесла національної втрати, а навпаки, реформовані василяни стали завзятими народовцями, між якими був і митрополит Андрей Шептицький з давнього роду, що був майже втрачений для українського народу⁹⁵⁰.

⁹⁴⁸ АСО, *Ponenza del [18] luglio 1904*: Relazione circa la nomina del Protoegumeno e degli Assistenti dei monaci Basiliiani della Galizia, p. 275. Згодом, на основі цього голосування, призначено радників.

⁹⁴⁹ Імена єзуїтів подані у: *Василянський вісник* (1966 р.), ч. 4, с. 74-76.

⁹⁵⁰ Патрило І., Нарис історії Галицької провінції ЧСВВ, с. 323-324 // *Нарис історії Василянського чину святого Йосафата*.

Розділ 5

Василіяни докінчують укладати Конституції

5.1 Кристинопільський собор 1906 р. (14.11 – 01.12)

Протоігумен Платонід Філяс хотів якнайскоріше зібрати «загальний чернечий собор і спільно обговорити та вирішити найголовніші завдання і потреби провінції», але цього не можна було зробити без довшого приготування, тому що треба було вияснити деякі сумнівні місця «в наших правилах, де говориться про скликання собору»⁹⁵¹.

Перед капітулою вислано до Конгрегації ПВ багато запитань, створено окрему комісію для виготовлення п'ятої частини Конституцій «Провини і кари», а також покликано шкільну комісію, щоб уклала спосіб навчання в Чині.

У капітулі, яка відбулася в Кристинополі від 14 листопада до 1 грудня 1906 р.⁹⁵², взяло участь 18 ченців. Завданням цієї капітули були наради над Конституціями, тому отці:

1. Переглянули затверджені Конгрегацією ПВ Конституції з 1896 р. і в дечому їх виправили, додаючи, міняючи, усуваючи.

2. Розглянули п'яту частину Конституцій «Провини і кари», яку виготовила передкапітульна комісія, і подали свої зауваження.

3. Прийняли правила для урядників Чину, які були видрукувані в Додатку до Конституцій з 1897 року⁹⁵³.

4. Ухвалили 28 постанов, що не увійшли до Конституцій, але ченці повинні були їх зберігати⁹⁵⁴. Це дрібні приписи щодо обіту убожества: всі гроші віддавати настоятелеві, нікому не мож-

⁹⁵¹ Послання о. протоігумена Платоніда Філяса до Отців і Братів, з дня 9 грудня 1905 р., с. 1 // АГУ ЧСВВ: Послання Настоятелів 1903-1965.

⁹⁵² ЛННБ, МВ-130, с. 187-211: «Загальний Собор Руської Конгрегації Чина св. Василя В. по Реформі Добромильській, відбутий у Кристинопільським монастирі 1906 р.»

⁹⁵³ *Appendix ad Constitutiones.*

⁹⁵⁴ 28 постанов Першої капітули 1906 р. опубліковані 17 березня 1927 р. латинською мовою у: *Decreta et Ordinationes Capituli Provincialis vim Capituli generalis habentis in monasterio Žovkovensi anno 1926 a die 18 ad diem 26 februarii celebrati.* Тут опубліковано постанови перших трьох капітул.

на робити збірок без дозволу протоігумена, якнайменше дозволяти на посідання власних книжок і т. п. Заборонено приймати на новіціят тих, які були в іншому чернечому чині і тих, що з Чину виступили. Заборонено куріння, плекання борода, ношення манжетів. Звільнено професорів від приватного проказування інших хорових частин, якщо вони бувають одну годину в хорі; постановлено виготовити спосіб публічного проказування церковного правила.

Усі постанови, зміни й поправки Конституцій з 1896 р., 5-ту частину та правила для урядників опубліковано латинською мовою і вислано до Рима для апробати⁹⁵⁵. Однак, ще перед затвердженням, наказано точно додержуватися тих постанов, читати їх раз у рік у трапезній, на домових консультах та все те переводити в життя.

5.2 Рим розглядає капітульні постанови

29 квітня 1907 року відбулось засідання Конгрегації ПВ під проводом кардинала Франческо ді Паола Кассета⁹⁵⁶, на якому розглядалися постанови Кристинопільської капітули 1906 р. щодо 24-х змін у Конституціях з 1896 р.⁹⁵⁷ та п'яту частину Конституцій *Про провини і кари*⁹⁵⁸. Зауваження подав радник Конгрегації о. Павло Смоліковський⁹⁵⁹, і Конгрегація ПВ звернула особливу увагу на два головні пункти:

1. *Монаша професія*. Василіяни постановили, що брати без жодних свячень, поки не відбудуть військової служби, складати-

⁹⁵⁵ *Decreta et ordinationes Capituli Provincialis vim capituli generalis habentis, in monasterio Christinopolitano A. 1906 a 14 Nov. ad 1 Dec. celebrati*, 1906, p. 14-15.

⁹⁵⁶ АСО, *Ponenza del [29] aprile 1907*: «Sulle modificazioni alle Costituzioni dei Basiliani Ruteni di Galizia, proposte dal loro Capitolo Provinciale tenutosi nel Novembre 1906.

⁹⁵⁷ Там само, с. 279-289.

⁹⁵⁸ Там само, с. 290-299: «Decreta Capituli concernentia Constitutionum partem Quintam».

⁹⁵⁹ Павло Смоліковський (1849-1926) був головним настоятелем Згромадження отців Воскресенців (1895-1901). Знав добре василіян, бо працював у Львові (1882-1892). Його зауваження подані там само, с. 301-308.

муть тільки девоціональні обіти (обітниці) та що вони у Чині не складають торжественної професії.

Конгрегація ПВ наказала змінити цю постанову: «Новики, зобов'язані до військової служби, дотримуючись того, чого право велить дотримуватися, нехай складають звичайні обіти на рік та з року на рік нехай їх відновляють», наголошуючи при цьому, що брати (помічники), після шістьох років, також повинні складати торжественну професію, як і клирики.

2. *Пости*. Коли порівняти пости в проекті василіянських Конституцій з постами, яких дотримуються східні християни, зокрема православні, то вони зведені до мінімуму (*sono stati ridotti a piccola cosa*). Після довшого обговорення, вирішено продовжити ті самі пости ще на десять років, згідно з дозволом, даним Конгрегацією ПВ 12 лютого 1898⁹⁶⁰.

22 червня 1908 р. продовжено засідання Конгрегації ПВ з 29 квітня 1907⁹⁶¹. Крім о. Павла Смоліковського, свої зауваження і поправки подали ще два радники: о. Йосиф Кауфманн, францисканець, і монсенйор Алберто Баттандієр. Вони розглянули тих 24 пункти, що їх василіяни пропонували змінити в конституціях затверджених 1896 р.

Щодо багатьох запропонованих змін усі три радники були згодні, а в деяких їхні погляди розходились. Наприклад, василіяни хотіли усунути наступне правило: *Після малих Часів у більших монастирях щодня буде співана Літургія*, «бо воно ніколи в нас не практикувалось і його важко виконати». Смоліковський і Кауфманн були згодні, щоб його удалити, але Баттандієр уважав, що аргументи василіян його не переконують, тому що Літургія є головною частиною чернечого правила і таке правило треба додати, навіть якщо його досі не було.

До п'ятої частини Конституцій «Провини і кари» кожний радник подав свої зауваження на письмі. Консультори вважали, що цю частину треба основно відредагувати, бо в багатьох місцях бракує точності і узгодження з церковними канонами. Деякі про-

⁹⁶⁰ АСО, *Ponenza del [29] aprile 1907*, p. 275-276.

⁹⁶¹ АСО, *Ponenza del [22] giugno 1908*: «Sulle modificazioni alle Costituzioni dei Basiliani... Seguito della Ponenza di Aprile 1907 sul medesimo argomento.

позиції консулторів без жодних змін увійшли до конституцій виданих 1910 р., а відтак дослівно перейшли до Конституцій затверджених Пієм XII, виданих латинською мовою 1954 р., а українською 1955 року. Як приклад подаємо пропозиції отця Кауфманна.

Caput I. De correctione paterna
(Kaufmann)

1. Superiores tenentur subditos errantes et delinquentes pro viribus ad meliorem frugem reducere. Ad hoc consequendum ante omnia paternas monitiones opportune et charitative adhibere debent.

2. Quodsi huiusmodi monitiones non sufficiant, iniungant illis etiam salutares poenitentias, servatis semper charitatis et iustitiae regulis, et habita receptae in Ordine nostro consuetudinis ratione.

4. Penes superiores est potestas pro commissis defectibus poenitentias imponendi, etiamsi defectus forte non sint theologicae culpabiles.

5. Subditi non tantum monitis paternis superiorum humiliter acquiescant et fideliter obtemperent, sed et quascumque poenitentias sibi impositas religiose impleant, imo iuxta antiquam nostrae Religionis consuetudinem sponte sua publicam aliquam poenitentiam a superiore coram religiosa communitate pro defectibus et negligentibus suis libenter petant ac peragant.

Глава I. Батьківське напоумлення
(Конституції 1955, с. 163-165)

535. § 1. Настоятелі обов'язані по змозі направляти на краще підданих блудячих та переступників. Щоб це осягти повинні передусім в пору й з любов'ю, послуговуватися батьківськими напiмненнями.

535. § 2. Якби такі напiмнення не вистачали, нехай додадуть до них спасенні покути, придержуючись завжди закону любови й справедливости та маючи на увазі прийнятий звичай у нашому Чині.

537. Настоятелі мають власть накладати покути за сподiяні промахи, хоч би випадково промахи не були з теологiчного боку провинною.

538. § 1. Нехай пiдданi не тiльки покiрливо повинуються й слухаються батькiвських напiмнень настоятелiв, але совiсно сповняють якi небудь покути на них наложенi.

§ 2. А навiть за давнiм звичаєм нашого Чина нехай доброхiть прохають у Настоятеля та сповняють деяку прилюдну покуту перед чернечою спiльнотою за свої промахи й недбальства.

26 липня 1909 р. відбулось останнє засідання Конгрегації ПВ у справі змін у василіянських Конституціях⁹⁶² і остаточно вирішено всі сумніви. Виправлені правила і п'яту частину Конституцій про провини і кари видрукувано у друкарні Конгрегації ПВ і переслано протоігуменові Платоніду Філясу.

5.3 Друга Кристинопільська капітула 1909 р. (06 – 14.08)

Протоігумен Платонід Філяс скликав капітулу на 6 серпня 1909 р., під час якої повідомив, що «Ап. Столиця надіслала затвержені ті наші рішення, котрі ухвалені були на першій загальній Соборі Чина [1906], котрі змінюють в дечому текст наших конституцій, або їх доповняють»⁹⁶³. Разом прийшов декрет Конгрегації ПВ від 29 липня 1909 р., в якому сказано, що папа Пій X «цей декрет в усьому зволив схвалити, затвердити й опублікувати»⁹⁶⁴.

Усіх учасників капітули було 18. Торжественну Літургію відслужив о. Протоігумен⁹⁶⁵, і від першого засідання почалась дискусія про спосіб вибору нового протоігумена. Тому що Конгрегація ПВ застерегла собі дефінітивний вибір протоігумена, капітульні отці обговорювали питання скільки кандидатів подавати до затвердження – одного чи трьох. Врешті таємним голосуванням рішено подати 5-х: одного – на протоігумена, одного – на першого радника і на трьох радників, і на секретаря. Обрано отців: Платоніда Філяса, Єроніма Маліцького, Мелетія Лончину, Теодосія Галушинського і Павла Демчука на секретаря⁹⁶⁶.

⁹⁶² АСО, *Ponenza del [26] luglio 1909*: «Sulle modificazioni delle Costituzioni dei Basiliani Ruteni [...] Seguito delle pendenze di aprile 1907 e giugno 1908 sul medesimo argomento», p. 627-659.

⁹⁶³ Лист о. протоігумена Платоніда Філяса до всіх Отців і Братів від 20 грудня 1909 року зберігається в АГУ ЧСВВ: Послання Настоятелів ЧСВВ (1903–1965).

⁹⁶⁴ Там само.

⁹⁶⁵ ЛННБ, МВ-130, с. 212-224: «Загальний Собор Провінції Руского Чина св. Василя Великого, відбутий в Кристинополи 6 серпня 1909».

⁹⁶⁶ Див. лист протоігумена П. Філяса від 29 серпня 1909 р., опублікований і розісланий по всіх монастирях. Послання-розпорядження Настоятелів ЧСВВ (1903–1965) зберігається в АГУ ЧСВВ.

Відтак отець Протоігумен повідомив капітульних отців, що Маркіян Шкірпан і Созонт Дидик, відповідальні за місійну працю василіян у Бразилії і Канаді, просять взяти участь у капітулі «з інформаційним і дорадчим голосом». Після довшої дискусії їх допущено до залу нарад і вони звернулися з проханням дати їм більше священників для місійної праці.

Коли капітульні отці заслухали звіти отців Шкірпана і Дидика, поручили «Настоятелеві місії в Бразилії постаратися про визнання бразилійським урядом корпорації Чину і на цю корпорацію записати «набуті реальності на власність», а Головній управі Чину – спомогати «після можливості» бразилійську місію. Пропозицію о. Юліана Дація, щоб «отворити безпроводочно Провінцію Канадійську» – капітула не прийняла (5 голосів «за», 13 «проти»).

До Духовної комісії надійшло багато пропозицій, але рішено, що «всім тим похибкам зараджують Конституції і Капітула поручає їх виконання протоігуменові, ігуменам і сповідникам».

Капітула затвердила декілька постанов, як наприклад: «усі старинні речі зібрати в одному центральному монастирі з забезпеченням права власності дотичного монастиря»; не приймати світських людей на довше перебування в монастирі; кожний монах, що приготується до священничих свячень, має закінчити щонайменше три роки богослов'я.

5.4 Повне видання Конституцій (1910 р.)

У 1910 році опубліковано в Жовкві латинською мовою Конституції Руської Конгрегації Чину св. Василія Великого, згідно з думкою конституції «Особливою охороною» папи Лева XIII⁹⁶⁷. Це були перші Конституції в історії Василіянського чину схвалені в усьому Апостольському престолом та potwierdжені Пієм X, який 27 липня 1909 р. наказав Конгрегації ПВ видати декрет. Вони були чинними до 1954 року, коли були опрацьовані нові Конституції, достосовані до чернечого східного канонічного права.

⁹⁶⁷ *Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii Magni ad mentem Constitutionis SS. P. D. N. Leonis PP. XIII "Singulare praesidium"*, Typ. PP. Basilianorum, Žovkva 1910, p. 193.

Коли порівняти Конституції з 1910 року з тими, що були видані 1896 року, то на початку подано конституцією Лева XIII *Особливою охороною* (с. 3-21); додано правила для генерального прокуратора у Римі (с. 113-114), для економа провінції (с. 142-145) та цілу п'яту частину Конституцій *Провини і кари* (с. 179-193).

Крім того до глави про вибір головного настоятеля (архимандрита) та генеральних консульторів, як і в Конституціях 1896 року – у примітці на с. 101 сказано, що архимандрита, згідно з конституцією Лева XIII призначить Конгрегація ПВ «тоді, коли вважатиме за відповідне... належно зваживши думку ченців».

5.5 Крехівська капітула 1917 р. (08 – 16.12)⁹⁶⁸

У 1914 р., з огляду на Першу світову війну, капітула не відбулася. Під час війни молода василіянська спільнота чисельно дуже потерпіла. На заслання до Росії вивезено 6 отців, 10 клириків та 10 братів помічників, які повернулися щойно в квітні 1917 р. До австрійського війська покликано 35 братів помічників, які були на фронті майже до кінця війни (три загинуло, багатьох поранено). З наближенням фронту, у вересні 1914 р. до Хорватії виїхало 28 василіян (2 отці, 1 брат, 2 новики і 23 клирики). Майже всі повернулися в 1916 р. Не було нових покликань, бо новіціят під час війни був закритий.

Протоігумен Платонід Філяс скликав капітулу на 8 грудня 1917 р., щоб обрати нового протоігумена і його радників та застановитися над станом Чину. Вибори відбулися 12 грудня. Протоігуменом обрано о. Марка Галущинського, а радниками: Платоніда Філяса, Анастасія Калиша і Діонісія Ткачука, а секретарем і економом о. Єроніма Маліцького.

Капітула постановила: старатися про поширення культу св. Йосафата і належно підготувати 300-ліття пам'яті його смерті; заснувати Місійний інститут св. Йосафата в Бучачі, щоб підготувати кандидатів до Чину; прослідкувати справу заснування згромадження сестер Мироносиць, на яке церковні власті ще не ска-

⁹⁶⁸ ДННБ, МВ-130, с. 225-241: «Діланя і рішення законної капітули, зібраної в монастирі Крехівськiм в грудні 1917 р., дня 8». *Каталог Чину на 1920 р.* помилково подає, а за ним о. Ісидор Патрило в *Нарисі історії Василіянського Чину*, що капітула відбулася від 1 до 12 вересня 1917 р.

зали свого слова. Було ще немало дрібних постанов, які були лише пригадкою зберігання Конституцій.

Потвердження протоігумена Марка Галущинського і його радників, з огляду на воєнні обставини, прийшло з Рима щойно 18 серпня 1918 р. До того часу Чином управляв о. Платонід Філяс. Протоігумен Марко урядував всього чотири місяці. Він важко захворів і під час візитації перемишльського монастиря помер 9 грудня 1918 р. Цього ж року розпочалась українсько-польська війна, яка принесла Чинові багато шкоди, не тільки матеріальної, але моральної, бо польська влада 19 травня 1919 р. інтернувала 42 ченці у концентраційному таборі в Домб'ю (12 отців, 11 студентів філософії, 11 братів помічників і 8 новиків). Вони там перебули до 4 серпня 1919 р., а потім до вересня цього ж року були конфіновані по латинських монастирях.

5.6 Львівська капітула 1920 р. (26 – 30.04)⁹⁶⁹

Хоча частина Західної України була ще полем військових дій з боку наступаючих совітських військ, то о. Платонід Філяс, якому Конгрегація ПВ віддала управу Чину, таки скликав провінційну капітулу до Львова на 26 квітня 1920 року.

Протоігуменом обрано о. Анастасія Калиша (19-ма голосами на 22 голосуючих), а радниками отців: Віталія Градюка, Маріана Повха, Теодосія Галущинського, а секретарем – о. Йосифа Заячківського. Рим затвердив нову управу 4 жовтня 1920 р.

Капітула ухвалила вислати ченців на Закарпаття, щоб розпочати реформу тамтешніх монастирів, і на початку грудня 1920 року вислано туди 3 отці і 3 брати⁹⁷⁰. Капітула також задовільнила прохання митрополита Андрея, і Чин взяв на себе провід Львівської духовної семінарії на п'ять років (1920-1926). Ухвалено видавати якийсь науковий журнал, і в 1924 р. появилася перший випуск *Записок Чина св. Василія Великого*. Була пропозиція написа-

⁹⁶⁹ ЛННБ, МВ-130, с. 225-241: «Діланя і рішення законної капітули, зібраної в Львівськiм монастири в цвiтнi 1920 р. (н.ст.)». І. Патрило у *Нарисі історії Василіянського Чину* помилково подає, що капітула відбулася від 24 квітня до 1 травня.

⁹⁷⁰ Пекар А., *Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті // Нарис історії Василіянського Чину*, с. 393.

ти історію Василянського чину, але цю справу залишено, бо «вона важна і вимагає більшої підготовки. Під цим оглядом були зроблені кроки, але справу ще не доведено до кінця». Рішено перенести на якийсь час богословські студії до Рима, з наміром висилати також на філософічні студії, щоб згодом «отворити в Римі наш монастир з огляду на виховання молодших наших схолястиків».

5.7 Жовківська капітула 1926 р. (18 – 26.02)⁹⁷¹

Собор відбувся в Жовкві від 18 до 26 лютого 1926 р. за благословенням Апостольського престолу, який, згідно з проханням протоігумена, 27 серпня 1925 р. подав нові норми для вибору капітульних делегатів, що в дечому відрізнялися від Конституцій 1910 р. Згідно з декретом Конгрегації для Східної Церкви, у капітулі повинні взяти участь Настоятелі Чину: 1) Протоігумен з трьома консульторами і провінційним секретарем; вислужений протоігумен; римський прокуратор і всі настоятелі монастирів, у яких постійно проживає бодай шість ченців з чернечою професією. 2) Десять делегатів з усього Чину, на яких будуть голосувати у такий спосіб: кожний чернець зазначить на виготовленім списку 10 імен і вишле до протоігумена, який зі своїми консульторами і секретарем порадують і проголосять делегатами тих, які набрали найбільше голосів⁹⁷².

18 жовтня протоконсултор Віталій Градюк, в асисті отців Миколи Лиська і Сильвестра Журавецького, відправив торжественну Літургію, у якій взяло участь 26 капітульних отців. Протоігумен Анастасій у своєму звіті підкреслив, що за останнє п'ятиліття Чин розгорнув свою діяльність у Чехо-Словаччині, Мадярщині, Румунії та Югославії, а число ченців за цей час майже подвоїлося. Протоігуменом знову обрано о. Анастасія Калиша, який вже користувався владою і правами головного настоятеля.

⁹⁷¹ ДННБ, МВ-130, с. 257-276: V. Собор Чина св. Василя Вел. 1926 р.».

⁹⁷² S. Congregazione pro Ecclesia Orientali, Protocollo N. 16476/25. Декрет опублікований у: «Розпорядження в справі Капітули» (7.09.1925), Жовква.

Капітула ухвалила: якнайскоріше видати всі аскетичні твори св. Василія Великого, але виконання «полишила будучині»⁹⁷³; оживити організаційну працю у братствах, читальнях і Апостольстві молитви; нехай всі монастирі спомагають видавництво «Записок Чина св. Василія Великого»; зберігати всі постанови чотирьох попередніх капітул, що їх вона переглянула й осучаснила⁹⁷⁴.

Капітула ухвалила подати до Рима наступні прохання:

1. Признати для Чину право обирати головного настоятеля з титулом і правами архимандрита, з осідком у Римі.
2. Дозволити адміністративний поділ Чину на провінції: Галицьку і віцепровінцію Закарпатську, до якої входили б Чехословаччина, Малярщина, Румунія і Югославія.
3. Дозволити відкрити у Римі монастир, де молоді ченці перебували б і навчалися б філософії і богослов'я.

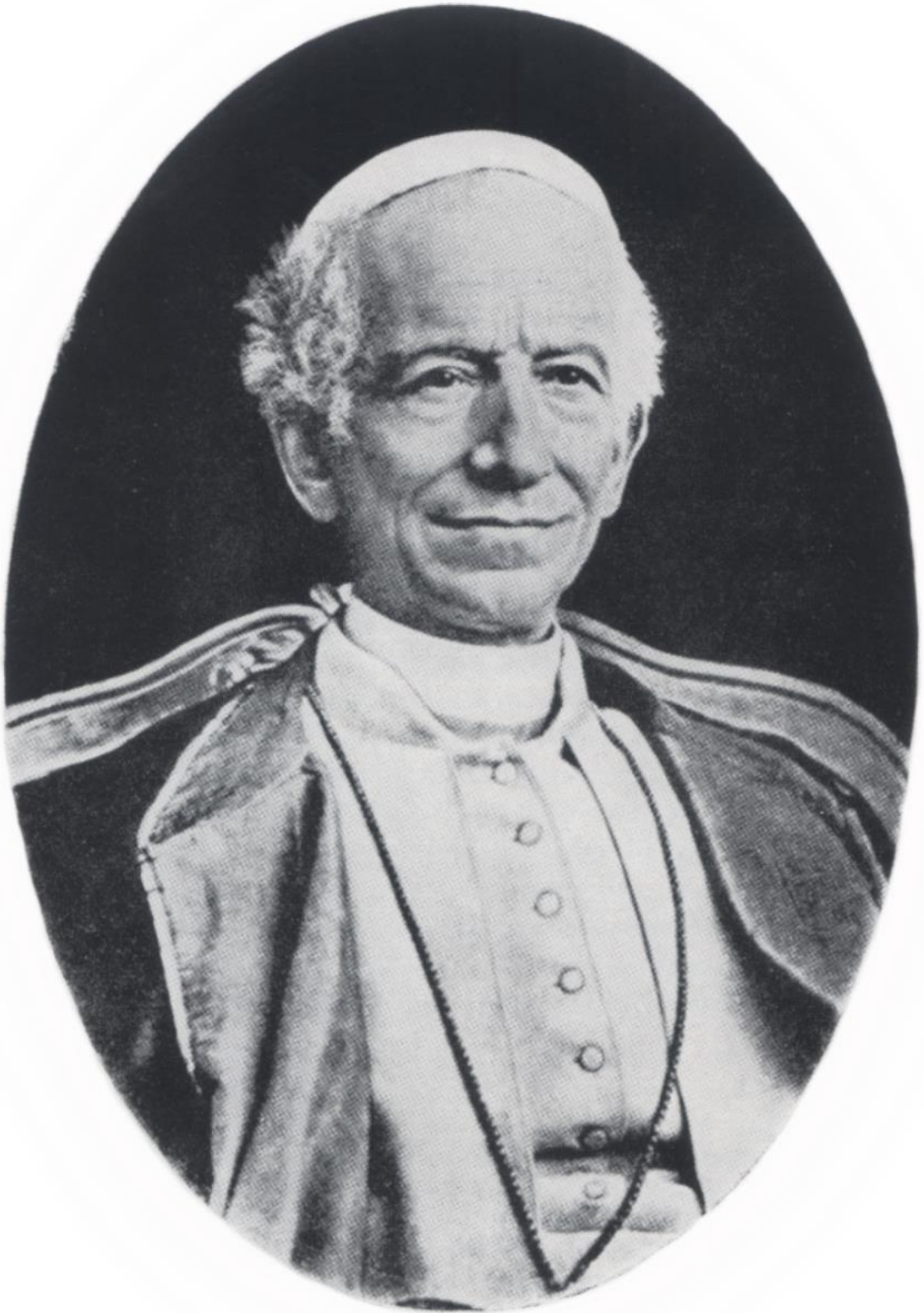
Конгрегація для Східної Церкви 31 серпня 1926 р. відповіла і подала наступні рішення:

1. Признати Чинові право вибирати на найближчій генеральній капітулі Архимандрита з його Радою.
2. Конгрегація погоджується, щоб сталий осідок Архимандрита і його Ради перенести до Рима, але наперед один з консульторів, як представник Курії, повинен замешкати в Римі з правом прокуратора Чину, щоб уможливити перенесення цілої Курії до Рима, а особливо, подбати про приміщення для неї.
3. Апостольський престол годиться на створення віцепровінцій поза Галицькою провінцією, якщо є перспектива, що в майбутньому вони перетворяться на провінції.

4. Дім студій філософії і богослов'я в Римі можна буде відкрити для студентів з тих провінцій, які не мають у себе таких студій, а також для здібніших студентів з Галицької провінції. Доми студій, які існують у Галицькій провінції, нехай надалі там залишаються.

⁹⁷³ Три роки після цієї постанови, 1929 р. митрополит Андрей Шептицький видав *Аскетичні твори св. Василія Великого*.

⁹⁷⁴ Ці постанови опубліковано 17 березня 1927 р. латинською мовою у: *Decreta et Ordinationes Capituli Provincialis vim Capituli generalis habentis in monasterio Žovkvensi anno 1926 a die 18 ad diem 26 februarii celebrati*.

*Папа Лев XIII (1878–1903)
Ініціатор Добромильської реформи*

ЧАСТИНА V.

ГЕНЕРАЛЬНІ КАПІТУЛИ ЧИНУ (1931–2016)

Розділ 1

Генеральні капітули (1931–1963)

1.1 Перша ген. капітула Чину 1931 р. (24.06 – 01.07)⁹⁷⁵

Протоігумен Анастасій Калиш помер 13 вересня 1930 р. і тимчасовий провід Галицької провінції та всього Чину прийняв протоконсультор о. Діонісій Ткачук, який попросив Конгрегацію для Східної Церкви (*Далі* = Конгрегація для СЦ), щоб дозволила скликати генеральну капітулу. Конгрегація дозволила (01.01.1931) скликати капітулу й обрати архимандрита і головну управу, «яка перебуватиме у тій області [у Львові], поки Конгрегація не розпорядить інакше»⁹⁷⁶.

Перша генеральна капітула зреформованого Чину відбулась у Добромильському монастирі від 24 червня по 1 липня 1931 року. Архимандритом Чину, тобто головним настоятелем, обрали о. Діонісія Ткачука (1931–1944), а членами головної ради отців: Діонісія Головецького – протоконсультором, Лазаря Березовського і Панкратія Кандюка – консульторами, а Йосифа Заячківського – генеральним секретарем.

Усіх учасників капітули було 28. Уряд відмовив візи ігумену Мукачівського монастиря і Полікарпу Булику. Присутні були отці з Канади (Н. Крижанівський) і Бразилії (Є. Турковид). Чин нараховував понад 400 ченців, які проживали у 24-х монастирях.

Капітула ухвалила опублікувати всі «декрети й постанови попередніх капітул»⁹⁷⁷. А капітульні постанови з 1931 р., з обшир-

⁹⁷⁵ Протоколи цієї і наступних капітул зберігаються в АГУ ЧСВВ.

⁹⁷⁶ Звідомлення і розпорядки в справі капітули цілого Чина (11.02.1931). Жовква 1931.

⁹⁷⁷ Ті декрети й постанови опубліковано 30 травня 1932 р. латинською мовою, з наказом Архимандрита, щоб настоятелі в домових настановах

ними поясненнями, архимандрит Діонісій опублікував 4 червня 1932 р.⁹⁷⁸ На першому місці «Собор кладе справу видавництва на серце всім Настоятелям і цілому Чинові...» Друга постанова поручила Архимандритові належно допильнувати, «щоби в нашій Чині була зберігана однообразність у відправі богослужень». При цьому Архимандрит подає вказівки як однообразність зберегти. У справі 8-денних реколекцій Архимандрит повинен видати «відповідні зарядження Протоігуменам»⁹⁷⁹.

Крім того, капітула постановила перевидати *Витяг з Уставів Руского Згромадження Чина св. Василія В.*, з 1900 року⁹⁸⁰, який вийшов наступного року (1932) у Жовкві під заголовком: *Витяг із Уставів Чина св. Василія Великого*. До нього додано правила для братів-помічників і одне правило про покути. «Витяг із Уставів» зачитувано кожного місяця в трапезній до 1954 р., а Конституції з 1910 року (латинською мовою) – раз у рік.

1935 р. перевидано *Appendix ad Constitutiones Ordinis Basiliani Sancti Josaphat* з 1897 року, який прийняла перша Кристинопільська капітула 1906 р., де були правила для урядників монастиря: вікарія, економа, священників, місіонерів та інших. Цей *Appendix* (Додаток) нагадує Партикулярні правила Рутського та Гошанські конституції з 1772 року.

Архимандрит Діонісій Ткачук відвідав монастирі Американсько-Канадської провінції (1934 р.), а згодом Галичини, Закарпаття, Мадярщини й Румунії (1937)⁹⁸¹.

для ченців пояснювали їх «у рідній мові» Див. *Decreta et ordinationes Capituli generalis a die 24 iunii ad diem 1 lulii 1931 Dobromyli celebrati*, р. 10.

⁹⁷⁸ Нові постанови й поручення Генеральної капітули Чина з 1931 р.

⁹⁷⁹ Архимандрит Д. Ткачук видав ці «зарядження» латинською мовою: *Litterae de exercitiis spiritualibus rite peragendis ac cum fructu tradendis*, Жовква 1935.

⁹⁸⁰ Це переклад з латинського: *Summarium Constitutionum Congregationis Ruthenae S. Basilii Magni*, Staraviesiae 1890.

⁹⁸¹ Про візитації він опублікував: *Зауваження і перестороги о. Діонісія Ткачука, архимандрита ЧСВВ, до всіх Отців і Братів ЧСВВ, з приводу канонічних відвідин Провінцій Чина 1936 р. Жовква 1937 р.* Найбільш поширені недомагання, які він зауважив, крім браку послуху й убожества, – це «бездільність многих наших членів» і «промахи язика».

1.2 Розпорядження Апостольського престолу з нагоди 50-ліття Добромильської реформи (1932 р.)

12 травня 1932 р., з нагоди 50-ліття Добромильської реформи Чину, Конгрегація для Східної Церкви висловила вдоволення Апостольського престолу з плодів реформи та опублікувала декрет такого змісту:

1. Чин св. Василя Великого «руської нації» відтепер буде офіційно зватись: *Василіянський Чин Святого Йосафата*.

2. Затверджується Добромильську капітулу 1931 р. та вибори головного настоятеля, тобто архимандрита, в особі о. Діонісія Ткачука.

3. Генеральна управа Чину повинна перенестися до Рима, до будинку, де була Папська Руська колегія, при церкві Святих Сергія і Вакха.

4. У цьому будинку треба примістити вибраних студентів Чину з різних провінцій, щоб навчались філософії і богослов'я.

5. Василіянський Чин Святого Йосафата буде складатись з трьох Провінцій: Галицької, Закарпатської, Американсько-Канадської і з однієї Віце-провінції – Південно-Американської⁹⁸².

* * *

З нагоди 50-ліття Добромильської реформи опубліковано «Письмо о. Діонісія Ткачука, архимандрита Чина св. Василя В., до всіх Отців і Братів тогож Чина про святкування П'ятдесятьліття віднови Чина – 1882-1932»⁹⁸³, в якому він закликає подякувати Богові за те, що Він «звершив чудо через ту віднову», бо Чин, який «наближався без упину до неминучої смерти» – віджив. Архимандрит в імені Чину складає щиру подяку папі Леву XIII за

А наприкінці згадав «ще одну аномалію, що порядок у келіях усіх священників роблять браття або якийсь послугач. Це противиться практиці ревних монахів усіх Чинів і нашої традиції» (с. 12).

⁹⁸² Acta Apostolicae Sedis, v. XXIV (1932), p. 239-240; Підручний П., Декрети оснування Провінцій і Віцепровінцій ЧСВВ (1931-1948) // *Записки ЧСВВ*, т. XI, с. 405-406.

⁹⁸³ Те «Письмо» вийшло також латинською мовою: *Litterae P. Dionysii Tkačuk, Superioris generalis Ordinis Basiliani S.ti Josaphat, de Quinquagenario Iubilaeo Instaurationis huius Ordinis celebrando 1882-1932*, Žovkva, 1932, p. 8.

те, що «започаткував діло реформи», Єпископам, що з любов'ю їй сприяли, а «на особливу вдячність заслуговує Чин Товариства Ісусового», який дав «найчільніших і досвідчених людей, що вміли вложити свою працю, любов і теплоту батьківського серця в те діло, щоб тільки виховати Василіян на святих монахів та ревних апостолів».

1.3 Трагічний період для Чину (1939–1952)

Друга світова війна, з приходом комунізму, принесла зі собою замкнення всіх монастирів і припинила існування василіянських східних провінцій. Залишилися тільки ті василіяни, які були на Заході (Аргентина, Бразилія, Італія, Канада, США), або після війни туди дісталися (всіх разом біля 200).

Виборча генеральна капітула, яка, згідно з Конституціями, припадала на липень 1941 р., з огляду на воєнний стан, не могла відбутися. Тому Конгрегація для СЦ продовжила термін головної управи Чину «до мирних часів, коли, на думку Апостольського престолу, можна буде скликати капітулу»⁹⁸⁴.

Після смерті архимандрита Діонісія Ткачука (24.01.1944 р.), Конгрегація для СЦ передала управу Чину о. Діонісію Головецькому з правами генерального вікарія до того часу, поки настане можливість скликати генеральну капітулу⁹⁸⁵.

15 липня 1944 р. кардинал Євген Тіссеран, секретар Конгрегації для СЦ, вислав о. Головецькому три копії уставу богослужінь (*ceremoniale*), виданого у 1942 році, пояснюючи, що священники висвячені перед 10 вересня 1941 р. можуть, якщо бажають, приватно служити по-старому, але треба докладати всіх зусиль, щоб у Чині дотримуватися нових літургійних книг⁹⁸⁶. Наступного року, 4 квітня 1945 р., кардинал Євген Тіссеран наказав о. Головецькому, щоб у Головній управі і в церкві святих Сергія і Вакха, починаючи від 1 травня 1945 р., богослужіння правилися за новими літургійними книгами. Це рішення Конгрегації СЦ Пій XII затвердив на аудієнції 24 березня 1945⁹⁸⁷. Генеральний вікарій,

⁹⁸⁴ АГУ ЧСВВ, Східна Конгрегація: Лист до о. Д. Ткачука (12.05.1941).

⁹⁸⁵ Там само. Декларація Конгрегації (29.03.1944).

⁹⁸⁶ Там само. Лист кард. Є. Тіссерана до о. Д. Головецького (15.07.1944).

⁹⁸⁷ Там само. Лист кард. Є. Тіссерана до о. Д. Головецького (04.04.1945).

Діонісій Головецький, отягався з виконанням цього наказу, тому через непослух, 9 березня 1946 р. Конгрегація для СЦ звільнила його з уряду генерального вікарія Чину і призначила о. Еміліана Германа, Т.І., ректора Папського Східного Інституту, візитатором Василянського чину⁹⁸⁸. А щоб не залишати Чин без проводу, 24 червня 1946 р., призначила генеральним вікарієм Чину о. Гліба Кінаха, протоконсультором о. Павла Миськова, а консульторами Теодосія Галущинського і Миколу Когута, економом – Йосафата Лабая, секретарем – Йосифа Заячківського⁹⁸⁹.

У 1947-1948 роках генеральний вікарій Чину о. Гліб Кінах, разом з економом Йосафатом Лабаєм, перевів канонічну візитацію в Бразилії і Аргентині (січень-березень 1947), а згодом у США і Канаді (квітень 1947 – лютий 1948). Перед тією візитацією Конгрегація для СЦ подала дев'ять пунктів, на які о. Гліб повинен був звернути особливу увагу, наголошуючи, між іншим, на тому, щоб у василянських домах, особливо студійних, вживати літургійні тексти, видані Апостольським престолом⁹⁹⁰.

6 квітня 1948 р. о. Гліб Кінах вислав звіт з канонічної візитації до Конгрегації для СЦ з проханням створити нові провінції, і отримав на це дозвіл. Канадсько-Американську провінцію поділено на Канадську (Пресвятого Серця Христового) і Американську (Успіння Матері Божої); а Аргентинсько-Бразилійську віце провінцію поділено на Бразилійську провінцію (Святого Йосифа) і на Аргентинську віце-провінцію (Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці)⁹⁹¹.

У лютому 1949 року о. Гліб Кінах, генеральний вікарій, попросив Конгрегацію для СЦ, щоб призначила дефінітивно архимандрита і нову головну управу, бо тимчасова управа триває

⁹⁸⁸ Хроніка ген. Курії, кн. 2, с. 57; кн. 3, с. 37; АГУ ЧСВВ, Сх. Конгрегація: Лист до Теодосія Галущинського про те, що уряд візитатора Чину (о. Е. Германа) закінчився 26 листопада 1949.

⁹⁸⁹ АГУ ЧСВВ, Східна Конгрегація. – Ця ж Конгрегація приказала генеральному вікарію (Глібові) вислати до США отців Діонісія Головецького і Василя Ваврика «з причин тільки їй знаних».

⁹⁹⁰ Там само. Лист кард. Є. Тіссерана до о. Г. Кінаха (23.11.1946).

⁹⁹¹ Див. Підручний П. Декрети оснування Провінцій і Віцепровінцій ЧСВВ (1931-1948) // *Записки ЧСВВ*, т. XI (Рим 1982), с. 404-428.

занадто довго, а генеральної капітули ще неможливо скликати. У березні цього ж року Конгрегація для СЦ перевела у Чині листовне голосування на архимандрита і генеральних консульторів. Голосували тільки священики, що мали 35 років життя і 12 років від торжественної професії. Розглянувши це опитування (голосуючих було 102), Конгрегація для СЦ призначила (14.06.1949 р.) о. Теодосія Галущинського архимандритом і членів головної управи Чину⁹⁹².

Після призначення нової головної управи Чину, 23 червня 1949 р., Конгрегація перевірила й затвердила нові правила для генерального економа і генерального секретаря, бо їх бракувало в Конституціях з 1910 року.

1.4 Перша Римська ген. капітула 1953 р. (25.02 – 17.03)

Після смерті архимандрита Теодосія Галущинського (31.08.1952), Конгрегація для СЦ дозволила (08.10.1952) скликати генеральну капітулу Чину, наказуючи почекати ще три місяці, щоб пристосувати Конституції Чину до нових канонічних норм та подала інструкції щодо числа делегатів з провінцій⁹⁹³.

25 лютого 1953 р. зібралася у Римі друга генеральна капітула Чину, на якій було 17 учасників. Перших три дні отці перевели на молитві та взаємних нарадах у справі виборів нової головної управи Чину. Четвертого дня обрали головним настоятелем о. Павла Миськова, якому, згідно з новими Конституціями, повернено традиційну назву *протоархимандрит*.

Наступним важливим завданням капітули було осучаснення Конституцій з 1910 р. «Щоб цю працю належно виконати, попередня Генеральна курія заздалегідь попросила всіх Отців, щоб переслали свої зауваги щодо Конституцій, а особній підготовчій комісії поручила виготовити проєкт ревізії, що його місяць перед Капітулою переслано всім Впр. Отцям Капітульним»⁹⁹⁴.

⁹⁹² Усіх членів головної управи подав Підручний П. Генеральна курія ЧСВВ в Римі // *Записки ЧСВВ*, т. XI (Рим 1982), с. 330.

⁹⁹³ АГУ ЧСВВ, Сх. Конгрегація. Лист кард. Є. Тіссерана до о. Гліба Кінаха (08.10.1952).

⁹⁹⁴ Миськів П. *Про Генеральну Римську Капітулу Чина (25.02 – 17.03. 1953)* // АГУ ЧСВВ, Послання настоятелів (окрема збірка).

Членами підготовчої комісії були отці: Павло Миськів, Атанасій Химій і Мелетій Войнар (правник). Вони виготували проект ревізії Конституції і розіслали його три місяці перед капітулою 17-м її учасникам.

Під час капітули були дискусії над різними заувагами, а згодом відбувалися відкриті голосування над кожною частиною Конституції. «Врешті цілий ухвалений текст перевірено, прочитано на пленарнім засіданні та підписано»⁹⁹⁵.

Закінчивши перевірку Конституції, капітула ухвалила 13 розпоряджень, наприклад:

1. Скріпити в Чині унійний апостолят (працю над нез'єдиненими), як цього бажає Конгрегація для СЦ.

2. Збільшити нові покликання до Чину через заснування власних ювенатів.

3. Створити фінансовий «Фонд Галицької провінції», бо Галицька провінція «має моральне право» на те, тому що створила заморські провінції і буде потребувати допомоги в людях. Інші постанови стосуються внутрішнього монашого життя і дисципліни⁹⁹⁶.

1.5 Папська апробація Конституцій ЧСВВ (14.06.1954 р.)

Генеральна капітула, схваливши текст *Конституцій ЧСВВ*, доручила головній управі Чину виготувити остаточну редакцію. Коли її закінчено, 16 березня 1954 р., протоархимандрит Павло Миськів передав текст Конституції до затвердження Апостольського престолу. Конгрегація для СЦ скликала свою комісію під керівництвом о. Акакія Кусси, алепського василіянина, визначного каноніста, який «уважно перечитав весь текст і подав слушні пропозиції і поправки»⁹⁹⁷.

Коли редакцію Конституції остаточно закінчено, передано їй Папі, який своїм бреве «Божеський Василій Великий» від 14 червня 1954 р. дефінітивно їх затвердив. У цьому бреве він, між іншим, пише: «До нас подано просьбу, щоб Ми затвердили [ці

⁹⁹⁵ Там само, с. 7.

⁹⁹⁶ Там само. Усі декрети й постанови опубліковані 1953 року: «*Decreta et ordinationes Capituli generalis Ordinis Basiliani S.ti Josaphat*» // АГУ ЧСВВ.

⁹⁹⁷ Myskiw P. *Constitutionum recogitarum promulgatio*, Romae 1954, p. 6.

Конституції] нашою владою [...] Ми радо постановили піти назустріч цій просьбі. Тому, за радою Священної Конгрегації для Східної Церкви, передумавши все уважно, певним знанням і розважним Нашим рішенням та повнотою Апостольської Власті, силою ось цього Письма, схвалюємо і потверджуємо назавжди Конституції Василянського Чину св. Йосафата, провірені належно згаданою Священною Конгрегацією та надаємо їм силу Апостольського закону»⁹⁹⁸.

Ще того самого року (1954), вони були дбайливо опубліковані у Римі латинською мовою, під заголовком «Constitutiones Ordinis Basiliani Sancti Josaphat (с. 216, усіх правил 600), а наступного року (1955) – в українському перекладі: «Конституції Чина св. Василя Великого» (с. 214, правил 600). Офіційна назва Чину надалі залишилась: «Василянський Чин Святого Йосафата», але український переклад дотримується традиційної назви (без додатку «Святого Йосафата»).

Головніші зміни в нових Конституціях подав до відома 29 червня 1954 р. всім ченцям Протоархимандрит; а вони такі:

1. Текст *Конституцій* в усьому достосовано до нових приписів чернечого Східного права про ченців.

2. Час постулятури та новіціату продовжено в суцільному до двох років; для братів-помічників – обов'язково, а для клириків – тільки факультативно.

3. Звичайні обіти будуть тимчасові.

4. Укладено нові вимоги для вибору протоархимандрита, генеральних консулторів, протоігуменів та делегатів на генеральну капітулу.

5. Делегатів на провінційну капітулу обирають не доми, а всі професи провінції, рахуючи одного делегата на десяток ченців-професів.

6. Протоархимандрит управляє Чином 12 років, а протоігумени – 6 років. У певних випадках їхня влада є обмежена згодою консулторів, яких у Генеральній управі є чотири.

⁹⁹⁸ *Конституції Чина св. Василя Великого*, с. 5.

7. Генерального прокуратора обирається на генеральній капітулі, економа – на генеральній консулті, а секретаря призначає протоархимандрит.

8. Додано розділи про священничі свячення та про апостолят; в останньому розділі potwierджено «Третій Чин».

9. Деякі правила, що були в «Appendix ad Constitutiones» з 1935 р., додано до нових Конституцій, а інші усунуто.

10. Конституцій не може змінювати одна генеральна капітула, тільки три наступні, за згодою Апостольського престолу⁹⁹⁹.

Крім головніших змін, знаходимо ще багато інших, менших, які подав о. Мелетій Войнар¹⁰⁰⁰.

1.6. Друга Римська ген. капітула 1963 р. (12 – 23.02)

Друга Римська генеральна капітула, в якій взяло участь 22 отці, обрала протоархимандритом о. Атанасія Великого, секретаря комісії для Східних Церков II-го Ватиканського собору та видавця «Записок ЧСВВ». Отець Великий благав, щоб капітульні отці узяли до уваги його заагажованість у Соборі і недосвідченість (він навіть не був настоятелем у жодному монастирі), але члени капітули, знаючи про його великі обдарованості, не прийняли зречення¹⁰⁰¹.

Генеральними консульторами були обрані отці:

Павло Миськів, протоконсультор

Єронім Химій, 2-й консультор

Михайло Ваврик, 3-й консультор

Йосафат Рога, 4-й консультор.

Капітула постановила, що «всі і поодинокі ченці клирицької кляси мають стислий обов'язок брати участь у відправі Церковного правила по домах, навіть не сформованих», а хто зі слушної причини не міг взяти участі у хорі, повинен приватно відправити принаймні половину Церковного правила (хоча б півгоди-

⁹⁹⁹ Myskiw P. *Constitutionum recognitarum promulgatio*, p. 10-11.

¹⁰⁰⁰ Wojnar M. *De approbatione Pontificia Constitutionum Ordinis Basiliani S.ti Josaphat* // *Записки ЧСВВ*, т. II (Рим 1954), с. 229-241.

¹⁰⁰¹ Патрило І. Життя і творчість о. Атанасія Григорія Великого, ЧСВВ (1918-1982) // *Записки ЧСВВ*, т. XII (Рим 1985), с. 3-57.

ни)¹⁰⁰². Капітула пояснила деякі правила Конституцій та доручила, між іншим, «виготовити спосіб скорочення хору в Чині»¹⁰⁰³; «виготовити формуляр для вступників до новіціату та пояснення про часові обіти у зв'язку зі складанням професії»¹⁰⁰⁴; «спорядити пом'яник членів Чину, для читання в трапезній»¹⁰⁰⁵; «переробити Устав Третього Чину»¹⁰⁰⁶; «провести столітній ювілей канонізації св. Йосафата (1867–1967)»¹⁰⁰⁷.

Генеральна капітула 1963 р. доручила Управі Чину: «Затіснити співжиття та співпрацю між Провінціями Чину». У 1964 р., за ініціативою протоархимандрита Атанасія, почав виходити *Василіянський Вісник*, призначений для внутрішнього вжитку, в якому поміщувались новини про те, що стосується Чину, провінцій, домів, ченців та їхньої праці. *Вісник* друкувався до 1994 року неперіодично в скромній зовнішній формі, циклостилевим друком (появилось 21 число).

З тією самою метою, щоб затіснити співжиття у Чині, також за ініціативою протоархимандрита А. Великого, 1964 р. започатковано *Василіянську Чернечу Бібліотеку* – духовні конференції для ченців (37 чисел).

¹⁰⁰² Див. *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 4 (1963), с. 7.

¹⁰⁰³ Згодом виготовлено скорочення церковного правила в Чині; його розглядала генеральна капітула 1982 р., але до публікації не дійшло.

¹⁰⁰⁴ Опубліковано у: *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 5 (1965): «Про допускання до Чина і до професії».

¹⁰⁰⁵ Пом'яник виготовив латинською мовою о. Атанасій Великий: *Liber Defunctorum Patrum et Fratrum Ordinis ab Anno 1882*, Romae 1966, р. 395. У 1990 році о. Маврикій Попадюк, ЧСВВ, переклав його українською мовою: *Пом'яник померлих Отців і Братів Чину від 1882 р.* Він щороку його осучаснює і розсилає електронну копію до всіх Провінцій. Імена померлих отців і братів на наступний день зачитують у трапезній перед обідом.

¹⁰⁰⁶ «Устав Третього Чину» опубліковано у Римі 1992 р. під заголовком: «Статут Миряньського Чину Святого Василя Великого», с. 32.

¹⁰⁰⁷ Ювілей відзначено у 1967 році виданням VI-го тому «Записок ЧСВВ» (різні статті про св. Йосафата) і III-го тому *S, Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonizationis*.

Розділ 2

Пристосування Правил до II Ватиканського собору

Другий Ватиканський собор видав окремий декрет для чернецтва *Про пристосоване оновлення чернечого життя (Perfectae caritatis, 28.10.1965)*. А наступного року папа Павло VI опублікував післясоборову Інструкцію *Святої Церкви (Ecclesiae Sanctae, 06.08. 1966)* і подав окремі норми для виконання Соборового декрету під заголовком: *Про оновлення чернечого життя*. В останньому документі приписано відбути генеральну капітулу чину чи згромадження найдалі до трьох років.

Згідно з цією інструкцією для того, щоб генеральна капітула вірно виконала своє завдання, потрібна була загальна особиста консультація всіх членів Чину. Тому 15 жовтня 1966 р. протоархимандрит Атанасій Великий вислав до всіх членів Чину запитання, що в Конституціях треба змінити, з проханням відповісти до 15 червня 1967 року¹⁰⁰⁸.

На консультацію відгукнулося 210 ченців, які подали біля 4200 карток зауваг і пропозицій. «Протоархимандрит особисто зробив рукописну анонімну синтезу, користуючись своїм соборовим досвідом... Рукопис [160 сторінок] переписав на плівки Преп. о. Порфирій Підручний ЧСВВ [...] і на його рахунок числитимуться всі дактилографічні огріхи»¹⁰⁰⁹.

Скликаючи генеральну капітулу, протоархимандрит дав вказівки як її добре підготувати; як провінційні капітули повинні зібрати спільні пропозиції та вислати на капітулу відповідних делегатів¹⁰¹⁰.

2.1 Третя Римська ген. капітула 1969 р. (1.09 – 26.10)

Надзвичайна генеральна капітула Римська III почалася 1 вересня, а закінчилась 26 жовтня. Головним її завданням було перевірити попереднє законодавство, беручи до уваги напрямні

¹⁰⁰⁸ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 10 (1966), с. 14-19.

¹⁰⁰⁹ *Пособорова консультація Чина. Завваження і внески до Конституцій, звичаїв і практик*, Рим 1968, с. VIII.

¹⁰¹⁰ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 11 (1968): Скликання надзвичайної генеральної капітули Василянського Чина.

вказівки Собору, який вимагав не тільки «пристосування до змінених обставин часу», але й «тривалого повернення до джерел усього християнського життя і первісного замислу інститутів»¹⁰¹¹. І саме цей «первісний замисел інститутів» Собор наголошує в особливий спосіб, підкреслюючи, що воно є на благо Церкви, щоб інститути мали свій окремий характер і завдання. Тому необхідно пізнати докладно та зберегти дух Засновників і питомі завдання, а також здорові традиції, що творять спадщину кожного інституту.

Дивлячись з цієї перспективи, капітула видала новий текст Конституцій, під заголовком: *Устав – Правила – Правильник Василянського Чина св. Йосафата*¹⁰¹². Характерною рисою цієї книги є те, що вона розподіляється на три окремі частини, уподібнюючись, де в чому, до давніх василянських Конституцій.

Частина I: Устав – це аскетична синтеза про чернече життя у Василянському чині св. Йосафата, укладена під час капітули. У ньому викладено навчання Церкви про християнську святість, аскезу св. Василя Великого і його Устав та подано коротенький історично-духовний погляд на Василянський чин св. Йосафата.

Частина II: Правила – це попередні *Конституції* з 1954 р., опрацьовані й достосовані до нових обставин життя і праці Чину. Цікаво зауважити, що цитуючи на початку розділів уривки зі св. Василя Великого, Капітула повертається до давніх Василянських конституцій (Гоцанських з 1772 р. та Кодексу з 1791 р.).

Частина III: Правильник – це формули, вірці та схеми до другої частини. Тут також подані декрети й рекомендації генеральної капітули. Багато взято з *Конституцій* 1954 р. і укладено дещо нового. Ця частина також нагадує Гоцанські конституції з 1772 р. та Кодекс конституцій з 1791 р., в яких була окрема частина формул, вірців та схем.

2.2 Четверта Римська ген. капітула 1976 р. (07 – 21.07)

На початку протоархимандрит Атанасій Великий обзнайомив 22 учасників із загальним станом Чину. У звіті він подав, що всіх василян (отців, братів і клириків) є біля 350, які живуть у 46

¹⁰¹¹ Соборовий декрет *Про оновлення чернечого життя* (28.10.1965), ч. 2.

¹⁰¹² Ці правила опубліковано на спробу у циклоstileвій формі 1969 р.

осідках; від 1970 до 1976 р. відійшло до Господа 50 ченців і, приблизно, стільки ж прийшло. У 38 осідках отці виконують душпастирську працю, а це не завжди позитивно впливає на спільне молитовне монастирське життя. Усе ж таки, по 35 роках лихоліття, ми існуємо і маємо бажання далі існувати. У наших ченців спостерігається постава повна посвяти для Церкви, для нашого віруючого народу. І закінчив словами заохоти, якими часто закінчував свої науки: «Не бійся, маленьке стадо» (Лк. 12,32). «З нами Бог». «Угору піднесімо серця».

Капітула обрала головну управу Чину:

Ісидор Патрило, протоархимандрит

Модест Гнесько, протоконсультор

Клим Корчагін, 2-й консультор

Павло Миськів, 3-й консультор

Атанасій Великий, 4-й консультор.

Потім приступлено до «перевірки Конституцій», над якими генеральна капітула у 1969 р. працювала майже два місяці. Все ж таки, ті правила мали явні сліди «піонерського труду». Тому рік перед капітулою (15.07.1975) головна управа Чину створила Міжкапітульну комісію зі 7-х отців (М. Гнесько – голова, П. Підручний – секретар, І. Патрило, К. Корчагін, С. Мудрий, М. Ваврик). «Слід відмітити, що виготовлений проєкт Міжкапітульної комісії капітульні отці прийняли з похвалою і признанням. Добре виконана праця Комісії не тільки улегшила хід генеральної капітули, але й набагато скоротила час її тривання»¹⁰¹³.

Капітула ухвалила видати друком «перевірені й справлені генеральною капітулою Римською IV *Правила і Правильник*, які зістають пробними до наступної генеральної капітули». Їх опубліковано в Торонто 1977 р. під заголовком: *Конституції Чину Св. Василя Великого. Устав – Правила – Правильник*.

2.3 П'ята Римська ген. капітула 1982 р. (30.06 – 16.07)

Капітула відбулась у сторіччя Добромильської реформи. З цієї нагоди 1 липня папа Іван-Павло II написав листа до василіян, а 9 липня на приватній аудієнції, сказав гарні заохочуючі сло-

¹⁰¹³ *Василіянський вісник*, Рим ч. 13 (1975-76), с. 5.

ва¹⁰¹⁴. Протоархимандрит Ісидор Патрило також звернувся до отців і братів по Чину з окремим посланням¹⁰¹⁵.

Капітула обрала генеральних отців консулторів:

Віталій Підскальний, протоконсултор

Софрон Мудрий, 2-й консултор

Порфирій Підручний, 3-й консултор

Северіян Якимишин, 4-й консултор.

Стосовно Конституції Чину капітула видала таке рішення: «Після 6-річного випробування показалося, що наші *Конституції* в загальному добре укладені й достосовані до потреб наших часів. Ця генеральна капітула, справивши їх та додавши до них деякі потрібні ще правила, вважає, що їх подасться до апробати Апостольського престолу щойно тоді, коли стане чинним нове Східне канонічне право. До того часу доручається нашим ченцям вірно й сумлінно зберігати ці наші Правила, бо їх св. Церква, до остаточного потвердження, вже тепер апробує»¹⁰¹⁶.

Учасники капітули розглянули запропоновані зміни і додатки до *Конституції*, опублікованих у 1977 р., і ухвалили подати їх до відома всім членам Чину¹⁰¹⁷. А щодо *Василіянського уставу*, «учасники генеральної капітули зобов'язуються переглянути ще раз проект, що його виготовила Передкапітульна і Капітульна комісії, і передати свої зауваги й пропозиції Генеральній курії до Воскресіння Христового 1883 року»¹⁰¹⁸. А вона (Генеральна курія), отримавши зауваги капітульних отців, опрацює цей *Устав* і видасть його друком.

З багатьох капітульних постанов, відмічаємо те, що стосується *Молитвослова*, над яким літургійна комісія при головній управі Чину довго працювала: «Капітула схвалює видання обох частин *Молитвослова* і висловлює наступні побажання: а) його доповнити (додати частину великопосної й воскресної Тріоди,

¹⁰¹⁴ Український переклад листа Івана-Павла II у: *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 15, с. 40-47.

¹⁰¹⁵ Послання з нагоди 100-річчя Добромилької реформи (1882-1982) у: *Протоархимандричі послання і розпорядження*, ч. 1 (14).

¹⁰¹⁶ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 15, с. 13.

¹⁰¹⁷ Там само, ч. 15, с. 5-13.

¹⁰¹⁸ Там само, ч. 15, с. 14.

посвяття більших празників, яснїші обрядовї вказївки тощо); б) *дещо виправити* (мову, стиль, форму); в) часто вживанї хоровї частини зробити, по змозї, бїльш поетично достосованими до спїву»¹⁰¹⁹.

2.4 Шоста Римська ген. капїтула 1988 р. (15 – 24.07)

Пїсля участї у величних римських святкуваннях 1000-рїччя Хрещення Руси-України, якими проводив сам Святїший Отець Іван Павло II, представники майже всїх василїянських областей (26 учасників), крім України й Закарпаття, зїбралися в обителї головної управи Чину на генеральну капїтулу, на якїй обрали нову головну управу:

Ісидор Патрило, протоархимандрит (переобраний)

Вїталїй Пїдскальний, протоконсультор

Софрон Мудрий, 2-й консультор

Клим Корчагїн, 3-й консультор

Порфирїй Пїдручний, 4-й консультор.

Капїтульні отцї розглядали змїни і додатки до *Конституцїї* з 1977 р. та ухвалили опублїкувати їх разом з тими, якї затвердила генеральна капїтула 1982 р. А щодо Конституцїї, постановлено: «Пїсля наступного 6-рїчного випробування показалося, що наші Конституцїї в загальному добре укладенї й пристосованї до потреб наших часїв. Ця генеральна капїтула, виправивши їх і додавши до них ще деякї потрібнї правила, вважає, що їх можна буде передати до затвердження Апостольського Престолу щойно тодї, коли стане чинним нове схїдне канонїчне право. До того часу доручаєтьсѧ нашим ченцѧм вїрно й сумлїнно зберїгати цї наші Правила, бо свѧта Церква, установляючи випробування, тим самим їх затверджує»¹⁰²⁰.

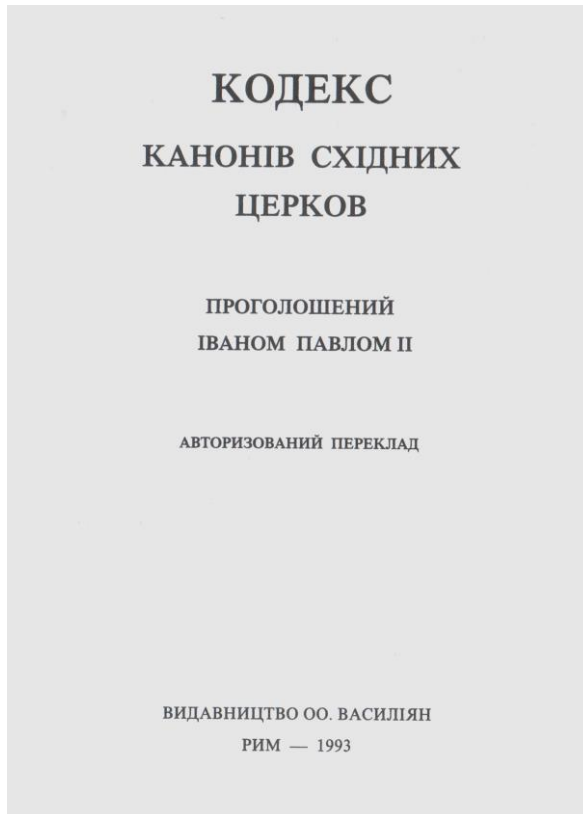
Крім того, «учасники генеральної капїтули створили комїсію *Василїянського Уставу* (голова о. Олександр Гавкалюк), якїй

¹⁰¹⁹ Там само, ч. 15, с. 18. *Молитвослов* опублїковано 1990 р в Римї. Хоч це видання не є офїцїйне, але ним досї користуютьсѧ не тїльки майже всї ченцї й черницї.

¹⁰²⁰ Там само, ч. 16, с. 18.

доручили опрацювати проект «Уставу» і представити його наступній генеральній капітулі»¹⁰²¹.

Як на кожній генеральній капітулі, так і на цій, було більше постанов, які стосувалися Чину чи чернечої дисципліни. Але були й постанови стосовно історії Чину, як наприклад: «Генеральна капітула далі заохочує головну управу Чину робити відповідні заходи, щоб розпочати беатифікаційний процес Митрополита Йосифа Велямина Рутського та доручає розповсюджувати його життєпис, ознайомлюючи вірних з його геройськими чеснотами»¹⁰²².

¹⁰²¹ Там само, с. 19.

¹⁰²² Там само, с. 20.

Розділ 3 Пристосування Правил Чину до ККСЦ

3.1 Сьома Римська ген. капітула 1992 р. (21.06 – 5.07)

Цю капітулу можна назвати історичною, бо на ній були присутні отці з усіх 8-х провінцій Чину, 2-х віцепровінцій, і однієї делегатури. Уперше прибули представники Галицької провінції Найсвятішого Спасителя і Закарпатської провінції св. Миколая. Усіх учасників разом було 34.

У неділю, 21 червня, до монастиря прибув Верховний архієпископ і кардинал Мирослав Любачівський, і побажав щедрого Божого благословення у капітульних працях. 1-го липня отці співслужили святу Літургію зі Святішим Отцем Іваном Павлом II у його приватній каплиці. Після Літургії протоархимандрит представляв поодиноких отців Папі, а він з кожним перекинувся кількома словами. 4-го липня капітульні отці мали зустріч у Конгрегації для СЦ з префектом Акілле Сільвестріні і секретарем архієпископом Мирославом Марусином.

Капітула обрала генеральних консульторів:

Атанасій Пекар, протоконсультор

Северіян Якимишин, 2-й консультор

Віктор Батіг, 3-й консультор

Елевтерій Дмитрів до 31.07.1993 р., а далі – П. Підручний.

Капітульні отці пристосували Конституції до *Кодексу канонів Східних Церков* та додали до них деякі потрібні правила, «які можна буде передати до затвердження Апостольському престолові після того, коли їх випробують також східно-європейські провінції. До того часу наші ченці зобов'язані вірно й сумлінно зберігати ці Конституції, бо свята Церква, установляючи випробування Правил, тим самим їх затверджує. Капітульні отці також схвалили нову редакцію *Уставу* і доручили Головній управі Чину видати його друком разом із Конституціями, як також окремою книжечкою для потреб Мирянського Чину св. Василя Великого»¹⁰²³.

¹⁰²³ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 17, с. 5.

Наступного року головна управа Чину опублікувала *Конституції* разом з *Уставом*¹⁰²⁴, з усіма змінами, які зробили три останні капітули (1982, 1988 і 1992 рр.), за вимогами нового церковного права. У примітках відмічено походження нових правил.

3.2 Восьма Римська ген. капітула 1996 р. (11 – 25.07)

Після того як 32 делегати взяли участь у римських святкуваннях торжественного ювілею 400-річчя Берестейської унії, 11 липня розпочали генеральну капітулу.

Насамперед обрали нову головну управу:

Діонісій Ляхович, протоархимандрит

Порфирій Підручний, протоконсультор

Лев Голдейд, 2-й консультор

Теодосій Янків до 9.08.1997, а від 7.02.1998 – о. Ігор Гарасим

Йосиф Будаї, 4-й консультор.

Потім немало часу присвячено Конституціям Чину, і врешті винесено таку ухвалу: «Генеральна капітула уповноважує Головну управу Чину створити конституційну комісію, завданням якої буде:

1) ще раз перевірити дотеперішні Конституції на основі всіх документів Другого Ватиканського собору та сучасного вчення Церкви про чернече життя;

2) краще узгіднити наші *Правила з Правильником*;

3) додати до Уставу окремий уступ про харизматичну ідентичність Василянського чину;

4) виготовити проект нових Конституцій, які наступна генеральна капітула перегляне й затвердить. Щойно тоді можна буде дати їх до апробати Апостольського престолу»¹⁰²⁵.

На капітулі також ухвалено укласти *Загальні засади виховання у Василянському чині*, згідно з розпорядженням Конгрегації для інститутів богопосвяченого життя, яка 2 лютого 1990 р. опублікувала *Директиви про загальні засади виховання в чернечих інсти-*

¹⁰²⁴ Конституції Чину св. Василя Великого. Устав – Правила – Правильник, Рим 1993, с. 326.

¹⁰²⁵ Постанови – пояснення – розпорядження, ч. 18, с. 43.

тутах¹⁰²⁶, на основі яких усі чини і згромадження повинні виготовити власні директиви. Капітульні отці вважали, що це дуже важлива справа, тому доручили головній управі Чину покликати комісію для виготовлення проекту такого документа¹⁰²⁷.

Капітула ухвалила відновити привілей, даний василіянським протоархимандритам у 1751 р. папою Венедиктом XIV – вживати під час урочистих виступів і літургійних богослужінь нагрудний хрест, мантию і митру¹⁰²⁸.

3.3 Дев'ять Римська ген. капітула 2000 р. (01 – 22.07)

Капітула відбулася у приміщеннях Українського папського інституту Покрова Матері Божої на вулиці Боччєя. У суботу, 1-го липня, о. Роберт Тафт, Т.І., професор літургії Східного Інституту, провів духовну віднову, виголошуючи три доповіді на тему: «Роль Василян у Греко-Католицькій Церкві». У неділю рано, 2-го липня, урочисту Святу Літургію відслужив і виголосив проповідь секретар Конгрегації для Східних Церков архієпископ Мирослав Марусин, а увечері о. Роберт Тафт, Т.І., мав доповідь на тему: «Віднова Літургії у Греко-Католицькій Церкві».

8-го липня капітульні отці були на спільній аудієнції у папи Івана Павла II, після якої він вручив протоархимандритові Діонісію Ляховичу листа-побажання для Василянського чину і особисто привітався з кожним василіянином. З цього листа виділяємо одне речення: «Вірне прив'язання до спадщини минулого, яке вміє відкритися на здорову творчість, згідно з духом літургійних молитов, буде гарантією витривалості у вашій східній релігійній ідентичності»¹⁰²⁹. 14-го липня кардинал Аккіле Сільвестріні, префект Конгрегації для Східних Церков, особисто прибув до Інституту і звернувся до зібраних отців зі словом заохоти рєвно працювати для добра Східної Церкви.

Капітула обрала генеральних отців консульторів:

Генезій Віомар, протоконсультор

¹⁰²⁶ «Direttive sulla formazione negli Istituti religiosi» // *Enchiridion Vaticanum*, v. 12, p. 1-139.

¹⁰²⁷ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 18, с. 45, постанова 8.

¹⁰²⁸ Там само, ч. 18, с. 49-50.

¹⁰²⁹ Там само, ч. 19, с. 11.

Ігор Гарасим, 2-й консулятор

Бернард Панчук, 3-й, до 9.03.2001, а далі о. Лев Голдейд

Матей Гаврилів, 4-й консулятор.

Найбільше часу присвячено обговоренню нового проекту *Конституції*. Після затяжних і конструктивних дискусій вирішено створити післякапітульну комісію, до складу якої увійшли отці: Ігор Гарасим (голова), Матей Гаврилів (секретар), Йосиф Фуртуна, Тарсикій Залуцький і Сотер Сідляр, а також два заступники: Теодосій Ільницький і Теодор Галіцький.

«Післякапітульна конституційна комісія отримала від генеральної курії мандат виготовити новий *проект Конституції* так, щоб у них залишити *Устав* і *Правила*, а *Правильник* переробити, щоб усі загальні юридичні норми перенести до *Правил*, а все інше до *Правильників Провінцій*. Генеральна капітула також схвалила наступні компетенції післякапітульної конституційної комісії» (далі йде перелік компетенцій і план співпраці з провінціями).

Відтак подано ще одну постанову, яка стосується попередніх ухвал: «Генеральна капітула уповноважує Протоігуменів створити конституційну комісію, яка співпрацюватиме з післякапітульною конституційною комісією».

На кількох пленарних сесіях окрема комісія обговорювала проєкт *Загальних засад василіянського виховання*, який, на доручення Головної управи Чину, виготовив о. консулятор Ігор Гарасим. Остаточне виготовлення цього проєкту доручено післякапітульній комісії, головою якої обрано о. Антонія Роїка. Робочий проєкт доручено виготовити о. Мартину Хабурському у співпраці з іншими членами комісії¹⁰³⁰.

«Генеральна капітула прийняла новий проєкт *Уставу* з поправами о. Атанасія Пекаря, які потвердила капітула Провінції Успення Пресвятої Богородиці в США, враховуючи також зауваги і пропозиції інших Провінцій»¹⁰³¹.

Капітула також постановила перевидати Конституції з 1993 року: «Поки триватиме праця над укладанням нового проєкту *Правил*, капітула ухвалила перевидати *Конституції ЧСВВ* з

¹⁰³⁰ Там само, ч. 19, с. 6.

¹⁰³¹ Там само, ч. 19, с. 55-57.

1993 р. і вкласти на свої місця ті правила, що їх змінили останні дві генеральні капітули (1996 і 2000 рр.) вставити на свої місця. У *Додатку* видрукувати *Спосіб проведення Провінційної Капітули*, що його підготувала генеральна курія у 1999 році»¹⁰³². Протоархимандрит доручив виконання цієї постанови о. П. Підручному і, у 2002 р., були опубліковані у Жовкві *Конституції Чину св. Василя Великого. Устав – Правила – Правильник*.

3.4 Десята Римська ген. капітула 2004 р. (27.06 – 16.07)

Капітула розпочалась 27 червня Божественною Літургією, яку очолив глава Унійної Церкви Любомир Гузар. У другій половині дня Блаженніший Любомир виголосив духовну науку і відповів на різні запитання отців. Між іншим, він сказав, що Чин повинен звернути увагу на три речі: 1. Віддавати на науку здібніших ченців, щоб були знавцями Сходу, аби нас чужі не вчили. 2. Приготовляти учителів, щоб навчали, по можливості, у власних школах. 3. Виховувати ревних проповідників, бо в такий спосіб Чин може зробити дуже багато добра в Церкві.

На початку обрано нову головну управу Чину:

Василій Ковбич, протоархимандрит

Генезій Віомар, протоконсультор

Віталій Дудкевич до 01.08.2006; потім о. Матей Гаврилів

Йосиф Фуртуна, 3-й консультор

Порфирій Підручний, 4-й консультор.

Генеральна капітула розглядала новий проект *Правил*, що його виготовила післякапітульна комісія, призначена у 2000 року, яку очолювали о. Ігор Гарасим (голова) і о. Матей Гаврилів (секретар). Комісія доклала немалих зусиль, щоб виготовити цей проект. Вона збрала й розглянула пропозиції ченців Чину, врахувала зауваги й поради отців єзуїтів Йова Абаса та Кіріла Василя, професорів канонічного права Східного Інституту, а також подбала про італійський переклад, що його зробив Василь Лосічко¹⁰³³.

¹⁰³² Там само, ч. 19 (2000), с. 3-4, 51.

¹⁰³³ За чотири роки виготовлено 30 проектів Конституцій, які зберігаються в АГУ ЧСВВ.

Капітульні отці розглядали новий проект *Правил* і подали свої зауваження, голосуючи над кожною зміною. Тому, що з 523 правил опрацьовано тільки 234 і в процесі праці з'ясувалось, що багато правил не узгоджено з новим канонічним правом, ухвалено створити нову комісію знавців канонічного права. До неї увійшли отці: Модест Гнесько (голова), Теодор Галіцький і Йосиф Фуртуна. Ця комісія, «звіривши з ККСЦ новий проект Статуту, представить його на другу сесію генеральної капітули Римської Х, яка збереться у Римі від 1 до 21 липня 2005 року, в якій братимуть участь усі теперішні Делегати»¹⁰³⁴.

Капітула постановила ліквідувати Делегатуру св. Прокопія у Чехії, яку очолював о. Ілля Антонін Догнал (звідси: «Догналівці»). Ця група ченців, що таємно старалася заснувати свій «чин» всередині Василиянського чину, згодом спричинила дуже велику шкоду для Чину і всієї Церкви.

Тому вирішено наступне: «Беручи до уваги особливі обставини, що склалися в Чеській Делегатурі і зваживши добро Чину, генеральна капітула ухвалила ліквідувати Делегатуру св. Прокопія у Чехії враз з новіціятим у Сазавському монастирі і позбавити усіх ченців їхнього уряду, який вони у ній займали. Усі декрети видані попередньо вважати недійсними. Капітула доручає Протоархимандритові з його Управою завершити процес ліквідації Делегатури і визначити призначення її ченців»¹⁰³⁵.

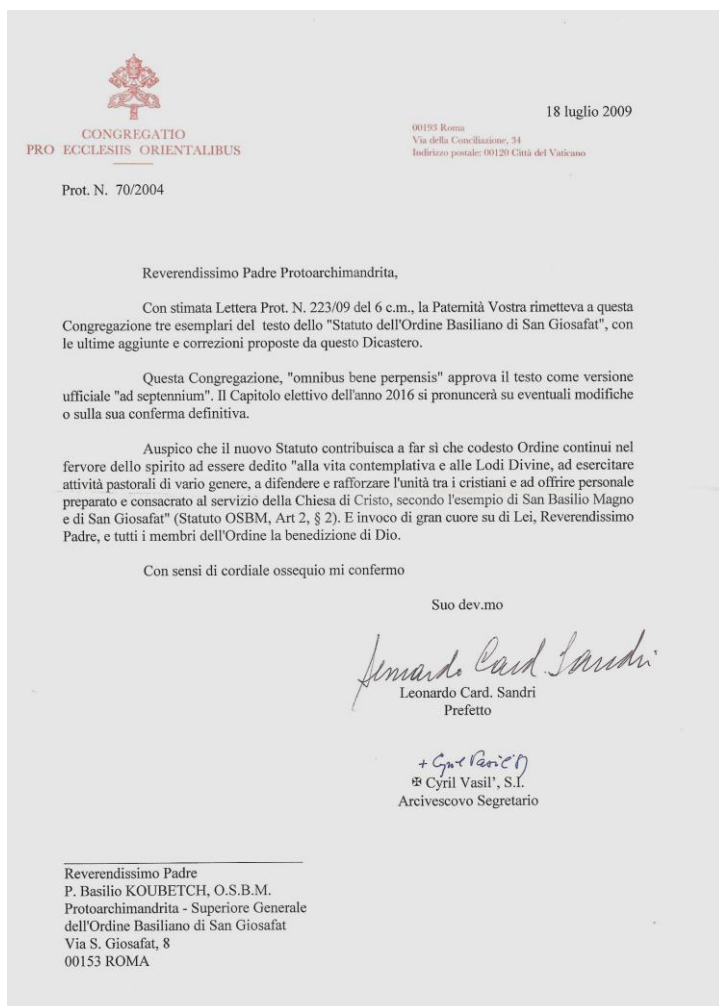
3.5 Друга сесія ген. капітули 2006 р. (01 – 27.07)

Друга сесія Десятої Римської генеральної капітули не відбулася у 2005 р., як планувалось, а перенесено її, за згодою протоігуменів, на 2006 рік, тому що комісія каноністів, яка працювала в Канаді (М. Гнесько, Й. Фуртуна і Т. Галіцький) не могла вчасно докінчити своєї праці. Капітульні отці, зібрані у 2006 р., ввели у проект з 2004 р. зауваження канонічної комісії і докінчили його розглядати, завдяки методологічному підходові, що його застосував протоархимандрит Василій Ковбич.

¹⁰³⁴ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 20 (2004), с. 25-26.

¹⁰³⁵ Там само, ч. 20, с. 24.

Для доопрацювання капітульного проекту Статуту ЧСВВ протоархимандрит Василій, за згодою дотичних протоігуменів, призначив окрему комісію зі 7-х отців, головою якої призначив отця Йосифа Фуртуну. Під наглядом протоархимандрита комісія виготовила український та італійський тексти до затвердження наступної генеральної капітули. Італійський текст допоміг виправити Giuseppe Giacchino.

Затвердження Статуту на сім років (18.07.2009)

Розділ 4. Затвердження Статуту на сім років

4.1 Одинадцята Римська ген. капітула 2008 (07 – 31.07)

Метою 30-ти капітульних отців цього зібрання було завершити працю над осучасненням *Конституції*, які у 1954 р. затвердив Пій XII. Цьому питанню генеральна капітула 1969 р. присвятила 56 днів, а наступні капітули в 1976, 1982, 1988, 1992, 1996, 2000, 2004, 2006 рр. постійно над цим працювали. Коли в 1991 р. папа Іван Павло II офіційно оголосив *Кодекс Канонів Східних Церков*, то до нього треба було достосовувати *Конституції ЧСВВ*.

Почавши від 1996 р., присвячено немало часу на виготовлення проекту про *Загальні засади виховання у Василянському чині св. Йосафата*. Ця капітула також над цим питанням застановлялась і «прийняла дуже важливе рішення, а саме, що справжню основу виховання у нашому Чині треба шукати не деінде, а в Правилах і творах св. Отця нашого Василя Великого, синтез яких знаходиться на початку нашого Статуту. Згідно з дорученням Капітули, незабаром спеціальна капітульна комісія завершить працю над цим документом¹⁰³⁶ та передасть його Протоархимандритові та його Раді для потвердження наступній генеральній капітулі»¹⁰³⁷.

Капітула обрала головну управу в такому складі:

Маврикій Попадюк, протоконсультор

Йосиф Фуртуна, 2-й консультор

Матей Гаврилів, 3-й консультор

Порфирій Підручний, 4-й консультор.

28 липня 2008 року капітульні отці на пленарному засіданні прийняли остаточний текст *Статуту Василянського Чину Св. Йосафата*, а наступного дня протоархимандрит Василій Ковбич передав його Конгрегації для Східних Церков для затвердження разом зі звітом про працю генеральної капітули над *Статутом*¹⁰³⁸.

¹⁰³⁶ Йдеться про *Устав*, який у затверженому *Кодексі* з 2010 р. називається *Правила Святого Отця нашого Василя Великого*.

¹⁰³⁷ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 21 (2008), с. 5, 19.

¹⁰³⁸ Заголовок звіту: «*Relazione del lavoro della Sinassi sullo Statuto*». Листування з Конгрегацією у: АГУ ЧСВВ: *Regolamento interno*.

4.2 Затвердження *Статуту* на сім років (18.07.2009)

Після того як протоархимандрит Василій заніс до Конгрегації для СЦ *Статут* «для студії і апробати» (29.07.2008), його ще раз переглянув знавець італійської мови Giuseppe Giacchino і знайшов у ньому немало помилок. Скорегований текст протоархимандрит передав до Конгрегації 22 листопада 2008 р., але його не прийнято, бо експерти вже віддали свої зауваження.

І дійсно, три дні згодом (25 листопада) архієпископ Антоніо Марія Вельо, секретар Конгрегації для СЦ, переслав протоархимандриту зауваги і пропозиції до *Статуту*. Головна управа Чину, маючи мандат генеральної капітули, виправила всі слушні зауваження експертів, а деякі не прийняла, бо вони не опиралися на Кодексі КСЦ, інші були противні давнім звичаям Чину, чи були неслухні. 25 лютого 2009 р. протоархимандрит віддав Конгрегації для СЦ виправлений текст, який вона ще раз перевірила, і 23 червня 2009 р. надіслала 10 поправок і зауваг, які обов'язково треба було виправити перед затвердженням. Наступного місяця (6 липня) протоархимандрит віддав Конгрегації три примірники *Статуту* з останніми виправленнями. Врешті, 18 липня 2009 р. кардинал Леонардо Сандрі, префект Конгрегації для СЦ, затвердив *Статут* як офіційну версію *ad septennium* (на сім років), з таким додатком: «Генеральна виборча капітула 2016 р. вирішить про можливі зміни або про остаточне затвердження»¹⁰³⁹. Отримавши цього листа, протоархимандрит Василій повідомив усіх членів Чину, що *Статут* стане чинним 31 березня 2010 року.

Офіційний текст *Статуту* зредагований італійською мовою, але вирішено його опублікувати українською, бо з 546 василіян, тільки 60 тоді її не розуміли¹⁰⁴⁰. Першу коректу української версії, якою послуговувались капітульні отці, здійснили отці Тимотей Коцур і Теодосій Грень, працівники української секції Ватиканського Радіо. Цей переклад у Брюховичах (біля Львова) перевірила комісія у складі 8-ми осіб, яку очолював протоігумен

¹⁰³⁹ *Статут Василіянського Чину Святого Йосафата*, Жовква 2010, с. 7.

¹⁰⁴⁰ Для тих, які не розуміли української мови, о. Йосиф Фуртуна переклав *Статут* румунською, о. Єронім Шідляр – португальською, а др. Giulio Silano (Торонто) – англійською. Переклади зроблено тільки зі *Статуту* (без історичного вступу і «Правил св. Василя»).

Йоанікій Чверенчук. До *Статуту* додано «Правила св. Отця Василія Великого», тобто *Устав*, що його затвердила генеральна капітула 2000 р., і коротку історію про провідні постаті Чину, початки Чину та його законодавство, які опрацював о. П. Підручний. Головна управа Чину похвалила працю комісії і перекладачів, а протоархимандрит Василій визнав, «що українська версія тепер звучить краще ніж оригінал»¹⁰⁴¹. Статут опубліковано у видавництві *Місіонер* під заголовком: *Статут Василіянського Чину Святого Йосафата. Історія – Правила – Статут – Додатки*, Жовква 2010. Провінції опрацювали свої Правильники, які схвалив Протоархимандрит за згодою своєї Ради.

4.3 Дванадцята Римська ген. капітула 2012 (02 – 14. 07)

Капітула відбулась у римській обителі і на ній обрано нову головну управу Чину в такому складі:

Генезій Віомар, протоархимандрит

Йоанікій Чверенчук, генеральний вікарій

Єфрем Кончак, 2-й консултор

Маврикій Попадюк, 3-й консултор

Стефан Стареправо, 4-й консултор.

Капітула призначила Статутну комісію з 4-х отців під головуванням о. Йоанікія Чверенчука, якій доручено збирати, упорядковувати й редагувати зауваги, пропозиції, уточнення до *Статуту* з 18 липня 2009 року для перевірки, доповнення і схвалення їх генеральною капітулою, яка відбудеться у 2016 році¹⁰⁴².

Капітула заохотила всіх ченців Чину подати свої зауваги і пропозиції до *Статуту*. Кожному Протоігуменові доручено до 30 вересня 2012 року призначити Провінційну Статутну комісію, завданням якої є зібрати зауваги, пропозиції, уточнення до *Статуту* на рівні Провінції та подати їх зі своїми обґрунтуваннями до Головної статутної комісії в Римі.

На капітулу запрошено Префекта Конгрегації для СЦ кардинала Леонардо Сандрі, який прибув до залу нарад 5-го липня і, між іншим, сказав: «першим моїм побажанням є, щоб ви звернули

¹⁰⁴¹ Лист Протоархимандрита від 11.03.2010 р. до протоігумена Йоанікія Чверенчука // АГУ ЧСВВ: *Regolamento interno*.

¹⁰⁴² Там само, ч. 22 (2012), с. 11.

особливу увагу на Статут, який може бути поліпшений, і пристосували його до Документів II Ватиканського Собору та вчення Церкви про Богопосвячене Життя, дотримуючись директив Кодексу Канонів Східних Церков». Кардинал Сандрі, знаючи що Статут на пробу був надрукований українською мовою у 2010 р. і в цьому виданні в першій його частині надруковані «Правила Святого Василя» разом із «Короткою історією Василянського Чину Святого Йосафата», виявив сподівання, що «також ця перша частина буде перекладена італійською та іншими мовами й опублікована разом зі Статутом після остаточного затвердження»¹⁰⁴³.

4.4 Подальша праця над удосконаленням Статуту

Генеральна капітула 2012 р. схвалила головні етапи праці над Статутом 2010 р. Голова статутної комісії (о. Йоанікій Чверенчук) склав детальний «Протокол праці над Статутом Василянського чину св. Йосафата, затвердженням Апостольським престолом 17.04.2018 р.», з якого засягаємо головніші інформації¹⁰⁴⁴.

Майже в усіх провінціях Чину були створені Статутні комісії, які зробили значний внесок для удосконалення Статуту. Деякі ченці також подали свої зауваження й побажання. На основі зібраного матеріалу (від 2013 до 2015 р.), Голова комісії виготовив Першу нову редакцію Статуту Чину, над якою в листопаді 2015 р. впродовж 10-ти засідань (37 годин) працювали члени Головної Ради Чину і Статутної комісії¹⁰⁴⁵. У результаті перегляду всього тексту нового Статуту були внесені поправки до 313 правил та вирішено назвати книгу василянського законодавства: «Правила Василянського Чину Святого Йосафата», яка буде складатися з короткої історії, Повчань св. Отця нашого Василя, Статуту Василянського Чину, Додатків і покажчика.

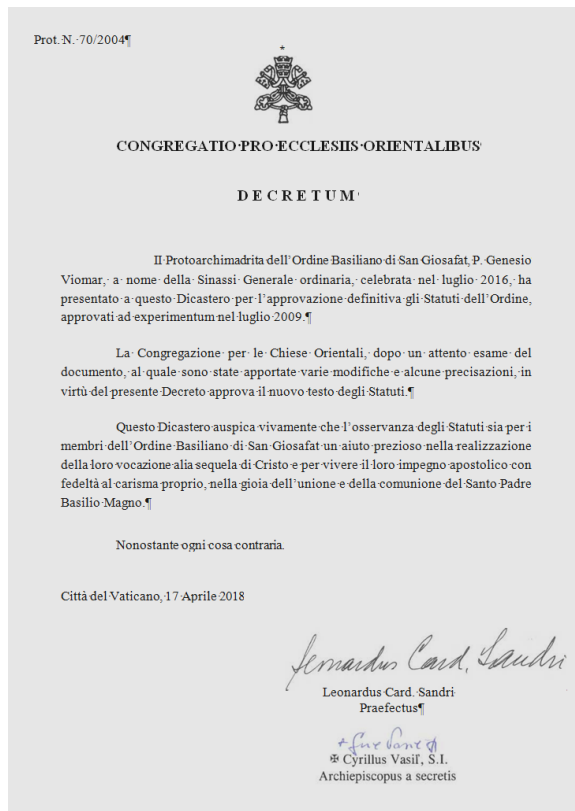
Від січня до березня 2016 р. Першу нову редакцію Статуту розглянули Провінційні комісії і подали свої зауваження, які

¹⁰⁴³ Кардинал префект Леонардо Сандрі, Промова до учасників Генеральної капітули 2012 р., *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 22.

¹⁰⁴⁴ Цей «Протокол» з багатьма додатками зберігається в АГУ ЧСВВ.

¹⁰⁴⁵ До Статутної комісії увійшли оо. Теодосій Грень і Діонісій Заведюк, замість оо. Василя Ковбича і Матея Гавриліва, які з особистих причин відмовилися від участі.

опрацьовано й розглянуто на засіданнях Головної Статутної Комісії спільно із Головною Радою (5-6.05.2016 р.). Учасникам XIII Римської генеральної капітули 2016 р. Голова комісії (о. Йоанікій) вислав (30.05.2016 р.) необхідні матеріали для ознайомлення з виконаною працею. У супровідному листі він писав: «Праця над Статутом полягала не тільки у тому, щоб зібрати подані зауваги, але щоб їх критично опрацювати та представити на Генеральну Капітулу цілісний текст нової редакції Статуту, а вже сама Капітула вирішить про можливі зміни або остаточне затвердження».

*Декрет остаточного затвердження Статуту
(17 квітня 2018 р.)*

Розділ 5. Остаточне затвердження Статуту

5.1 Тринадцята Римська ген. капітула 2016 (11 – 30. 07)

Капітула відбулась у приміщеннях Української Папської Колегії Святого Йосафата. З нагоди Ювілейного Року Милосердя 38 учасників капітули перейшли через Святі Двері, зупиняючись у Базилиці Святого Петра перед престолом св. Василя, де знаходяться мощі св. Йосафата.

На запрошення Протоархимандрита Генезія, на капітулу прибув кардинал Леонардо Сандрі, префект Конгрегації для Східних Церков, який, між іншим, сказав: «Дорогі Василяни, я прийняв охоче це запрошення і радо вітаю усіх Вас, членів цієї Генеральної капітули, головним завданням якої є перевірити важливі і вагомі теми, як-от: ... осучаснення, удосконалення Статуту і осягнення, по можливості, його остаточного потвердження... Ваш Чин сьогодні відчуває потребу змінити багато речей, постійно відновлюватись, достосовувати власну харизму передусім до автентичного духу Євангелія».

Головною метою зібрання було завершити *Статут Василянського Чину Святого Йосафата*, щоб подати його до затвердження Апостольського престолу. Голова Статутної комісії о. Й. Чверенчук представив свій звіт, зазначивши, що «починаючи роботу над навіть ще у першій половині 2013 р. вважав, що уже виконана велика праця над удосконаленням Статуту 2010 року і що до нього не буде багато зауваг, однак дійсність виявилась трохи іншою. Внаслідок опрацювання поданих зауваг, удосконалення пробної версії Статуту силою самого факту перетворилось на виготовлення нової його редакції»¹⁰⁴⁶.

Праця над Статутом тривала 8 днів. Поправки були внесені до 158 правил. Результатом праці Генеральної капітули 2016 р. було «схвалення більшістю у дві третини голосів делегатів нової редакції Статуту Василянського Чину Св. Йосафата». Також Капітула «рекомендувала його видання після затвердження Апостольською Столицею окремою книгою під назвою «Правила Василянського Чину

¹⁰⁴⁶ Постанови – пояснення – розпорядження, ч. 24 (2016), с. 8-9.

Святого Йосафата», яка міститиме коротку історію Василіянського Чину, «Повчання святого Отця нашого Василія Великого», Статут Василіянського Чину Св. Йосафата та Додатки»¹⁰⁴⁷.

Крім того, Капітула ухвалила ряд постанов щодо відзначення 400-ліття заснування Чину, виховання, душпастирства, економії та обрала генеральних консулторів:

Йоанікій Чверенчук (протоконсултор, ген. вікарій)

Діонісій Заведюк, 2-й консултор

Степан Стареправо, 3-й консултор

Луїс Касіян, 4-й консултор.

5.2 Процес остаточного затвердження Статуту

Післякапітульна праця над *Статутом* почалась від мовної коректи українського тексту, що її виконала Іванка Дорош. Скорегований текст став основою для перекладу на італійську мову, що його здійснив дякон Валентин Федішин, переклавши 230 правил, яких не було у *Статуті* з 2010 р.

У липні-серпні 2017 р. Статутна комісія і члени Головної управи, узгоджуючи італійський переклад з українським, внесли до української редакції *Статуту* ще понад 235 поправок, в більшості стилістичних. Відтак, на прохання о. Теодозія Греня, коректу італійського тексту виконав професор-каноніст о. Paolo Lobiatі. Він бездоганно скоректував текст, вносячи немало граматичних поправок, зокрема щодо вживання артиклів, заміни слів та переміщань, які значно поліпшили розуміння італійського тексту *Статуту*. Згадана вище розширена комісія, приймаючи запропоновані зміни, природно змінювала український текст. Таким чином італійська коректа спричинилася до кращого формулювання української редакції у 125-ти правилах.

Коли закінчено редакцію *Статуту*, 6 листопада 2017 р. протоархимандрит Генезій Віомар передав до Конгрегації для Східних Церков італійський та український тексти для оцінки й затвердження. 17 квітня 2018 р. префект Конгрегації повідомив про позитивний розгляд нового тексту *Статуту*, і водночас подав *Декрет його затвердження* та окремі зауваження. У Декреті зокрема сказано, що після «ретьельного розгляду документа», який

¹⁰⁴⁷ Там само, с. 13.

є оновленим текстом *Статуту*, затвердженого на пробу у липні 2009 р., і «в який були внесені різні зміни й деякі уточнення, силою цього Декрету затверджує новий текст *Статуту*», бажаючи щоб «дотримання *Статуту* для членів Василіянського Чину Святого Йосафата було цінною допомогою в реалізації їхнього покликання в слідуванні за Христом, і щоб вони виконували свої апостольські зобов'язання, зберігаючи вірність власній харизмі, в радості єднання й сопрічастя святого Отця Василія Великого»¹⁰⁴⁸.

Щодо окремих зауважень Конгрегації для СЦ, Комісія їх виправила і подала для схвалення три правила у новій редакції. 14 травня 2018 р. Конгрегація для СЦ затвердила запропоновані зміни з тим, щоб вони були внесені в остаточний текст *Статуту*. Голова Комісії (о. Йоанікій Чверенчук) вніс затвержені зміни до італійської та української версій *Статуту*.

Статут опубліковано у книзі *Правила Василіянського Чину Святого Йосафата* українською мовою, а італійською – у книзі *Regole dell'Ordine Basiliano di San Giosafat*. Обидві книзі видано у Жовкві, у видавництві *Місіонер*, 2018 р.

На основі декрету о. протоархимандрита Генезія Віомара від 30 червня 2018 р., *Статут* вступив у силу 1 жовтня 2018 р. У супровідному листі він пише: «Як відомо, законодавство нашого Чину бере свій початок від реформи в 1617 році чернечого життя у Київській митрополії, з ініціативи митрополита Йосифа Велямина Рутського та за участю святого Йосафата Кунцевича. З бігом століть воно періодично осучаснювалось, виходячи з наявних умов і обставин, оскільки Генеральні капітули Чину отримали від Конгрегації поширення віри в 1624 році право укладати свої Конституції, зважаючи на документи Церкви».

¹⁰⁴⁸ Декрет Конгрегації для СЦ (№70/2004) від 17.04.2018 р. про затвердження Статуту.

Відзначення ювілею 400-ліття Василіянського чину

Згідно з постановою Генеральної капітули 2012 р. відзначити у 2017 році великий Ювілей 400-ліття заснування Василіянського Чину Святого Йосафата, протоархимандрит Генезій Віомар написав у 2013 р. Послання до ченців «з нагоди підготовки до святкування 400-ліття заснування Чину»¹⁰⁴⁹.

У цьому Посланні подано синтез історії Чину, підкреслюючи, що «за нами дійсно велика історія – життя Чину і Церкви – змагання багатьох наших попередників, які у своєму часі жили і діяли на славу Божу та спасіння душ. Цю історію годі охопити не те, що окремою книгою, а, мабуть, і тисячами книг, бо це історія осіб та інституцій: особисті історії тисяч монахів; історії монастирів, парафій, шкіл, друкарень, товариств тощо; діяння духовно-пасторальне, організаційне, просвітницьке й матеріальне. Чин «як заслужена родина» має свою «золоту книгу», куди складаються акти «віри і героїства» його ченців. І наш обов'язок її читати, бо за словами Святого Отця нашого Василя: люди наповнюються духовною радістю вже від самої згадки про славетні вчинки праведників, а почуте спонукає їх до ревного наслідування тих учинків. Опис життя славних мужів немов освітлює дорогу тим, що прагнуть спасіння... І коли ми оповідаємо про життя тих, хто успавилися побожністю, тоді ми прославляємо Володаря через Його слуг»¹⁰⁵⁰.

На закінчення Ювілею 400-ліття, 25 листопада 2017 р. Протоархимандрит видав Послання до Отців і Братів Чину¹⁰⁵¹, в якому висловив радість, що по всіх василіянських провінціях відбулися урочисті святкування по наших монастирях і парафіях, де трудяться василіяни. Хоч у них взяло участь найбільше людей, то не менш важливим був науковий та культурний аспект святкування. Організація симпозіумів, зустрічей, виставок, конференцій, презентацій книг про Чин та його історію і сучасність – у Пряшеві, Брюховичах, Вільнюсі, Львові,

¹⁰⁴⁹ *Постанови – пояснення – розпорядження*, ч. 23 (2013 р.).

¹⁰⁵⁰ Там само, с. 8.

¹⁰⁵¹ Web: www.OSBM.info

Варшаві, Прудентополі, Барановичах, Бучачі, Івано-Франківську, Гошеві, Клуз-Напоці – дала можливість не тільки для зустрічі науковців – дослідників діяльності Василянського Чину та студентів різних навчальних закладів, а й до наукового опрацювання різних ділянок його розлогої в часі та просторі спадщини».

«У цьому плані найважливішою науково-просвітницькою подією була Міжнародна наукова конференція у Львові-Крехові 14-17 вересня 2017 року «Чин Святого Василя Великого: історія, сьогодення, перспективи», матеріали якої, сподіваємось, вийдуть друком, яка була організована Василянським Чиним Святого Йосафата та Українським Католицьким Університетом, під патронатом Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава і за підтримки Львівської міської ради»¹⁰⁵².

З нагоди Ювілею 400-ліття Чину у 2017 р. вже видано три збірки конференцій, які відбулися:

1. у Вільнюсі: *Чин Святого Василя Великого: із народу – народові* (укр. і литовською мовами), Шяуляй–Львів 2017, с. 291.

2. у Варшаві: *Василяни у світі: минуле і сьогодення*, В-во «Василіяда», Варшава 2017, с. 181.

3. у Пряшеві: *História Rádu Baziliánov sv. Jozafáta* (Історія Василянського Чину св. Йосафата), Пряшів 2017, с. 286. Збірку видав Греко-католицький теологічний факультет Пряшівського університету.

Серед інших видань, важливою науковою подією була й публікація протоколів перших шести капітул Василянського Чину 4-ма мовами: староруською, польською, латинською і українською, з *Додатком* Правил для монахів та інших писань митрополита Йосифа В. Рутського (українською мовою), під редакцією отця Порфирія Підручного ЧСВВ та диякона Богдана П'єтночка ЧСВВ¹⁰⁵³.

¹⁰⁵² Web: www.OSBM.info

¹⁰⁵³ Підручний П. і П'єтночко Б. ЧСВВ, *Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік*, Рим–Львів, *Записки ЧСВВ* 2017, секція I, т. 55.

ВИСНОВКИ

Коли після чотирьох століть розглядаємо законодавство Василянського чину Святого Йосафата, на перший план виступають *постаті*, які уклали його закони чи надали їм свою духовність, а також ті особистості, які згодом ті закони упорядковували чи їх обновляли. На другий план виступають *особливі риси василянського законодавства*, які безперервною ниткою тягнуться від початку реформи митрополита Йосифа Рутського – до наших днів.

Якщо мова про постаті, то ними є: митрополит Йосиф Велямін Рутський, священномученик Йосафат Кунцевич і два римські папи – Венедикт XIV та Лев XIII, не згадуючи про Урбана VIII, який у 1631 р. затвердив Василянську Конгрегацію Пресвятої Тройці. Коли ж говорити про притаманні риси василянського законодавства, яких немало, то зупинимось тільки на двох: генеральні капітули Чину та старання мати упорядковані закони, затверджені Апостольським престолом.

I. Головні постаті

1. *Митрополит Йосиф Велямін Рутський* (+ 1637) – це ідеалізатор і реалізатор тобто основоположник законодавства в Унійній Церкві. Він ще як мирянин уклав проект оновлення руського чернецтва, а саме: створити з руських монахів Чин на зразок західних Чинів і сперти на ньому структуру Унійної Церкви. Ченці цього Чину повинні відзначатися знанням і святістю життя, утримувати єдність з Римом та лад в Унійній Церкві.

Рутський вступив до Святотроїцького монастиря у Вільні 1607 р. і взявся за обнову руського чернецтва разом зі святим Йосафатом Кунцевичем. Коли було 5 оновлених монастирів, він, вже як київський митрополит, зібрав ченців на першу генеральну капітулу (1617 р.), на якій всі монастирі об'єднано під проводом одного протоархимандрита. Для своїх ченців він уклав *Спільні й Партикулярні правила*, які лягли в основу законодавства Василянського чину.

Укладаючи правила, Рутський брав до уваги правила святого Василія Великого, традиційний спосіб життя руських ченців, папські післятридентські декрети, видані для реформи чернецтва

Католицької Церкви. А коли не знаходив потрібних на той час правил для своїх ченців, доповняв їх правилами західних Чинів, зокрема єзуїтськими.

2. *Святий Йосафат Кунцевич (+ 1623)* – це душа чернечої реформи та його законодавства. Він захопив Йосифа Рутського розпочати обнову чернецтва та своїм святим і зразковим життям щоденно показував молодим ченцям, якою повинна бути монаша святість. Якщо Рутський вніс у реформу свою бойову ініціативу й набув на Заході освіту, то святий Йосафат дав від себе любов до східних богослужінь, звичаїв і приклад святого життя. На третій генеральній капітулі 1623 р. владика Йосафат, разом з іншими ченцями, склав перед Святими Таїнами присягу «постійно перебувати аж до смерті у грецькому обряді та в єдності з Римською Церквою». А декілька місяців згодом він засвідчив своє прив'язання до Петрової Скелі мученицькою смертю. Можна сміло твердити, що владика Йосафат своєю кров'ю освятив заснування Чину та його законодавство, яке закінчено укладати на генеральній капітулі 1623 р. Тому, що святий Йосафат був душею реформи й мученицькою кров'ю освятив відновлене чернецтво, згідно з Христовим заповітом «щоб усі були одно», Апостольський престол у 1932 р. назвав Василянський чин його іменням: *Василянський Чин Святого Йосафата*.

3. *Папа Венедикт XIV (1740-1758)* – це творець об'єднаного Чину, бо за його велінням з двох василянських конгрегацій – Святотроїцької і Святопокровської – у 1743 р. на Дубенській капітулі створено одну чернечу спільноту, яку Венедикт XIV офіційно назвав: *Руський Чин Святого Василя Великого*. Без сумніву, свою організованість Василянський чин завдячує цьому Папі, який видав декілька документів, що лягли в основу його законодавства. Згадаємо хоча б два документи: *Inter plures* (Між численними, 1744 р.) і *Super familiam* (Над родиною, 1756 р.). У першому – він підпорядкував Василянський чин безпосередньо Апостольському престолові й виправив конституції, укладені Дубенською капітулою 1743 р., а в другому – віддав архимандритів під юрисдикцію протоархимандрита Чину.

4. *Папа Лев XIII (1878-1903)* – це обновитель Василянського чину та його законодавства. У 1882 р. він видав конституцію *Sin-*

gulare prasidium (Особливою охороною), в якій ствердив факт, що «поки Василянський чин був сильний, сильною була й Руська Церква». За радою протоігумена Климентія Сарницького, він доручив реформу василян отцям Товариства Ісусового, які в початках допомагали митрополитові Йосифові Рутському і святому Йосафатові відновити чернецтво у Київській митрополії. Єзуїтам він наказав укласти Василянам конституції, «подібні до тих, що їх так знаменито уклали святий Василій і святий Йосафат». Папа вийняв Василянський чин з-під влади митрополита і єпископів та підчинив його прямо Апостольському престолові. Він висловив сподівання, що Чин пошириться поза межі Галичини. І так сталося.

Б. Притаманні риси василянського законодавства

1. *Генеральні капітули* – це одна з основних рис Чину, бо вони до сьогодні відіграють велику роль в його історії. У 1624 р. митрополит Рутський разом з єрархією звернувся до Рима з проханням затвердити об'єднання василянських монастирів в одну спільноту. Конгрегація ПВ ще цього самого року видала декрет і дала василянам «право обирати собі на майбутнє одного головного настоятеля або протоархимандрита всієї Русі та збиратися на генеральні капітули кожних чотири роки й на них укладати мудрі конституції, згідно зі священними канонами, соборовими декретами та постановами Найвищих Архiereїв». Цей декрет у 1631 р. затвердив папа Урбан VIII. Відтоді василяни постійно збираються на капітули. До 1743 р. василянські капітули відзначаються тим, що у них брав участь митрополит і єпископи, тому вони були своєрідними соборчиками Унійної Церкви. Після 1743 року тематика ген. капітул звужилась до внутрішніх справ Чину, бо єпископи більше не брали в них участі. Крім генеральних капітул, від 1747 року в кожній провінції Чину відбувалися, і до сьогодні відбуваються, капітули, на яких вирішуються поточні справи кожної провінції.

2. *Постійне старання мати конституції упорядковані й потверджені Апостольським престолом.* Ще за життя митрополита Рутського василяни бажали мати упорядковані закони і просили його, щоб уклав правила для митрополита, в яких була б точно

визначена влада Київського митрополита над Чином і обов'язки Чину супроти митрополита. Через брак таких правил постали непорозуміння з митрополитами, і василіяни почали старатися про затвердження Апостольським престолом своїх конституцій, в яких була б точно визначена влада митрополита над Чином.

У 1686 р. з наказу римської Конгрегації Поширення віри скликано Новгорододоцьку капітулу, і на ній доведено, що конституції, якими нормується Чин – автентичні. Тоді їх вислано до Рима, але до затвердження, не дійшло, бо цьому спротивлявся кардинал Франческо Нерлі, який в усьому підтримував митрополита Кипріяна Жоховського.

Після об'єднання Чину (1743 р.) поновились старання мати один кодекс конституцій, затверджений Апостольським престолом. Над проектом того кодексу василіяни довго працювали і його опублікували 1791 р., але через політичні обставини до римської апробати не дійшло. Щойно в 1910 році, після Добромильської реформи, Апостольський престол затвердив повний кодекс василіянських конституцій, який згодом пристосовано до *Східного Чернечого Права*, виданого 1952 р. Цей кодекс під заголовком *Конституції Чина Св. Василія Великого* офіційно схвалив папа Пій XII 14 червня 1954 р.

Після II Ватиканського собору чернечим інституціям наказано пристосувати свої конституції до соборових декретів і вказівок Церкви. Від 1969 до 2008 року василіяни провели десять генеральних капітул, пристосовуючи свої конституції до соборових декретів, *Кодексу Канонів Східних Церков* та до нової дійсності, яка склалась у країнах Східної Європи після упадку комунізму.

Коли в 2008 році XI Римська генеральна капітула виготовила повний текст Статуту, Конгрегація для СЦ його затвердила 18 липня 2009 р. «на сім років на випробування». Від 2012 року тривала посилена праця над удосконаленням Статуту, яка завершилася декретом остаточного затвердження, виданим Конгрегацією для СЦ 17 квітня 2018 р.

ДЖЕРЕЛА І ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ

I. Неопубліковані джерела

Протягом 25 років автор відвідував ватиканські й римські архіви та бібліотеки, шукаючи за документами для публікації до III секції «Записок ЧСВВ», а також для своєї праці. За цей час він переглянув дуже багато рукописів в архівах і бібліотеках інших країн. Нижче подані головніші архіви й бібліотеки, в яких він працював.

1. Archivio Segreto Vaticano (ASV)
2. Biblioteca Apostolica Vaticana
3. Archivio Doria Landi Panphili
4. Archivum Romanum Societatis Jesu (ARSI)
5. Archivum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide (APF)
6. Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali (ACO)
7. Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung
8. Центральний державний історичний архів України у Львові
9. Львівська нац. наукова бібл. України ім. В. Стефаника НАН
10. Архив Санкт-Петербургского института истории РАН
11. Российская национальная библиотека (Санкт-Петербург)

II. Опубліковані джерела

A. «Ponenze» (судові розправи) для приватного вжитку Конгрегації поширення віри (ПВ), які стосуються василіян (З багатьох «Поненц» подаю тільки чотири для прикладу)

S. Congregatione Particolari de Propaganda Fide, Super materiis Ruthenorum E.mo et R.mo D. Card. Carafa ponente, Leopoliens. seu Ordinis S. Basilii, Pro R.ma Congregatione Provinciae Poloniae Ordinis Divi Basilii Magni ac Ill.mo D. Promotore Fiscali Curiae Metropolitanae Kioviensis totiusque Russiae, contra R.mam Congregationem eiusdem Ordinis Provinciae Lithuaniae, Fasc. 1: Restrictus Responsionis; Fasc. 2: Summarium, Typ. de Comitibus, 1742.

S. Congregatione de Prop. Fide, E.mo et R.mo D. Card. Carafa ponente, Leopoliens. seu Ordinis S. Basilii, Pro Congregatione SS. Trinitatis ac R.mo Generali seu Proto-Archimandrita Ordinis S. Basilii in Polonia, Lithuania totaque Russia, contra R.mum Promotorem Fiscalem Curiae Metropolitanae Kioviensis et assertam Provinciam Poloniae eiusdem Ordinis (Fasc. 1:

Memoriale Additionale Facti et Iuris cum Responsione; Fasc . 2: Summarium, Typis de Comitibus, 1742.

S. Congregatione de Prop. Fide, Coram SS. Domino Nostro, Kiovien. Praetensae Iurisdictionis , Inter Proto-Archimandritam Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum et Metropolitam (Fasc.1: Restrictus Facti et Iuris, Fasc. 2: Summarium), Typis Bernabò, 1754.

S. Congregatione de Prop. Fide, Coram SS. Domino Nostro, Kioviens. Praetensae Iurisdictionis, Inter Proto-Archimandritam Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum et Metropolitam (Fasc. 1. Restrictus Responsionis Facti et Iuris, Pro Proto-Archimandrita Ordinis S. Basilii M. Ruthenorum; Fasc. 2: Summarium. Typis Bernabò 1795).

B. «Monumenta» et «Analecta OSBM»

MUH = Monumenta Ucrainae Historica, Romae 1964-1977.

Welykyj, *Acta Propagandae* = Acta S. C[ongregationis] de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia (1622-1862), ed. A. Welykyj, voll. 5, Romae 1953-1955.

Welykyj, *Congregationes Particulares* = Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia (1622-1862), ed. A. Welykyj, voll. 2, Romae 1956-1957.

Welykyj, *Documenta Pontificum* = Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia (1075-1953), ed. A. Welykyj, voll. 2, Romae 1953-1954.

Welykyj, *Documenta Unionis* = Documenta Unionis Berestensis eiusque Auctorum (1590-1600), ed. A. Welykyj, Romae 1970.

Welykyj, *Epistolae Metropolitanarum* = Epistolae Metropolitanarum Kioviensium Catholicorum (1613-1838), ed. A. Welykyj, voll. 9, Romae 1952-1980.

Welykyj, *Josaphat Hieromartyr* = S. Josaphat Hieromartyr. Documenta beatificationis et canonisationis (1623-1867), ed. A. Welykyj, voll. 3, Romae 1952-1967.

Welykyj, *Litterae Basilianorum* = Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjae (1601-1760), ed. A. Welykyj, voll. 2, Romae 1979.

Welykyj, *Litterae Episcoporum* = Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600-1740), ed. A. Welykyj, voll. 5, Romae 1972-1981.

Welykyj, *Litterae Nuntiorum* = Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae illustrantes (1550-1693), ed. A. Welykyj, Romae 1959-1977.

Welykyj, *Litterae Congregationis PF* = Litterae S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae e Bielarusjae specantes (1622-1862), voll. 7, Romae 1954-1957.

Welykyj, *Supplicationes* = *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarussiae* (1600-1769), ed. A. Welykyj, voll. 3, Romae 1960-1965.

С. ОПУБЛІКОВАНІ КОНСТИТУЦІЇ ЧСВВ З ДОДАТКАМИ ДО НИХ

(у хронологічному порядку)

- 1717 рік.** *Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego w krotce zebrane* [Це Спільні правила митр. Рутського, які вперше появилися друком у Супраслі 1717 р., в додатку до книжки о. Димитрія Занькевича ЧСВВ *Cedr Mistyczny*. У 1740 р. ті Правила перевидано в Почаєві.
- 1751 рік.** *Summariusz Reguł Św. Ojca Naszego Bazylego Wielkiego, z Reguł Obszerniejszych y Krótszych, z Konstytucyj Mniskich, Nauk Jego Zakonnych, w krotce zebrany*, Wydr. w Typografii OO. Bazylianow, Poczajów 1751.
- 1772 рік.** *Constitutiones examinandae et seligendae in futuris Capitulis Provincialibus, tum denique Generali Ord. S. B. M., Patribus et Fratibus ejusdem Ordinis ad meliorem usum prius lecturis, et suum votum, quod in Domino cuique visum fuerit, propriis locis pro addendo vel minuendo suo proposituris exhibitae*. Typis S.R.M. Poczajoviae 1772, p. 283. [Разом з цими Конституціями, що зберігаються в АГУ, оправлений протокол Берестейської капітули 1772 латинською мовою та «Виклад» постанов капітули польською мовою: *Wyklad Ustawów Kapituły ostatniey Brzeskiej w roku 1772 w miesiącu lutym odprawionej...*
- 1791 рік.** *Codex Constitutionum Ordinis S. Basilii M. ex sancitis antiquiorum Capitulum Congregationis Ruthenorum et Decretorum Sanctae Sedis collectarum, ad textum Regulae S. Patris nostri exactus et conformatus*. Typis Monasterii Poczajoviensis OSBM 1791, p. 261.
- 1854 рік.** *Regole del nostro Santo Padre Basilio Magno ed osservazioni e istruzioni spirituali raccolte da Mons. Giuseppe Welamin, Metropolita ruteno, e consegnate al monastero dello stesso Ordine in Minsk, stampate per maggior comodo in Wilna nella stamperia dei RR. PP. Basiliani, anno 1771. Ristampate con permesso della ecclesiastica censura in Roma nella stamperia della S.C. de Propaganda Fide 1854, p. 168.*
- 1854 рік.** *Ustawy Ś.go O.ca N.go Bazylego W.go, tudzież uwagi i nauki duchowne przez S.P.J.X. Józefa Welamina Ruckiego, metropolitę całej Rusi, zebrane i klasztorowi Mińskiemu tegoż Zakonu podane dla większej wygody teraz wydrukowane w Wilnie, w Drukarni J.K.M. XX. Bazylianów roku 1771. Za pozwoleniem Duchownej cenzury dosłownie przedrukowane w Rzymie w Drukarni Propagandy Wiary roku 1854.*
- 1857 рік.** *Statuta Ordinis S. Basilii Magni in Hungaria*, Strigonii 1857.
- 1858 рік.** *Правила Чина Св. Васілія Великого, во Угорщині*, Типом Инст. Ставропигіанскаго, Львовъ 1858, с. 160.

- 1858 рік. *Synopsis Statutorum Religiosi Ordinis S. Basilii Magni, ex institutionibus et Regulis sancti Fundatoris desumptorum, sub Apostolica a SS.mo Domino Pio Papa IX decreta visitatione pro observantia eiusdem Ordinis Provinciae Halicianae religiosi praescriptorum* – 1858. [Копія рукопису].
- 1885 рік. *Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii M. reformatae ad mentem Constitutionis SS. D. N. Leonis PP. XIII*, [Romae ex Aedibus S. Congregationis de Propaganda Fide, die 17 Dec. 1885], p. 23.
- 1890 рік. *Summarium Constitutionum Congregationis Ruthenae S. Basilii Magni, reformatae ad mentem Constitutionis SS. D. N. Leonis PP. XIII “Singulare praesidium”*, Ex off. typ. Colegii S.J., Staraviesiae 1890, p. 38.
- 1896 рік. *Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii M. reformatae ad mentem Constitutionis SS. D. N. Leonis PP. XIII*, Ex Typ. Polyglotta S.C. de Propaganda Fide, Romae 1896, p. 64.
- 1897 рік. *Appendix ad Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii M. reformatae*. Typis PP. Basilianorum, Zolkeviae 1897, p. 32.
- 1900 рік. Витяг з Уставів Руского Згромадження Чина св. Василя В., зреформованого по мисли Конституції Святійшого О.П. Льва XIII, Печ. ОО. Василян, Жовква 1900, с. 42.
- 1906 рік. *Decreta et Ordinationes Capituli Provincialis vim Capituli generalis habentis in monasterio Žovkoensi anno 1926 a die 18 ad diem 26 februarii celebrati*, Žovkva 1906, p. 41.
- 1910 рік. *Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii Magni ad mentem Constitutionis SS. P. D. N. Leonis PP. XIII “Singulare praesidium”*, Typ. PP. Basilianorum, Žovkva 1910, p. 193.
- 1932 рік. Витяг із Уставів Чина св. Василя Великого, Печатня ОО. Василян у Жовкві Р.Б. 1932, с. 37.
- 1935 рік. *Appendix ad Constitutiones Ordinis Basiliani Sancti Josaphat*, Ex Typ. PP. Basilianorum, Žovkva 1935, p. 28.
- 1954 рік. *Constitutiones Ordinis Basiliani Sancti Josaphat*, Apud Curiam generalem Ordinis, Romae 1954, p. 216.
- 1955 рік. Конституції чина св. Василя Великого, При генеральній Курії Чина, Рим 1955, с. 213.
- 1969 рік. Устав – Правила – Правильник Василянського чина св. Йосафата, постановлені ген. Капітулою Римською III. Рим 1969, с. 254 (циклостильне видання).
- 1977 рік. Конституції чину Св. Василя Великого. Устав – Правила – Правильник, Рим-Торонто 1977, с. 324.
- 1993 рік. Конституції чину Св. Василя Великого. Устав – Правила – Правильник, Рим 1993, с. 326.
- 2002 рік. Конституції чину Св. Василя Великого. Устав – Правила – Правильник, Рим 1993, с. 344.

- 2010 рік.** *Статут Василянського Чину Святого Йосафата. Історія – Правила – Статут – Додатки*, В-во Місіонер, Львів 2010, с. 367.
- 2018 рік.** *Правила Василянського Чину Святого Йосафата: Історія, Повчання, Статут, Додатки*. Жовква, В-во Місіонер, 2018.
- 2018 рік.** *Regole dell'Ordine Basiliano di San Giosafat: Storia, Insegnamenti, Statuto, Aggiunte*. Zhovkva, Misioner 2018.

БІБЛІОГРАФІЯ

А. Кириличним алфавітом

- Балик, Катафальк = Балик Борис І., ЧСВВ, Катафальк чернечий Василян XVII-XVIII ст. // *Записки ЧСВВ*, т. VIII (Рим 1973).
- Балик, Монастирі = Балик Борис І., ЧСВВ, Монастирі Перемиської єпархії за владцтва Іннокентія Винницького (1679-1700) // *Записки ЧСВВ*, т. III (Рим 1958), с. 69-97.
- Ваврик, У сторіччя = Ваврик М., ЧСВВ, У сторіччя апостольського листа Льва XIII «Особливою охороною» // *Записки ЧСВВ*, т. XI (Рим 1982).
- Ваврик, Нарис розвитку = Ваврик М., ЧСВВ, *Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII-XX ст.*, Рим 1979.
- Ваврик, Лаврівська хроніка = Ваврик М., ЧСВВ, Лаврівська хроніка (1771-1882) // *Записки ЧСВВ*, т. II (1954), 65-94.
- Василянські ген. капітули = Підручний П. і П'єтничко ЧСВВ, Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік – *Bazylikańskie kapituły generalne od 1617 do 1636 roku – Capitula generalia Basilianorum ab anno 1617 ad annum 1636*, Рим–Львів, *Записки ЧСВВ*, т. 55, 2017.
- Голубинській Е., *История Русской Церкви*, том I, част. II.
- Жукович, Жизнеописаніє = Жукович Пл., Жизнеописаніє митр. Іосифа Вельямина Рутскаго, составленное митр. Рафаилом Корсаком, и сочиненіє Рутскаго объ улучшеніи внутренняго строя уніатской Церкви // *Христіанское Чтеніє*, т. 229 (1909), с. 1089-1108.
- Каровець, Велика реформа = Каровець М. ЧСВВ, *Велика реформа Чина св. Василія В. 1882 р.*, тт. 1-4, Жовква 1933-1938.
- Коссак, Шематизм = Коссак Н. М., *Шематизм Провинції св. Спасителя Чина св. Василія Великого в Галиції и Короткий погляд на монастири и на Монашество Руске от заведеня на Руси выры Христовои аж по нинишное время*, Львов 1867.

- Коялович, *История Базилианского Ордена* = Коялович Н. О., *История Базилианского Ордена* // *Христ. Чтение*, 44 (1864), сс. 11-75, 419-464.
- Лисейчиков Д. *Завещание митрополита Иосифа Вельямина Рутского // Завещания униатских иерархов киевской митрополии XVII и XVIII вв. как пример религиозной культуры общества Речи Посполитой*, Люблин 2013, с. 47-71.
- Петров Н.М., *Очерк истории Базилианского Ордена* // *ТКДА*, т. V-VII (1870-1872).
- Соловій-Великий, *Святий Йосафат* = Соловій М. – Великий А., *Святий Йосафат Кунцевич – його життя і доба*, Торонто 1967.
- [Сульжинський Лука, ЧСВВ], *Краткия известия о положении Базилианского ордена и разных переменах в его управлении, от 1772 г. до 1811 г.* // *ТКДА*, 9 (1868) III, 147-168; IV, 100-144, 245-302.
- Хлебцевич, *Иосафат Жарскій* = Хлебцевич И. А., *Иосафат Жарскій, провинціал Литовских базилианских монастырей, впоследствии епископ Пинскій*, Гродна 1897.

Б. Латинським алфавітом

- Balyk, *Duo documenta* = Balyk J. B., OSBM, *Duo documenta ad res gestas Josephi Velamin Rutski, metropolitae Kioviensis spectantia primo eduntur* // *Collectanea Theologica*, Varsaviae 1958.
- Blażejowskyj, *De potestate Metropolitaram* = Blazejowskyj D., *De potestate Metropolitaram Kioviensium in Clerum Regularem (1595-1805)*, ed. 2, Romae 1973.
- Guépin, *Un Apôtre* = Guépin Alphonse, *Un Apôtre de l'Union des Eglises au XVII s. Saint Josaphat, et l'Eglise greco-slave en Pologne et en Russie*, v. I-II, Paris 1897-1898.
- Jackowski H., *Bazylianie i Reforma Dobromilska*, Kraków 1884.
- Kowalówka, *L'attività* = Kowalówka G. C., OCD, *L'attività pastorale e missionaria dei Carmelitani Scalzi Polacchi*, Roma 1970.
- Kowalówka Leonard, *Z naszej przeszłości misyjnej*, Rzym 1975.
- Lach Milan, S.J, *Il contributo di Giorgio Giovanniccio Bazilovič OSBM alla formazione monastica dei Basiliani dell'eparchia di Mukačevo (1789-1821)*, Košice 2010.
- Lorens Beata, *Bazylianie provincji koronnej w latach 1743-1780*, Rzeszów 2014.
- Pekar, *Documents* = Pekar A., OSBM, *Documents concerning the Apostolic Visitation of the Basilian Fathers in Transcarpathia (1856-1858)* // *Записки ЧСВВ*, т. XIII (1988), p. 306-356.

- Pekar, *Basilian Reform* = Pekar A., OSBM, *Basilian Reform in Transcarpathia* // *Зануцку ЧСББ*, т. VII (1971), p. 141-226.
- Praszko, *De Ecclesia Ruthena* = Praszko I., *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665*, Romae 1944.
- Senyk Sophia, *A History of the Church in Ukraine*, v. I (Roma 1993).
- Senyk Sophia, *Rutskyj's Reform and Orthodox Monasticism: A Comparison* // *ОСР*, v. 48 (1982).
- Szegda, *Działalność* = Szegda M., *Działalność prawno organizacyjna metropolity Józefa IV*, Warszawa 1967.
- Wawryk, *De officio vestitionis* = Wawryk M. OSBM, *De officio vestitionis et professionis in Ordine Basilianorum S. Josaphat* // *Analecta OSBM*, v. VI (1967), p. 541-576.
- Welykyj, *Rutskyj in «exitu viarum»* = Welykyj A. G. OSBM, *Rutskyj in «exitu viarum» (1603-1608)* // *Зануцку ЧСББ*, т. I (1949), p. 9-38.
- Wojnar, *De regimine Basilianorum* = Wojnar M. OSBM, *De regimine Basilianorum Ruthenorum a metropolita Josepho Velamin Rutskyj instauratorum*, Romae 1949.
- Wojnar, *De Capitulis Basilianorum* = Wojnar M. OSBM, *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954.
- Wojnar, *De Protoarchimandrita Basilianorum* = Wojnar M. OSBM, *De Protoarchimandrita Basilianorum*, Romae 1958.
- Wojnar M., *De Archimandritis Basilianis in Metropolia Kioviensi (1617-1882)* // *Ius Populi Dei* (Miscellanea in honorem R. Bidagor), v. II (Roma 1972), p. 419-425.
- Wojnar M. *De approbatione Pontificia Constitutionum Ordinis Basiliani S.ti Josaphat* // *Зануцку ЧСББ*, т. II (Рим 1954), с. 229-241.

ЗАГАЛЬНИЙ ПОКАЖЧИК

- Абас Йов**, єзуїт 355
Августин, святий 94
Австрія 215, 254-255, 257, 261, 268, 275, 281; уряд 271, 278
Австро-Угорщина 296, 300
Американська провінція 336, 337, 339
Ангелович Антоній, митр. 280, 282-283, 285
Адмонітор 61, 248
Аквавіва Клавдіо, ген. єзуїт. 45
Албано, мон. василіянок 79
Алберіччі Маріо, секр. ПВ 133
Антонеллі Л., преф. ПВ 261
Антонович С. ЧСВВ 269
Антопільська нар. 1745 р. 229
Аргентинська в-пров. 338-339
Аркетті Д. нунцій 256-257, 260
Аркінто А., нунцій 231-232
Аркудій Петро, грец. свящ. 26
Архимандрити, декрет 1756 р. 209; – помічники 263-265
Архів римських прокур. 256
Базілович Йоанікій ЧСВВ 297
Балик Борис ЧСВВ 29
Балкани 62
Бапст Петро, єзуїт 322
Барберіні А., кард. 115, 225
Барберіні Карло, кард. 58, 151, 154, 173-174
Барвінський М., ген. вік. 288
Барська конфедерація 249
Барусевич Аркадій ЧСВВ 294
Батіг Віктор ЧСВВ 351
Баттандієр Алберто, монс. 326
Баудісс А., єзуїт 318, 322
Березвицький монастир 148
Березовський Лазар ЧСВВ 335
Берент Іван, єзуїт 161
Берестейські капітули:
1667 р. 108, 137, 172
1747 р. 216, 230
1751 р. 216, 231-232
1759 р. 216, 239, 251
1772 р. 213, 215, 249, 255, 257, 272
Берестейська унія 25, 264
Берестя, місто 223, 231, 255
Битенський монастир 46-48, 109, 175, 187, 231
Битенські капітули:
1657 р. 107, 126
1698 р. 108, 180
1726 р. 108, 189
1736 р. 108, 191
Біда Теофан ЧСВВ 124
Біла Підляська, 223, 231, 255
Білецький Теофан ЧСВВ 293
Білінський Іпатій, протоарх. ЧСВВ 230-231, 237, 240-241, 243, 250
Білінкевич Стефан ЧСВВ 275
Білозор Маркіян, єп. 124, 129, 140, 142, 150, 152
Білоруська провінція 265-266, 270-273
Білянський Петро, єп. 278-279
Більська капітула 1709 р. 108, 112, 177, 182
Блажейовський Дм. о. істор. 16, 103, 145, 222

- Богослужбові книги** 184, 258
 обрядова реформа 264
 однообразність 336
 Обов'язок проказувати
 церковне правило 212
- Бокса Яків**, єзуїт 27
- Бонвізо Фр.**, нунцій 142
- Боргезе Ш.**, кард. 44-46, 80
- Боровик Пилип** ЧСВВ 119, 120, 121, 144
- Борунський монастир** 274
- Боснія** 62
- Бразилія** 322, 329, 335, 338; про-
 вінція ЧСВВ 339
- Бранковіч Лонгін**, єп. 62
- Браславський монастир** 25
- Братковський Он.** ЧСВВ 243
- Браунсберг** (Бранево) 43
- Брехва Андрій**, карм. 37
- Брігідо Йосиф**, губернатор 259
- Бубес Терентій** ЧСВВ 298, 302
- Будай Йосиф** ЧСВВ 352
- Булгак Й.**, митр. 270-271, 274
- Бучач монастир** 230, 303
 гімназія 288, 330; – ченці 314
- Бучкович Антон** ЧСВВ 53
- Ваврик Михайло** ЧСВВ 10, 189, 277, 311-312, 343, 347
- Вадинський Созонт** ЧСВВ 279
- Важинський Порфирій**, про-
 тоарх. ЧСВВ єп. 191, 250, 255, 262, 264-265, 280
- Ваннутеллі Сер.**, нунцій 313
- Варшавський мон.** 284-285
- Василій Великий**, святий 41, 70, 78, 312, 319; ікона 38, 94;
 правила 17, 22, 24, 26, 37, 59;
 празник 52, 71; устав 36, 69-
 70; твори 64, 69, 71, 73, 93,
 212-213, 243, 246, 256, 297,
 333, 346, 356
- Василіяни** італійські 18, 219
 Гроттаферратські 18, 26
 Найсв. Спасителя 19
 Св. Йоана Хрестителя 19
 Алепські мелхітів 19
 Конгрегація св. Василія 20
- Василіянки** 20, 68, 78, 186
- Василіянські капітули** 102-108
- Васіль Кіріл**, архиеп. Секр.
 Конгр. для СЦ 355
- Великий Атанасій**, протоарх.
 ЧСВВ 18, 25, 28, 30, 33, 36-37,
 343-346
- Вельо Антоніо**, архиеп. Секр.
 Конгр. для СЦ 359
- Велямни**, родина 26
- Венедикт XIII**, папа 165, 189,
 196, 234
- Венедикт XIV**, папа 14, 19, 101,
 201-203, 207-210, 221, 224-230,
 233-237, 276, 352
- Венедикт святий** 17, 69, 94
- Вернардини** 65
- Винницький Ін.**, єп. 193
- Винницький Март.** ЧСВВ 193
- Винницький Ю.**, митр. 182, 184
- Висаріон**, кард. 18
- Віднова обітів** 53, 224
- Відоні П.**, нунцій 127-128, 132
- Вільно**, місто 27-28, 31, 39, 116,
 140, 185
- Віленська архимандрія** 145-146
- Віленське братство** 42
- Віленські капітули:**
 1636 р. 63, 89, 97, 103-104,
 107, 167
 1642 р. 107, 112, 116, 118
 1646 р. 118-119
 1650 р. 107, 123
 1667 р. 108, 140
- Віленська лікарня** 274

- Віленський** монастир 24, 25, 32-33, 40, 43, 48, 51, 114
- Вільчинський Максиміліан**, протоарх. ЧСВВ 265-266
- Віомар Генезій**, протоарх. ЧСВВ 360, 366-367
- Вісконті Ант.** нунцій 240-241
- Вітебська** архимандрія 271
- Вітошинський Єр.** ЧСВВ 259
- Вітринський Макс.**, протоарх. ЧСВВ 51, 110, 185-188, 190
- Владислав IV**, король 50, 63, 99
- Вовк Фірма.** ЧСВВ 185, 187, 190
- Водзяновска Ірена** 100
- Война Венедикт**, єп. 29
- Войнар Мелетій** ЧСВВ 16, 71, 86, 103, 118, 143, 222, 263, 341, 343
- Войнілович Лучід** ЧСВВ 263
- Волинські** монастирі 145, 230
- Володимирська** нар. 1746 р.229
- Володкович Феліціан**, митр. 230, 239-240, 243
- Вольненський** монастир 274
- Вюрцбурзький** університет 27
- Гавкалюк Олекса** ЧСВВ 350
- Гаврилів Матей** ЧСВВ 354-355, 358, 361
- Гайдамащина** 249
- Галичина** 259, 268, 277, 296, 298-299, 301-302, 308-310, 313-314, 336, 363, 357
- Галіцький Теодор** ЧСВВ 356-7
- Галущинський Марко** ЧСВВ 330-331
- Галущинський Теодосій**, архимандрит ЧСВВ 71, 77, 328, 331, 339-340
- Гарасим Ігор** ЧСВВ 352, 354-5
- Герман Еміліан**, єзуїт 339
- Глинський Венедикт**, єп. 140
- Говінський Мар'ян** ЧСВВ 285-286, 288-289
- Голдаєвич Теоф.** ЧСВВ 284 286
- Головецький Діонісій**, ген. вікарій ЧСВВ 335, 338
- Головня Адріан**, єп. 274
- Голубинський Е.** істор. 22-23
- Гонорій III**, папа 18
- Гощанські конституції** 216, 243-247, 255-256, 266-267, 302, 318, 321
- Градюк Віталій** ЧСВВ 331
- Гребницький Ф.**, митр. 231-232
- Грегорович М.** ЧСВВ 284
- Грекович Антон** ЧСВВ 53
- Грень Теод.** ЧСВВ 359, 361, 364
- Греція** 26, 117
- Грецька колегія** 27, 44-45, 63
- Григорій XIII**, папа 26-27, 122
- Григорій XV**, папа 39
- Григорій II**, митр. 18
- Гриневецький Модест** ЧСВВ 282, 284-287
- Грицак Методій** ЧСВВ 307
- Гузар Любомир**, ВАрхиеп. 355
- Гусаковський Юст.** протоарх. ЧСВВ 272
- Гуторович Йосафат** ЧСВВ 109
- Гуцуляк Лаврентій** ЧСВВ, митр. 264
- Гаганець Йосиф**, єп. 296-298, 300-301
- Гарампі Джузеппе**, нунцій 254
- Гарніє Ж.** (Garnier J.) 71, 77
- Гепен Альфонс**, венед. 70
- Гінтовт Фортунат** ЧСВВ 274
- Гнесько Модест** ЧСВВ 347, 356-357
- Годєбський Теоф.**, єп. 230-231
- Голдейд Лев** ЧСВВ 352, 354
- Грігомонт Жан**, венед. 18

- Грімальді Джір., нунцій 185
 Дацій Юліан ЧСВВ 315, 329
 Дашкевич Гімн. ЧСВВ 287-288
 Делегатура св. Прокопія 355
 Демчук Павло ЧСВВ 328
 Дерманський мон. 65, 240, 243
 Джакіно Дж., корек. 357, 359
 Дзюшинський Ю. ЧСВВ 282
 Дидик Созонт ЧСВВ 329
 Дмитрів Елевтерії ЧСВВ 351
 Добриловський Ю. ЧСВВ 286
 Добромильська реформа, 14,
 213, 244, 248, 308, 348
 Добромильський монаст. 193,
 285, 289, 298, 300, 307, 312
 новіціят 303
 Добромильські капітули:
 1858 р. 298
 1870 р. 304
 1931 р. 14, 335
 Доброхотов Павло, єп. 77, 110
 Догнал А. Ілля, відпущенний з
 ЧСВВ 356
 Домб'є, конц. табір 331
 Домінік, святий 17, 94
 Домініканці 65
 Дорош Іванка, мовна ред. 364
 Дрогобицький монастир 300
 Дрогобицька капітула 289
 Дубенська капітула 1743 р. 14,
 57, 77, 101, 210-211, 215, 218,
 224
 Дубенські збори 1727 р. 195-6
 Дубицький Глікерій ЧСВВ 279,
 282, 284
 Дубович Іван ЧСВВ 52
 Дудкевич Віталій ЧСВВ 355
 Дукас Лідія 14
 Дуріні Анджело, нунц. 249-250
 Духович Олександр, крило-
 шанин 296-298
- Духовна колегія 272-273
 Еррера Ф. (Herrera F.), худож-
 ник 38, 94
 Єзуїти 40, 42, 45-49, 53, 59, 71, 94-
 95, 312, 314, 322-323, 338
 Жарський Й. ЧСВВ 274-275
 Жигимонт III, король 43-44
 Жидичинська капітула 1788 р.
 217, 260-265
 Жиравський Патрикій про-
 тоарх. ЧСВВ 189, 200
 Жировицька бібліотека 109-110
 Жировицька конференція 135
 Жировицький мон. 48, 231, 262
 Жировицькі капітули:
 1658 р. 107, 112, 126
 1659 р. 107, 127
 1661 р. 108, 129, 135
 1675 р. 108-109, 120, 142-146
 1679 р. 108, 147-148
 1694 р. 108-110
 Жировицько-Фалеміцька
 капітула 1629 р. 61, 107
 Жовківська архимандрія 303
 капітула 1926 р. 332
 друкарня 322
 Жоховський Кипріян, митр.
 85, 88-89, 103-104, 109, 113,
 115, 142, 147-148, 150, 152,
 154-159, 169-177, 179, 205
 Жукович Платон, істор. 77
 Жуковський Дм. ЧСВВ 315
 Журовський Ю. ЧСВВ 288
 Завадський Антоній прото-
 арх. ЧСВВ 187, 189-191
 Завадський Юліан ЧСВВ 111
 Заведюк Діонісій ЧСВВ 14, 361,
 364
 Загаєцький монастир 260
 Загайський Яків ЧСВВ 298,
 302, 304-307

- Закарпаття 296, 333, 336
Заленський С., істор. езуїт 47
Заленський Лев, митр. 180-181, 189
Залуцький Тарс. ЧСВВ 354
Замойський собор 14, 178, 192, 196, 206, 210
Занькевич Дмитро ЧСВВ 78, 114, 186
Заячківський Йосиф ЧСВВ 331, 335, 339
Здюшинський Ю. ЧСВВ 284
Зеленецький Н. ЧСВВ 286
З'ємба Юліан ЧСВВ 315
Знойовський Ян. ЧСВВ 208
Золочів, церква 303
Іван-Павло II, св. папа 348, 351, 353, 356
Ігнатієв Руф, істор. 114
Ігнатій Лойола, святий 71
Ілля, пророк 48
Ільницький Теод. ЧСВВ 354
Інголі Франческо, секр. ПВ 60, 89, 119, 121, 123
Інокентій IX, папа 144
Інокентій XII, папа 137, 159, 172
Інокентій XI, папа 154, 161
Іневич Юстин ЧСВВ 293, 295, 298, 302, 304
Італія 17, 18, 26
Йосиф II, імпер. 278, 293
Казимир, поль. король 18
Калиш Анаст. ЧСВВ 330-333
Кальвінізм 27-28
Камеліс Йосиф ЧСВВ 169- 172
Камінський Кесарій ЧСВВ 274
Канада 322, 329; – Канадська пров. 329, 335-336, 338-339
Кандюк Панкратій ЧСВВ 335
Капітульні конституції 88, 125, 156, 213-215, 218, 222-224, 251, 260, 263, 274, 276
Католицька Церква 45, 65
Караман Матей, місіонер 203
Караффа П'єтро, кард. 202-203, 210
Карловий університет 27
Кармеліти босі 29-30, 32, 36, 45, 48-49, 58-59, 94, 133-135, 141
Каровець Макарій ЧСВВ, 309
Касіян Луїс ЧСВВ 364
Кассета Франческо, кард. 325
Кастеллі Джузеппе, кардинал преф. ПВ 210, 253
Катерина II, цариця 265, 268
Кауфманн Йосиф, франциска-нець, каноніст 326-327
Кваснинський Андрей, єпископ 117, 123, 125, 126
Київ, м. 23; кат. св. Софії 54
Київська митрополія 24, 31, 35, 43, 93, 119-120, 125, 134, 207, 268
Київські митрополити 221-224
Кипріянович Симеон ЧСВВ 137, 145, 180
Кишка Лев, протоарх. митр. 108, 110-111, 118, 181-182, 184-186, 190, 196-197, 247
Кінах Гліб, ген. вікарій ЧСВВ 77, 297, 339
Климент VIII, папа 27, 50, 73-74, 122, 248
Кобринський собор 61
Кобринська архимандрія 141-142, 263
Ковалювка Леонард, карм. 30, 31, 58, 60
Ковбич Василій, проарх. ЧСВВ 355-359, 361

- Когут Микола** ЧСВВ 339
Кодекс конституцій 260-263;
 1791 р. 266-267, 276, 321
Козаки 43, 53, 114, 123, 125
Колегія справедливості 269-271
Коленда Гавриїл, митр. 103,
 113, 115, 126-129, 132, 134,
 136, 138-143, 149
Коліївщина 249
Коллона Федеріко, кард. 170
Компаневич Варлаам ЧСВВ
 286-289, 291-292, 294
Конгрегація Віленська ЧСВВ
 19, 54, 56-57, 69; Святогро-
 їцька 19, 41, 49, 101, 200-201
 Святопокровська 101, 199-
 201
Конгрегація
 для Східних Церков 19
 Поширення віри (РФ) 39
 ПВ у справах Сх. обряду 39
 для Східної Церкви 39
Кончак Єфрем ЧСВВ 14, 360
Конюський А., єзуїт 47
Коритко Ясон ЧСВВ 304
Королевський Кир., істор. 217
Корсак Павло ЧСВВ 128
Корсак Рафаїл, митр. прото-
 арх. 27, 39-41, 45, 60, 63-65,
 70, 77, 89, 113, 115, 143
Корчагін Клим ЧСВВ 347, 349
Корчинський Єротей, ген. вік.
 ЧСВВ 261, 264
Коссак Михайло, істор. 16, 219
Коссак Омелян ЧСВВ 290-295,
 298, 302, 304-305
Коцур Тимотей ЧСВВ 359
Коцца Джузеппе, грот. вас. 319
Коялович Альберт, єзуїт 40
Коялович Михайло 15, 42, 95
Крайцар Ян, єзуїт, проф. 14
Краснопуца мон. 283, 285, 291
Крачковський Ю. 15, 111
Кревза Лев, архиєп. ЧСВВ 41
Крем'янецький монастир 260
Крехівські капітули:
 1803 р. 281
 1809 р. 283
 1814 р. 285
 1830 р. 288
 1846 р. 292
 1917 р. 330
Крижанівський Н. ЧСВВ 335
Кристинопільські капітули:
 1906 р. 324
 1909 р. 328
Кунцевич Йосафат, святий 26,
 39, 41, 47, 55-56, 70, 92, 115,
 264, 310, 312, 365
Кусса А., секр. Конгр. СЦ 341
Кушеліч Яким, протоархим.
 ЧСВВ 180
Лабай Йосафат ЧСВВ 339
Лавришівська архимандрія 142
Лавришівські капітули:
 1621 р. 51-53, 107, 131, 141,
 143, 167
 1626 р. 60-61, 107
Лаврів, мон. 193-194, 289, 300
Лаврівська капітула 279, 291
Ладомирський Віктор, о. 298
Ласкаріс Юрій, єп. 76, 215-216,
 218-219, 221, 226, 229, 233
Латеранський собор IV 69
Лах Мілан, єзуїт 297
Лебецький Корнелій, прото-
 арх. ЧСВВ 190, 197
Лев XIII, папа 14, 309, 311-312,
 316, 334, 329
Левинський Ст., єп. 271-273
Левицький Кость, політ. 323

- Левицький Михаїл**, еп. митр.
 285-288, 292-294
Ледуховський Мечислав, кардинал преф. Конгр. ПВ 310, 319
Ледуховський Володимир, генерал єзуїтів 323
Ленцик Василь, істор. 275
Леркарі Ніколо, секр. ПВ 233
Лещинський Пасхазій ЧСВВ 270, 272
Лже-Димитрій 31
Лисейчиков Д., істор. 27, 66
Литвинович Спир., митр. 304
Литовська пров. ЧСВВ 257
Ліковський Е., істор. 16, 47
Лісанський Іраклій, протоарх. ЧСВВ 232, 235, 240
Лісовський Іраклій, митр. 264-265, 268-273
Літинський М. ЧСВВ 286-288
Літта Лоренцо, нунцій 271
Лобіаті Паоло, мовна кор. 364
Ломницький Єр. ЧСВВ 322
Лончина Мел. ЧСВВ 322, 328
Лоренс Беата, істор. 16
Лосічко Василь, переклад. 355
Лотоцький А. ЧСВВ 287
Лотоцький Іван, крилош. 302
Літургія, споминання Папи 132
Луб Ісидор ЧСВВ 247
Лудовізі Л., кард. 53
Любачівський Мирослав Іван, ВАархиеп. 351
Ляхович Діонісій, протоарх. ЧСВВ, еп. 351, 353
Львівські капітули:
 1739 р. 14, 198-200
 1785 р. 279
 1809 р. 283
 1818 р. 285
 1822 р. 286,
 1826 р. 288;
 1850 р. 293;
 1854 р. 294;
 1862 р. 301;
 1866 р. 304;
 1874 р. 305;
 1878 р. 307;
 1920 р. 331
Львівський унійний собор 61
 мон. 283, 293, 300, 303
 університет 280
Львович-Бейнер Г. ЧСВВ 243
Мадярщина 332-333, 336
Максимович Мар'ян ЧСВВ 289, 294-295
Малакріда Маріан, секр. 33
Малаховський Іван, еп. 158
Малієвський Ю. ЧСВВ 109, 153
Маліцький Єр. ЧСВВ 328, 330
Мальський С. ЧСВВ 198
Марія-Терезія, імпер. 254
Мартін Людвік, ген. єзуїтів 322
Мартишкевич Стефан, протоарх. ЧСВВ 89, 124, 145, 147, 149, 154, 157
Марусин Мирослав, архиеп. секр. Конгр. для СЦ 351,
Матковський Павло ЧСВВ 315
Мацієвський Модест ЧСВВ 293-294, 301-302, 304-307
Мединський Д. ЧСВВ 292
Менітті П'єтро, архим. 246
Мечиславська Макрина, монахиня ЧСВВ 79
Мигуневич Полікарп, протоарх. ЧСВВ 111, 220, 227, 229
Микитась В. Л. істор. 77
Микола I, цар 78, 275
Миськів Павло, протоархиман. ЧСВВ 339, 341, 343, 347

- Михаїл**, протоарх. антиох. 19
- Михальський Доротей** ЧСВВ 280-283, 286
- Мицельський Міхал**, єзуїт 322
- Мімонський Петро** ЧСВВ 125
- Мінськ** мон. 25, 48, 61
архимандрія 145-146
Жіночий монастир 68, 78
семінарія 61, 124
- Мінська антикапітула** 1683 р. 107-108, 152-153
- Мінські капітули:**
1652 р. 107, 124
1690 р. 108, 179
- Могилівський монастир** 56
- Мозир Адріан** ЧСВВ 135
- Мокрицький Юліан** ЧСВВ 289
- Молца Уго**, єзуїт 317-318
- Монті Філіппо**, секр. ПВ 201
- Моргулець Йосиф** протоарх. ЧСВВ 257, 261
- Москановський Н.** ЧСВВ 290
- Москва** 30-32, 39, 125; Московія 63, 114, 203
московське монашество 32
- Мудрий Софрон** ЧСВВ, єп. 347-348
- Мудрович Йосафат** ЧСВВ 275
- Мукачів**, монастир 77, 296
- Немирович Юліан** ЧСВВ 305
- Непорочне зачаття П.Д. Марії** святкування у Чині 132
- Нерлі Фр.**, кард. 170, 172-177
- Несвіж**, місто 40, 43
- Ніна Лоренцо**, кард. 316
- Новаковський Самуїл** ЧСВВ 270, 272-273
- Новгородовицька капітула**
1617 р. 48, 51, 101, 104, 107, 167, 198
- Новгородоцька антикапітула**
1684 р. 107-108, 154-155
- Новгородок**, місто 231
- Новгородоцькі капітули:**
1671 р. 108
1686 р. 86, 90, 104, 106, 112, 161-169, 192
1703 р. 108, 181, 189, 194
1717 р. 108, 185
1719 р. 108, 187
1730 р. 108, 191
- Новгородоцький жіночий монастир** 68
- Новіцький С.** ЧСВВ 259, 262
- Обіт** не старатися про гідності 50, 181, 188, 209
- Обіт** вірності Апостольському престолу 317
- Обряди** 124, 182, 210, 225
- Овлочинський Павло**, єп. 117
- Огілевич Пахомій**, протоарх. ЧСВВ 103, 127, 129, 130, 132-139, 141, 143-144, 146
- Огурцевич Симеон**, протоарх. ЧСВВ 179-180
- Олександр I**, цар 269, 272
- Олександр VII**, папа 135, 137-141, 144, 161, 174
- Опуський С.** ЧСВВ 287-288
- Островерха Єронім** ЧСВВ 322
- Острозький Костянтин** 24-25
- Павло I**, цар 269
- Павло V**, папа 32-33, 43-44, 58
- Павло VI**, папа 345
- Павло-Симон**, карм. 30-31, 36
- Повх Маріян** ЧСВВ 331
- Паллавічіні Опіціо**, нунцій 104, 149-150, 152, 157, 160, 162, 169, 172-175
- Панькович Наркис** ЧСВВ 302, 304-306

- Панчук Вернард** ЧСВВ 354
- Патрило Ісидор**, протоархимандрит ЧСВВ 28, 284, 314, 331, 343, 347-349
- Пахомій**, святий 22
- Пекар Атанасій В.** ЧСВВ 277, 296-298, 331, 351, 354
- Пеллегріні Арсеніо**, грот. вас. 318-319
- Персія** 30-31
- Петра Вінченцо**, кард. 210
- Петров Мик.**, істор. 15, 95, 247
- Петрушевич А. С.** 78
- П'єткевич Йосиф**, протоарх. ЧСВВ 28, 108-109, 148, 158, 161-162, 169, 171, 179
- П'єтночко Богдан** ЧСВВ 13
- Пигович Інокентій** ЧСВВ 198
- Підгірський А.** ЧСВВ 198
- Підгорецький** мон. 285
- Підручний Порфирій** ЧСВВ 13, 26, 28, 77, 216, 308, 315, 337, 339-340, 345, 347-352, 355, 358, 360
- Підскальний В.** ЧСВВ 348-349
- Підубіський** мон. 275
- Пій II**, папа 18
- Пій VI**, папа 257, 260-261
- Пій VII**, папа 312, 356
- Пій X**, папа 328-329
- Пій IX**, папа 39, 296
- Пій XII**, папа 248, 338, 358
- Пінятеллі Антоніо**, нунцій 129, 135-140, 159, 160-161
- Пйотровський Анаст.** ЧСВВ 219, 278-279
- Подвещинський В.** ЧСВВ 247
- Подберецький А.** ЧСВВ 54
- Полатило Василій**, протоарх. ЧСВВ 19, 191, 199-201
- Полоцька** єпархія 56
- Полоцький** мон. 56; 270
- Борисоглібська архимандрія 61; св. Софії 271
- Полянський В.** ЧСВВ 288-289
- Польща** 30, 254
- Попадюк Маврикій** ЧСВВ 344, 358, 360
- Потій Іпатій**, митр. 25-28, 32, 41, 43
- Потій Йоан**, єп. 136-137
- Потоцький Павло**, граф 286
- Почаїв** 223, 273
- Правила для Єпископів** 90
- Правила під час виборів** 85-88
- Прага**, місто 27
- Прачковський Ап.** ЧСВВ 293
- Прачук Софроній** ЧСВВ 304
- Прашко Іван**, єп. істор. 16
- Провінціал** 131
- Протоархимандричі** відзнаки, 208
- Процевич Василь**, протоарх. ЧСВВ 91-92, 111, 184-185
- Пруський Симеон**, єзуїт 47
- Пултуськ**, місто 43
- Пустиненська** архимандрія 271
- Пучковський Б.** ЧСВВ 137
- Радецький Іван** ЧСВВ 286, 289
- Радкевич Арсеній** ЧСВВ 284-286, 288
- Рангоне Алесандро**, граф 32
- Регулі Т.І.** 71-73, 82, 90
- Рідль Казимир**, єзуїт 315
- Річ Посполита** 62, 253, 258, 266
- Рилло Максиміан**, єп. 279
- Рим**, місто 27-28, 34, 44-45, 51, 59; – Римський Архирей 57, 101 – Римська резиденція 225
- Римська Церква 34, 43, 55, 63, 153
- Римо-католицька** колегія 274
- Роїк Антоній** ЧСВВ 354

- Рога Йосафат** ЧСВВ 343
- Росія** 20, 76, 112, 215, 253-254, 261, 264; – імперія 265, 268, 272-273, 275-276, 278; – сенат 271-272
- Ростоцький Т.**, митр. 261, 271
- Рудницький С.**, єп. 250
- Руїні Леліо**, нунцій 44
- Румунія** 332, 336
- Рутка Теофіль**, єзуїт 212
- Рута**, село 26, 55
- Рутська кап. 1623 р.** 55, 107, 167
- Рутський Йосиф В.** митр. 13, 18, 21-100 (часто), 113-115, 118, 123, 126, 130, 133, 141, 143, 145, 276, 350, 365
- Русь**, руські ченці 29
- Руська Церква 37, 123, 125
- руська мова 64, 186
- Руські братства П.Б. 65
- Садковський Віктор**, єп. 268
- Сазавський мон.** (Чехія) 356
- Саїфі Є.** антиох. єп. 19
- Сакконі Карло**, кард. 311-314
- Салезіани** 71
- Салуццо Ферд.**, нунцій 264
- Самуїл Сінчило**, архим. 40, 42
- Сандрі Леонардо**, кард. префект Конгр. для СЦ 359-361
- Санкт-Петербург**
- Бібліотека АН 77
- Архів РАН 77, 108, 112
- Сантіні Вінц.**, нунцій 189, 196
- Сапіга Лев** 25
- Сапович Ігнатій** ЧСВВ 117
- Сарацин Петро**, свящ. 121
- Сарницький Климентій** ЧСВВ 300, 303-310, 314, 317
- Свіондер Тома**, єзуїт 315
- Сеява Антоній**, митр. 51, 115, 119, 122-125, 129, 138, 140, 143
- Семашко Йосиф**, митр. 275
- Сембратович Йосиф**, митр. 304-309, 313-317
- Семенки**, село 260
- Семененко Петро**, воскр. 311
- Семінарія для епарх. клиру** 61
- Сеник Софія**, мон. істор. 22, 26
- Сестженьцевич Стан.**, архиеп. 271-272
- Сестри Служебниці** 322
- Сербеллоні Фабріціо**, нунцій 210, 214, 218
- Сигізмунд III**, король 108
- Синопис статутів** 299-302
- Сідляр Сотер** ЧСВВ 354
- Сілано Джуліо**, перекл. 359
- Сільвестріні Акілле**, кардинал преф. Конгр. СЦ 351, 353
- Сімеоні Джовані**, кард. преф. Конгр. ПВ 313
- Сімонетта Франц.**, нунцій 36
- Січевський Г.** ЧСВВ 295, 298
- Скит Манявський** 194
- Скородинський М.**, єп. 280
- Скочиляс Ігорс**, істор. 14
- Скрутатори** (рахівники) 105
- Смогожевський Ясон**, митр. 255-256, 258-259, 261
- Смоліковський Павло**, наст. воскресенців 325
- Снігурський І.**, єп. 288, 290-292
- Соловій Мелетій** ЧСВВ 17, 264
- Спендовський Й.** ЧСВВ 250
- Спільні правила** 68-80, 210
- Спінола Ніколо**, нунцій 194
- Срочинський Кор.** ЧСВВ 279
- Станіслав Август**, король 258

- Стареправо Степан ЧСВВ 360, 364
- Старожинський Віктор ЧСВВ 279-280
- Стебновський Цезарій ЧСВВ 200-201
- Стоколос Н. істор. 275
- Столповицький Корнелій протоарх. ЧСВВ 190-191
- Студити 71
- Студитський устав 22-23, 70, 82
- Ступницький Йоан, єп. 317
- Сулжинський Лука ЧСВВ 254, 268, 270, 273
- Суммарій регул 1751 р. 71, 78, 122, 318; зміст 211-213, 276, 281, 321
- Супрасльська архим. 26, 68
друкарня 184
- Супрасльські антикапітули:
1661 р. 107-108, 128-129
1665 р. 107-108, 136-137
- Суша Яків, єп. 68, 76, 91, 112, 114, 125, 127, 130, 132, 135, 138-141, 144, 150-151, 158
- Сцітовський Йоан, кард. 296-298, 300
- Танас Кирило, патр. 19
- Тарнавський Ангін ЧСВВ 259
- Тарнавський Маркіян ЧСВВ 282, 285-287
- Татарська навала 23
- Татарські родини 27
- Тафт Роберт, єзуїт 353
- Теодосій Печерський, св. 22
- Терлецький В. ЧСВВ 124-129
- Терлецький Іполіт ЧСВВ 302
- Терлецький Й. ЧСВВ 290-293
- Терлецький Методій, єп. 118, 119, 122
- Терлецький Кирило, єп. 28
- Терпеловський Ін. ЧСВВ 127
- Телішевський Ю. ЧСВВ 305
- Тіссеран Євген, преф. Конгрегації для СЦ 338
- Ткачук Діонісій, архим. ЧСВВ 330, 333, 335-338
- Тома від Ісуса, кармеліт 33
- Тома з Аквіну, святий 312
- Томилович Антонін, протоарх. ЧСВВ 191
- Торокани, місто 223, 255
- Тороканський мон. 190, 273
- Тороканські капітули:
1656 р. 107, 125
1661 р. 108, 129
1780 р. 217, 255, 257, 260
1802 р. 217, 270
- Торрес Джованні, нунцій 118, 119, 121, 122
- Тридентський собор 50, 90, 93, 122, 178, 183, 192, 206, 210, 247
- Трулевич Венедикт ЧСВВ 108, 112, 197-198
- Труш Никифор ЧСВВ 289, 291
- Турковид Євстахій ЧСВВ 335
- Угода з митрополитом:
1686 р. 163, 170
1743 р. 220-222, 226
- Угорщина 62, 296
- Уейський Тома, єзуїт 76, 161-162, 169, 171, 174, 205
- Ульяновський В., істор. 77, 114
- Уманська школа 249
- Унів, мон. 194; – устави 195
- Унівська кап. 1776 р. 256
- Унійна Церква 40, 43-45, 63, 67, 92, 97, 105, 113-114, 121, 123, 127, 133, 135, 139-140, 192, 215, 268, 275

- Урбан VIII, папа 55-57, 99, 101, 116, 118, 120, 129, 141, 144, 161, 164, 178, 205
- Фальковський Атанасій**, протоарх. 253, 269-270
- Федишин Валентин** ЧСВВ 364
- Федюк Павло Й.** патролог 17
- Фізьо Дометіан** ЧСВВ 291-294
- Філяс Платонід** ЧСВВ 79, 322-324, 328, 330-331
- Филипович Полікарп** ЧСВВ 172-174, 190
- Франко Іван**, писем. 323
- Францисканці** 65
- Франціск II**, імпер. 280
- Фуртуна Йосиф** ЧСВВ 354-359
- Хабурський М.** ЧСВВ 354
- Химій Атанасій** ЧСВВ 341
- Химій Єронім** ЧСВВ 343
- Ходкевич Олександр** 68
- Ходкевич Христофор** 68
- Холмщина** 257, 268
- Холмська конф.** ЧСВВ 186
- Холмська провінція** 284
- Хомчинський Орест** ЧСВВ 287-291, 293-294, 299
- Хорватія** 330
- Хоробровицька архиман.** 271
- Ціхановський Ферд.,** єп. 282
- Чарковський Ат.,** ЧСВВ 200
- Чверенчук Йоанікій** ЧСВВ 360-365
- Черейська архим.** 56, 145-146
- Чехо-Словаччина** 332
- Чібо Едуардо**, секретар ПВ 159
- Чіжовський Микола**, єзуїт 31
- Шашкевич Флоріан** ЧСВВ 272
- Шварценберг Фрідріх**, кард. 296, 298, 300-301
- Шегда Мирослав**, істор. 16, 44, 77, 82, 90
- Шептицький Андрей**, митр. 17, 35, 69-70, 74, 77-78, 217, 322-323, 331, 333
- Шептицький Атанасій**, митр. 191, 198, 200, 204, 218
- Шептицький Ат.,** єп. 241
- Шептицький Вар.,** єп. 194-195
- Шептицький Лев**, митр. 249-250
- Шеретюк Р.,** істор. 275
- Шешоли**, село 148,
- Шідляр Єронім** ЧСВВ 359
- Шкірпан Маркіян** ЧСВВ 329
- Шумборський Фел.** ЧСВВ 282
- Щепковський Гаспар**, єзуїт 213, 248, 314-321,
- Щеплоти**, монастир 193
- Щербицький О. В.** 111
- Югославія** 332
- Яворський Іриней** ЧСВВ 306
- Якимішин Северіян**, єпископ ЧСВВ 348, 351
- Якобіні Людвік**, кард. 310
- Якубович Ремігій** ЧСВВ 259
- Янків Теодосій** ЧСВВ 352
- Яхимович Григ.,** митр. 293, 301
- Яцкевич С.** ЧСВВ 117, 122, 125
- Яцковський Генрих**, єзуїт 309-311, 315, 317-318

